

ชีวประวัติเซอร์เจมส์ บรูค

ราชาแห่งซาราวัก

ผู้เป็นราชทูตของอังกฤษมาประเทศสยามใน พ.ศ. ๒๓๕๓

เรียบเรียงโดย

นางนันทา วรเนติวงศ์ ศ.บ. (โบราณคดี)

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่

พ.ศ. ๒๕๑๔

ชีวประวัติเซอร์เจมส์ บรัค

รายาแห่งซาราวัก

ผู้เป็นราชทูตของอังกฤษมาประเทศสยามใน พ.ศ. ๒๓๕๓

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่

พิมพ์ครั้งแรก ๑,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๑๔

คำนำ

ประเทศไทยมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศอังกฤษเป็นเวลานานมาแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นต้นมา เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับอังกฤษแน่นแฟ้นกว่าเดิม ได้ทำสัญญาสัมพันธไมตรีกันในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ สนธิสัญญานี้ให้ความยุติธรรมและประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายโดยเสมอภาค ต่อมาอังกฤษประสงค์จะขอแก้ไขสนธิสัญญาใหม่ ให้อังกฤษได้รับประโยชน์ทางการค้ามากขึ้น สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย พระราชินีอังกฤษ จึงทรงแต่งตั้งให้เซอร์เจมส์ บรัค เป็นราชทูตเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญาดังกล่าว ในปี พ.ศ. ๒๓๙๓ ตรงกับปลายรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

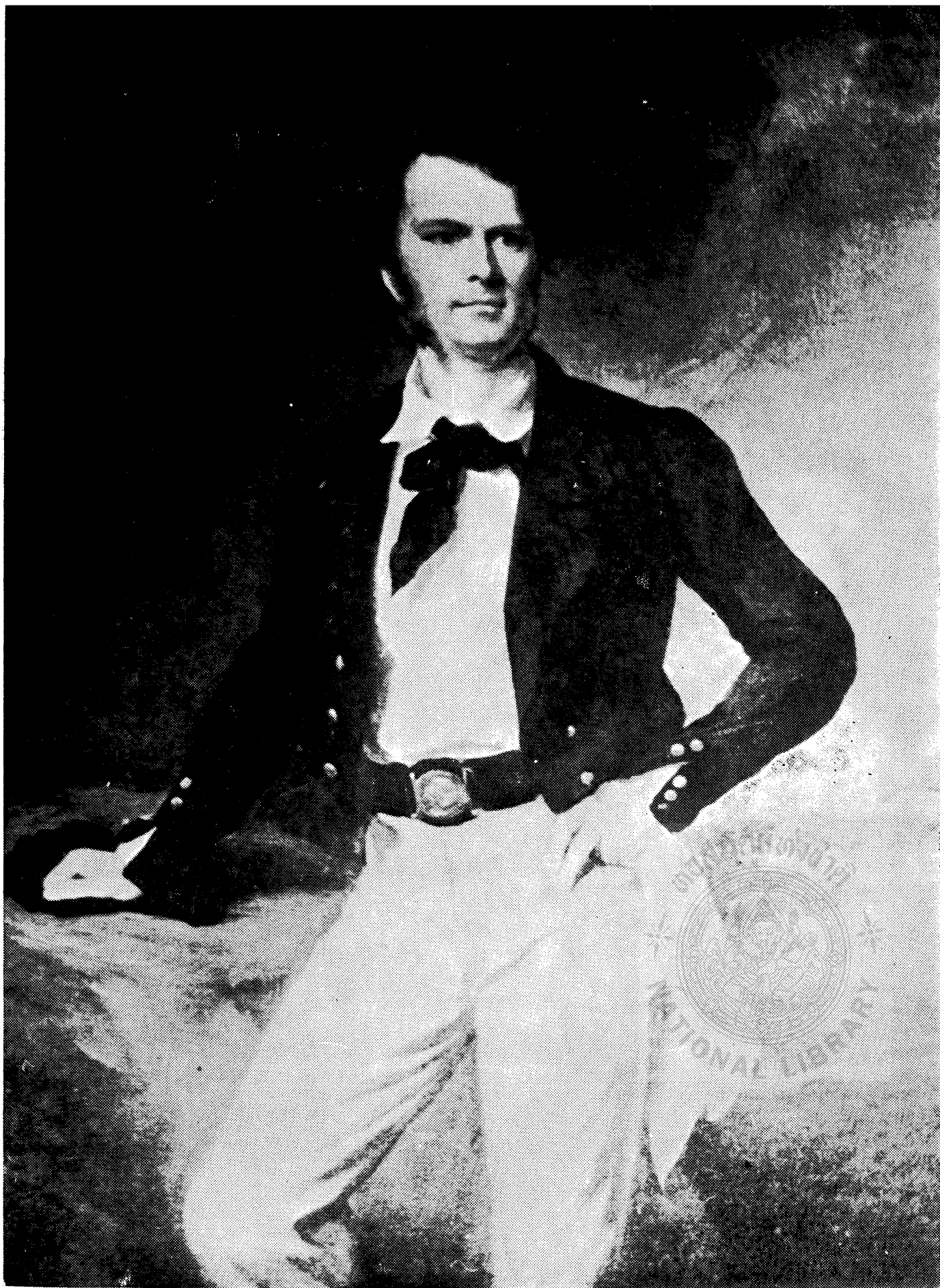
เซอร์เจมส์ บรัค เป็นชาวอังกฤษที่มีบทบาทสำคัญทางตะวันออก เขาเป็นรายาปกครองดินแดนซาราวัก และได้รับแต่งตั้งจากสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียให้เป็นขุนนางแห่งราชสำนักอังกฤษชั้นเซอร์ ชื่อเสียงของเขาเป็นที่รู้จักกันดีในขณะนั้น จึงได้รับความไว้วางใจให้เป็นราชทูตมาประเทศไทย เซอร์เจมส์ บรัค มาถึงประเทศไทยพอสถิตกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกำลังทรงพระประชวร จึงมิได้รับพระบรมราชานุญาตให้เข้าเฝ้า แต่ถึงกระนั้น เซอร์เจมส์ บรัค ก็พยายามปฏิบัติราชกิจที่ได้รับมอบหมายมาจนเต็มความสามารถ เพื่อจะขอแก้ไขสนธิสัญญานี้ในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ ให้สำเร็จสมประสงค์ ด้วยเหตุนี้ เซอร์เจมส์ บรัคเป็นผู้ที่มีบทบาทในประวัติศาสตร์ไทยผู้หนึ่ง กรมศิลปากรจึงได้ประมวลเรื่องราวของเขามาเผยแพร่ให้นักศึกษาและประชาชนได้ทราบ เพื่อประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยตอนนั้น ให้ชื่อเรื่องว่า “ชีวประวัติ เซอร์เจมส์ บรัค รายาแห่งซาราวัก ผู้เป็นราชทูตของอังกฤษมาประเทศสยาม

ใน พ.ศ. ๒๓๙๓” เรียบเรียงโดย นางนันทา วรเนติวงศ์ ศ.บ. (โบราณคดี)
บรรณารักษ์โท แผนกแปลและเรียบเรียง กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
หนังสือเรื่องนี้ได้กล่าวถึงประวัติของเซอร์เจมส์ บรัค ตั้งแต่เกิดจนตลอดชีวิต
และได้พิมพ์สำเนาภาพของเซอร์เจมส์ บรัคประกอบด้วย

กรมศิลปากรหวังว่าหนังสือเรื่องนี้จะให้ประโยชน์แก่บรรดานักศึกษาและ
ประชาชนผู้สนใจในประวัติศาสตร์ตามสมควร.

กรมศิลปากร

๗ เมษายน ๒๕๑๔

เซอร์เจมส์ บรีด ราชานแห่งซาราวัก ภาพเขียนโดยเซอร์ฟรานซิส แกรนท์
จากหนังสือเรื่อง “The White Rajahs” ของเซอร์สตีเวน รันชีแมน

ชีวประวัติเซอร์เจมส์ บรู๊ค ราชยาแห่งซาราวัก

ผู้เป็นราชทูตของอังกฤษมาประเทศสยาม
ใน พ.ศ. ๒๓๙๓

เรียบเรียงโดย นางนันทา วรเนติวงศ์ ศ.บ. (โบราณคดี)

ชีวประวัติเซอร์เจมส์ บรู๊ค ราชยาแห่งซาราวัก

เซอร์เจมส์ บรู๊ค ราชยาแห่งซาราวัก เป็นชาวอังกฤษที่มีชื่อเสียงเกียรติยศเลื่องลือผู้หนึ่ง เขาได้รับแต่งตั้งจากรัฐบาลอังกฤษให้เป็นทูตเข้ามาขอแก้ไขหนังสือสัญญาฉบับใหม่กับไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๓ แต่เผชิญเมื่อเขามาถึงนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มประจวบ เมื่อคราวจะเสด็จสวรรคต การเจรจาขอแก้ไขหนังสือสัญญาดังกล่าวจึงไม่สำเร็จราบรื่นลงได้ ต้องกลับไป การที่เจรจาไม่สำเร็จในครั้งนี้มิใช่ความผิดพลาดของเขา แต่เป็นเพราะโอกาสไม่เหมาะ ความจริงแล้วเซอร์เจมส์ บรู๊ค เป็นผู้ที่เฉลียวฉลาด มีความสามารถ เป็นนักเผชิญโชคที่ดีและประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างน่าชื่นชม เขาได้เป็นราชยาแห่งซาราวัก และเป็นใหญ่อยู่ในอาณาบริเวณเกาะบอร์เนียว ทั้งได้เป็นขุนนางแห่งราชสำนักอังกฤษด้วย ชีวประวัติของเขาตั้งแต่เยาว์วัยจนเติบโตเป็นผู้มีชื่อเสียงนั้น เป็นที่น่าสนใจ และควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง

เซอร์ เจมส์ บรู๊ค เกิดเมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๓๔๖ (ค.ศ. ๑๘๐๓) ที่เซโครเว่ ซานเมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย^(๑) เขาสืบเชื้อสายมาจากตระกูลผู้ดีเก่าของอังกฤษ บรรพบุรุษที่มีชื่อเสียงของเขาคือ เซอร์โทมัส วีเนอร์ (Sir Thomas Vyner) นายกเทศมนตรีนครลอนดอนในปี พ.ศ. ๒๑๙๗ (ค.ศ. ๑๖๕๔) บิดาของเจมส์ บรู๊ค ชื่อโทมัส บรู๊ค ทำงานในบริษัทอีสอินเดีย คอมพานี และได้รับแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาศาลสูงที่เมืองพาราณสี ส่วนมารดาของเขาเป็นชาวสกอตแลนด์ ชื่อแอนนามาเรียสจ๊วต เจมส์ บรู๊ค เป็นบุตรคนที่ ๕ เขามี

(๑) Runciman, Sir Steven, "The White Rajahs." A History of Sarawak from 1841-1946: An excellent history of the Brooke family in Sarawak, Cambridge University Press, 1960, 320 p. Index, illus., map.

พี่น้องหลายคนคือ เฮนรี, แฮริแอท, เอมม่า, แอนนา, ตัวเขา และมาร์กาเรต น้องสาวคนสุดท้อง เฮนรี ตายตั้งแต่ยังหนุ่มในประเทศอินเดีย แฮริแอท และ แอนนาตายตั้งแต่เด็กในประเทศอังกฤษ เอมม่าแต่งงานกับบาทหลวงชาลส์ จอนสัน ในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ (ค.ศ. ๑๘๒๒) ๒-๓ ปีต่อมามาร์กาเรตก็แต่งงานกับบาทหลวงแอนโทนี ซาเวจ ส่วนเจมส์ บรูก์ ปรากฏว่าไม่เคยแต่งงานเลย

บิดามารดาเลี้ยงดูทะนุถนอมเจมส์อย่างดี เขาเติบโตขึ้นในประเทศอินเดีย จากการที่เขาเกิดและเติบโตที่นั่น ทำให้เขามีความรู้สึกว่าชีวิตของเขาเป็นของ ตะวันออกและรักตะวันออกด้วย เบื้องต้นเขาได้รับการศึกษาในประเทศอินเดีย เมื่ออายุได้ ๑๒ ปี บิดามารดาได้ส่งเขาไปยังประเทศอังกฤษ เพื่อให้ศึกษาเล่าเรียน ในโรงเรียนของอังกฤษ เขาต้องมาอยู่ในความดูแลของย่าที่เรเกท (Reigate) และ อยู่ในปกครองของนายชาลส์ เคแกน สหายเก่าแก่ของบิดาที่เมืองบาส (Bath) ระยะเวลาเจมส์เป็นสุขสนุกสนานมาก เขามีเพื่อนสนิทที่เป็นหลานสาวของนายชาลส์ เคแกน ถึง ๓ คน ย่าได้ส่งเจมส์เข้าเรียนในโรงเรียนแกรมม่าสกูลที่เมืองนอร์วิช (Norwich) เขาชอบเรียนวิชาวาดเขียน ขณะกำลังศึกษาอยู่เขาก็ทำตนเป็นคนที่น่าสนใจของ เพื่อนร่วมโรงเรียน แต่เขาก็ไม่ชอบชีวิตนักเรียนในโรงเรียนนั้นนัก เจมส์หนีโรงเรียนกลับไปเรเกท แต่นายชาลส์ เคแกน ก็นำตัวเขากลับมาที่นอร์วิชอีกจน ได้ เขาเป็นสุขอีกครั้งหนึ่งเมื่อมาอยู่กับนายเคแกนที่เมืองบาส ๒-๓ เดือนต่อมา นายโทมัส บรูก์ บิดาของเขาออกจากงาน และได้พาครอบครัวเดินทางกลับมายัง ประเทศอังกฤษมาตั้งรกรากอยู่ในเมืองบาส เจมส์ไม่ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนอีก เขาแสวงหาความรู้ทั่วๆ ไปด้วยตนเอง

เจมส์ ควรจะประกอบอาชีพของตนเองเสียที เขาสมัครเป็นทหารของ บริษัทอีสอินเดีย คอมพานี ครั้นอายุ ๑๖ ปี ๖ เดือนเขาได้เดินทางไปยังประเทศอินเดียดินแดนที่เขาเกิดอีกครั้งหนึ่ง เขาเป็นนักเรียนทหารที่ดี เขาได้รับยศ

เป็นนายร้อยโทเมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๖๔ (ค.ศ. ๑๘๒๑) ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๖๕ (ค.ศ. ๑๘๒๒) เขาได้รับแต่งตั้งเป็นรองผู้ช่วยนายทหารใหญ่ฝ่ายกิจการและยกกระบัตร (Sub-Assistant Commissary-General) แต่เขาไม่ชอบงานนี้ เขาอยากเป็นทหารม้ามากกว่า ต่อมาเขาได้รับจ้างฝึกกองทหารม้ารับจ้างของอินเดีย ครั้นเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ (ค.ศ. ๑๘๒๔) อังกฤษรบกับพม่า เหตุด้วยแย่งเมืองประเทศราช^(๑) ซึ่งอยู่ระหว่างอินเดียบกับพม่า คือเมืองยะไข่ มณีปุระ และเมืองอัสสัม เป็นต้น ซึ่งพม่าไปตีได้ไว้แต่ก่อน ในการสงครามคราวนี้เจมส์ บรัค ได้มีส่วนในการรบด้วย วันที่ ๒๕ มกราคมปีต่อมา เขาได้นำกองทหารม้าของเขาไปรบกับพม่าใกล้เมืองรุงปุระ (Rungpore) ในอัสสัมและได้ชัยชนะอย่างงดงาม ๒-๓ วันต่อมาเจมส์นำทหารเข้ารบอีกครั้งนี้เขาได้รับบาดเจ็บถูกยิงกระสุนปืนฝังเข้าไปในปอด เขาตกจากหลังม้า และถูกนำไปเข้าโรงพยาบาลที่กัลกัตตาระยะหนึ่ง เขาได้รับเงินเบี้ยบำนาญเลี้ยงชีพ ๗๐ ปอนด์ต่อปี การสงครามครั้งนั้นปรากฏว่าอังกฤษตีขึ้นไปได้ถึงเมืองย่างกุ้ง เมืองปรอน เมืองยะไข่ เมืองมณีปุระ เมืองอัสสัมเขตแดนพม่า พม่าสู้ไม่ได้ยอมสัญญาและขอไถ่เมืองคืนเป็นเงินล้านปอนด์ อังกฤษขอพม่าไว้แต่เมืองยะไข่ เมืองจำเร เมืองเจตุมบา เมืองสบตาเว เมืองเยคื่อ เมืองเมาลเมียนม เมืองทะวาย เมืองตะนาว และเมืองมะริค^(๒)

ในหนังสือเรื่อง “The White Rajahs” ของสตีเวน รันชีแมน กล่าวต่อไปว่า บาดแผลของเจมส์ยังไม่หายสนิท เพราะกระสุนปืนยังคงอยู่ในร่างกาย

(๑) “จดหมายเหตุอุดมสมบัติ” พร้อมด้วยอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราภิธานสุภาพ, ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิพร, ๒๕๐๕, หน้า ๑๘, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระรัตนธัชมุนี

(๒) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓, เล่ม ๑, ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, องค์การคำของกุสุมา, ๒๕๐๔, หน้า ๒๖-๒๗.

ครั้งกลับมาพักฟื้นอยู่ในประเทศอังกฤษ อาการก็กลับกำเริบขึ้นอีก ในต้นปี พ.ศ. ๒๓๖๙ (ค.ศ. ๑๘๒๖) แผลแตกออก เจมส์ป่วยหนัก ต้องผ่าเอากะสุนปืนออกจากกระดูกซี่โครง เขาจึงหายป่วย (นายโอเวน รัทเทอร์ กล่าวไว้ในคำนำหนังสือเรื่อง **Rajah Brooke and Baroness Burdett-Coutts** ของเขาว่า จอน ดิล รอสส์ ได้บอกเขาว่า เจมส์ บรัค คงถูกยิงที่อวัยวะส่วนอื่นมากกว่า จึงเป็นสาเหตุให้เจมส์ไม่แต่งงาน)

เจมส์ บรัค ชอบอ่านหนังสือเกี่ยวกับเรื่องของตะวันออก เขาชอบเรื่องของสแตมฟอร์ด ราฟเฟิลส์ ซึ่งเขียนพรรณนาถึงเกาะบอร์เนียวอย่างละเอียด ทำให้เขาใฝ่ฝันอยากจะได้ไปพำนักรอยู่บนเกาะใหญ่ๆ ทางปากทะเลตะวันออกอย่างยิ่ง เมื่อเขาใฝ่ฝันอย่างนั้นเขามีใต้อยู่เฉยๆ เขาได้พยายามทำให้ความใฝ่ฝันเป็นจริงขึ้นเสมอ เพราะเขาเป็นคนทำอะไรทำจริงและไม่ท้อถอย เขาเดินทางกลับไปประเทศอินเดียอีกในปี พ.ศ. ๒๓๗๒ (ค.ศ. ๑๘๒๙) แต่เรือไปอับปางนอกเกาะไวท์ (Wight) เขารอดชีวิต และเดินทางต่อไปยังอินเดียด้วยเรือ คาสเซิลฮันท์เลย์ (Castle Huntley) ไปขึ้นบกที่เมืองมัทราส และจะเดินทางต่อไปยังเมืองกัลกัตตา แต่ติดขัดเรื่องไม่มีเรือเดินทางไปในเวลาอันรวดเร็วทันเวลาได้ จึงขอความช่วยเหลือไปที่สำนักงานใหญ่เสนาธิการฝ่ายธุรการ (Adjutant General's office) ที่นั่น เพื่อเขาจะได้เดินทางต่อไป จะได้กลับไปอังกฤษได้ทันภายในกำหนดเวลาของบริษัท ซึ่งมีกฎว่าถ้าใครทิ้งหน้าที่ไปเกินกว่า ๕ ปีจะต้องออกจากตำแหน่งไป สำนักงานดังกล่าวนั้นปฏิเสธ ทำให้เขาโกรธและเจ็บใจ เจมส์ชอบเรือ เขาเดินทางท่องเที่ยวไปกับเรือคาสเซิลฮันท์เลย์ต่อไปยังประเทศจีนแควที่ปีนัง สิงคโปร์ แล้วไปถึงเมืองกวางตุ้งในเดือนตุลาคม เขาอยู่ที่นั่นจนถึงปลายปี ระหว่างที่พักอยู่ที่กวางตุ้งเขาป่วยเป็นไข้หวัดใหญ่อาการหนัก แต่ก็ได้รับการรักษาพยาบาลจนหาย เดินทางกลับประเทศอังกฤษ ถึงปลายฤดูใบไม้ผลิปี พ.ศ. ๒๓๗๔ (ค.ศ. ๑๘๓๑)

เจมส์ ตึกอกติดใจอยากเดินทางกลับไปตะวันออกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ถึงแม้ว่าครอบครัวของเขาจะต้อนรับเขาอย่างอบอุ่นและบิดาก็เอาอกเอาใจสารพัด มิได้เคยตำหนิติเตียนเลย ถึงแม้ว่าจะไม่ค่อยสบายใจที่เขาชอบท่องเที่ยวไป เจมส์ ปรีกษาหารีวางแผนที่จะไปตะวันออกกับบรรดาเพื่อน ๆ ซึ่งประจำอยู่ในเรือซันท์เลย์เสมอ ๆ บรรดาเพื่อนเหล่านี้ก็มีนายครูกแซงค์ (Mr. Cruikshank) ศัลยแพทย์ประจำเรือ ซึ่งได้เคยรักษาพยาบาลเขา เมื่อป่วยเป็นไข้หวัดใหญ่ที่เมืองกวางตุ้ง นายเจมส์ เทมปลาร์ (James Templar) ต้นเรือ นายแฮรี ไรท์ (Harry Wright) นายเคนเนดี้ (Kennedy) และสโตนเฮาส์ (Stonhouse) เด็กหนุ่มรุ่นน้อง เจมส์อยากซื้อเรือใบสามเสาสักลำหนึ่ง เพื่อใช้สำหรับเดินทางค้าขายไปในภูมิภาคไกลโพ้นของโลก แต่เรือชนิดนี้มีราคาแพงและเขาไม่มีเงินทุน บิดาของเขาก็ไม่เห็นด้วย เพราะไม่เหมาะเลยที่สุภาพบุรุษเดินทางไปค้าขาย และเป็นไปไม่ได้ที่นายทหารสัญญาบัตรในกองทัพบกของอินเดียจะมาเป็นกัปตันเรือค้าขาย แต่กระนั้น เจมส์ก็ยังวางแผนไปไม่ยอมหยุด เขาเขียนหนังสือเล่มเล็ก ๆ กล่าวถึงเรื่องรัฐบาลอังกฤษร่วมค้าขายกับซอลันดา เขาเขียนหนังสืออย่างมีนโยบายและพิมพ์ออกเผยแพร່หลายเรื่องด้วยกัน

ขณะนี้เจมส์เป็นหนุ่มเต็มตัวแล้ว เขาอายุประมาณ ๓๐ ปี จากภาพเหมือนของตัวเขาที่เขียนโดยเซอร์ ฟรานซิส แกรนท์ ทำให้เราเห็นได้ว่า เจมส์เป็นชายหนุ่มรูปร่างหน้าตาสง่างาม มีบุคลิกลักษณะน่าประทับใจ เต็มไปด้วยความมั่นใจ ความใฝ่ฝันของเขาดูเหมือนจะเริ่มปรากฏรูปร่างเป็นจริงเป็นจังขึ้นตั้งแต่ระยะนี้เป็นต้นไป “ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๗^(๑) (ค.ศ. ๑๘๓๔) เจมส์ บรัค ได้ยื่นเรื่องเรือใบสองเสาลักษณะที่จะขายราคาถูกจริง ๆ ที่ลิเวอร์พูล เขาอายุ ๓๐ ปีกว่า ๆ แล้ว ถ้าเขาปรารถนาจะดำเนินชีวิตผจญภัยไปดังที่เขาได้

(๑) Ruciman, Sir Steven "The White Rajahs" A History of Sarawak from 1841-1946, Cambridge University Press, 1960, p. 51

วางแผนไว้ เขาต้องเริ่มตั้งแต่บัดนั้น จากลอนดอนเขาเขียนจดหมายไปถึงบิดา ขออนุญาตและขอเงินซื้อเรือใบสองเสาลำดังกล่าว นายโทมัส บรัค แก่แล้วและ ซ้ำป่วยไข้ด้วย เขาไม่ชอบความคิดทั้งหมดของเจมส์ ที่แรกเขาปฏิเสธที่จะช่วยเหลือบุตร แต่เพราะนางบรัคได้พูดชักจูง เขาจึงยอมตกลง ได้ซื้อเรือฟินด์เลย์ (Findlay) “เรือใบสองเสา ประเปรียนำดู ระวังขับน้ำ ๒๕๐ ตัน” ดังที่เจมส์ พรรณามา เจมส์บรรทุกสินค้านานาชนิดซึ่งเหมาะสำหรับตลาดตะวันออกไกลลงเรือ เขาได้ชักชวนมิตรสหายบางคนจากเรือคาสเซิล ฮันท์เลย์ ให้มาร่วมเดินทางกับเขา ให้นายเคนเนดีเป็นกัปตันเรือ และนายแฮรี ไรท์ เป็นต้นเรือ ว่าจ้างบรรดา ลูกเรือเอาที่ลิเวอร์พูล ส่วนตัวของเจมส์เองเดินทางไปกับเรือในฐานะผู้ดูแลทางการเงิน

เรือฟินเลย์ ออกเดินทางจากลิเวอร์พูลเมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๗ (ค.ศ. ๑๘๓๔) หลังจากนั้น ๒-๓ วัน เจมส์ก็ทะเลาะกับนายเคนเนดีอย่างรุนแรง จึงแตกคอกัน ครั้นไปถึงตะวันออกก็ขายสินค้าไม่ค่อยได้ ในที่สุดเมื่อถึงมาเก๊าเขาได้ขายเรือฟินเลย์เสีย แล้วก็เดินทางกลับอังกฤษ ถึงแม้ว่าครั้งนี้จะล้มเหลว เจมส์ก็ไม่ละความพยายาม เขาซื้อเรือยอทเล็ก ๆ ลำหนึ่ง ระวังขับน้ำ ๑๗ ตันชื่อเรือเอลิซา (Eliza) แล้วเล่นท่องเที่ยวไปตามฝั่งทะเลตอนใต้ของประเทศอังกฤษ การเล่นเรือเที่ยวไปนี้เป็นประโยชน์ในการเพิ่มพูนความรู้ทางการเดินเรือให้แก่เขา ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๘ (ค.ศ. ๑๘๓๕) นายโทมัส บรัค ถึงแก่กรรม เขาทิ้งมรดกไว้ให้แก่ภรรยาและบุตรเป็นจำนวนเงิน ๓๐,๐๐๐ ปอนด์ เจมส์สบโอกาสเหมาะอีกครั้ง เมื่อถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๗๙ (ค.ศ. ๑๘๓๖) เขาได้ซื้อเรือใบสามเสาอีกลำหนึ่ง ระวังขับน้ำ ๑๔๒ ตันชื่อเรือโรยัลลิสต์ (Royalist) เรือลำนี้เขาซื้อจากบาทหลวงที. ดี. เลน^(๑) (Rev. T. D. Lane) บาทหลวงผู้นี้ได้เสนอชื่อเจมส์ให้ได้รับเลือกเข้าเป็นสมาชิกของสมาคม Royal Yacht

(๑) Gertrude L. Jacob. "The Rajah of Sarawak." London, 1876, ii, pp. 60-64.

Squadron และเขาได้รับเลือกเข้าเป็นสมาชิกเมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๙ (ค.ศ. ๑๘๓๖) เมื่อเจมส์เป็นเจ้าของเรือโรยัลลิสต์แล้ว เขาก็ออกเดินทางไปรอบฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เขาพาหลานชายอายุ ๑๕ ปีชื่อ จอน บรูก จอนสัน ซึ่งเป็นลูกชายคนโตของเอมมาไปด้วย การเดินทางคราวนี้เขาประสบความสำเร็จและวางแผนที่จะเดินเรือไปตะวันออกไกลต่อไป

ต้นปี พ.ศ. ๒๓๘๑ (ค.ศ. ๑๘๓๘) เจมส์ บรูก ได้ไปตั้งหลักฐานอยู่ในเมืองกรีนวิช (Greenwich) ใกล้กรุงลอนดอน ภายใต้นี้เขาได้พบปะสนทนากับยอช วินด์เซอร์ เอิล ผู้แต่งหนังสือเรื่องการเดินทางรอบเกาะบอร์เนียว ซึ่งเป็นหนังสือที่ทำให้เขาฝังจิตฝังใจกับเกาะบอร์เนียวมาก เขาได้วิจารณ์การบริหารงานของฮอลันดาทางด้านตะวันออกอย่างห้าวหาญว่าฮอลันดามีนโยบายที่จะบั่นทอนบอร์เนียวหรือ “สวรรค์แห่งทะเลตะวันออก”^(๑) ให้อยู่ในสภาพอนาธิปไตยและซุลมุนวุ่นวาย และการที่ฮอลันดาครอบครองเกาะนั้นได้ก็เนื่องมาจากความอ่อนแอและความโหลเลของอังกฤษ ตั้งแต่สแตมฟอร์ด แรฟเฟิล พ้นจากตำแหน่งงาน เจมส์มีจุดประสงค์ที่จะสำรวจอ่าวมัลลูลู (ปัจจุบันเรียกอ่าว มะรุตู) ในแถบตะวันออกเฉียงเหนือสุดของเกาะบอร์เนียว และอ้างว่าสุลต่านซูลูทรงยกอ่าวนี้ให้แก่บริษัทอีสต์อินเดียคอมปานีของอังกฤษ ส่วนแถบถิ่นลึกเข้าไปภายในเป็นถิ่นที่อยู่ของพวกดยัก (Dyak) เขาจะเดินทางไปยังอ่าวมัลลูลูไปดูทะเลสาบกีนีบัลลู (Keeny Balloo) ซึ่งเขาได้ยินมา และจะสร้างสัมพันธไมตรีกับพวกดยักและศึกษารุกขศาสตร์และแหล่งแร่ของแถบนี้ด้วย เขายังมีแผนจะเดินเรือไปยังเกาะเซเลเบสและที่อื่น ๆ อีก ด้วยหวังว่าอาจจะสามารถตั้งถิ่นฐานรกรากอยู่ในดินแดนใดดินแดนหนึ่ง ซึ่งพวกฮอลันดามีได้หมายตาไว้ เนื่องจากเขาเป็นสมาชิกของสมาคม Royal Yacht Squadron ดังกล่าวแล้ว เขาจึงผสมโรงว่าเรือโรยัลลิสต์ของเขาเป็นของสมาคม

(๑) “Eden of the Eastern Wave”

ด้วย และจะต้องได้รับการปฏิบัติเสมือนหนึ่งว่ามันเป็นเรือของราชनावีอังกฤษ แต่ที่ว่าอังกฤษมีสิทธิเหนือดินแดนทางเหนือสุดของเกาะบอร์เนียวก็ยังเป็นเรื่องเคลือบคลุมอยู่ อ่าวมัลลาคูก็เป็นที่พักของพวกโจรสลัด แม่น้ำก็ใช้เดินเรือไม่ได้ ทั้งไม่มีทะเลสาบที่คีนาลาบูด้วย มีแต่ภูเขาที่สูงที่สุดเสียดฟ้า ไม่มีใครรู้จักที่นั่นดีไปกว่าเจมส์เลย ความมั่งมันของเจมส์ บรูค นักเผชิญโชคหนุ่มผู้นี้ ทำให้ทางฝ่ายฮอลันดาหัววันเกรงบ้างเหมือนกัน

กำหนดเดิมนั้น เรือโรยัลลิสท์จะออกเดินทางไปตะวันออกในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๓๘๑ (ค.ศ. ๑๘๓๘) แต่เจมส์เกิดป่วย และมีเหตุขลุกล้างบางประการทำให้การเดินทางต้องเลื่อนออกไปถึงวันพฤหัสบดีที่ ๒๖ ตุลาคม เรือแล่นออกจากลอนดอนมุ่งลงใต้ เจมส์ไปลงเรือที่เดวอนพอร์ต (Devonport) ครั้นวันที่ ๑๖ ธันวาคมเรือโรยัลลิสท์ก็แล่นออกทะเลไป เรือแล่นเรื่อยมากลางทะเล แวะริโอ เดอจาเนโร และเคปทาวน์ ครั้นปลายเดือนพฤษภาคมเรือก็แล่นผ่านช่องแคบซุนดาและบันกา เข้ามาในอ่าวสิงคโปร์

เรือโรยัลลิสท์ได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นที่สิงคโปร์ บรรดาพ่อค้าที่นั่นต่างพออกพอใจนักเผชิญโชครูปงามและทำทางดีผู้นี้ แม้กระทั่งนายบอนแฮมผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ก็สนใจในตัวเขาเป็นพิเศษ และในจดหมายฉบับวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๒^(๑) (ค.ศ. ๑๘๓๙) ซึ่งเจมส์เขียนถึงนายจอห์น ซี. เทมเพลอ (John C. Templer, Esq.) สหายของเขาที่ลอนดอนมีความตอนหนึ่งว่า “.....เรือโรยัลลิสท์กำลังหาที่อยู่ และกำลังซ่อมสายระโยงระยางของเรือให้คืนสภาพดีในอีก ๑๐ วัน เราจะพร้อมออกทะเลได้ เรื่องราวจากบอร์เนียวเป็นที่น่าพึงพอใจสุดต่า่นของบอร์เนียวมีใจเอนเอียงชอบทางฝ่ายอังกฤษและเกลียดพวกฮอลันดา รัฐบาลสิงคโปร์อาสาจะส่งจดหมายหลายฉบับของข้าพเจ้า ไปให้สุดต่า่นบอร์เนียว

(๑) “The Private Letters of Sir James Brooke, K.C.B. Rajah of Sarawak,” Richard Bentley, London, 1853, vol.1, p. 53 – 54.

จากบอร์เนียว พรอพเพอร์ ข้าพเจ้าหวังจะเดินทางบุกล้ำเข้าไปถึงดินแดนตอนใน หรือมิฉะนั้นก็หวนมาทำตามแผนเก่าของข้าพเจ้าคือ ไปอ่าวมัลลูดู แน่ทีเดียว อย่างไรก็ตามข้าพเจ้าจะไปเที่ยวอ่าวนั้น แต่จากเมืองหลวงและด้วยความคุ้มครองป้องกันของรายา ก่อนที่ข้าพเจ้าจะเดินทางข้าพเจ้าจะถือโอกาสเขียนจดหมายถึงท่าน เล่าเรื่องละเอียดให้ทราบ สิงคโปร์เป็นสถานที่เล็ก ๆ ที่สวยและแสนสบาย พลเมืองมีความเป็นอยู่ง่าย ๆ และมีอัธยาศัยดีต้อนรับขับสู้ ข้าพเจ้าพักอยู่กับนาย — ตัวแทนของข้าพเจ้า เขาเป็นคนหนุ่ม ร่าเริงและใจดีมาก ชนบทดูแตกต่างกันไป สภาพสังคมของพื้นเมืองดูแปลกผิดธรรมดา การค้ามีความสำคัญต่อที่นี้มาก แถบถิ่นใกล้เคียงไม่รู้จัก เรื่องราวของธรรมชาติก็ก่อกวนด้วยเรื่อง ภูเขา แมลง ปลา มีอุดมชุกชุม แต่มีนกและสัตว์บ้าง”

เจมส์ บรัค เขียนจดหมายถึงนายจอห์น ซี. เทมเพลอ เสมอ ๆ จากจดหมายของเขาทำให้เราได้ทราบรายละเอียดเรื่องต่าง ๆ มากมาย เช่น สภาพบ้านเมืองและดินแดนที่เขาไป รวมทั้งเรื่องของตัวเขาเองด้วย เจมส์เป็นสุขที่ได้มาอยู่ในดินแดนที่มีอากาศอบอุ่นเช่นนี้ เขาพยายามทำตนให้คุ้นกับสิงคโปร์ ให้คุ้นกับกฎหมายและรัฐบาลของสิงคโปร์ด้วย เขาได้เดินทางสำรวจแม่น้ำพิลัว (Pilo) ขึ้นไปจนถึงต้นน้ำ และได้พยายามปีนเขาบูกิต — ติมาร์ หรือภูเขาตึกซึ่งสูง ๔๔๘ $\frac{๖๗}{๑๐๐}$ ฟุตจากระดับน้ำทะเลถึง ๒ ครั้ง ๆ หลังเขาปีนเขาขึ้นไปได้เกือบถึงยอด ระยะนี้เขาได้หมอบประจำเรือคนใหม่เป็นชาวเดนมาร์ก ยังหนุ่มอยู่ชื่อว่า เวสเตอร์แมนน์ (Westermann) นัยว่ามาจากปีนัง เมื่อเจมส์เตรียมตัวพร้อมแล้ว เขาก็ออกเดินทางจากสิงคโปร์ในวันที่ ๒๗ กรกฎาคม โดยมีลำหนุมชิวิลเลียมสันซึ่งเป็นลูกครึ่งมลายูไปด้วย เรือโรยัลลิสต์แล่นตรงไปยังแม่น้ำซาราวักเลยทีเดียว

ซาราวักเป็นดินแดนที่อยู่บนเกาะบอร์เนียว ซึ่งเป็นเกาะที่ใหญ่โตมาก ชาวยุโรปคนแรกๆ ที่ไปขึ้นบกในเกาะบอร์เนียวเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๕๐ (ค.ศ. ๑๕๐๗) คือ ลูโดวิโก วาร์ธามา (Ludovico Varthemar) เป็นชาวอิตาลี เขาเดินทาง

จากเวนิสมาทางตะวันออก และได้แวะเมืองมะริค ตะนาวศรี และพะโค^(๑) เรื่อย
 ลงไปจนถึงบอร์เนียว ต่อจากนั้นก็มีการค้าขายกับชาวบอร์เนียวเสมอ ๆ บางชาติ
 ก็เข้ามาซื้ออิทธิพลทางการค้าขายด้วย เช่น ฮอลันดาและอังกฤษ ทั้งสองชาตินี้
 คอยแย่งแย่งกันผลประโยชน์กันอยู่เสมอ ราชาราวังตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกสุด
 ของเกาะบอร์เนียว ขณะนั้นเป็นดินแดนในปกครองของสุลต่านแห่งบรูไน (Brunei)
 เป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยทองคำ และมีพวกพื้นเมืองที่เป็นพวกดัยกทะเล (Sea
 Dyaks) หรืออิบันรวมอยู่ด้วย ประวัติศาสตร์ของผู้ครองดินแดน^(๒) พอจะกล่าว
 ย่อ ๆ ได้ดังนี้ คือ “ฐานะของสุลต่านเสื่อมลงอย่างน่าเศร้า ตั้งแต่สมัยของสุลต่าน
 ฮาซัน ผู้พิชิตซึ่งเป็นสุลต่านองค์ที่ ๙ ของราชวงศ์ ซึ่งทรงเป็นผู้ครองเกาะบอร์-
 เนียวทั้งหมดในศตวรรษที่ ๑๗ และอิทธิพลของพระองค์ครอบคลุมจากประเทศ
 ฟิลิปปินส์ในทิศเหนือถึงประเทศชวาในทิศใต้ ครั้นสุลต่านฮาซันสิ้นพระชนม์แล้ว
 บรรดาสุลต่านอื่นๆ ของหมู่เกาะ เช่น สุลต่านแห่งซูลู เป็นต้นก็ได้โอกาสเป็น
 อิสระ สุลต่านมุฮุดินนัดดาของสุลต่านฮาซัน ทรงถูกบังคับให้ยกดินแดนทางเหนือ
 สุดให้แก่สุลต่านซูลู เพื่อให้เป็นค่าตอบแทนที่ได้ช่วยเหลือในการทำสงครามกลาง
 เมือง ความเสื่อมได้ดำเนินไปอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ ๑๘ ตามธรรมเนียมมุสลิม
 เมื่อสุลต่านสิ้นพระชนม์ลง ผู้ที่สืบราชบัลลังก์จะต้องเป็นเจ้านายผู้ชายที่มีอาวุโสที่
 สุดของราชวงศ์ มิใช่โอรสองค์ใหญ่ของสุลต่านที่ล่วงลับ.....ในปี พ.ศ. ๒๓๘๒
 (ค.ศ. ๑๘๓๙) เมื่อเจมส์ บรัค เดินทางจากสิงคโปร์ไปถึงนั้น เป็นสมัยของ
 สุลต่านโอมาร์ อาลี ซาฟุดดิน (Omar Ali Saifuddin) พระองค์มีชันษาประมาณ
 ๕๐ พรรษา” ระยะนั้นฮาซิมได้รับเลือกให้เป็นรายนุกาหรือรัชทายาทและผู้สำเร็จ

(๑) “The Travels of Ludovico Di-Varthema and his visit to Siam ect.” J.S.S. vol. 7,
 1959, p. 239-276.

(๒) Runciman, Sir Steven, “The White Rajahs” Cambridge University Press, 1960. p.
 56-57.

ราชการ หลังจากนั้นไม่นานก็เกิดกบฏขึ้นในรัฐซาราวักต่อต้านผู้สำเร็จราชการในราวปี พ.ศ. ๒๓๘๐ (ค.ศ. ๑๘๓๗) รายามุดา ฮาสซิมก็ย้ายมาอยู่ที่นั่น เพื่อชักจูงให้รัฐนี้หันมาจงรักภักดีอย่างเดิม ถึงกระนั้นก็ยังมีความวุ่นวายอยู่เนือง ๆ กับพวกคยักชาวพื้นเมือง พวกโจรสลัดก็กำเริบหนักอีกด้วย

เรือโรยัลลิสต์เดินทางจากสิงคโปร์ไปถึงตันหยง อาปี (Tanjong Api) เข้าไปในอ่าวแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ระหว่างเกาะนี้กับเกาะตันหยง คัทตุ (Tanjong Dattu) แวะขึ้นบกหลายแห่ง แล้วแล่นเรือจากตันหยงคัทตุต่อไปถึงอ่าวระหว่างเกาะตะลอง ตะลอง (Talong Talong) เห็นภูเขาปัว (Poe) ตั้งตระหง่านอยู่บนเกาะบอร์เนียว เรือโรยัลลิสต์แล่นเข้าไปในปากน้ำซาราวัก แล้วจอดทอดสมออยู่ในน้ำลึก $\frac{๑}{๒}$ ฟาธอม เจมส์ได้ส่งคนไปหารายามุดา ฮาสซิม ครั้นรายามุดา ฮาสซิมได้ทราบความแล้ว ก็ได้ส่งเจ้าหน้าที่ผู้หนึ่งตำแหน่งเป็น ปะแงรัน^(๑) (Pangeran) มาเชื้อเชิญให้เจมส์ บรู๊ค และพรรคพวกขึ้นไปพบ เจมส์เดินทางขึ้นไปยังเมืองกูชิน^(๒) (Kuchin) ซึ่งอยู่ไกลเข้าไปในตัวเกาะ ๓๕ — ๓๗ ไมล์ แม่น้ำซาราวักมีน้ำลึกและมีน้ำวน เรือของเจมส์ถูกพัดเข้าไปในน้ำวน แต่ไม่เป็นอันตราย แล่นต่อไปได้ รุ่งเช้าเขาก็มาจอดทอดสมออยู่นอกเมืองกูชินและยิงสลุตให้แก่รายามุดา ๒๑ นัด แล้วจึงขึ้นฝั่งไปเยี่ยมคำนับรายามุดาซึ่งได้ต้อนรับขับสู้เขาอย่างดี เจมส์ได้เขียนจดหมาย^(๓) ลงวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๒ (ค.ศ. ๑๘๓๙) เล่าให้นายจอห์นซี. เทมเพลสหายของเขาทราบอย่างภาคภูมิใจว่า “..... เขามักเรียกข้าพเจ้าว่า “ตวน เบซาร์” (Tuan Besar) หรือ “ผู้ยิ่งใหญ่” (Great man) ข้าพเจ้า

(๑) บรรดาศักดิ์สำหรับพวกเจ้าชายหรือขุนนาง

(๒) ปัจจุบันเรียก “เมืองกูชิง” (Kuching)

(๓) “The Private Letters of Sir James Brooke Rajah of Sarawak,” London, 1853, vol.1, pp. 64–70.

ไม่อาจเล่ารายละเอียดได้เพราะจดหมายมีขนาดจำกัด แต่ข้าพเจ้าต้องเล่าถึงคำพูดของรายนุกา ฮาสซิม ซึ่งเป็นชายร่างเล็ก อายุราวกลางคน หน้าตาธรรมดา ๆ แต่ดูเฉลียวฉลาด เขาเป็นลุงของสุลต่านแห่งบอร์เนียว และเท่ากับเป็นผู้สำเร็จราชการของดินแดนอันกว้างใหญ่ที่ตั้งอยู่ระหว่างแหลมดักทุ และทิศเหนือของบอร์เนียว เขาเป็นคนที่มีความ “สติปัญญาความสามารถอยู่ในขั้นสูง” และเข้ากับฝ่ายอังกฤษอย่างเต็มที่ ซาราวักหรือกูชินเป็นสถานที่ที่สร้างขึ้นใหม่ น่าจะพิสูจน์ได้ว่ามันมีความสำคัญทางการค้ามาก สินแร่พลวงมีอยู่จำนวนหนึ่ง ทองคำ ดีบุก หวาย ช้าง และรังนก มักหาได้จากดินแดนรอบ ๆ ส่วนที่นั่นเองมีดินเป็นดินเหนียวสีขาว เหมาะสำหรับการทำกล้องยาสูบอย่างยิ่ง พวกฮอลันดาคงให้ราคาดี ตามความเห็นของพวกมลายูว่าในเวลาไม่นาน ซาราวักก็จะร่ำรวยมากกว่าถิ่นอื่น ๆ ที่อยู่แถบชายฝั่งทะเลทั้งหมด เวลา ๒ วันหมดไปในพิธีต้อนรับ รายนุกามาเยี่ยมเรา และเราก็ได้ไปเยี่ยมมุกา มะฮอมหมัด น้องชายรายนุกา มะฮอมหมัดเป็นคนอารมณ์ร้ายไม่พูดไม่จา ในตอนเย็นวันนั้น ข้าพเจ้าบอกขออนุญาตไปเที่ยวสถานที่ต่าง ๆ ในอาณาเขตของรายนุกาตามใจปรารถนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งไปเยี่ยมพวกเผ่าดักทุบ้าง รายนุกาอนุญาตให้ดังประสงค์ ข้าพเจ้าจะไปสะมาระฮัน (Samarahan) และลันดู (Lundu) ที่ลันดูมีพวกดักทุเต็มไปหมด รายนุกา ฮาสซิมบอกข้าพเจ้าว่า เขาไม่ยืนยันความปลอดภัยของข้าพเจ้าที่จะเดินทางขึ้นไปตามลำแม่น้ำ เพราะเขาได้สู้รบกับพวกก่อการกบฏบางพวกอยู่ ข้าพเจ้าดีใจอย่างยิ่งที่ได้ขออนุญาต ครั้นเช้าวันรุ่งขึ้นเราก็ได้เริ่มออกท่องเที่ยวครั้งแรก เย็นวันนั้น เราประหลาดใจมากที่ปะแ่งรัน มะโกทา (Pangeran Makota) มาเยี่ยมเยือน เขาเป็นคนชั้นที่ ๓ และเป็นผู้สำเร็จราชการสถานที่นี้เมื่อรายาไม่อยู่ เขามาแล้วและอยู่จนถึง ๔ ทุ่ม เราได้สนทนากันอย่างน่าสนใจที่สุดด้วยเรื่องการค้าขายและโครงการในอนาคตของสถานที่นี้

ปะแวงรัน มะโกทา ได้บอกให้เจมส์ทราบว่า ซอลันดาได้ขอเปิดเหมือง และขอทำการค้าขายกับซาราวักแต่ไม่ได้รับอนุญาต เพราะซอลันดาเป็นที่เกลียดชังของพวกตน ถ้าหากถูกซอลันดาโจมตีพวกตนก็หวังจะให้รัฐบาลอังกฤษซึ่งมีสัญญาทางการค้ากับบอร์เนียวช่วยเหลือ แต่เรื่องนี้เจมส์ก็ไม่อาจจะตกปากรับคำอย่างไรได้ เพียงแต่เตือนให้รู้ว่าพวกซอลันดาเมื่อตั้งสาขาบริษัทการค้าของตนลงในดินแดนมลายูที่ใดแล้ว ก็มักอ้างสิทธิของตนในดินแดนตอนนั้นด้วย

ระหว่างที่อยู่ที่นี่ เจมส์ได้ออกไปเที่ยวตามลำแม่น้ำและป่าเขาอย่างเพลิดเพลิน เพลินเจริญใจ รายามุดา ฮาสซิม และมะโกทา เป็นมิตรกับเขา ชอบพอกันอย่างดี เขาได้ไปเที่ยวถึงแถบถิ่นของพวกดยัก ๓ เผ่าคือ ลันตู ซิบยู (Sibuyou) และราราร์ เผ่าราราร์นี้อาศัยอยู่ในอาณาเขตของแซมบาสซึ่งอยู่ใต้ปกครองของพวกซอลันดา เจมส์ไม่ชอบยุ่งเกี่ยวกับพวกซอลันดาที่นั่นเลย เจมส์เดินเที่ยวไปในป่าซึ่งมีนกและลิงชุกชุม เขาตั้งใจจะไปพบถิ่นฐานพวกจีนกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งมาตั้งรกรากอยู่ที่นี่เมื่อไม่กี่เดือนมานี้ เจมส์อยากท่องเที่ยวไปให้ทั่วเกาะ แต่สภาพการจราจรซึ่งมีอยู่ตอนนั้นทำให้เขาจำต้องละความคิดนี้เสีย เจมส์สามารถผูกไมตรีกับ รายามุดา ฮาสซิม ได้สำเร็จอย่างงดงาม

ครั้นปลายเดือนกันยายน เจมส์ บรัคก็เตรียมตัวเดินทางไปยังสิงคโปร์ เขาอำลารายามุดา ฮาสซิม แล้วก็ลงเรือล่องลงไปตามลำแม่น้ำโมราตะบัส (Moratabas) โดยมีบังลิมา รายาเดินทางมาด้วย วันที่ ๒๘ กันยายนพวกเขาได้ถูกพวกโจรสลัดโจมตี พวกโจรแฝงตัวมาในความมืด ทำให้ปืนเรือ “โรยัลลิสต์” ยิงไม่ถนัด พวกมันจึงหนีไปได้ บังลิมาถูกหอกที่หน้าอก บาดเจ็บสาหัส แต่ภายหลังอาการก็ดีขึ้น เหตุร้ายครั้งนี้เป็นบทเรียนสำคัญยิ่งแก่เจมส์ เพราะเขามิได้พกปืนติดตัวเลย เจมส์ส่งคนเจ็บไปยังเมืองกูชิน รายามุดา ฮาสซิมได้เชิญเขาพักอยู่ที่นั่นอีกคืนหนึ่ง ครั้นรุ่งเช้าเขาก็อำลารายามุดา ฮาสซิม กลับมายังเรือโรยัลลิสต์ เจมส์ออกเดินทางจากแม่น้ำโมราตะบัสบนฝั่งทะเลบอร์เนียวมุ่งตรงไปสิงคโปร์ เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม

เมื่อเจมส์เดินทางมาถึงสิงคโปร์ พวกพ่อค้าพากันต้อนรับเขาอย่างดี ครั้นเขาได้ทำรายงานการเดินทางท่องเที่ยวของเขาเสนอต่อรัฐบาลที่นั่น นายบอนแฮมผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ก็มีได้สนใจเท่าใด ทั้ง ๆ ที่มีเรื่องเกี่ยวกับการอภิปรายเรื่องการเปิดสัมพันธไมตรีทางการค้าอยู่ด้วย ซึ่งถ้าเข้าหูพวกฮอลันดาแล้วจะไม่เหมาะสม การเสียดของเจมส์ไม่เป็นที่ชื่นชมยินดีของวงราชการเลยกลับได้รับการตำหนิทำให้เขาเจ็บช้ำใจ แต่เขาก็ไม่ล้มความคิดหรือความตั้งใจของเขา

เจมส์ออกเดินทางจากสิงคโปร์ในวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๒ (ค.ศ. ๑๘๓๙) ตรงไปยังเกาะเซเลเบส ท่องเที่ยวไปรอบเกาะ และกลับมาสิงคโปร์เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๓ (ค.ศ. ๑๘๔๐) เจมส์เขียนจดหมายฉบับหนึ่งถึงแอนนา มาเรีย บรู๊ค มารดาของเขาซึ่งอยู่ที่แลคคิงตัน (Lackington) หรือเซาท์ บรูม (S. Broom) บรรยายความสนุกสนานและสิ่งที่เขาพบเห็นในการท่องเที่ยวไปเกาะเซเลเบสในคราวนี้ และแถมท้ายด้วยการเล่าให้มารดาทราบถึงเรื่องเขาได้รับการยกย่องสรรเสริญจากคนทั้งหลาย^(๑) ด้วยความภาคภูมิใจและอิมเมใจว่า “.....ผมกำลังเป็นผู้ยิ่งใหญ่ (a great man) จริง ๆ โลกได้กล่าวขวัญถึงผม บรรดาผู้ปกครองประเทศอังกฤษพากันอ่านข้อเขียนจดหมายมาถึงผม หนังสือพิมพ์ทั้งหลายเรียกผมว่าเป็นคนรักชาติ และเป็นนักเผชิญโชค สมาคมภูมิศาสตร์ก็สรรเสริญผม แล้วอย่างนี้ผมไม่ใช่ผู้ยิ่งใหญ่หรือ ผมอยากมีโชคดีแล้วคนทั้งหลายก็จะได้เห็นว่าผมสมควรได้รับบางสิ่งบางอย่าง ขณะนี้ถึงแม้ว่าผมจะยินดีกับโชคลาภของผมนี่ก็ตาม แต่มันก็ยังน้อยอยู่ เมื่อผมมีโชคมากกว่านี้แล้วผมจะกลับมาบ้าน และกลับมาทำงานให้สำเร็จ นั่นจะเป็นอนุสาวรีย์อันแข็งแกร่งแห่งความมีชื่อเสียง.....” เจมส์ตระหนักดีว่าชื่อเสียงเกียรติยศของเขาเพิ่มพูนขึ้นในหมู่รายนามลายุ (Malay rajahs) และจะต้องเริ่มทำชื่อเสียงตั้งแต่บัดนั้น ทำ

(๑) “The Private Letters of Sir James Brookes Rajah of Sarawak,” London, 1853, vol.1, pp. 85-86.

ให้เขาผูกพันอยู่กับดินแดนแถบเกาะบอร์เนียวนั่นเอง เขาเขียนจดหมายติดต่อกับมารดา น้องสาว และมิตรสหายของเขาเสมอ ตอนนี้นายทรีเซอร์ (Treacher) ศัลยแพทย์ของเขาจากเขากลับมาลอนดอนโดยได้รับมอบหมายให้นำ “บรู๊ค ไดมอนด์” (Brooke Diamond) ไปให้แก่นายจอห์น ซี. เทมเพลอ เพื่อตรวจสอบด้วย เจมส์ว่ามันเป็นหินที่น่าสนใจอาจเป็นเพชร หรือแก้วผลึก ดูดั่งเป็น “ดวงตาที่สดใส” (eye-bright) เจมส์ซื้อมาจากชาวพื้นเมืองคนหนึ่งในบอร์เนียวด้วยราคาสูงมาก และเรียกมันว่า “บรู๊ค ไดมอนด์” นายจอห์น ซี. เทมเพลอ ได้ส่งไปให้สมาคมภูมิศาสตร์พิสูจน์แล้ว ปรากฏว่าเป็นบุศราคัมสีขาวหรือพลอยขาวนั่นเอง

เจมส์ออกเดินทางจากสิงคโปร์ไปบอร์เนียวในเช้าวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๓ (ค.ศ. ๑๘๔๐) มีแผนว่าออกจากบอร์เนียวก็จะไปยังมนิลา จากนั้นก็อาจจะข้ามไปประเทศจีน เขาเดินทางมาถึงเมืองกูชินในซาราวักอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม รายามุกา ฮาสซิม และพวกมลายูคนสำคัญ ๆ พวกเขานต้อนรับเขาอย่างยินดีปรีดา การจลาจลยังไม่ยุติลงเลย กำลังของพวกดยกที่ก่อกบฏตั้งอยู่ใกล้เมืองในระยะ ๓๐ ไมล์ เหตุการณ์นี้จะเข้าคับขัน รายามุกา วังวอนให้เจมส์อยู่ที่นั่นด้วย เขารำพันว่าไม่มีใครเลยที่เขาพอจะไว้วางใจได้ เขาขอให้เจมส์ไปดูกองทัพบของเขาซึ่งอยู่ใต้บังคับบัญชาของมะโกทา ที่ลิดา ตะนาห์ เหนือแม่น้ำ เขาเชื่อมั่นว่าถ้าเจมส์ บรู๊ค อยู่ที่นั่นด้วยจะทำให้ทหารของเขาขวัญดีมีกำลังใจต่อสู้พวกกบฏ เจมส์รู้สึกสนใจในเรื่องนี้ เขาจึงยอมลงเรือขึ้นไปยังลิดา ตะนาห์ ครั้นไปถึงก็พบว่ากองทหารของรายามุกาไม่อยู่ในสภาพที่พร้อมรบเลย เป็นกองทัพล็ก ๆ มีกำลังคนของพวกจีนเสริมอยู่ด้วย กองทัพนี้ตั้งหลบอยู่หลังร้วค่าย ประจัญอยู่กับศัตรูภายในระยะปืนยิงถึง เมื่อเห็นสภาพแล้ว เจมส์ได้แนะนำให้แก่ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ แต่มะโกทาก็ไม่ค่อยสนใจในคำแนะนำนั้น เจมส์จึงกลับลงมายังกูชิน พบว่าคนของตนตายไปคนหนึ่ง และกำลังจะตายอีกคนหนึ่ง เขาคิดว่าจะออกเดินทางไปเสียจากที่นี่จะดีกว่า แต่รายามุกาฮาสซิมไม่มีที่พึ่งใดอีก เห็นว่า

เจมส์เท่านั้นจะเป็นหลักให้ตนยึดได้ จึงได้อ้อนวอนต่าง ๆ นานาให้เจมส์อยู่ต่อไป
อีก เจมส์ก็ใจอ่อนยอมตกลง จัดแจงเตรียมปืนของเรือโรยัลลิสท์พร้อมสรรพ
นำขึ้นไปตามลำแม่น้ำ พวกกบฏหวั่นกลัว แต่เจมส์ก็ทำอะไรไม่ถนัดเพราะติดขัด
ที่มะโกทาไม่ร่วมมือจึงกลับลงมาที่กูชินอีก

วันที่ ๔ พฤศจิกายน เจมส์ บรัค ได้บอกรายามุดา ฮาสซิมว่าเขาจะ
ออกเดินทางไป แต่รายามุดาได้หน่วงเหนี่ยวชักชวนให้เจมส์อยู่ช่วยเหลือตนต่อ
ไป โดยเขาสัญญาจะยกดินแดนสินีแวน (Siniawan) และซาราวักให้อยู่ในปก-
ครองของเจมส์ และจะให้ไต้ยัคเป็นรายาค่วย เจมส์ตรึงตรองอยู่นาน ความ
ทรงงของเขาทำให้เขาไม่อาจยอมรับข้อเสนอง่าย ๆ ได้ แต่ก็มีไต้ยัคปฏิเสธ อย่างไรก็ตาม
ก็ตามรู้สึกว่าการสำเร็จจะเริ่มฉายแสงให้เห็นอย่างแจ่มชัดแล้ว เจมส์ยอมรับคำ
ชักชวน เขากลับไปยังกองทัพของรายามุดาอีกและได้อ่านาจนบังคับบัญชาสูงสุด
โดยมีเบดรุคติน (Bedruddin) เจ้าชายมลายูผู้หนึ่งเป็นผู้ช่วย เบดรุคตินเป็นคนซื่อ
และกล้าหาญ การสู้รบดำเนินต่อมา ค่ายของพวกกบฏล้นคูลุ ดยักสร้างอย่างมั่น-
คงยากแก่การโจมตี เจมส์จึงออกอุบายล่อให้พวกกบฏออกมาหน้าค่าย แล้วเขา
กับบรรดาลูกเรือชาวอังกฤษของเขากับนักผจญภัยผู้หนึ่งชื่อ ซี ทอนโด (Si Tondo)
จากมินดาเนา ก็ช่วยกันเข้าโจมตีพวกดยักกบฏแตกพ่ายเข้าป่าไป ทั้งค่าย อาหาร
และอาวุธไว้มากมาย เมื่อไม่มีทางสู้ได้ มะตุเซน (Matusain) หัวหน้าพวกกบฏ
ก็อ่อนข้อขอเจรจาสันติภาพกับเจมส์ว่าพวกกบฏจะยอมแพ้ ถ้าหากฝ่ายปกครอง
จะไว้ชีวิตพวกตนทั้งหมด เจมส์ไม่อาจจะให้สัญญาได้ เพราะอยู่ที่การตัดสินใจ
ของรายามุดา ฮาสซิม แต่ผู้เดียว แต่เขาก็รับรองว่าจะช่วยพูดให้รายามุดาตกลง
ตามที่มะตุเซนเสนอมา เมื่อได้ฟังคำรับรอง บรรดาพวกกบฏก็ยอมแพ้วางอาวุธ
แต่โดยดี แต่กว่าเจมส์จะพูดให้รายามุดา ฮาสซิม ตกลงไว้ชีวิตพวกกบฏได้ก็
ต้องใช้เวลาช้านาน เพราะมะโกทาคอยยุยงมิให้รายามุดายินยอม เมื่อการณเป็นดังนี้
เจมส์ก็ต้องใช้ไม้ตาย โดยขู่รายามุดา ฮาสซิมว่า ถ้าไม่ยินยอมตามนั้น เขาจะไม่

อยู่ที่นั่นต่อไปจะเดินทางไปเสีย เมื่อโดนไม้รัยยามูดา ฮาสซิม ก็จำต้องยินยอมไว้ชีวิตพวกกบฏทั้งหมด แต่ได้รับทรัพย์สินสมบัติและกวาดต้อนบุตรภรรยาของพวกเขาขึ้นมาไว้ยังเมืองกูชิน

ครั้นเสร็จเรื่องกับพวกกบฏแล้วก็มาถึงปัญหาเรื่องที่ได้ให้สัญญา แก่เจมส์ไว้ รายามูดา ฮาสซิมสำนักอยู่เสมอว่าการที่ประเทศปลดปล่อยได้นี้ก็เพราะความช่วยเหลือของเจมส์ และเขาเป็นกำลังสนับสนุนอันจำเป็นอย่างยิ่งทีเดียว เขาเสนอให้เจมส์ปกครองซาราวัก การเจรจาผ่านไปเป็นเวลา ๑ เดือน เจมส์จึงตกลงตามข้อเสนอ แต่มีเงื่อนไขว่า รายามูดา ฮาสซิม จะต้องสนับสนุนช่วยเหลือเขาอย่างจริงใจ ในการปกป้องบรรดาคนที่อยู่ชั้นต่ำกว่าให้รอดพ้นจากการถูกกดขี่ข่มเหงและการถูกปล้นสะดม รายามูดา ฮาสซิม เป็นแต่เพียงรัชทายาทและผู้สำเร็จราชการของบรูไน เขาไม่มีสิทธิที่จะยกดินแดนให้แก่ผู้ใด อำนาจอธิปไตยเป็นของสุลต่านแห่งบรูไนแต่เพียงผู้เดียว เขาจึงคิดกลับไปบรูไน เพื่อความแน่ใจในการจะได้สืบบัลลังก์ในภายหน้า แต่เขาก็กังหันไม่ได้ทำตามสัญญาที่ให้ไว้แก่เจมส์ เขาเพียงแต่ออกหนังสือสำคัญอนุญาตให้เจมส์ตั้งรกรากอยู่ที่ซาราวักเท่านั้น ทำให้เจมส์เริ่มลดความไว้วางใจในตัวรายามูดา ฮาสซิมลงไป ระยะนั้นรายามูดา ฮาสซิม กับมะโกทาเกิดไม่ไว้วางใจกัน มะโกทาเดินทางเข้าไปบรูไนก่อน รายามูดาเกรงว่าเขาจะไปกล่าวเรื่องที่เป็นผลร้ายต่อตน จึงรีบเดินทางเข้าไปบรูไนบ้าง โดยทิ้งซาราวักไว้ในความดูแลของเจมส์ บรูค

เจมส์ได้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของซาราวักแล้ว เขาหวังว่าต่อไปการค้าขายจะต้องเจริญแน่ เขาอยากจะทำรกรากอยู่ที่นี่ แต่จะอยู่อย่างลอยๆ มิได้ ข้อสำคัญจะต้องให้รายามูดา ฮาสซิมปฏิบัติตามสัญญาที่ให้ไว้ว่าจะให้เขาปกครองซาราวัก เขาจึงบอกไปว่า เขาจะต้องกลับไปสิงคโปร์ และจะกลับมาที่นี่อีก ถ้าหากว่าระหว่างที่เขาไม่อยู่นี้ทางซาราวักจะได้จัดการสร้างบ้านให้เขา และจัดเตรียมเอกสารแต่งตั้งเขาในตำแหน่ง “ราชาซาราวัก” ให้ถูกต้องตามระเบียบ เพื่อให้

สุดท่านแห่งบรูไนทรงลงพระนามและให้รวบรวมพลวงเอาไว้ให้มาก ๆ เพราะเมื่อเขากลับมาที่นี่เขาจะนำสินค้ามาแลกเปลี่ยน

เจมส์ บรู๊คเดินทางจากซาราวักกลับไปสิงคโปร์ ระยะเวลาที่เขาอยู่ที่นั่นตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๘๔ (ค.ศ. ๑๘๔๑) เขาก็ได้แต่หวังจะให้รัฐบาลอังกฤษแต่งตั้งให้เขาเป็นทูตไปเจรจาทำสัญญาการค้ากับบอร์เนียว ซึ่งเขาเชื่อมั่นว่าจะต้องสำเร็จผลอย่างแน่นอน และรัฐบาลอังกฤษน่าจะแต่งตั้งให้เขาเป็นข้าหลวงประจำบอร์เนียวด้วย ความใฝ่ฝันของเขาไม่เป็นที่สบอารมณ์ของนายบอนแฮมผู้สำเร็จราชการเมืองสิงคโปร์เลย เขาไม่ชอบที่เจมส์เข้ามาเกี่ยวในวงนโยบายด้วย ไม่เพียงแต่นายบอนแฮมเท่านั้น แม้แต่ฝ่ายฮอลันดาก็กังวลใจอยู่เหมือนกัน มีข่าวเล่าลือแพร่ไปถึงกรุงเฮก ทางฮอลันดาได้เคยมีหนังสือมาถึงเจมส์ บรู๊คในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๓ (ค.ศ. ๑๘๔๐) ประทับใจในการที่เขาเข้าไปยุ่งเกี่ยวแทรกแซงในนโยบายของบอร์เนียว แต่เจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ของฮอลันดาในลอนดอนรายงานไปยังกรุงเฮกว่า ดูเหมือนเจมส์เพียงแต่กำลังทำงานให้แก่สมาคมภูมิศาสตร์เท่านั้น ฝ่ายฮอลันดาก็ดูค่อยเบาใจไป แต่นั่นเป็นการคาดการณ์ที่ผิดถนัดทีเดียว เพราะเจมส์ช่างเป็นนักเผชิญโชคหนุ่มที่เอาจริงเอาจังเหลือเกิน ตอนนั้นเขาต้องการเรือเพิ่มขึ้นอีก ๑ ลำ แต่ก็ไม่มีเรือลำใดที่น่าซื้อ นอกจากเรือใบสามเสาลำหนึ่งชื่อเรือสวิฟท์ (Swift) เท่านั้นที่พอจะใช้การได้ จึงจำเป็นต้องซื้อเรือสวิฟท์มาไว้สำหรับบรรทุกสินค้าที่เขาซื้อหามาได้ เขาเห็นด้วยกับนายจอห์น ซี. เทมเพลอ ที่คิดว่าบรรดาประเทศแถบตะวันออกนี้ต้องได้รับการพัฒนาให้เจริญขึ้นโดยการค้าขาย เจมส์ตั้งใจ^(๑)ว่าจะพยายามส่งเสริมการค้าของดินแดนบอร์เนียวให้เจริญรุ่งเรือง และจะพยายามให้มีการปกครองที่ดีได้ระดับด้วย จะได้ช่วยให้พลเมืองชั้นที่ยากจนได้อยู่ดีกินดี เขาภูมิใจที่ได้เปิดช่องทางของบอร์เนียวและช่วยเหลือเสริมส่งสภาพของพลเมืองของบอร์เนียวให้ดีขึ้น

(๑) “The Private Letters of Sir James Brooke, Rajah of Sarawak.” London, 1853, p. 104

เจมส์ออกเดินทางจากสิงคโปร์ไปซาราวักในตอนเช้าวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๘๔ (ค.ศ. ๑๘๔๑) การเดินทางไปคราวนี้ เจมส์เอาเรือไป ๒ ลำคือเรือ “รอยัลลิสต์” และเรือ “สวิฟท์” ซึ่งบรรทุกสินค้าไปเต็มเพราะหวังจะไปแลกกับ พลวงที่เขาสั่งให้รวบรวมไว้ แต่ครั้นเดินทางมาถึงซาราวัก เขาพบว่าทางซาราวัก ไม่ได้สร้างบ้านไว้ให้เขา ไม่ได้รวบรวมแร่พลวงเอาไว้และเข้าไม่ได้จัดทำอะไรคืบหน้าเกี่ยวกับการแต่งตั้งให้เขาเป็นรายาด้วย เจมส์รู้สึกผิดหวังบ้าง เขาคิดว่าถ้าหากรายนุกาฮาซิมเป็นชาวยุโรปแล้ว รายนุกาฮาซิมจะเจตนาหลอกลวงเขาเป็นแน่ และถ้าหากเล่นไม่ซื่อ เขาก็อยากจะทำทดแทนให้สาสม เจมส์ต้องรับขนสินค้าลงจากเรือสวิฟท์แล้วแลกเปลี่ยนสินค้ากับแร่พลวง ได้แร่พลวงจนเต็มเรือ เจมส์ได้สั่งให้เรือสวิฟท์ขนแร่กลับไปสิงคโปร์ก่อน และส่งเรือรอยัลลิสต์ไปที่บอร์เนียว พรอปเพอร์ (Borneo Proper) เพื่อขอรับตัวบรรดาถูกเรือ ซัลตานา (Sultana) ซึ่งเรือแตกนอกฝั่งบอร์เนียว ส่วนตัวเขายังคงพักอยู่ที่กูซิง ซาราวัก รายนุกาฮาซิม รู้ว่าเจมส์โกรธที่ตนไม่ปฏิบัติตามสัญญา เห็นจะไม่เป็นการ จึงสั่งให้สร้างบ้านให้เจมส์โดยด่วน ซึ่งเป็นบ้านที่สบายน่าอยู่มาก มะโกทาหรืออาจเป็น รายนุกาฮาซิมก็ได้ ตั้งใจจะยกกำลังไปโจมตีพวกดัยกบกและพวกจีนที่มาตั้งถิ่นฐานที่นั่น แต่เจมส์ได้ห้ามไว้ เรื่องนี้ทำให้พวกดัยกและพวกจีนเคารพนับถือเจมส์มาก

มีเหตุการณ์ยุ่งยากเกิดขึ้นกับเจมส์อีก เพราะชาวมลายูบางคนไม่ชอบเขา ได้พยายามวางยาพิษล่ามชาวมลายูของเขาคนหนึ่ง โดยเอาสารหนูใส่ในข้าว เรื่องนี้ทำให้สถานการณ์ตึงเครียดที่สุด เพราะเจมส์ลงความเห็นว่ามีมะโกทาทั้งใจจะวางยาพิษตัวเขา เขาไม่อาจลงโทษมะโกทาในศาลอังกฤษได้ เจมส์โกรธมากถึงกับนำเอาปืนในเรือรอยัลลิสต์มาตั้งจังก้าว้านบ้าน แล้วจึงไปแจ้งให้รายนุกาฮาซิมทราบถึงเล่ห์กลและความผิดของมะโกทา เจมส์ขู่ว่าเขาจะแก้แค้นมะโกทาให้ได้ และคงจะมีชาวพื้นเมืองที่รักนับถือเขามาร่วมมือด้วยถึง ๒๐๐ คน ซึ่งคงไม่มีใครไปเข้ากับมะโกทาเป็นแน่ เมื่อรายนุกาฮาซิมได้ฟังก็ตกใจอย่างยิ่ง เกรงว่า

จะเกิดการจลาจลครั้งใหม่ขึ้นอีก เขาจะปล่อยให้เจมส์ บรูก เป็นหัวหน้าพวกก่อการจลาจลไม่ได้ เขาได้ดำเนินการตามวิถีทางการเมืองเพื่อให้เรื่องนี้สงบลง และก็นับว่าเป็นผลดีแก่เจมส์อย่างยิ่ง คือ รายนามดา ฮาสซิม ได้ลงนามเอกสารมอบรัฐซาราวักให้แก่เจมส์ บรูก และให้ถือเป็นรัฐอิสระด้วย ขอแต่เพียงให้จ่ายเงินจำนวนเล็กน้อยแก่สกุลท่านแห่งบรูไนทุกปี และขอให้เคารพต่อกฎหมายและศาสนาของประเทศนั้นเท่านั้น เอกสารแต่งตั้งนี้ได้รับการลงนาม ประทับตราและประกาศให้ประชาชนทราบโดยทั่วกัน เจมส์ บรูกได้รับแต่งตั้งเป็นทางการให้เป็น “รายาและผู้สำเร็จราชการแห่งซาราวัก” เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๔^(๑) (ค.ศ. ๑๘๔๑) เจมส์ดีใจมาก ความใฝ่ฝันของเขาได้ประสบความสำเร็จอย่างงดงาม

เจมส์ บรูก มิใช่ นักเผชิญโชคหรือนักผจญภัยอีกต่อไปแล้ว บัดนี้เขาเป็น “รายาเจมส์ บรูก แห่งซาราวัก” มีชื่อเสียงเกียรติยศ ข่าวกการเป็นใหญ่ของเขาแพร่สะพัดไปถึงพวกฮอลันดา ทำให้ฮอลันดาหวั่นวิตกว่าเรื่องนี้จะกระทบกระเทือนการค้าขายที่ทำอยู่ในภูมิภาคแถบนี้ บางคนมีความเห็นว่าน่าจะทำกรอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อจะดึงอำนาจของเจมส์ให้ต่ำลง เมื่อพิจารณารอบคอบแล้วก็เห็นว่าจะทำเช่นนั้นไม่ได้ เพราะเกรงจะกระทบกระเทือนไปถึงรัฐบาลอังกฤษ ฮอลันดาไม่ปรารถนาจะเกิดเรื่องยุ่งยากขึ้นกับอังกฤษ และฝ่ายรัฐบาลอังกฤษเองก็มีได้เข้าแทรกแซงในเรื่องของเจมส์เลย ดังนั้นรายาเจมส์ บรูก แห่งซาราวักจึงเริ่มต้นรัชสมัยของตนไปด้วยดี

รายาเจมส์ไม่มีประสบการณ์หรือความเชี่ยวชาญในการบริหารมาก่อน และพูดภาษามลายูไม่ค่อยได้ มิตรสหายชาวยุโรปที่อยู่ด้วยกันที่ซาราวักก็ไม่มี มีแต่ที่เป็นแต่ลูกเรือของเขาเท่านั้น ฉะนั้นจึงเห็นว่าการเริ่มการปกครองของเขาไม่่ง่ายนัก เพราะเขาต้องมีผู้ที่มีความรู้ความสามารถช่วยปฏิบัติงาน เจมส์ติดต่ोज้าง

(๑) Spenser St. John “The Life of Sir James Brooke ...” Edinburgh and London, 1879, pp. 55-57.

วิลเลียม คริมเบิล (William Crymble) จากสิงคโปร์ให้มาเป็นเลขานุการของเขา ให้เวสเตอร์แมนส์^(๑) ศัลยแพทย์ประจำเรือโรยัลลิสต์และบลูมฟีลด์ ตักกลาส และ วิลเลียมสันล่ำมขึ้นจากเรือมาอยู่บนบก นอกจากนี้ก็มีเพื่อนชื่อ แมคเคนซี และ กัปตันเอลเลียต วิศวกร มาทำงานอยู่กับเขาคด้วย ส่วนเรือโรยัลลิสต์และเรือสวิฟท์ นั้น เจมส์ส่งไปค้าขายติดต่อกับสิงคโปร์เป็นประจำ ถึงแม้ว่าเจมส์จะขาดกำลังคน ชาวยุโรป แต่เขาก็มีชาวพื้นเมืองและชาวจีนในถิ่นนั้นหนุนอยู่ เนื่องจากเขาได้รับความนับถือมาแต่เก่าก่อนแล้ว เจมส์เคยเขียนจดหมายขอให้ แอนนามาเรีย บรัค มารดาของเขาส่งสิ่งของจำเป็นมาให้หลายอย่าง เป็นต้นว่า เครื่องจักรไฟฟ้าที่มีพลังและคุณภาพดี โคมไฟขนาดใหญ่ ปืนไรเฟิล กระสุน ๕๐ นัด และกล่องส่องทางไกลมาให้ แต่เมื่อเขาได้เป็นรายาแห่งซาราวักแล้ว เขาก็มีความสุขสมบูรณ์พร้อม แต่ไม่หรรษาฟุ่มเฟือยนัก เขาเป็นคนรักหนังสือ ในห้องของเขามีหนังสือมากมายหลายเล่ม มีกีตาร์ มีเครื่องดนตรีต่าง ๆ บ้านของเขาสร้างด้วยไม้ เป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัสขนาด ๕๔ ฟุต เขาเลี้ยงสัตว์ไว้ทุกชนิด มีหมี ลิง กวาง และสุนัข ระหว่างเวลาเย็นที่เขาลงมาเดินเล่น เจ้าสัตว์เลี้ยงเหล่านี้จะถูกล่ำมเอาไว้

รายาเจมส์ บรัค วางจุดมุ่งหมายหรือนโยบายในการปกครองรัฐซาราวักของตนอย่างรัดกุม เพื่อความเจริญและความสุขของประชาชนของตนโดยแท้ เขามีได้ล้มความตั้งใจเดิมที่จะยกระดับความเป็นอยู่ของชาวพื้นเมืองเลย จากจดหมายฉบับลงวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๘๔^(๒) (ค.ศ. ๑๘๔๑) ซึ่งเขาเขียนถึงนายเจมส์ การ์ดเนอร์ (James Gardner) ซึ่งอยู่ในอังกฤษ ทำให้เราได้ทราบความคิดและนโยบายของเขาอย่างแจ่มชัดซึ่งเขาได้แจ้งไว้อย่างละเอียดทีเดียว ซึ่งจะกล่าวถึงนโยบายสำคัญ ๆ ของเขากันนี้คือ

(๑) เวสเตอร์แมนส์ ไม่สนใจในประเทศนั้นนัก อยู่มาไม่นานก็ทะเลาะกับรายาเจมส์ แล้วก็ออกจากงานไป

(๒) "The Private Letters of Sir James Brooke Rajah of Sarawak," London, 1853, pp. 144-178

๑. ส่งเสริมให้ชาวจีนและชาวชาวอพยพเข้ามาอยู่ เพราะชาวาวักยังมีประชาชนน้อย จัดเก็บภาษีในอัตราต่ำ คนละ ๑ เหรียญหรือคนละ ๓ ชิลลิง ๖ เพนนีต่อปี หรือมิฉะนั้นก็เก็บภาษีเป็นข้าวในอัตราดังกล่าวนั้น จะโอบอุ้มให้ผู้อพยพมาได้ตั้งรกรากเป็นประชากรของชาวาวัก ยินยอมให้แสวงหาผลประโยชน์จากผืนแผ่นดิน จะบริหารการปกครองให้เข้มแข็งพอที่จะปกป้องคุ้มครองประชาชนให้พ้นจากการปล้นสะดม และจะปราบปรามกวาดล้างพวกโจรสลัดด้วย

๒. ราชายาเจมส์ บรัค มีจุดประสงค์เปิดการติดต่อเป็นไมตรีกับบรรดาประมุขหรือหัวหน้าของดินแดนอื่น ๆ และกับบรรดาชาวพื้นเมืองเผ่าต่าง ๆ ที่อยู่ตอนในของเกาะ โดยการเดินทางไปเยี่ยมเยียนปีละครั้งหรือสองครั้ง จะได้ออกให้เกิดความมั่นใจในความตั้งใจดีของเขา จะได้ไม่มีเรื่องยุ่งยากเกิดขึ้น

๓. ไปบอร์เนียวพรอพเพอร์^(๑) (Borneo Proper) เพื่อหยุดยั้งความวุ่นวายและเล่ห์เหลี่ยมของเมืองหลวง และจะได้ปลุกฝังอิทธิพลของอังกฤษลงที่นั่น

๔. เปิดให้ทำการค้าขายที่นี้อย่างเสรี สนับสนุนการค้าที่ไม่ทำให้เสียผลประโยชน์ของชาวพื้นเมือง ให้ผลิตผลจากที่นี้ซื้อขายคล่อง และเมื่อผู้ผลิตได้กำไรตอบแทนมาก เกาะนี้ก็จะคึกคักมีชีวิตชีวาเป็นตลาดการค้าของชาวยุโรปและเอเชียอีกแห่งหนึ่ง

๕. กำจัดกวาดล้างพวกโจรสลัดให้หมดสิ้นไป เพราะระยะนั้นมีการค้าหาสและมีโจรสลัดเร่ร่อนอยู่แถบชายฝั่งทะเลนั้น โจรสลัดที่ขึ้นชื่อก็คือพวกลานูน (Lanoon pirates) และพวกคัยกแห่งเซเรบาส (Serebas) และซาคารรัน (Sakarran) เขามีแผนจะกำจัดพวกโจรสลัดให้สิ้นไปในเวลาอันรวดเร็วภายในเวลา ๒—๓ เดือน โดยใช้เรือยนต์เครื่องไอน้ำ ระวังขับน้ำ ๑๐๐ ตัน เล่นตรวจตรากวาดล้างพวกโจรสลัด และพิทักษ์การติดต่อกับสิงคโปร์และจีน และอาจสำรวจฝั่งทะเลบอร์เนียว และเส้นทางปาละวันด้วย

(๑) ดินแดนทางเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะบอร์เนียว เป็นรัฐอิสระจริง ๆ ไม่มีอิทธิพลของชาติใดครอบงำอยู่เลย

นอกจากนี้ รายาเจมส์อยากให้มิชชันนารีเข้ามาสอนศาสนาในซาราวัก เขาเร่งออกประมวลกฎหมายโดยเร็ว โดยสังพิมพ์เป็นภาษามลายูที่ในเมือง สิงคโปร์ ประมวลกฎหมายนี้มีบทบัญญัติ ๘ ข้อ (๑) เกี่ยวกับการค้าขาย การเก็บภาษี การเงิน การลงโทษผู้กระทำความผิดต่าง ๆ เป็นต้นว่า ฆาตกรและพวกปล้นต้องถูกลงโทษตามกฎหมายที่มีสืบมาเป็นประเพณีของบรูไน คือ กฎหมายออนดอง — ออนดอง (The Ondong-ondong) ตอนสุดท้ายประมวลกฎหมายนี้เตือนคนทุกคนว่า กฎหมายนี้จะถูกถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ถ้าผู้ใดไม่ชอบก็ขอให้อพยพไปอยู่ในประเทศอื่นเสีย

ภารกิจที่รายาเจมส์ต้องทำอย่างหนึ่งคือปลดปล่อยผู้หญิงและเด็กที่เป็นบุตร ภรรยาของพวกกบฏเมื่อครั้งก่อน หญิงและเด็กเหล่านี้ถูกนำตัวมากักไว้ที่เมือง กูจินเป็นเวลานานแล้วประมาณ ๙ เดือนเห็นจะได้เจมส์ยืนยันจะปล่อยคนเหล่านี้ กลับไปหาครอบครัวของตน ซึ่งทำให้พวกดยักยินตีปรีดาที่สุด แต่พวกมลายู กลับคัดค้าน เด็กหญิงเผ่าดยักยักบางคนต้องถูกนำไปเป็นทาสในบ้านพวกมลายู ก็มี ซึ่งเจมส์ก็จำต้องปล่อยให้เป็นไปเช่นนั้น และนอกจากนี้รายาเจมส์ บรูค ได้รับเจ้านายชาวมลายู ๓ คนให้กลับเข้ารับราชการอย่างเดิมอีก คือ ตะโต๊ะ ปะติงยี (Datu Patinggi) ตะโต๊ะ บันดาร์ (Datu Bandar) และ ตะโต๊ะ เตมังหงง (Datu Temanggong) ให้เป็นหัวหน้าของกลุ่มชาวมลายู และเป็นผู้ บริหารหน้าที่เกี่ยวกับทางบ้านพวกดยักทั้งหลาย พวกตะโต๊ะทั้งสามคนนี้ได้เป็น กำลังสำคัญสนับสนุนเจมส์อย่างสัตย์ซื่อ ระยะนี้เจมส์ได้อนุญาตให้นายทุนใหญ่ ชาวจีน ๒ คนคือ ซาน ทิ กู (San Ti Qu) และ ซิน บัก (Sin Bok) ทำ ทองยังทันแม่น้ำซาราวัก

(๑) Runciman, Steven, "The White Rajah's" Cambridge University, pp.68-69.

ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๓๘๕ (ค.ศ. ๑๘๔๒) รายนามเจมส์ได้ทราบว่า มัลลาร์ และซาฮับ (Mullar and Sahap) ได้ส่งพวกคยักเผ่าซาตอง (Sadong) และเผ่าสกรัง (Skrang) มาโจมตีพวกคยักซานโปร (Sanpro) และพวกคยักชาว (Sow) เจมส์จึงกำลังคนออกไปต่อต้านพวกเผ่าที่เป็นโจร มาตารี (Matari) หัวหน้าของเผ่าสกรังได้มาเจรจาไต่ถามว่า เจมส์ตั้งใจลงโทษพวกโจรสลัดและพวกล่าหัวมนุษย์จริง ๆ หรือ ซึ่งเจมส์ก็ได้ยืนยันความตั้งใจของตนอย่างแข็งขัน

เดือนมีนาคม รายนามเจมส์ได้เขียนจดหมายขอร้องให้มารดาส่งภาพของมารดามาให้เขา โดยขอให้ใส่กรอบส่งมาเพื่อจะได้เอามาแขวนไว้บนผนังบ้าน เจมส์ได้เปิดใจของตนให้มารดาทราบว่า เขาอยากได้ตำแหน่งขุนนางชั้นอัศวินของราชสำนักอังกฤษเพื่อเป็นเครื่องหนุนตำแหน่งผู้นำของดินแดนนี้ให้มั่นคงเป็นที่นับหน้าถือตาของคนทั่วไป เจมส์บากบั่นทำงานอย่างเต็มที่ เขาได้พยายามเอาหลักการที่ดีมาใช้ พวกชาวเมืองนี้เชื่อฟังและอยู่ใต้การปกครองของเขาอย่างดี และเขาก็ได้ให้ความคุ้มครองอย่างเต็มที่ ในเดือนเมษายนปีนั้นเองก็มีเรื่องยุ่งยากเกี่ยวกับพวกโจรสลัดขึ้นอีกที่ปากแม่น้ำซาราวัก พวกโจรสลัดพวกนี้เป็นเผ่าเซเรบาส (Serebas) แต่นายเอิลเรียกว่าเผ่าเซอร์บาสเซียน เป็นโจรที่ดุร้ายน่าหวาดหวั่น และมีจำนวนมากพอๆ ขณะนั้นเจมส์ไม่อยู่ที่เมืองกูชิน นายkrimเบิลและคะโต๊ะเตมั่งหงงได้ร่วมกันคุมคนต่อต้านสังกัดการโจมตีของพวกสลัดไว้ พวกโจรถูกฆ่าตายหลายคนรวมทั้งบังลิมาตัวหัวหน้ากับบาดเจ็บอีกเป็นจำนวนมาก พวกโจรสลัดถอยหนีออกทะเล พอติดกับรายนามเจมส์เดินทางกลับมาพอดี เขาจึงเล่นเรือออกติดตามไปเป็นเวลา ๘ วัน ตามไปทันพวกโจรสลัด ณ ที่ใกล้ๆ เกาะตาลังตาลัง (Talang Talang) จับหัวหน้าโจรทั้งสองคนคือเบดเรตดินและอิลลานัน (Ilianun) ได้ นำตัวกลับมายังเมืองกูชิน แล้วนักโทษทั้งสองถูก

ประหารชีวิตตามความผิดที่ได้กระทำไว้ ส่วนสมุนโจรคนอื่น ๆ ถูกจองจำด้วยโซ่ตรวนไว้

ที่ซาราวักเมื่อเกิดมีคดีต้องว่าความ รายนายเจมส์ก็ใช้บ้านของตนเป็นประหนึ่งศาล รายนายเจมส์จะนั่งในห้องโถงใหญ่กับบรรดาน้องชายของรายนายดาฮาสซิม และเหล่าตะโตะแห่งซาราวักนั่งอยู่ปลายโตะ คู่ความกับพยานนั่งอยู่ตรงข้าม การตัดสินคดีอยู่ในอำนาจของรายนายเจมส์ซึ่งจะกระทำไปอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

เรื่องการเงินนั้นเจมส์เป็นคนเก็บบัญชีเอง หรือมิฉะนั้นนายคริมเบิลก็เป็นคนรักษาสัญชีไว้ให้เขา มันเป็นบัญชีที่ปนกันยุ่งไม่เป็นระเบียบ ภาษีในปีหนึ่ง ๆ ได้ ๕๐๐๐ ปอนด์ บางปีก็ได้ ๖๐๐๐ ปอนด์ เรื่องค่าใช้จ่ายนั้น เจมส์ต้องจ่ายเป็นค่าเงินเดือนข้าราชการ เป็นค่าครองชีพของตนและค่ารักษาซ่อมแซมเรือ ๒ ลำของเขาด้วย เขาเชื่อมั่นว่าซาราวักอุดมไปด้วยแหล่งแร่ ที่ซานตาร์ท (Santah) ตำบลน้ำซาราวักมีเหมืองเพชรเก่า ๆ อยู่เหมืองหนึ่ง เขาคิดว่ามันจะทำประโยชน์ให้ได้ จึงเปิดเหมืองเพชรขึ้นใหม่ดำเนินกิจการขุดเพชรต่อไป ทั้งได้สร้างกระท่อมขึ้นที่นั่นหลังหนึ่งเป็นที่พักผ่อนของเขา แต่เพชรที่ขุดได้จากเหมืองนี้มีคุณภาพต่ำ ได้ปริมาณน้อย และผู้จัดการก็เป็นคนไม่ดี เจมส์จึงเลิกกิจการเสีย แต่ได้ทำเหมืองแร่พลวงอย่างเป็นล่ำเป็นสันส่งไปขายยังต่างประเทศด้วย

ชีวิตของเจมส์ บรู๊คในตอนนี้จะสมหวังเป็นสุขไปทุกอย่าง เขาพรรณนาไว้ในจดหมายที่เขียนถึงมารดาฉบับลงวันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๕ (๑) (ค.ศ. ๑๘๔๒) ตอนหนึ่งว่า “.....ผมรู้สึกว่ ผมมิได้มีชีวิตอยู่อย่างไร้ประโยชน์และรู้สึกว่าเวลา ๑ ปีที่มีชีวิตอยู่มีค่าเท่ากับ ๑ ศตวรรษ เพราะโชคชะตากะเกณฑ์ชักนำ ภาพสะท้อนของผม ดูเป็นที่น่าชื่นชมยินดีเสียทั้งนั้น แม้กระทั่งเรื่องการเงินและเรื่องเกี่ยวกับความลำบากอื่น ๆ ผมมีความรู้สึกอ่อนโยนละมุน

(๑) “The Private Letters of Sir James Brooke, Rajah of Sarawak.” London, 1853 p. 203

ละไมและเมตตาต่อคนทั้งโลก และผมต้องขอบคุณพระเจ้าที่ได้ประทานคุณประโยชน์มากมายซึ่งผมชื่นชมให้แก่ผม ผมมีสุขภาพดี แข็งแรง จิตใจเรีงรื้นเบิกบาน เวลาของผมเต็มไปด้วยการงาน ผมหวังในสิ่งที่ดีที่สุดและผมรู้ว่าความตายเป็นโชคชะตาเลวร้ายที่รอคอยผมอยู่.....” เจมส์ช่างคิดช่างทำเหลือเกิน เขาสร้างสวนเล็ก ๆ ทำนองฟาร์มขึ้น เพื่อเป็นที่พักผ่อนให้เพลิดเพลิน ปลูกผักชนิดต่าง ๆ และเลี้ยงแพะเลี้ยงวัวด้วย

รายาเจมส์ บรัค แห่งซาราวักได้ทราบว่า รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียตกลงใจส่งคณะทูตมาบอร์เนียว และตั้งใจจะตั้งถิ่นฐานหรือขอทำสัญญารวมไปถึงการครอบครองถ่านหินด้วย ตอนนั้นสงครามจีนกับอาฟกัน (Affghan) ยืดเยื้ออยู่ แ่งงานของเจมส์ก็เร่ร่อนไม่อาจรอช้าได้ เขาจะต้องเดินทางไปบอร์เนียวด้วยตนเองด้วยจุดประสงค์ ๓ ประการคือ

๑. เพื่อไถ่เปลี่ยนให้รายามุกา ฮาสซิม และสุลต่านแห่งบรูไนปรองดองกันอย่างเดิม เพราะตอนที่รายามุกา ฮาสซิม จากบรูไนมาอยู่ทางซาราวัก ปะแวงรันยูซงและปะแวงรันมุนิม ศัตรูของรายามุกา ฮาสซิมได้ไถ่ชิงมีอิทธิพลอยู่กับสุลต่าน ทำให้รายามุกา ฮาสซิม ไม่พอใจและเกรงไปต่าง ๆ

๒. เพื่อให้สุลต่านแห่งบรูไน ทรงลงพระนามรับรู้ในการครอบครองดินแดนซาราวักของตน (คือรายาเจมส์ บรัค)

๓. เพื่อปลดปล่อยบรรดาลูกเรือจำนวนหนึ่งของเรือที่อัปปาง และถูกกักไว้ที่บรูไนให้เป็นอิสระ เพราะเรื่องมีอยู่ว่าเมื่อเร็ว ๆ นี้เรือของอังกฤษลำหนึ่งชื่อ ลอร์ด เมลเบอรั่น (Lord Melbourne) ได้อัปปางลงนอกฝั่งทะเลบรูไน ลูกเรือจำนวนหนึ่งของเรือดังกล่าวถูกกักตัวไว้ที่บรูไนทั้งยังปรากฏอีกว่ากะลาสีแขกจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นลูกเรือซัลตานาที่อัปปางที่บอร์เนียวนานแล้วก็ยังถูกกักตัวไว้เช่นกัน รายาเจมส์คิดว่าตนเป็นใหญ่อยู่ทางนี้ก็ต้องช่วยบรรดากะลาสีผู้โชคร้ายเหล่านั้นให้พ้นจากอันตราย

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๕ (ค.ศ. ๑๘๔๒) รยาเจมส์ บรัค ลงเรือ “โรยัลลิสท์” ออกเดินทางจากซาราวักไปยังบรูไน มีเบครุดดินและมาร์กาล (Markarle) น้องชายของรยามูดา ฮาสซิม ติดตามไปด้วย ครั้นวันที่ ๒๑ กรกฎาคม เรือโรยัลลิสท์เดินทางมาถึงบรูไน และจอดทอดสมอในแม่น้ำแล้ว รยาเจมส์ บรัค ได้ส่งทูตเข้าไปในเมืองแจ้งให้ทราบว่าเขามาถึงแล้ว เมื่อทางฝ่ายบรูไนได้ทราบแล้วก็เตรียมการต้อนรับ เช้าวันรุ่งขึ้น บรรดาข้าราชการของบรูไนและคนติดตามก็ออกจากเมืองมาตั้งแต่เวลาสองนาฬิกามาต้อนรับรยาเจมส์ และคณะผู้ติดตาม ตอนบ่ายวันนั้นเบครุดดินลงจากเรือเข้าไปในเมืองเพื่อกำชับให้ทางฝ่ายบรูไนต้อนรับรยาเจมส์ให้เหมาะสม “วันที่ ๒๕ กรกฎาคม รยาเจมส์ บรัค ลงเรือยาว นำของขวัญเข้าไปยังพระราชวังของสุลต่าน^(๑) สุลต่านเป็นคนหน้าตาน่าเกลียด เป็นชายร่างเล็กไม่มีอะไรน่าประทับใจ และโลกอยากได้ของขวัญไม่รู้จักพอ แต่ก็ทรงสุภาพอ่อนโยนต่อรยาเจมส์เป็นที่สุด ทั้งในการต้อนรับที่เป็นพิธีรีตองและในการสนทนาเป็นส่วนตัวในสัปดาห์ต่อมา รยาเจมส์ บรัค ได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติ แต่พักที่พระราชวังไม่มีความสุขสบาย สุลต่านทรงพูดจาเกลียดชังหลักแหลม ตรัสกับเขาเสมอ ๆ ว่าเป็น “อมีโก ชัว” (amigo sua) ทรงแจ้งให้ทราบว่าพระองค์ทรงอยากให้รยามูดา ฮาสซิม ผู้เป็นลุงกลับมายังบรูไน และทรงโสมนัสที่รยาเจมส์ได้ครอบครองซาราวัก สำหรับเรื่องการปลดปล่อยกะลาสีเรือเมลเบิร์นนั้นพระองค์ทรงทำได้ไม่ยากเย็นเลย แต่กะลาสีแขก ๓ คน จากเรือซัลตานามีปัญหาเล็กน้อย เพราะถูกขายไปเป็นทาส รยาเจมส์จึงต้องจ่ายเงิน ๒๕ ดอลลาร์ ใ้ตัวกะลาสีแขกเหล่านั้นออกมา” ราววันที่ ๑ สิงหาคม ทุกสิ่งก็เรียบร้อย สุลต่านทรงฝากสาส์นมาถึงรยามูดา ฮาสซิม ๑ ฉบับ ทรงใคร่จะให้เขากลับไปยังบรูไน สุลต่านทรงเขียนเอกสารรับรอง

(๑) Runciman, Steven. “The White Rajahs” Cambridge University Press, 1960, p. 72. และ H. Keppel “Expedition to Borneo of H.M.S. Dido,” London, 1846, Vol.1, pp. 276-7, 315-16, 318-32.

อย่างถูกระเบียบว่าเจมส์ บรู๊คเป็นรายาแห่งซาราวัก และทรงประทับตราเอกสารนั้นด้วย เจมส์เขียนจดหมายเล่าให้นายจอห์น ซี. เทมเพลอ ฟังว่า ในเวลา ๑๐ วันทุกสิ่งทุกอย่างก็เรียบร้อย รายามูดา ฮาสซิม กับสุลต่านคีนตีปรองดองกันอย่างจริงจัง สุลต่านทรงลงพระนามให้เขาเป็นประมุขของซาราวักอย่างสมบูรณ์แล้ว บรรดาทะเลาะวิวาทซึ่งถูกปล่อยตัวก็กลับมากับเขาด้วยทั้งหมด เมื่อเดินทางกลับมาถึงซาราวักแล้วเรือโรยัลลิสท์ก็เตรียมออกเดินทางไปสิงคโปร์ ในจดหมายฉบับเดียวกันนี้ เจมส์ได้กล่าวถึงเรื่องที่ดินที่ไม่มีภรรยาออกมาประโยชน์หนึ่ง อย่างภาคภูมิใจว่า “...ข้าพเจ้าผู้ไม่มีภรรยา มีสิทธิอย่างสมบูรณ์ที่จะเป็นหนุ่มอยู่เรื่อยไปนานเท่านานตราบที่ข้าพเจ้าจะพอใจ หรือตราบที่ข้าพเจ้าสามารถจะเป็นหนุ่มอยู่ได้...” (๑)

เย็นวันที่ ๑๘ สิงหาคม ได้มีการอ่านเอกสารของสุลต่านแห่งบรูไน เรื่องแต่งตั้งเจมส์ บรู๊ค เป็นรายาแห่งซาราวักในที่ประชุมชน เป็นการประกาศให้ประชาชนทั้งหลายทราบโดยทั่วกัน ต่อมามะโกทาซึ่งเป็นคนที่ไม่น่าไว้วางใจ ได้ถูกส่งตัวออกไปจากซาราวัก และรายามูดา ฮาสซิม ก็ดำริว่าจะกลับไปยังบอร์เนียว ซึ่งทำให้รายาเจมส์ยินดีมาก เพราะทราบใดที่เขายังอยู่ที่นี้ ก็ไม่อาจวางใจชาวพื้นเมืองได้เพียงพอ

เวลาผ่านไป พวกดยกต่างอยู่ในความสงบ ตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน พวกจีนก็เจริญรุดหน้ามั่งคั่งขึ้น สำหรับบรรดาชาวซาราวักทั้งหลายก็พึงพอใจในชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นสุขปราศจากการกดขี่บังคับ ครั้นถึงเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๓๘๖ (ค.ศ. ๑๘๔๓) เป็นเดือนที่เจมส์รู้สึกวุ่นวายเหนื่อยหน่าย มีคนเจ็บป่วยขึ้นในเรือน ยารักษาโรคก็มีน้อยและนายเวสเทอร์แมนน์เพิ่งลาออกไป ข้าเรือโรยัลลิสท์ก็ยังไม่กลับจากสิงคโปร์ แต่เรื่องยุ่ง ๆ ก็ผ่านพ้นไปเพราะนายแมกเคนซีอาการดีขึ้น และเรือโรยัลลิสท์ก็กลับมาพร้อมกับมีดอกเตอร์ทรีเซอร์มาด้วย การที่มีหมอมานี่ทำให้เจมส์ดีใจเป็นพิเศษ เมื่อสถานการณ์บ้านเมืองสงบสุขเรียบร้อยแล้ว รายาเจมส์ก็คิดว่าไม่มีฤดูกาลใดจะเหมาะสมที่จะเดินทางไป

(๑) “The Private letters of Sir James Brooke, Rajah of Sarawak”, London, 1853, p. 215

สิงคโปร์เท่ากับเวลานี้ เขาอยากจะเดินทางไปเจอพระปิตุลาเจ้าได้จาก
สิงคโปร์ “ดินแดนแห่งอารยธรรม” มาเป็นเวลา ๒ ปีแล้ว นายเจมส์ บรัค
ประสงค์จะไปเจอจากับนายบอนแฮม และจะไปพบปะเพื่อนฝูงบางคนซึ่งเป็นพ่อ-
ค้าอยู่ที่นั่น เจมส์ออกเดินทางจากกูชินในปลายเดือนมกราคม และไปเสียเวลาล่า
ล่าอยู่ที่ปากแม่น้ำซาราวักอยู่ถึง ๑๐ วัน จึงเดินทางต่อไป เจมส์ บรัค ใช้
เวลาอยู่ในสิงคโปร์ ๓ เดือน ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ จนถึง เดือนพฤษภาคม
เขาติดต่อกับนายไวต์ และขอให้นายจอห์น ซี. เทมเพลอ แจ้งความเคลื่อนไหว
ของทางราชการอังกฤษเกี่ยวกับนโยบายทางด้านการออกไปให้ทราบ เขาประ-
สงค์จะให้ซาราวักอยู่ในอารักขาของอังกฤษ เขาคงจะเต็มใจยกซาราวักให้อังกฤษ
ถ้าทางรัฐบาลอังกฤษจะแต่งตั้งให้เขาเป็นผู้สำเร็จราชการ และถ้ารัฐบาลอังกฤษ
สนใจและตั้งบริษัทขึ้นในวงเงินทุน ๓๐๐,๐๐๐ ถึง ๕๐๐,๐๐๐ ปอนด์ ก็จะได้ผลประโยชน์
จากซาราวักมากมาย เงินทุนจำนวนนี้มากพอจะสร้างสรรค์ประเทศได้ จุดมุ่ง
หมายของรายาเจมส์ก็เพื่อเสริมสร้างเสถียรภาพรากฐานอันถาวรให้แก่ชาวพื้น
เมือง แต่รัฐบาลอังกฤษไม่ค่อยสนใจข้อเสนอของเจมส์นัก แต่รายาเจมส์ไม่ละ
ความพยายาม เขารู้ว่าที่เกาะลาบวน (Labuan) มีถ่านหินมาก ราชนาวิอังกฤษ
คงจะสนใจในแหล่งถ่านหินแห่งนี้แน่ และเขาก็ได้ข่าวว่าเรือสำรวจของ
ราชนาวิอังกฤษลำหนึ่งชื่อ เอช. เอ็ม. เอส. สะมารัง (H.M.S. Samarang) ได้
รับคำสั่งให้เดินทางมายังฝั่งทะเลบอร์เนียว

ระหว่างที่อยู่สิงคโปร์เจมส์ บรัคได้มิตรใหม่อีกคนหนึ่ง ชื่อ กัปตันเฮนรี
เคพเพล (Henry Keppel) ซึ่งเป็นผู้บังคับการเรือเอช. เอ็ม. เอส. ไดโด (H. M. S.
Dido) กัปตันเฮนรี เคพเพล เป็น บุตร ของ เอิร์ลแห่งอัลเบ มาร์ล (Earl of
Albemarle) “ตอนยุคสงครามจีนพลเรือโท เซอร์ วิลเลียม ปาร์คเกอร์ แมทท์พ-

เรืออังกฤษ ได้มีคำสั่งให้เรือไคโด เดินทางมายัง ช่องแคบ มะละกา (๑) ให้มีหน้าที่พิทักษ์อารักขาการค้าขาย และทำการปราบปรามโจรสลัด ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๘๖ (ค.ศ. ๑๘๔๓) ขณะที่อยู่ปีนัง กัปตันเคพเพิลได้ทราบข่าวโจรสลัดปล้นสะดมภักบรรดาเรือค้าขายของชาวพื้นเมืองอยู่แถบฝั่งทะเลบอร์เนียว เรือพวกนี้เป็นเรือที่ค้าขายติดต่อกับสิงคโปร์ ดังนั้นกัปตันเคพเพิลจึงเตรียมออกเดินทางไปบอร์เนียว” รยาาเจมส์ บรู๊ค เห็นได้โอกาสที่จะมีผู้ร่วมมือช่วยปราบโจรสลัด จึงตัดสินใจเดินทางไปปีนัง ได้ทำความรู้จักสนิทสนมกับกัปตันเคพเพิลและเชิญให้เขาไปยังซาราวักด้วย นี่เป็นการเริ่มต้นมิตรภาพอันยาวนานระหว่างเขาทั้งสอง กัปตันเคพเพิลกระตือรือร้นที่จะช่วยเหลือรยาาเจมส์ทุกอย่าง มันจะมีผลอันยิ่งใหญ่ต่อชาวพื้นเมือง และช่วยเสริมส่งอำนาจของรยาาเจมส์ให้ฟูเฟื่องยิ่งขึ้น ถ้าเขาปราบปรามพวกโจรสลัด “เซเรบาส ดยัก” (Serebas Dayak) ลงได้

รยาาเจมส์ บรู๊ค ลงเรือไคโดกลับมายังซาราวัก เขามาถึงเมืองกูชินในวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ทุกสิ่งทุกอย่างที่นั่นได้สร้างความตื่นตาตื่นใจให้แก่กัปตันเคพเพิลอย่างยิ่ง ตอนนี้เจมส์มีผู้มาทำงานอยู่กับเขาเพิ่มขึ้นหลายคน เช่นอาเธอร์ครุคแซงค์ (Arthur Crookshank) และพ่อค้าจากลอนดอนอีก ๒ คน คือ นายสตีเวิร์ด นายสมิธ และนายเมเดน เสมิเยน คนเหล่านี้มาช่วยงานทางด้านค้าขายของเจมส์ เนื่องจากเรือสวิฟท์มีสภาพทรุดโทรมไป เจมส์จึงหาเรือที่มีสภาพดีกว่ามาใช้ในการแทนคือเรือจูเลีย

ทั้งเจมส์ และเคพเพิลกระตือรือร้นที่จะปราบปรามพวกโจรสลัดและคอยหาโอกาสเหมาะ ๆ เสมอ เจมส์มีเรือยนต์ลำหนึ่งเพิ่งสร้างเสร็จชื่อเรือจอลลี

(๑) H. Keppel, “Expedition to Borneo of H. M. S. Dido.” London, 1846, Vol. 1, pp. 1-2.

บาเชเลอร์ (Jolly Bachelor) เป็นเรือติดปืนพร้อม เรือโทฮันท์ ซึ่งเป็นนายทหารประจำเรือโคโคได้ขอยืมเรือจอลลี บาเชเลอร์ จากเจมส์ แล้วนำเรือล่องลงไปตามลำแม่น้ำ คีนนั้นเองพวกโจรสลัดก็ได้เข้าโจมตีเรือ จอลลี บาเชเลอร์ แต่พวกโจรสลัดก็ถูกต่อต้านตีแตกถอยไป หัวหน้าโจรถูกฆ่าตาย ส่วนเรือจอลลี บาเชเลอร์ปลอดภัยและแล่นกลับขึ้นไปเมืองกูชิน รายามุกา ฮาสซิม ได้มีหนังสือมาขอให้กัปตันเคพเพลช่วยปราบโจรสลัด แห่งแม่น้ำซาริบาสและแม่น้ำสกรัง เจมส์เห็นดีด้วยจึงขอให้กัปตันเคพเพลยอมตกลง ข่าวเรื่องนี้แพร่สะพัดไปพวกโจรสลัดแห่งลุ่มแม่น้ำทั้งสองต่างตระเตรียมต่อสู้ ฝ่ายเมืองกูชินก็เตรียมการกันอย่างรัดกุม จัดกำลังไปทั้งหมดทั้งทหารอังกฤษ ชาวมลายู และชาวดยัคแห่งซาราวักเป็นจำนวนคนรวมทั้งสิ้น ๗๐๐ คน ลงเรือไปหลายลำ เจมส์และกัปตันเคพเพลลงเรือเล็กไปอีกลำหนึ่ง ต็อกเตอร์ทรีเซอร์และนายรัพเพล (Ruppell) ก็ไปกับเขาด้วย ขบวนปราบโจรสลัดออกเดินทางจากเมืองกูชินเมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน มุ่งไปยังปากแม่น้ำซาริบาส

ฝนตกไม่รู้จักหยุด น้ำในแม่น้ำซาริบาสไหลเชี่ยว พวกโจรสลัดเข้าโจมตีเป็นรายทางมาและตีสกัดหลังไว้ ทำให้ฝ่ายปราบปรามระส่ำระสายบ้าง แต่กองระวังหน้าได้ต่อสู้กับพวกสลัดซาริบาสอย่างดุเดือด ในที่สุดพวกโจรสลัดก็แตกพ่าย เจมส์และเคพเพลยึดได้หมู่บ้านแพดดี (Paddi) หมู่บ้านปากู (Paku) และหมู่บ้านเรมบาส (Rembas) อันเป็นปราการสำคัญของพวกโจรสลัดแล้วจุดไฟเผา พวกโจรสลัดยอมแพ้และสัญญาว่าจะประพาศิตนเป็นพลเมืองที่สืบไป การสู้รบปราบปรามครั้งนี้ ฝ่ายรายาเจมส์เสียผู้คนไปเพียงเล็กน้อย และมีได้ทำอันตรายแก่พวกผู้หญิงและเด็กในหมู่บ้านดังกล่าวนั้นเลย

เจมส์กลับมายังเมืองกูชินพร้อมด้วยชัยชนะอันงดงาม เขาได้กะแผนการกับกัปตันเคพเพลที่จะปฏิบัติการอื่นต่อไปในอนาคต แต่การไม่สมดังคิด เพราะพลเรือโทวิลเลียม ปาคเกอร์ แม่ทัพเรืออังกฤษได้มีคำสั่งให้เรือโคโคกลับไปยัง

ประเทศจีน เจมส์รู้สึกอาลักษณ์กับต้นเคพเพลมาก ถึงแม้เขาเพียงจะคุ้นเคยกับกับต้น และนายทหารประจำเรือโคโคเพียงเร็ววัน แต่เขาก็ชอบคนเหล่านั้นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะชาลีหลานชายของเขาซึ่งเป็นนักเรียน นายเรือเดินทางไปกับเรือลำนี้ด้วย ก่อนออกเดินทางกับต้นเคพเพลสัญญากับเจมส์ว่า เขาจะเอาใจใส่ดูแลเป็นอย่างดี ถ้าเขามาซาราวักอีก เขาจะนำชาลีมาด้วย

เมื่อเรือโคโคไปแล้ว รายา เจมส์ บรัค ก็ย้ายบ้านจากหลังที่รายนุกา ฮาสซิม สร้างให้เขาอย่างรีบร้อนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔ (ค.ศ. ๑๘๔๑) ซึ่งอยู่ใกล้กับวังของรายนุกา ฮาสซิม เอง มาอยู่บ้านหลังใหญ่กว่าบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำ “บ้านหลังใหม่ของเจมส์ใหญ่โต มีห้องกว้างใหญ่ ๑ ห้อง ซึ่งเป็นห้องท้องพระโรง และห้องรับประทานอาหาร มีห้องเล็ก ๆ หลายห้องถัดไปซึ่งเป็นที่พักนอนของพรรคพวกและแขกของเขา บรรดาห้องส่วนตัวของเขาอยู่ด้านข้าง มีห้องนอน ๑ ห้อง ห้องนั่งเล่น และห้องสมุด และมีห้องอาบน้ำอยู่ข้างใต้ บ้านใหญ่หลังนี้สร้างด้วยไม้ ทำให้ผู้มาเยือนระลึกไปถึงกระท่อมเชิงเขาของพวกสวิสส์ รอบบ้านหลังใหญ่มีเรือนบังกะโลอยู่ ๓ หลัง บังกะโลหลังหนึ่งเป็นโรงเรือนติดต่อกับบ้านหลังใหญ่ บังกะโลอีกหลังหนึ่งเป็นที่อยู่ของนายวิลเลียมสัน ผู้เป็นล่าม อีกหลังหนึ่งเป็นที่อยู่ของนายเฮนดริกฟอค้า ส่วนดอกเตอร์ทรีเซอร์และนายรัฟเพลอยู่ร่วมกันในบ้านหลังใหญ่อีกหลังหนึ่งคนละฟากแม่น้ำ บรรดาชาวยุโรปเหล่านี้ดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกัน เขาทั้งหมดรับประทานอาหารเข้าด้วยกันที่บ้านของเจมส์ในเวลา ๗ นาฬิกา และพบกันอีกครั้งเวลาอาหารค่ำเมื่อพระอาทิตย์ตก เจมส์เป็นเจ้าของบ้านที่ร่าเริงและช่างเอาอกเอาใจ และบรรดาผู้มาเยือนจะรู้สึกประทับใจในความผาสุกสบายและระสนิยมดีในบ้านที่ฟ้านักของเขา ” (๑)

เรือสะมารังของราชनावีอังกฤษซึ่งมี เซอร์เอ็ดเวิร์ด เบลเชอร์ (Sir Edward Belcher) เป็นผู้บังคับการเรือได้เดินทางมาถึงซาราวัก เรือลำนี้เป็นเรือ

(๑) Runciman, Stewen, “The White Rajahs” Cambridge University Press, 1960, p. 78.

สำรวจ ได้รับคำสั่งให้มาสืบสวนอ่านหिनที่เกาะบอร์เนียวซึ่งมีถ่านหินอุดมมากที่
ลาบวน เมื่อเรือมาถึงซาราวักเกิดอุบัติเหตุเล็กน้ยต้องพักซ่อมเรือที่นี่ ทำให้
รายาเจมส์ต้องรับภาระเลี้ยงดูพวกทหารประจำเรือถึง ๒๐๐ คน คนเหล่านี้ชอบ
รับประทานแต่อาหารดี ๆ ถ้ามิได้รับประทานคงใจก็จะไม่ทำงาน เสบียงอาหาร
ที่ซาราวักเหลือน้อย เจมส์จึงต้องส่งเรือโรยัลลิสท์ไปสิงคโปร์โดยเร็ว เพื่อไปนำ
อาหารมาที่นี่ มีเด็กชายคนหนึ่งมากับเรือสะมารังด้วย อายุเพียง ๑๓ ปี ชื่อเบร-
เรตัน (Brereton) เป็นหลานของบิชอปแห่งกัลกัตตา และเป็นหลานปู่ของโจเซฟ
วิลสัน เบรเรตันเป็นเด็กน่ารัก สุขภาพอ่อนโยนอายุยังน้อย เจมส์เอ็นดูชอบพอ
เด็กคนนี้เป็นพิเศษ เรือโรยัลลิสท์เดินทางไปสิงคโปร์และกลับมายังซาราวัก โดย
ใช้เวลาเดินทางไปและกลับเพียง ๑๒ วันเท่านั้น และมาถึงซาราวักพร้อมกับเรือ
ฮาร์เลควิน (Harlequin) ของราชनावอังกฤษ การที่เรือสะมารังมาเกิดอุบัติเหตุ
ชนหินใต้น้ำใกล้เมืองกูชินจนต้องซ่อมนั้น ทำให้มีเรือของอังกฤษหลายลำมาที่นี่
เพื่อช่วยเหลือ คือ เรือฮาร์เลควิน เรือวันเคอเอร์ (H. M. S. Wanderer) เรือ-
ไวเซน (H.M.Steamer “Vixen”) และเรือไดน่า (H.C. Steamer “Diana”)

เมื่อเรือสะมารังซ่อมเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ออกเดินทางจากเมืองกูชินใน
วันที่ ๒๓ สิงหาคม มุ่งไปยังบอร์เนียวพรอพเพอร์โดยมีเรือหลายลำดังกล่าว
ข้างต้นเดินทางไปด้วยในฐานะเป็นเรือพี่เลี้ยง รายาเจมส์ บรู๊ค เดินทางร่วมไป
ในเรือสะมารังด้วย ๖ วันต่อมาขบวนเรือนี้ก็มาถึงยังบรูไน สุลต่านแห่งบรูไน
ทรงต้อนรับรายาเจมส์ บรู๊คและคณะอย่างดี และประกาศให้คนทั้งหลายทราบ
ว่าเขายกดินแดนซาราวักให้เป็นสิทธิของเจมส์อย่าง สมบูรณ์ และเป็นสมบัติที่จะ
ตกทอดถึงทายาทด้วย สุลต่านได้ให้สัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรที่จะปราบปราม
โจรสลัดและจะเปิดการค้าขายกับอังกฤษด้วย เจมส์แนะนำให้เซอร์เฮคเวิร์ด เบล
เซอร์ รุกเร้าขอเอาเกาะ ลาบวน หรือ แหลม มัวรา แต่เซอร์เบลเซอร์ไม่สนใจ
เพราะไม่นิยมชมชื่นในบรูไนและแถบดินนี้ และเมื่อไปสำรวจถ่านหินที่เกาะลา-

บวน เขาก็ไม่เล็งเห็นว่าที่เกาะนี้มีถ่านหินอุดม เซอร์เบลเซอร์จึงเสียโอกาสดีไป เมื่อกลับจากบอร์เนียวแล้วเซอร์เอ็ดเวิร์ด เบลเซอร์ ได้เขียนรายงานต่อรัฐบาลว่า ถ่านหินที่เกาะลาบวนเป็นถ่านหินเลวใช้ประโยชน์ไม่ได้ และเรียกสุลต่านแห่ง บรูไนว่าเป็นคนป่าเถื่อน เมื่อราชาเจมส์ได้ทราบถึงรายงานนี้เขาโกรธมากทีเดียว

ระยะนี้มีข่าวเล่าลือว่ารัฐบาลฝรั่งเศสสนใจในดินแดนภูมิ ภาคนี้และตั้งใจ จะยึดเอาดินแดนซูลูก (หรือซูลู) ให้อยู่ในอารักขาของฝรั่งเศส เพื่อการนี้ฝรั่งเศสได้ส่งเรือรบ ๓ ลำมายังแปซิฟิก และคาดว่าจะตามมาภายหลังอีก ๓ ลำ โดยตั้งกองบัญชาการอยู่ที่มะนิลา เจมส์คิดว่าฝรั่งเศสอาจจะประสงค์อย่างนั้นจริง ซึ่งถ้าซูลูกตกอยู่ในครอบครองของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสก็จะเข้ามามีส่วนแทรกแซง กับการปฏิบัติงานของอังกฤษทางแถบฝั่งทะเลบอร์เนียว และคงจะมาจัดการค้าขายของฝ่ายอังกฤษ ฉะนั้นราชาเจมส์จึงเห็นว่าจะมีวีรกรรมอยู่ไม่ได้ จะต้องเร่งรวม เอาเกาะลาบวนไว้ด้วย และต้องหันความสนใจไปตลอดไปจนถึงซูลู และต่อไปถึง นิวกินีเพื่อจะได้มีอิทธิพลอยู่ในดินแดนเหล่านี้และควรสนับสนุนการค้าของพวก บุกิส (หรือพวกพ่อค้าแห่งมะนิลา) เป็นการสร้างอิทธิพล ความเห็นเหล่านี้เจมส์ ได้บอกให้นายจอห์น ซี. เทมเพลต สหายของเขาทราบเพื่อนายเทมเพลตจะได้หา โอกาสแจ้งให้บรรดาเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ของรัฐบาลได้ทราบบ้าง เจมส์ได้รับ จดหมายจากกัปตันเคเพเพลซึ่งส่งมาจากเมืองมาเก๊าว่า เขาอาจจะได้รับคำสั่งให้ เดินทางมาที่ซาราวักอีก เจมส์ดีใจมาก และหวังไว้ว่าซาลีคงจะมาในเรือไคโดไตด้วย ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๓๘๗ (ค.ศ. ๑๘๔๔) เจมส์เดินทางไปสิงคโปร์ ระยะนี้เองเจมส์ก็ได้รับข่าวว่า แอนนา มาเรีย บรู๊ค มารดาของเขาถึงแก่กรรมแล้ว เจมส์ตกใจมาก เขาไม่เคยคิดเลยว่ามารดาจะเจ็บป่วย เพราะถึงแม้จะอยู่ไกล เจมส์ก็เขียนจดหมายติดต่อกับมารดาเสมอ เล่าเรื่องทุกอย่างให้ฟังทั้ง โครงการ แผนงานที่จะทำ ความสำเร็จและความภาคภูมิใจในเกียรติยศของเขา ดูเหมือน เขาพูดเสมอว่าอยากจะกลับไปหามารดาที่อังกฤษสักครั้ง แต่จนแล้วจนรอดเขาก็

ยังมีได้ไป จนกระทั่งมารดาถึงแก่กรรม และนี่เป็นความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของเขา

เจมส์ตัดสินใจไปเยือนปีนัง เพื่อพักผ่อนสมองและจิตใจประกอบกับได้ทราบข่าวของเรือของอังกฤษได้บังคับบัญชาของพลเรือโท เซอร์วิลเลียม ปาร์คเกอร์ ไปชุมนุมกันอยู่ที่นั่น ปาร์คเกอร์เป็นผู้มีอรรถาศัยดี เขาชมเชยการปฏิบัติงานของรายาเจมส์กับกัปตันเคพเพลในการปราบโจรสลัดครั้งก่อน และเชิญเจมส์ให้ร่วมในการปราบปรามสลัดที่สุมาตราด้วย ซึ่งเขาก็รับคำด้วยความยินดี พวกโจรสลัดที่มลายูเก่งกล้าสามารถมากกว่าสลัดชาวดยัค พวกเขาต้องทำการต่อสู้กันอยู่นานถึง ๕ ชั่วโมงกว่าจะยึดที่มั่นของพวกโจรที่มูรดู (Murdu) ได้ ในการสู้รบครั้งนี้^(๑) เจมส์ได้รับบาดเจ็บถูกยิงที่แขนขวา บรรดาทะเลาะเรืออังกฤษรักเขามาก เพราะเขากล้าหาญ แต่เมื่อกลับมาปีนัง ได้พบกับกัปตันเคพเพล กัปตันเคพเพลได้ตำหนิเขาอย่างรุนแรง เพราะเจมส์มีหน้าที่ที่จะต้องทำเพื่อซาราวัก มิใช่มาเสี่ยงชีวิตอยู่ในสุมาตราอย่างนี้^(๒)

เมื่อการปราบปรามเสร็จสิ้นลงแล้ว เรือคอร์นวอลล์ (Cornwallis) และเรือไดโด ได้รับคำสั่งให้เดินทางต่อไปยังกัลกัตตา เรือวันเดอเรอร์กลับประเทศอังกฤษ ส่วนเจมส์นั้นลงเรือฮาร์เลควินกลับไปสิงคโปร์ เจมส์ตั้งใจที่ผ่านเมืองอัทแจ เพราะจะได้สำรวจคุณภาพทางนโยบายของเมืองนี้เพื่อจะได้เปิดการค้าขายติดต่อกับในภายหน้า เจมส์เดินทางมาถึงสิงคโปร์เมื่อวันที่ ๕ มีนาคม และได้รับข่าวดีจากซาราวักว่าระหว่างที่เขาไม่อยู่บ้านเมืองสงบเรียบร้อยดี มีโจรสลัดก่อการกำเริบเล็กน้อย และขณะนี้ฝรั่งเศสยิงส่งเรือรบมายังทะเลแถบตะวันออกนี้มากยิ่งขึ้น ดูจะกระตือรือร้นที่จะตั้งอาณานิคมขึ้นสักแห่งหนึ่งเป็นแน่ เจมส์มิได้ตื่นเต้นต่อข่าวนี้เท่าใดนัก เขายังคงรอคอยเรือไดโดอยู่ที่สิงคโปร์ เพราะ

(๑) วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๘๗ (ค.ศ. ๑๘๔๔)

(๒) Spenser, st. John. "The Life of Sir James Brooke" (Cornwallis) Edinburgh and London, 1879 pp. 86-89.

กัปตันเคพเพิลสัญญากับเขาว่า จะเดินทางจากกัลกัตตามาถึงสิงคโปร์ในราววันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ แต่เรือไดโคมิได้มาถึงตามกำหนด จนเวลาล่วงเลยมาจนถึงเดือนพฤษภาคม เจมส์ก็ยังมีได้ข่าวคราวอันใดของกัปตันเคพเพิลเลย นอกจากว่าเรือไดโคกำลังอยู่ในแม่น้ำฮักลีเท่านั้น ดังนั้นรายาเจมส์จึงตัดสินใจกลับซาราวักโดยเรือฮาร์เลควิน ซึ่งมีกัปตันเฮสตั้งส์ (Captain Hastings) เป็นผู้บังคับการเรือ

ขณะที่เจมส์ไม่อยู่เชริฟ ซาฮัพ (Sherip Sahap) แห่งแม่น้ำสะดุง (Sadung) ได้เร่งสร้างเรือจำนวน ๒๐๐ ลำ แล้วรวมสมัครพรรคพวกเข้าจู่โจมปิดทางคมนาคมตลอดชายฝั่งทะเลซาราวัก แต่เขาก็ไม่กล้าเข้าโจมตีเรือฮาร์เลควิน รายาเจมส์กลับถึงเมืองกูชินอย่างปลอดภัย และชวนให้กัปตันเฮสตั้งส์อยู่ช่วยปราบโจรสลัด แต่กัปตันเฮสตั้งส์ไม่ยอมรับคำชวนนั้น เจมส์จึงต้องต่อสู้ต้านทานเชริฟ ซาฮัพ แต่ลำพัง เชริฟ ซาฮัพ ถอยไปที่แม่น้ำซาการ์รัน (Sakarran) และโจมตีหมู่บ้านเผ่าดยักทั้งหลายเป็นโกลาหล คืบวันพุธพวกโจรเข้าปล้นไร่นาของพวกดยักเผ่าซิงกี (Singi) เจมส์ได้ทราบเรื่องนี้เมื่อเวลา ๕ โมง จึงสั่งให้เรือ ๔ ลำออกไปสกัดพวกโจรเมื่อถอยลงมาตามลำแม่น้ำขณะนั้นเป็นเวลาราว ๒ นาฬิกา ครั้นเช้าวันพฤหัสบดีได้ให้เรือหลายลำไปที่ตันหยงโป (Tanjong Po) คอยดักจับพวกโจรอยู่ทั้งวันก็ไม่เห็นมีวี่แวว จนตกค่ำเกิดพายุฝนต้งหาที่กำบัง พอดีกับเรือพวกโจรสลัดปรากฏขึ้น จึงออกไล่ตาม เรือพวกดยักล่นไปลำหนึ่ง แต่เนื่องจากพายุฝนเป็นอุปสรรคอยู่ จึงต้องกลับเข้าที่กำบัง พวกโจรดยักจึงหนีรอดไปได้ เจมส์มีแผนที่จะปิดล้อมแม่น้ำซาการ์รันเพื่อปราบปรามเชริฟ ซาฮัพให้เด็ดขาด เย็นวันที่ ๒๔ มิถุนายน เจมส์ลงเรือไปตามลำแม่น้ำ เข้าไปในแม่น้ำซังกี (Sangi) ซึ่งเป็นแม่น้ำสายแคบ ๆ และได้ปะทะกับเรือของพวกโจร จึงได้ยิงปืนใส่เรือของพวกศัตรูเป็นสามารรถ และไล่ตามเรือพวกโจรไป ๒ วันต่อมาจึงจับเรือพวกโจรได้ลำหนึ่ง เมื่อติดตามไป

อีกไม่ได้ประโยชน์แล้ว เจมส์ก็ยกกำลังกลับ ข้าราชการพวกโจรค่อยสงบไป เจมส์เผ้าคอยเรือจูเลีย (Julia) เรือใบสามเสาลำใหม่ของเขายู่ทุกวัน ส่วนเรือ โรยัลลิสท์นั้น เจมส์ได้ขายมันไปเสียแล้ว เรือไคโดมาถึงซาราวักในเดือน กรกฎาคม มีการต้อนรับกันอย่างเอิกเกริกเพราะหลานชายของรายาเจมส์ซึ่งเป็น นักเรียนนายเรือได้มากับเรือไคโดด้วย ๒—๓ วันต่อมาเรือเฟลเจตันของบริษัท อินเดียนตะวันออกก็มาถึงที่นี่

เชริฟ ซาฮัพ ตั้งมั่นอยู่ที่ปุตูซาน (Putusan) ครั้นเรือไคโดมาถึงซาราวักแล้ว กัปตันเคพเพิลเต็มใจช่วยเจมส์ปราบปรามโจรสลัดอย่างเต็มที่ วันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๗ (ค.ศ. ๑๘๔๔) เรือไคโด เรือเฟลเจตัน เรือจอลลี บาเซเลอร์ ของเจมส์ และกองเรือเล็กของพวกมลายูก็เคลื่อนออกจากเมืองกูชิน เบตรุดดิน น้องชายของรายามูดา ฮาสซิม ก็ร่วมไปในขบวนนี้ด้วย ยังความ ประหลาดใจให้แก่พวกมลายูทั้งหลายอย่างยิ่ง เพราะไม่เคยมีเจ้าชายคนใดออกไป รบพุ่งด้วยตนเองเลย การปราบปรามครั้งนี้ได้รับชัยชนะอย่างงดงาม ที่มั่น และบ้านเรือนของซาฮัพและของมะโกทาถูกเผาสิ้น แต่ตัวเชริฟ ซาฮัพ และ มะโกทาหนีขึ้นไปทางแม่น้ำอันดัพ (Undup River) กัปตันเคพเพิลนำเรือติดตาม ไปทำลายล้างถึงที่อันดัพ และรุกไล่ขึ้นไปอีก แต่เป็นทางกันดารปฏิบัติการ ไม่สะดวกจึงต้องถอยกลับมา ซาฮัพ มะโกทา และมัลลาร์ (Mullar) หนี เข้าป่าไปได้ กำลังฝ่ายซาราวักกลับมายังเมืองกูชิน แล้วได้ทราบว่า เชริฟ ซาฮัพ และมะโกทา หนีไปขอความช่วยเหลือจาก เชริฟ จาฟาร์ (Sherip Jafar) ที่ลิงกะ (Lingga) จึงรีบส่งเรือหลายลำไปที่นั่น เชริฟรู้ตัวเสียก่อนจึงหนีทัน และไปหลบอยู่ที่ปอนเตียนัค (Pontianak) ในบอร์เนียวแถบที่อยู่ในอารักขา ของฮอลันดา แต่อยู่มาไม่นานก็ถึงแก่กรรม มัลลาร์หนีไปได้ ส่วนมะโกทา ถูกจับมายังเมืองกูชิน รายาเจมส์ และรายามูดา ฮาสซิม ได้ปล่อยตัวมะโกทา ให้กลับไปยังบรูไน

เรือเสมารังกลับมายังซาราวักอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้รู้สึกว่าเซอร์ เอ็ดเวิร์ด เบลเซอร์ ผู้บังคับการเรือ จะมีความคิดความอ่านและน้ำใสใจจริงดีกว่าที่มาก่อน เจมส์ประสงค์จะส่งรายามุกา ฮาสซิม กลับไปบรูไน แต่เผชิญเรือ ไคโคได้รับคำสั่งให้กลับไปประเทศอังกฤษ เจมส์จึงขอร้องให้เซอร์ เอ็ดเวิร์ด เบลเซอร์ ช่วยรับภาระนำรายามุกา ฮาสซิมไปส่ง เรือเสมารังได้รับมอบหมายให้ มาสืบดูตามข่าวลือที่ว่า มีสุภาพสตรีชาวอังกฤษถูกจับอยู่ที่อัมบง (Ambong) หมู่ บ้านทางฝั่งทะเลบอร์เนียวตอนเหนือ เซอร์เอ็ดเวิร์ด เห็นว่าจะต้องไปบอร์เนียว อยู่แล้วจึงตกลงตามที่เจมส์ขอร้อง เรือเสมารังออกเดินทางจากซาราวักพร้อมกับเรือ เฟลเจตัน โดยมีรายาเจมส์กับรายามุกา ฮาสซิม ครอบครัวและน้องชาย กับบริวารร่วมไปในเรือด้วย สุดท่านแห่งบรูไนทรงต้อนรับรายาเจมส์และคนอื่นๆ อย่างดี รายามุกา ฮาสซิมได้เข้าดำรงตำแหน่งของตนที่บรูไน ในโอกาสนั้นสุดท่านและรายามุกาได้พูดจาวางจะยกเกาะลาบวนให้ เกาะนี้เจมส์ได้สำรวจดู แล้วและเห็นว่ามันเป็นเกาะที่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการสถาปนาการปกครองและ คิดว่าการจัดตั้งการปกครองขึ้นเป็นการฉลาดและเสียค่าใช้จ่ายแต่น้อย เจมส์ทั้ง รายามุกา ฮาสซิมไว้ที่บรูไน เขาเดินทางต่อไปกับเรือเสมารังและเรือเฟลเจตัน ขึ้นไปยังหมู่บ้านอัมบง เซอร์เอ็ดเวิร์ด เบลเซอร์ ได้สืบเรื่องสุภาพสตรีชาว อังกฤษถูกจับอยู่ที่นั่นหรือไม่ ปรากฏว่าไม่มีผู้ใดทราบเรื่องนี้เลย จึงเดินทาง กลับซาราวัก “ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๗ (ค.ศ. ๑๘๔๔) รายาเจมส์ บรู๊ค ได้รับแต่งตั้งเป็นตัวแทนสำหรับรัฐบาลอังกฤษในบอร์เนียว” (๑)

เวลานี้รายาเจมส์ บรู๊ค เป็นที่ยกย่องสูงสุดในซาราวัก เขาใช้ชีวิตอยู่อย่างสุขสบาย เมื่อมีเวลาว่างก็เขียนหนังสือเกี่ยวกับพวกโจรสลัดหรือไม่ก็ท่องเที่ยวไปในดินแดนของเขา แต่เจมส์ก็รู้สึกกังวลใจอยู่อย่างหนึ่งคือ เขาต้องการ ให้รัฐบาลอังกฤษสนับสนุนเขาเป็นทางการและให้สนใจในบอร์เนียวด้วย กองทัพเรือในภาคพื้นตะวันออกให้ตำแหน่ง “โดยพฤตินัย” แก่เขา แต่ก็ดูยังน้อย

(๑) “Private Letters of Sir James Brooke, ” London, vol. 3, p. 243

ไป บรรดาตัวแทนและมิตรสหายของเขาเป็นต้นว่านายไวส์ และนายจอห์น ซี. เทมเพลอ ได้เสนอเรื่องนี้แก่ เซอร์โรเบิร์ต पीล (Sir Robert Peel) ผู้เป็น นายกรัฐมนตรีและคนอื่น ๆ เสมอมา เมื่อรัฐบาลอังกฤษแต่งตั้งให้เจมส์เป็นตัวแทนรัฐบาลอังกฤษในบอร์เนียวแล้ว ก็ได้มีคำสั่งให้เรือไครเวอร์ (Driver) แห่งราชนาวีเดินทางไปซาราวัก เรือไครเวอร์อันมีกัปตันเบธูน (Bethune) เป็นผู้บังคับการเรือ ได้เดินทางมาถึงเมืองกูชินในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๔๕) กัปตันเบธูนได้นำหนังสือแต่งตั้งจากลอร์ดอาเบดีน (Lord Aberdeen) ไปมอบให้แก่รายาเจมส์ บรูก์ ถ้อยคำที่ใช้ในหนังสือแต่งตั้งรายาเจมส์เป็นตัวแทนรัฐบาลอังกฤษในบอร์เนียวเป็นถ้อยคำที่ไพเราะยกย่อง นอกจากนั้นรัฐบาลอังกฤษได้มีสาส์นมาถึงสุลต่านแห่งบรูไน แจ้งความประสงค์ที่จะร่วมมือในการปราบปรามพวกโจรสลัด มีหัวหน้าโจรสลัด หนึ่งชื่อเชริฟ ออสมาน ร่วมสมคบกับยุซุฟสาบานว่าจะโค่นล้มอิทธิพลของอังกฤษในบอร์เนียวลงให้ได้ และออสมานได้สาบานว่าจะสังหารรายาเจมส์บรูก์ ด้วย(๑)

รายาเจมส์ บรูก์ ลงเรือไครเวอร์ไปยังบรูไนกับ กัปตันเบธูนในปลายเดือนกุมภาพันธ์นั้น สุลต่านแห่งบรูไนรับสาส์นอย่างสุภาพ เมื่อเสร็จธุระทางบรูไนแล้ว เจมส์ก็เดินทางต่อไปยังเกาะลาบวน พร้อมกับกัปตันเบธูนและนายไวส์ เมื่อไปถึงกัปตันเบธูนก็ตกลงเห็นดีเห็นงามด้วยว่าเกาะลาบวนจะเป็นทำเลที่ตั้งถิ่นฐานที่ดี ส่วนรายาเจมส์มีความคิดแต่ว่าจะสร้างสรรค์ความสุขให้แก่ผู้คนพลเมืองในแถบดินนั้น มิได้หวังจะหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองหรือแก่ผู้ใดทั้งสิ้น เจมส์ได้ทราบว่า พลเรือโท เซอร์โทมัส โคเครน (Sir Thomas Cochrane) ผู้บัญชาการกองเรือภาคตะวันออกไกลอยู่ที่มะละกา เขาจึงรีบเดินทางไปพบทันที และได้สนทนากับเซอร์โทมัสมากมาย ทั้งได้อธิบายให้เขาฟัง

(๑) H. Keppel, "Expedition to Borneo of H.M.S. Dido," London, vol.2, pp.163-6.

ถึงวิธีการและความคิดเห็นในอันที่จะช่วยกันปราบปรามพวกโจรสลัดอย่างละเอียด
รวมทั้งเรื่องของเซริฟ ออสมานด้วย ซึ่งเซอร์โทมัสก็ยอมตกลงจะช่วยเหลือ
เจมส์เดินทางกลับไปยังบรูไนอีก คราวนี้เขาพบว่าได้มีเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้น
ที่นั่น คือมีเรือฟริเกต ของอเมริกันลำหนึ่ง ชื่อ “คอนสตีต्यूชัน” (Constitution)
มาเยือนบอร์เนียวพรอพเพอร์หรือที่กัปตันเบรูนเรียกว่าบรูเน (Bruné) เรือ
อเมริกันลำนี้ได้เสนอให้การอารักขาบรูเน และทำสัญญาทางไมตรีและทางการค้า
และจะยกที่ดินที่มีถ่านหินให้ด้วย การครั้งนี้รายาเจมส์สันนิษฐานว่าคงเป็นการเห็น
ชอบของสุลต่านและปะแงรัง ยูซุฟ ส่วนรายามูดา ฮาซิม และ เบครูดิน
น้องชายของเขาคงไม่เห็นด้วย รายาเจมส์ไม่ชอบใจเลยที่ปู่ป้าพวกอเมริกันก็เข้า
มามีส่วนเกี่ยวข้องกับบรูไน เพราะเจมส์มุ่งมั่นในดินแดนนี้อยู่ก่อนแล้ว แต่
รัฐบาลอังกฤษนอนใจอยู่ ทำให้เขานึกไปถึงนิทานเรื่องหนึ่ง มีว่าเด็กชายชื่อน
ขนมเค้กถูกพรุนไว้ นึกว่าจะปลอดภัย แต่ที่ไหนได้ หนูกลับจะกินมันเสีย
เจมส์เห็นว่าก่อนอื่นเขาต้องกลับไปสิงคโปร์โดยเร็วที่สุด และชักชวนพลเรือโท
เซอร์โทมัส โคเครน ให้ร่วมปราบปรามเซริฟ ออสมาน และจัดการเจรจา
เรื่องจะให้ความอารักขาแก่บรูไนให้สำเร็จลุล่วงไป เขาได้ส่งจดหมายไปถึงเบค-
รูดินฉบับหนึ่งด้วย

ครั้นรายาเจมส์เดินทางไปถึงสิงคโปร์เขาก็ไม่พบเซอร์โทมัส โคเครน
ในจดหมายฉบับลงวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๘^(๑) (ค.ศ. ๑๘๔๕) ซึ่ง
เขียนที่สิงคโปร์ เขาได้กล่าวพาดพิงถึงประเทศไทยว่า “ชาวในสิงคโปร์มีว่า
คณะทูตคณะหนึ่งได้ถูกส่งไปยังประเทศสยามเพื่อทำสัญญาทางการค้า และได้
ส่งกองเรือกองหนึ่งไปกับคณะทูตด้วย หลังจากนั้น ๑ ปีสนธิสัญญานั้นก็ใช้
บังคับ ก็ดีอยู่ แต่จนกระทั่งบัดนี้ เรามีอหิชาภัยไมตรีแก่บรรดาชาติแถบลุ่มน้ำ
คงคาโพ้นมากเกินไป บางทีก็ทำให้เสื่อมทรมานและไร้เกียรติ เซอร์ เฮนรี พอก
กิงเจอร์ (Sir Henry Pottinger) เป็นคน ๆ เดียวเท่านั้นซึ่งบีบบังคับเอามาก

(๑) “Private Letters of Sir James Brooke, Rajah of Sarawak,” London, 1853, vol. 2
pp. 71-3.

พอๆ ตามปกติเราบีบบังคับแต่เบา ๆ จนทำให้ไม่มีเรื่องร้ายแรงเกิดขึ้นเมื่อมีการละเมิดสัญญาทั้งหลาย ข้าพเจ้าน่าจะไปยังประเทศสยามกับกองเรือ แล้วก็ไปยังประเทศญี่ปุ่นด้วยเรือใบสามเสา แต่ทั้งสองประเทศนี้ควรจะเผยแพร่ให้อ่อนโยนให้ประจักษ์แก่วงการค้าของประเทศตะวันตก” ทางฝ่ายบอร์เนียวสถานการณ์ยังคงที่ รายนายเจมส์เตรียมเรือและกำลังผู้คนไว้พร้อมสรรพเพื่อเกิดสถานการณ์อันเลวร้าย เขาพร้อมที่จะช่วยเหลือรายามุดา ฮาสซิม เต็มที่ และหวังอยู่ว่าพลเรือโทเซอร์โทมัส โคเครน คงจะทำการใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้ไขความเลวร้ายนี้ รุ่งอรุณวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๔๕) เจมส์ บรัคและกัปตันเบธูนออกเดินทางจากสิงคโปร์ไป สมทบกับพลเรือโทเซอร์โทมัส โคเครน ที่มะละกา

พลเรือโท เซอร์โทมัส โคเครน รายนายเจมส์ บรัค และกัปตันเบธูนออกเดินทางจากมะละกามุ่งไปยังบรูไน นำเรือไปทั้งสิ้น ๗ ลำ คือ เรือรบขนาดเล็กหรือที่เรียกว่าเรือฟรีเกต ๒ ลำ เรือใบสามเสา ๒ ลำ และเรือกลไฟอีก ๔ ลำ ครั้นไปถึงบรูไน พลเรือโทเซอร์โทมัส ก็ได้พบสุลต่านแห่งบรูไนและรายามุดา ฮาสซิม จัดพิธีการต้อนรับอย่างเอิกเกริก และมีการกล่าวสุนทรพจน์ด้วย วันรุ่งขึ้น ก็มีการเจรจาเรื่องงานกันอย่างเคร่งเครียด ปะแวงวันยูซุฟ ถูกโจมตีด้วยข้อกล่าวหาว่าร้ายแรงหลายข้อ พลเรือโทเซอร์โทมัส ว่า สุลต่านแห่งบรูไนและรายามุดา ฮาสซิม ได้ตกลงทำสัญญากับอังกฤษให้ช่วยปราบโจรสลัด และให้อังกฤษคุ้มครองบอร์เนียว ปะแวงวัน ยูซุฟ กลับทำการละเมิดสัญญาให้ความร่วมมือกับพวกโจรสลัดและกักขังกะลาสีแขก ๒ คนซึ่งเป็นคนในบังคับอังกฤษไว้ในฐานะข้าทาส ดังนั้นอาศัยอำนาจแห่งสัญญาดังกล่าว จึงขอให้สุลต่านทรงลงโทษปรับไหมแก่ยูซุฟหรือลงโทษโดยประการอื่น แต่ปะแวงวัน

ยูซุฟ กลับเป็นกบฏต่อสุลต่าน สุลต่านไม่มีกำลังเพียงพอที่จะปราบปรามได้ จึงขอความช่วยเหลือจากพลเรือโท เซอร์โทมัส บ้านของยูซุฟ อยู่เชิงเขาเป็นทำเลที่ได้เปรียบ เวลาประมาณ ๔ หุ่ม รายามูดา ฮาสซิม ได้บอกรายาเจมส์ว่า เห็นยูซุฟตั้งปืนขึ้นหลายกระบอกไม่น่าไว้วางใจ เจมส์จึงนำความนี้ไปบอกแก่พลเรือโท เซอร์โทมัส ฉะนั้นเรือทุกลำจึงได้รับคำสั่งให้เตรียมพร้อมป้องกันไว้ก่อน

เช้าวันรุ่งขึ้นได้เปิดการเจรจาระหว่างสุลต่าน รายามูดา ฮาสซิม กับปะแงรัน ยูซุฟ แต่ยูซุฟหัวแข็งไม่ยอมประนีประนอมด้วยทั้งสิ้น จึงต้องใช้กำลังเข้าปราบปราม ทหารอังกฤษยกพลขึ้นบกพร้อมที่จะรุกไปข้างหน้า ราว ๒๐ นาฬิกาต่อมา เรือไวเซน (Vixen) ได้รับคำสั่งให้ยิงปืนไปที่บ้านของยูซุฟ ทางฝ่ายยูซุฟก็ยิงปืนโต้ตอบมา การยิงต่อสู้ดำเนินไปไม่นาน ยูซุฟก็หนีออกจากเมือง บ้านของเขาถูกยึด กะลาสีแขกในบังคับอังกฤษ ๒ คน ได้ถูกปล่อยตัวให้เป็นอิสระ คลังดินปืนใหญ่ถูกทำลาย เมื่อปราบปรามยูซุฟได้แล้ว พลเรือโท เซอร์โทมัส ก็ออกเดินทางต่อไปยังเกาะลาบวน รายาเจมส์ ลงเรือตามไปด้วย มุ่งเดินทางไปยังอ่าวมัลลุตดู เรือหลายลำจอดอยู่นอกอ่าว ครั้นวันที่ ๑๘ สิงหาคม พลเรือโท เซอร์โทมัส โคเกรน ก็นำขบวนเรือทั้งหมดเดินทางต่อไปยังอ่าวลิกเพื่อโจมตีเชริฟ ออสมาน หัวหน้าโจรสลัด เชริฟ ออสมาน ได้ต่อสู้ต้านทานเป็นสามารรถ การปราบปรามครั้งนี้รายาเจมส์ บรูก มิได้ร่วมทำการด้วย เพราะพลเรือโท เซอร์โทมัส มิได้เชื่อเชิญมา แต่ชาลี จอนสัน หลานชายของเขาซึ่งประจำอยู่บนเรือ “Wolverine” ได้ร่วมทำการด้วย เช้าวันที่ ๑๙ สิงหาคม ระหว่าง ๘ ถึง ๙ นาฬิกา เชริฟ ออสมานได้ขอพักรบ และขอพบกับรายาเจมส์ บรูก แต่ได้รับคำตอบว่ากัปตันทัลบอต (Talbot) เป็นนายทหารบัญชาการที่นี่ ถ้าต้องการพบก็พบกับกัปตันทัลบอตได้ เชริฟออสมานตกลง แต่การขอพบครั้งนี้ไม่ได้เกิดผลประโยชน์อะไรขึ้นเลย เพราะเชริฟ ออสมานมีเล่ห์เหลี่ยมอยู่ การสู้รบดำเนินต่อไปอย่าง

คุเตียด ทางฝ่ายโจรสลัดอยู่ในบ้อม และมีโซ่ขึงกันแม่น้ำไว้ ทำให้ยากแก่การ
โจมตี เรือไวเซินยิงปืนทุกกระบอกไปยังข้าศึก “ส่วนรายาเจมส์นั้นมิได้เข้าร่วมรบ
ด้วย แต่ก็นั่งคิดถึงแต่ชาลี หลานชายคนโปรดซึ่งเข้าร่วมรบด้วยความเป็นห่วง
มากกว่าจะพะวงถึงเรื่องว่าจะแพ้หรือชนะ” (๑) ขอแต่ให้หลานปลอดภัยเท่านั้น
เมื่อการรบยุติลง ฝ่ายอังกฤษเป็นฝ่ายมีชัย ขบวนเรือแล่นกลับมาผู้บังคับการชาลี
กลับมามีความปลอดภัย รายาเจมส์เห็นเขานั่งเรือมาอย่างสงบเสงี่ยมเหมือนสุภาพ-
บุรุษหนุ่มน้อย ในการสู้รบกันครั้งนี้ฝ่ายโจรสลัดแตกกระจัดกระจาย อังกฤษเสีย
ทหารไป ๖ คน บาดเจ็บ ๑๗ คน แต่พวกโจรตายนับร้อย ตัวเชริฟ ออสมาน
ได้รับบาดเจ็บสาหัสหนีเข้าป่าไปได้ แต่ก็ถึงแก่กรรมในเวลา ๒-๓ วันต่อมา

เมื่อปราบปรามพวกโจรสลัดราบคาบลงแล้ว ทางพวกอังกฤษก็เดินทาง
ต่อไปยังบาเลมบันกัน (Balembangan) ทั้งรายาเจมส์และกัปตันเบรูนเห็นว่า ที่นี้สู้
เกาะลาบวนไม่ได้เลย ไม่ว่าจะทางใด ๆ ทั้งสิ้น พลเรือโท เซอร์โทมัส โคเครน
แยกจากเขาทั้งสอง ณ ที่บาเลมบันกันนี้เอง ชาลส์เจมส์ลงเรือ “ครูซเซอร์”
(Cruizer) กลับยังบรูไน ครั้นมาถึงยังบรูไนก็ได้ทราบว่ ระหว่างที่พวกเขาไป
ปราบโจรสลัดนั้น ปะแวงวัน ยูซุฟ ได้คุมสมัครพรรคพวกประมาณ ๓๐๐ คน มา
ยึดภูเขาสูงหนึ่ง แล้วยิงปืนเข้าไปในเมือง ดูท่าว่าพยายามจะยึดเอาเมืองให้ได้
เบรุตดิน ได้ยกกำลังออกต่อสู้ขับไล่พวกของยูซุฟไปทางเขาก่อหนึ่ง และตาม
ตีที่นั่นอีก ๒ แห่ง ของยูซุฟด้วย เบรุตดินรวบรวมคนได้ราว ๑๐๐๐ คน ยกติดตามไป
ขณะนั้น พอตีเรือรบ เอช.เอ็ม.เอส.เอสปีเกิล (H.M.S.Espiegle) มาถึง
พอตี เบรุตดินยกกำลังไปถึงบาร์กัส (Barukas) อันเป็นที่ตั้งกองบัญชาการของ
ยูซุฟ ยูซุฟสู้ไม่ได้ หนีเอาตัวรอดไปจนถึงริมฝั่งทะเล แล้วลงเรือไปยังกิมานิส
(Kimanis) ด้วยเหตุที่มักเกิดเรื่องยุ่งขึ้นเสมอ ๆ นี้ รายาเจมส์ บรูค จึงอยากให้

(๑) “The Private Letters of Sir James Brooke, Rajah of Sarawak,” London, 1853, vol. 2, p. 85

พลเรือโท เซอร์โทมัส โคเครน ให้เรือรบไวส์กัลล่า เพื่อจะได้ดูแลรักษาฝั่งทะเล ให้เป็นไปตามที่เจรจาไว้ แต่เมื่อไม่ได้เรือรบ เจมส์ก็คิดว่าได้เพียงให้มีเรือใบแล่น ตรวจตราระหว่างซาราวักและบรูไนได้ก็ยั้งดี รายาเจมส์ ออกจากบรูไน เดินทางกลับไปเมืองกูชิน ส่วนกัปตันเบรูนนั้น ออกเดินทางกลับไปสิงคโปร์ในวันที่ ๒๐ กันยายน กัปตันเบรูนได้เขียนรายงานเสนอรัฐบาลอังกฤษ สนับสนุนให้ยึดเอากะลาบวนและให้ตั้งถิ่นฐานหรือเซทเทิลเมนต์ขึ้นที่นั่น(๑)

รายาเจมส์ บรูก ได้ส่งนายวิลเลียมสันไปยังซาคารรัน (Sakarran) เพื่อทำสัญญาสันติภาพเป็นมิตรไมตรีกับพวกดยักบางเผ่าครั้งหลังสุด และอธิบายให้พวกดยักเข้าใจถึงกฎหมายขนบธรรมเนียมประเพณีที่กระทำกันในซาราวัก และกำชับไปว่า ไม่ให้บรรดา เซริฟ ปลุกบ้าน สร้างเรือนอยู่ที่ปากทางเข้าแม่น้ำต่าง ๆ เพราะกลัวจะช่องสุ่มเป็นโจรสลัด แต่หลังจากนายวิลเลียมสันกลับมาแล้ว รายาเจมส์ได้ทราบข่าวว่า มีเซริฟหลายคนกำลังสร้างบ้านเรือนและบ้อมปราการอยู่ที่ซาคารรัน รายาเจมส์ บรูก จึงมีหนังสือไปถึงเซริฟเหล่านั้น เตือนให้รู้ถึงการห้ามปรามของตน ในหนังสือฉบับหนึ่งมีความตอนหนึ่งว่า(๒) “ตวน เบซาร์ (Tuan Besar เป็นคำภาษาพื้นเมืองที่ใช้เรียกรายาเจมส์ บรูก แปลว่า ผู้เป็นใหญ่) ต้องการให้เซริฟจัพเพอร์ (Japper) ทราบว่า เซริฟ มุลเล่อร์ และ เซริฟ อามิท (Ahmit) กำลังสร้างบ้านเรือนอยู่ที่มัวร์รา ซาคารรัน (Moarra Sakarran) ทั้ง ๆ ที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า พวกเขาไม่ได้รับอนุญาตให้อาศัยอยู่ที่นั่น ตวน เบซาร์ คิดว่า เพื่อกันความยุ่งยากบางประการ ขอให้เลิกสร้างบ้านนั้นเสีย แต่ถ้าเขาเหล่านั้นเลือกที่จะพำนักอาศัยอยู่ที่มัวร์ราดังกล่าวแล้ว พวกเขาต้องป้องกันตนไว้ให้ดี เพราะตวน เบซาร์ จะไปโจมตีพวกเขาโดยไม่ให้เสียเวลาเลย.....” การที่

(๑) H. Keppel, “Expedition to Borneo of H.M.S. Dido.” London, 1846, vol. 2 pp. 169-185

(๒) “The Private Letters of Sir James Brooke, Rajah of Sarawak,” London, 1853, vol. 2, footnote p. 105

รายาเจมส์ ออกคำสั่งโดยเคร่งครัดเช่นนี้ ก็เพื่อจะได้เป็นการตัดไฟเสียแต่หัวลม ญให้มีการชองสุขเป็นโจรสลัดกันขึ้นง่าย ๆ เพราะจะลำบากในการปราบปราม

ซาราวักเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว ในด้านการค้าขายทั้งนอกและในประเทศ ผลผลิตของประเทศก็มีปริมาณมากขึ้น แร่พลวง ทองคำ ซิงค์ และ รั้งนกเป็นสินค้าออกที่ดี เจมส์ใช้เวลาในฤดูหนาวปลายปีให้หมดไปอย่างมีความสุข ครั้นถึงวันปีใหม่เขาได้จัดให้มีการแข่งเรือขึ้น อย่างสนุกสนานและปรากฏว่า ใน ต้นปี พ.ศ. ๒๓๘๙ ชื่อเสียงของรายาเจมส์ได้เริ่มเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในประเทศอังกฤษ วันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๓๘๙ (ค.ศ. ๑๘๔๖) รายาเจมส์ ได้ เขียนจดหมายถึงจอห์น บรูก จอนสัน^(๑) หลานชายคนหนึ่งของเขาซึ่งกลับไป อังกฤษแล้ว มีความตอนหนึ่งกล่าวถึงชาติ หลานชายอีกคนหนึ่งด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เขามีความรักและเมตตาต่อหลาน ๆ มาก ความบางตอนในจดหมายมี ดังนี้ “.....น้ำได้แยกกับชาติในเดือนกันยายนที่แล้ว ตรงนอกเกาะบาลองบันกัน ท่านพลเรือโทได้เชิญเขารับประทานอาหารค่ำด้วยในคำค้นก่อนที่เราจะแยกกันไป ครั้นรับประทานอาหารแล้ว เราดื่มแชมเปญด้วยกันอีกมากทีเดียว รุ่งขึ้นเช้าชาติ บ่นว่าปวดศีรษะ น้ำไม่รู้หรอกว่าเป็นอย่างไรบ้าง แต่ทราบที่ทำให้คลื่นไส้ ตอน ที่เดินทางไปยังเมืองเอห์มิงน้ำหวังว่าหลานคงเขียนจดหมายไปถึงชาติบ้าง และ หลานคงจะยินดีมากที่จะได้พบเขาในไม่ช้า เพราะเรือ “*Wolverina*” ต้องได้รับ คำสั่งให้กลับบ้าน (อังกฤษ) ในเร็ว ๆ นี้ คงจะนำเสียตายอย่างเหลือเกินถ้าหลาน ไม่ได้พบชาติขณะที่เขาอยู่ในอังกฤษ.....บอกน้ำชีว่าเมื่อหลานออกจากมอลต้า แล้วหลานจะไปไหน และหลานอยากไปภูมิภาค ส่วนไหนของโลก ฮ่องกง ดิน ฟ้าอากาศไม่ดีเลย น้ำเชื่อว่ามันเป็นสถานที่ที่เลวมากแห่งหนึ่งที่เดียว บนพื้น พิภพนี้ ดังนั้นน้ำจึงไม่อยากให้หลานต้องถูกสั่งให้ไปที่นั่นเลย ถึงแม้ว่ามันจะทำ

(๑) จอห์น บรูก จอนสัน เป็นบุตรของซาด และเอมม่า จอนสัน พี่สาวของเซอร์เจมส์ บรูก เขา ได้เปลี่ยนมาใช้นามสกุล “บรูก” ในปี พ.ศ. ๒๓๕๑ (ค.ศ. ๑๘๐๘)

ให้นำมีโอกาสดำเนินการตาม.....น้ำกำลังนิ่งอยู่ที่หน้าต่งที่เปิดกว้างอยู่ กุหลาบ
จากสวนสูงชันมาแค่ข้อศอกของน้ำทีเดียวในวันที่ ๑๐ มกราคมนี้ และน้ำก็
สามารถทอดสายตามองผลไม้ข้างนอกได้ด้วย.....(๑)”

นายโทมัส วิลเลียมสัน ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๓๘๙
(ค.ศ. ๑๘๔๖) เพราะตกจากเรือแคนูแล้วจมน้ำตาย รายนามเจมส์ บรู๊ค รู้สึกเศร้า
เสียใจ เพราะนายวิลเลียมสันติดสอยห้อยตามเขาอย่างสัจย์ชื่อนานหลายปีในฐานะ
เป็นล่ามและได้ช่วยปฏิบัติงานอื่น ๆ ด้วย ครั้นเดือนกุมภาพันธ์พวกโจรสลัดแห่ง
แม่น้ำสะกรังก็กำเริบขึ้นอีก เข้าบุกรุกโจมตีบรรดาหมู่บ้านที่สงบ ๆ บางแห่ง ยึด
เอาเรือแพทรีพัสสินด้วย รายนามเจมส์จะต้องปราบปรามพวกนี้อีก เขากำลังรอคอย
เรือไอริส (H.M.S. Iris) ซึ่งเขาหวังอยู่ว่าจะมาช่วยเหลือ แต่เรือไอริสได้รับคำ
สั่งให้ไปยังประเทศอินเดียก่อน เหตุการณ์อีกด้านหนึ่ง รัฐบาลฮอลันดาไม่ชอบใจ
ที่เจมส์เป็นใหญ่ขึ้น คอยหาช่องเล็ดงานเขาเสมอ แต่ก็ไม่ได้ผลอะไร มีข่าวกล่าว
กันว่า เจ้าหน้าที่ของฮอลันดาได้เกิดพิพาทกับเจ้าหน้าที่ของรายนามเจมส์ บรู๊ค ด้วย
เรื่องธุรกิจการงาน แต่เรื่องนี้ไม่เป็นความจริงแต่ประการใด เพราะฮอลันดา
มิได้ติดต่อกับเขาโดยตรง และเจมส์ก็มีมิตรกับสุลต่าน แห่งเซมบาสซึ่งอยู่ใน
อารักขาของฮอลันดา และเจมส์ก็ยังมิได้มีความรู้สึกในแง่ร้ายแก่การปกครอง
ของฮอลันดา แต่กระนั้นฮอลันดาก็ลงความเห็น ว่า เจมส์เป็นผู้ที่กีดขวางการค้า
ขายของตนและรวบเอาประโยชน์ไว้เสียแต่เพียงผู้เดียว

ในเดือนเมษายน พลเรือโท เซอร์โทมัส โคเครน ได้ส่งเรือฮาซาร์ด
(H.M.S. Hazard) ไปสังเกตการณ์ที่บอร์เนียว ครั้นถึงเรือฮาซาร์ดได้แล่นเข้า
ไปในอ่าวบอร์เนียว ได้พบกับชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อจาสปาร์ซึ่งเป็นทาสรับใช้ของเบด
รุตตัน ชายผู้นี้ได้แจ้งข่าวร้ายซึ่งเกิดขึ้นในบรูไนให้ทราบ และขอให้พาไปหารายนาม
เจมส์ บรู๊ค เมื่อมาถึงเมืองกูชินแล้ว ชายผู้นี้ได้เล่าให้รายนามเจมส์ทราบว่า ได้เกิดการ

(๑) “The Private Letters of Sir James Brooke, Rajah of Sarawak,” London, 1853
vol. 2, pp. 108–14.

สังหารหมู่ขึ้นที่ บรูไน เพราะ สุลต่านแห่ง บรูไน ทรง ชัดเคื่อง พระทัยที่ รายา มุคา ฮาสซิม กับเบตรุดดิน น้องชายได้ยึดมั่นต่อสัญญาที่ทำไว้กับอังกฤษอย่างเคร่งครัด ขณะที่ สุลต่านทรงไม่ปรารถนาที่จะยึดถือสัญญานั้นอีกต่อไป ดังนั้น จึงทรงกำจัด ผู้ที่ไม่เห็นด้วยเสีย สุลต่านได้สั่งให้จับรายามุคา ฮาสซิม เบตรุดดิน และ พี่น้อง กับลูกชายของรายามุคา ฮาสซิม รวม ๑๑ หรือ ๑๒ คน สังหารชีวิตเสียสิ้น สุลต่านจะกระทำการปราบปรามหรือสนับสนุนพวกโจรสลัดก็ได้ตามความพอพระ- ทัย ในขณะที่จะตายเบตรุดดินได้ฝากแหวนตราซึ่งรายาเจมส์ให้เป็นของขวัญมาคืน ด้วย เมื่อได้ทราบเรื่องตลอดแล้ว รายาเจมส์ บรู๊ค เสียใจและโกรธแค้น สุลต่าน แห่งบรูไนเป็นที่สุด เขาตั้งใจอย่างแน่วแน่ว่า จะต้องแก้แค้นให้แก่รายามุคา ฮาส- ซิมและเบตรุดดินให้ได้ บรูไนจะต้องถูกทำลาย จะขับไล่ สุลต่านแห่งบรูไนออก จากราชสมบัติและจะทำเสียให้สาสม ความตายของรายามุคาฮาสซิมและเบตรุดดิน ซึ่งเป็นมิตรที่ดีได้ทำให้เจมส์เศร้าใจและนอนไม่หลับไปหลายคืน เขาได้เขียนจด- หมายเล่าเรื่องนี้ให้นายจอห์น ซี. เทมเพล และกัปตันเฮนรี เกพเพล สหายของ เขาทราบอย่างละเอียด(๑)

ข่าวลือเรื่องการสังหารหมู่ที่บรูไนแพร่สะพัดไปถึงสิงคโปร์ ชามีข่าวลือ เพิ่มเติมว่ากองทัพของสุลต่านได้ยกไปโจมตีเมืองกูชิน “เมื่อข่าวเรื่องนี้ไปถึงประ- เทศอินเดีย กัปตันมันดี (Captain Mundi) แห่งเรือไอริส ก็ได้รับอนุญาตให้ ออกเดินทางมายังตะวันออกโดยทันที ผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ได้ส่งเรือเฟลเจตัน (Phelgethon) มายังซาราวัก เจมส์ได้ลงเรือลำนี้แล่นตรวจตราฝั่งทะเล และพบ ว่า ระบอบการปกครองใหม่ในซาราวักได้รับการสนับสนุนจากคนทั่วไปเพียงเล็กน้อย ในเดือนมิถุนายนพลเรือโทเซอร์โทมัส โคเครนได้มาถึงยังนอกปากแม่น้ำ ซาราวัก พร้อมกับกองเรือรบ ๗ ลำ ซึ่งมีเรือไอริสรวมอยู่ด้วย นายพลเรือโท และกัปตันมันดี ผู้บังคับการเรือไอริส เดินทางขึ้นไปยังเมืองกูชิน เพื่อไปพบ

(๑) “The Private Letters of Sir James Brooke, Rajah of Sarawak,” London, 1853, vol. 2, pp. 132-8

เจมส์ และฟังเรื่องการสังหารหมู่จากปากของเจ้าทาสจาสปาร์” (๑) วันรุ่งขึ้นกองเรือทั้งหมดออกเดินทางไปยังบรูไน ไปหยุดอยู่นอกปากน้ำรีจัง (Rejang) ในวันที่ ๖ กรกฎาคม รายาเจมส์ พลเรือโทเซอร์โทมัส และกัปตันมันดี ลงเรือเฟลเจตันขึ้นไปถึงกาโนวิท (Kanowit) พร้อมกับเรือกลไฟ ๒ ลำ และเรือลำอื่นๆ พอพวกของรายาเจมส์ปรากฏตัวให้เห็น สุลต่านก็ยิงกระหน่ำมาที่เดียว การสู้รบได้ดำเนินไป สุลต่านสู้ไม่ได้เสียป้อมปราการและเสียเมือง จึงหนีเข้าไปในดินแดนตอนใน ฝ่ายอังกฤษใช้เวลา ๑๕ วัน ออกติดตามจับตัวสุลต่าน แต่จับไม่ได้ และในช่วงเวลานี้ฝ่ายอังกฤษได้พยายามจัดตั้งรัฐบาลชั่วคราวขึ้น

หลังจากนั้น ๒-๓ วันกองเรือก็ออกเดินทางขึ้นไปทางเหนือมุ่งไปยังอ่าวมะรุฑู ได้ปราบพวกโจรสลัดอิลลูนัน (Illunan) ซึ่งตั้งมั่นอยู่ที่ฝั่งอ่าวนั้นลงได้ อย่างราบคาบ เรือฮาซาร์ดและเรือเฟลเจตันได้รับคำสั่งให้อยู่พิทักษ์รักษาบรูไน รายาเจมส์ลงเรือไอริสไปยังกิมานิส (Kimanis) เพื่อเข้าร่วมในการปราบปรามฮาจี ซีแมน (Haji Seman) ซึ่งเป็นผู้ยุสุลต่านให้เห็นผิดเป็นชอบ เสร็จจากการปราบปรามแล้ว เจมส์ได้เดินทางกลับไปยังบรูไนอีกครั้งด้วยเรือเฟลเจตัน เขาเห็นว่าสถานการณ์ที่บรูไนไม่น่าไว้วางใจ เห็นควรให้สุลต่านกลับมาปกครองบรูไนอย่างเดิมเพราะเหตุผล ๓ ประการ คือ ประการที่ ๑ ไม่ใช่ของง่ายที่เขาจะกำจัดให้สุลต่านออกจากราชสมบัติเสียได้ ประการที่ ๒ เพราะสุลต่านเป็นคนโง่และทำไปเพราะถูกยุยง ประการที่ ๓ การสิ้นสุดนโยบายและความยุติธรรมอย่างมีหลักเกณฑ์คงจะทำให้ประสบความสำเร็จมากกว่า โดยเหตุผลเหล่านี้ รายาเจมส์จึงส่งข่าวไปเรียกตัวสุลต่านกลับมาบรูไน

เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้เกิดผลดีบางประการแก่รายาเจมส์ บรู๊ค อีก เพราะเมื่อสุลต่านโอมาร์ อารี แห่งบรูไน กลับมาปกครองบรูไนอย่างเดิมแล้ว พระองค์ได้

ให้สิทธิแก่รายาเจมส์ ให้รายาเจมส์มีสิทธิทำเหมืองถ่านหินในสหราชอาณาจักรของพระองค์ เจมส์อีกอ้อย แต่ก็ยอมรับเมื่อรู้ว่าเขาสามารถโอนสิทธิให้แก่มหาเศรษฐีชาวอังกฤษได้ สุลต่านทรงรับรองว่าจะลงโทษผู้ที่สังหารรายาเจมส์หรือชาชิม กับคนอื่น ๆ และเพื่อประกันความพลั่งพลาดอีก สุลต่านได้ขอให้รายาเจมส์ตั้งที่ปรึกษาฝ่ายบริหารให้พระองค์ ๒ คน และได้ทรงเขียนพระราชสาส์นส่งไปถวายพระนางเจ้าวิกตอเรียฉบับหนึ่ง ขึ้นต่อไปรายาเจมส์ได้บังคับให้สุลต่านประกอบพิธีอย่างสมเกียรติให้แก่บรรดาพระญาติวงศ์ซึ่งถูกสังหารเหล่านั้นด้วย เมื่อจัดการเรื่องต่าง ๆ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว รายาเจมส์ บรัก ก็กลับมายังซาราวัก นำเอาครอบครัวของรายาเจมส์ ชาชิม และครอบครัวของเบครุดดีนมาด้วย ครั้นมาถึงเมืองกูชิน เขาได้สร้างบ้านให้คนเหล่านั้นอยู่หลังหนึ่งและดูแลอุปการะเป็นอย่างดี

ตอนนี้รัฐบาลอังกฤษได้หันมาสนใจในเกาะลาบวนบ้างแล้ว และมีเรือรบอังกฤษอยู่แถบตะวันออกนี้หลายลำ เช่นเรือฮาร์ซาด เตรียมพร้อมอยู่ที่ซาราวัก ส่วนเรือไอริสภายใต้การบังคับบัญชาของกัปตันมันดีก็หมั่นไปแวะเวียนที่บรูไนเสมอ เรือวูล์ฟ (wolf) ได้รับคำสั่งให้เดินทางมายังซาราวัก ดูเหมือนว่าเป็นการเตรียมที่จะยึดเอาเกาะลาบวนจากสุลต่านแห่งบรูไน รายาเจมส์ก็รอโอกาสนี้อยู่เช่นกัน เพราะเขาตั้งใจว่าเมื่ออังกฤษได้เกาะลาบวนแล้ว เขาจะได้วางใจในสถานการณ์ทางบ้านตะวันออกนี้ได้ และจะเดินทางกลับไปเยือนอังกฤษสักพักหนึ่ง ในที่สุดเวลาที่ทุกคนรอคอยก็มาถึง ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๘๙ (ค.ศ. ๑๘๔๖) ลอร์ดปาลเมอร์สตัน (Lord Palmerston) รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของอังกฤษคนใหม่ได้มีคำสั่งอนุญาตให้ยึดเกาะลาบวนเข้าไว้ในจักรวรรดิอังกฤษ กัปตันรอดนี่ มันดี (Rodney Mundi) แห่งเรือไอริส ได้นำความนี้ไปแจ้งให้สุลต่านแห่งบรูไนทรงทราบ ปะแวงรันมุณีม และโมฮัมเมต ที่ปรึกษาฝ่ายบริหารของสุลต่านมีความเห็นว่าอังกฤษควรจะจ่ายเงินชดเชยให้แก่บรูไนบ้างเป็นค่าเกาะลาบวน แต่กัปตันมันดีไม่ยอม หักหาญเอาว่าถ้าสุลต่านไม่ยอมยกเกาะ

ลาบวนให้ จะเผาพระราชวังใหม่เสียให้สิ้น สุลต่านโอมาร์ อารีแห่งบรูไนกลัว อำนาจอังกฤษจึงยอมยกเกาะลาบวนให้อังกฤษแต่โดยดี ครั้นวันที่ ๒๔ ธันวาคม กัปตันมันดี ได้ชักธงอังกฤษขึ้นสู่ยอดเสา ณ เกาะลาบวน เสร็จแล้วได้มีการเลี้ยงฉลองกันอย่างเอิกเกริก ประเพณีมุขนิมิตที่ปรึกษาฝ่ายบริหารคนหนึ่งของสุลต่านได้รับเชิญให้มาร่วมงานในฐานะแขกเกียรติยศด้วย อังกฤษได้ทำสัญญากับบรูไนว่าด้วยเรื่องการยกเกาะลาบวนให้อังกฤษและอังกฤษรับภาระในการปราบปรามโจรสลัดแถบชายฝั่งทะเลบอร์เนียวทางเหนือ

ต้นปี พ.ศ. ๒๓๙๐ (ค.ศ. ๑๘๔๗) ราชยาเจมส์ได้เดินทางไปยังเกาะปีนัง วันที่ ๕ มีนาคม เจมส์เขียนจดหมายถึงนายจอห์น ซี. เทมเพลอ กล่าวถึงเรื่อง กัปตันเจมส์ อเล็กซานเดอร์ กอร์ดอน ผู้บังคับการเรือวูล์ฟ ได้ป่วยและถึงแก่กรรมที่เกาะลาบวน หลังจากทีกัปตันมันดียึดเกาะลาบวนให้แก่อังกฤษแล้วเพียง ๓ วัน กัปตันเจมส์ อเล็กซานเดอร์ กอร์ดอน เป็นพี่ภรรยาของนายจอห์น ซี. เทมเพลอ ความตายของเขาทำให้ราชยาเจมส์เศร้าสลดใจอีกครั้งหนึ่ง ต่อมาราชยาเจมส์ได้ออกเดินทางจากปีนังไปยังสิงคโปร์และพักที่จวนผู้สำเร็จราชการเมืองสิงคโปร์ เขาได้รับคำสั่งให้ไปทำสัญญากับสุลต่านแห่งบรูไนในอีกฉบับหนึ่ง ระหว่างที่กำลังตระเตรียมแปลข้อสัญญาให้เรียบร้อย เขาได้ส่งเรือ “เนมิซิส” ซึ่งขอยืมมาจากบริษัทอินเดียตะวันออกไปค้นหากองเรือของพวกโจรสลัด ซึ่งกำลังแล่นอยู่แถบช่องแคบลินจิน (Lingin) และช่องแคบบันคา กระแสข่าวที่พอจะเชื่อถือได้กล่าวว่า พวกโจรสลัดมีเรือขนาดใหญ่ ๘ ลำ เทียบจับกุมบรรดาพ่อค้าเป็นจำนวนมาก และได้ประจัญกับเรือปืนของฮอลันดา และเรือของพ่อค้าชาวอเมริกันด้วย เมื่อราชยาเจมส์ได้เตรียมการเกี่ยวกับหนังสือสัญญาเสร็จเรียบร้อยแล้ว เขาได้เดินทางไปยังบรูไนในเดือนพฤษภาคม สัญญาฉบับนี้เป็นสนธิสัญญาเกี่ยวกับการ

รับรองอาณาเขตของบรูไน และสละตำแหน่งลงพระนามในสนธิสัญญาฉบับใหม่นี้
อย่างเรียบร้อย รายาเจมส์เดินทางกลับไปเมืองกูชินในเดือนมิถุนายน

สถานการณ์ในซาราวักสงบสุขและเป็นระเบียบเรียบร้อยดีทุกประการ
รายาเจมส์ บรูค เห็นว่าพอจะปลีกตัวไปเยือนประเทศอังกฤษบ้านเกิดเมืองนอน
ของตน ได้สักพักหนึ่ง เขาจึงได้มอบหมายให้นายอาเธอร์ ครักเชงก์ (Arthur
Crookshank) เป็นผู้ดูแลกิจการงานต่าง ๆ ในซาราวักแทนในขณะที่เขาไม่อยู่ เมื่อ
จัดการทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว รายาเจมส์ได้ออกเดินทางจากเมืองกูชิน
ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๐ (ค.ศ. ๑๘๔๗) ไปยังสิงคโปร์เพื่อโดยสาร
เรือเมลไปยังประเทศอังกฤษอีกต่อหนึ่ง (๑)

ระหว่างทางที่จะไปอังกฤษ รายาเจมส์ได้แวะเยือนภาคกลางของเมือง
แคนดี เขาใช้เวลาอยู่ที่นั่นอย่างมีความสุขหลายวันกับเพื่อนเก่า ๒ คน คือ จอลลี
(Jolly) และ ฮิว ดัลริมเพิล (Hew Dalrymple) ครั้นเดินทางมาถึงเมืองเอเดน
เจมส์ได้พบกับอัลเฟรด บรูค (Alfred Brooke) หลานชายคนหนึ่งของเขา ซึ่ง
เป็นทหารอยู่ในกองทัพเรือของอินเดีย จากเมืองเอเดนเรือได้แล่นเข้ามาทางทะเล
แดง อากาศที่นี่ร้อนจัดมาก ถึงแม้ว่าจะเป็นเวลาต้นเดือนกันยายนแล้วก็ตาม เจมส์
เดินทางมุ่งตรงไปยังเข้าแรมตันเลยทีเดียว เขากะว่าจะพักอยู่ในลอนดอน
สัก ๒-๓ วัน เมื่อไปเยี่ยมญาติพี่น้องแล้วก็จะมาพักกับนายจอห์นซี. เทมเพล

รายาเจมส์ บรูค เดินทางมาถึงเข้าแรมตันในวันเสาร์ที่ ๒ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๓๙๐ (ค.ศ. ๑๘๔๗) ครั้นมาถึงก็ตรงไปหาช่างตัดเสื้อและช่างทำหมวกของ
เขา พอตกเย็นก็มายังฮิลลิงดอน โกรฟ (Hillingdon Grove) กับครอบครัว
ซาเวจ คือครอบครัวของมารีเทนน้องสาวของเขา เพื่อมาสมทบกับบรรดาสุภาพ-
สตรีน้อย ๆ กลุ่มใหญ่ เจมส์ได้เข้าพักที่โรงแรมมิวาร์ท (Mivart's Hotel) ถนน

(๑) Jacob, G.L. "The Rajah of Sarawak," London, 1876, vol.2, pp.351-4

โลเวอร์บรู๊คสตรีท และจะพักอยู่ที่นั่นจนถึงเช้าวันจันทร์ เจมส์ได้พบกับนายจอห์น ซี. เทมเพลอ สหายสนิทของเขาในวันที่ ๖ ตุลาคม ณ กรุงลอนดอน หลังจากที่เขาจากที่นั่นไปเป็นเวลานานเกือบ ๙ ปี และกลับมามีเกียรติ เขาคิดใจมากที่ได้พบกับญาติมิตร เขาพบว่าตนเองเป็นวีรบุรุษของประชาชนทีเดียว ทั้งนี้เพราะหนังสือของกัปตันเฮนรี เคพเพล ซึ่งเขียนเกี่ยวกับเรื่องราวและการเดินทางของรายาเจมส์ได้พิมพ์ออกจำหน่ายและได้รับความสำเร็จอย่างงดงาม ทำให้รายาเจมส์เป็นที่รู้จักและยกย่องทั่วไปในอังกฤษ

รัฐบาลอังกฤษเองก็เอนเอียงมานิยมชมชื่นเขา ดังจะเห็นได้จากรัฐบาลฮอลันดาเคยยื่นประท้วงต่อรัฐบาลอังกฤษในปลายปี พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๔๕) ว่า การที่รายาเจมส์ บรู๊ค ไปตั้งถิ่นฐานและได้ครอบครองดินแดนซาราวักในเกาะบอร์เนียวนั้นเป็นการขัดต่อสนธิสัญญาปี พ.ศ. ๒๓๖๗ (ค.ศ. ๑๘๒๔) ลอร์ดอเบดิน ไดโต้ตอบว่า เจมส์ บรู๊ค ได้รับสิทธิครอบครองดินแดนดังกล่าวอย่างถูกต้องตามกฎหมายและอย่างเปิดเผยทั้งได้ทำการกวาดล้างโจรสลัดและได้เผยแพร่อารยธรรมด้วย รัฐบาลอังกฤษได้ตรวจสอบสนธิสัญญานับปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ที่ฮอลันดาอ้างแล้วพบว่าในสนธิสัญญาดังกล่าวไม่ได้ให้สิทธิแก่ฮอลันดาครอบครองทั่วทั้งเกาะบอร์เนียว ดังนั้นฮอลันดาจะนำเอาสนธิสัญญานั้นมาอ้างไม่ได้และรายาเจมส์ บรู๊ค ก็มีสิทธิเต็มที่ ที่จะครอบครองดินแดนซาราวักในเกาะบอร์เนียว และรัฐบาลอังกฤษจะเข้าช่วยป้องกัน ถ้าหากถูกฮอลันดารังแก

รายาเจมส์ บรู๊ค ได้ทราบแล้วว่ารัฐบาลอังกฤษหนุนหลังตนอยู่ “หลังจากที่เขามาถึงอังกฤษแล้ว ๓ สัปดาห์ เขาได้รับเชิญให้เข้าเฝ้าเป็นแขกของสมเด็จพระราชินี ณ พระราชวังวินเซอร์ในคืนวันหนึ่ง สมเด็จพระราชินีและเจ้าชายอัลเบิร์ต ทรงสนทนากับเขาอย่างฉันทมิตรไมตรีอย่างที่สุด เจ้าชายอัลเบิร์ตตรัสถามเขาด้วยคำถามอันละเอียดลออมากมายหลายข้อ ในบรรดาแขกอื่น ๆ ก็มีเซอร์โรเบิร์ตฟิธและภรรยา รวมอยู่ด้วย เซอร์โรเบิร์ตวางกิริยาสุภาพอ่อนโยนอย่างเห็นได้ชัด

ครั้งต่อไป ฟรีดอม (Freedom) แห่งกรุงลอนดอนได้รับการแนะนำให้รู้จักเขาที่งานเลี้ยงใหญ่ที่กิลด์ฮอลล์ (Guildhall) ซึ่งจัดขึ้นเป็นเกียรติแก่เขา และต่อมาก็เป็นฟรีดอมของคณะช่างทองและคณะพ่อค้าปลา สมาคมหลายสมาคมรวมทั้งสมาคมอะเธเนียม (Athenaeum) และยูไนเตค เซอร์วิซ ได้เชิญให้เขาเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยออกฟอร์ดได้ให้ปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางกฎหมายแก่เขา แม้กระทั่งโรงเรียนเก่าของเขาซึ่งปฏิเสธไม่ยอมรับให้เขาเข้าเรียนอีก เพราะเขาหนีโรงเรียน เดียวนี้ก็ได้จัดเลี้ยงอาหารค่ำเป็นเกียรติแก่เขา รัฐบาลได้แสดงให้เห็นอย่างแจ่มแจ้งถึงความพอใจในผลงานของเขาออกมาเป็นทางการ แต่งตั้งให้เขาเป็นผู้สำเร็จราชการเกาะลาบวน และเป็นกงสุลใหญ่ประจำบอร์เนียว และให้เงินเดือน ๒๐๐๐ ปอนด์ต่อปี นอกจากนี้ สมเด็จพระราชินีอังกฤษยังได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เขาเป็นขุนนางชั้นมหาโยธินแห่งบาธ (Knight Commander of the Order of the Bath) มีบรรดาศักดิ์เป็นเซอร์” (๑)

รายาเจมส์ บรัค ได้รับเกียรติเป็นเซอร์เจมส์ บรัค ในปลายปี พ.ศ. ๒๓๙๐ (ค.ศ. ๑๘๔๗) (๒) ชีวิตของเขาในตอนนี้ช่างสดชื่นรื่นรมย์เป็นที่สุด เขาไปเยี่ยมเยียนญาติมิตรหลายคนเป็นต้นว่า นายจอห์น ซี. เทมเพล และกัปตันเฮนรี เคพเพล เขากลับมาสนิทสนมกับนางสาวเบอร์เคต-เคาท์ (Miss Burdett Coutts) ผู้ซึ่งเขารู้จักมาตั้งแต่หนุ่ม ๆ อีกครั้งหนึ่ง เขามักจะไปพบปะเพื่อน ๆ ที่มหาวิทยาลัยออกฟอร์ดเสมอ และเขามีมิตรสหายที่เป็นนักเรียนนายเรือมากมายหลายคน เพราะเขาเป็นที่รู้จักกว้างขวางในวงการทหารเรือ เขามักจะเอาสัญญาฉบับบรรดาเด็กหนุ่มซึ่งจะมาทำงานในบอร์เนียว ขณะนี้เขาอยู่ในฐานะพระราชา และจะต้องมีผู้สืบราชสมบัติของเขาในภายภาคหน้า เขาจึงคิดว่าจอห์น บรัค

- (๑) Runciman, Steven “The White Rajahs” Cambridge University Press, 1960, p.89 และ Jacob. G.L. “The Raja of Sarawak.” London, 1876, vol.2, pp.355—8
 (๒) “The American People Encyclopedia” Grolier Incorporated, New York, vol. 4, p.136

จอห์น บุตรชายคนโตของเอมมา พี่สาวของเขา ควรจะได้รับการฝึกฝนเพื่อจะได้เป็นผู้สืบตำแหน่งต่อจากเขาในอนาคต

การที่รัฐบาลอังกฤษแต่งตั้งให้รายาเจมส์ หรือเซอร์เจมส์ บรัค เป็นผู้สำเร็จราชการแห่งเกาะลาบวน และเป็นกงสุลใหญ่ประจำบอร์เนียวนั้น มีจุดมุ่งหมาย คือให้สนับสนุนและคุ้มครองการค้าขายของอังกฤษในแถบนั้น.....โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องการให้คุ้มครองในทะเลอินเดียเพราะมีพวกโจรสลัดมากมาย และนอกจากนี้ก็เพราะอำนาจของพวกฮอลันดาในหมู่เกาะอินเดียเขยิบเข้าใกล้มาทุกที รายาเจมส์หรือเซอร์เจมส์จะได้คอยกันไว้(๑)

สำหรับเรื่องศาสนานั้น เซอร์เจมส์ บรัค เห็นว่าพวกดยักรควรจะหันมานับถือศาสนาคริสต์ บรรดาพรรคพวกเพื่อนฝูงของเขาก็พากันตื่นตัวสนใจที่จะให้มีคณะสอนศาสนาไปยังซาราวัก แต่ทุกอย่างจะต้องค่อยทำค่อยไปที่ละขั้นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๐ (ค.ศ. ๑๘๔๗) มีการประชุมใหญ่ในลอนดอนมีท่านบิชอปแห่งวินเชสเตอร์ (Bishop of Winchester) เป็นประธาน ในที่ประชุมนั้น เซอร์เจมส์ บรัค ได้กล่าวบรรยายถึงชีวิตความเป็นอยู่ของพวกดยักร และได้ขอร้องให้ช่วยออกเงินสำหรับตั้งคณะสอนศาสนาที่จะเดินทางไปเผยแผ่และสอนศาสนาแก่พวกดยักรในซาราวัก มีผู้ร่วมมือด้วยเป็นอย่างดี สมาคมคริสเตียนโนเลจ (The Christian Knowledge Society) และสมาคมเพื่อเผยแผ่ศาสนาในต่างแดนได้ให้เงินช่วยเหลือ เมื่อมีเงินพอแล้วก็ได้ดำเนินการต่อไปโดยทางมูลนิธิได้เลือกบาทหลวงฟรานซิส แมคดูกัล (Rev. Francis McDougall) ซึ่งเป็นนายแพทย์มาก่อนให้เป็นผู้ไปสอนศาสนาในซาราวัก บาทหลวงฟรานซิสแมคดูกัล กับภรรยาบุตรเล็ก ๆ อีก ๑ คนและผู้ช่วยซื้อบาทหลวงดับเบิลยู. บี. ไรท์ (Rev. W.B. Wright) ได้ออกเดินทางจากลอนดอนในวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๐ (ค.ศ. ๑๘๔๗) ครั้นไปถึงสิงคโปร์ได้ลงเรือจุเลียต่อไปยังซาราวัก และถึงเมืองกูชินในวันที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๙๑ (ค.ศ. ๑๘๔๘)

(๑) Nicolas Tarling "British Policy in the Malay Peninsula and Archipelago 1824-1871." JMBRAS., Vol. 30 Part 3, 1957, pp. 196-197.

การเดินทางมาเยือนอังกฤษครั้งนี้ของรายาเจมส์หรือเซอร์เจมส์ ได้รับความสำเร็จอย่างงดงาม แต่เขาก็มีเรื่องกังวลใจอยู่บ้างคือเรื่องเกี่ยวกับนายไวส์ ซึ่งเป็นตัวแทนการค้าของเขาในอังกฤษ นายไวส์เป็นคนมีเล่ห์เหลี่ยมที่จะมุ่งประโยชน์ส่วนตัวเป็นสำคัญ และมีแผนงานบางอย่างซึ่งเซอร์เจมส์ไม่ชอบและไม่เห็นด้วย เซอร์เจมส์ บรูก์ พักอยู่ในประเทศอังกฤษเป็นเวลา ๔ เดือน จึงเดินทางกลับซาราวักด้วยเรือ เอช. เอ็ม. เอส. เมียนเดอร์ (H.M.S. Maender) ซึ่งมีกัปตันเฮนรี เคพเพิล สหายของเขาเป็นผู้บังคับการเรือ เรือเมียนเดอร์ ออกเดินทางจากประเทศอังกฤษในวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๙๑ (ค.ศ. ๑๘๔๘)^(๑)

ในการเดินทางกลับซาราวักครั้งนี้ เซอร์เจมส์ บรูก์ มีผู้ติดตามมาด้วยหลายคน อาทิ เช่น นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น เลขานุการส่วนตัวคนใหม่ของเขา^(๒) นายวิลเลียม นาปีเย่ (William Napier) รองผู้สำเร็จราชการเกาะลาบวน กับภรรยาและบุตรสาว นายฮิว โลว์ (Hugh Low)^(๓) นักพฤกษศาสตร์ได้รับแต่งตั้งเป็นเลขาธิการอาณานิคมที่เกาะลาบวน ชาร์ล จอนสัน หรือชาลี จอนสัน หลานชายของเซอร์เจมส์ บรูก์ และชาร์ล แกรนท์ ซึ่งเซอร์เจมส์ชวนให้มาทำงานด้วย ระหว่างการเดินทางทุกคนสนุกสนานมาก เพราะเซอร์เจมส์ บรูก์ และกัปตันเฮนรี เคพเพิล เป็นผู้ที่มีอัธยาศัยดีและช่างคุย รายาเจมส์ หรือเซอร์เจมส์ บรูก์ กลับมาถึงเมืองกูชินในวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๑ (ค.ศ. ๑๘๔๘)

(๑) Henry Keppel, "Visit to the Indian Archipelago in H.M. Ship Maender, with Portions of the Private Journal of Sir James Brooke, K.C.B.," London 1853, vol. I, p. 32

(๒) นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น ผู้นี้ ต่อมาภายหลังได้เป็นผู้เขียนชีวประวัติของเซอร์เจมส์ บรูก์ รายาแห่งซาราวัก ตีพิมพ์ในเอดินเบิร์ก และลอนดอน ปี พ.ศ. ๒๔๒๒ (ค.ศ. ๑๘๗๙) และเขาได้มากรุงเทพฯ ๑ กับเซอร์เจมส์ บรูก์ ด้วย

(๓) ในระหว่างการเดินทาง ฮิว โลว์ ได้หมั้นกับมิสนาปีเย่ และทำการสมรสกันที่สิงคโปร์เมื่อเรือเดินทางมาถึงที่นั่น

วันที่ ๑๔ กันยายน หลานชายคนโตของเขาก็เดินทางมาถึง บรัค จอนสัน ได้เปลี่ยนนามสกุลมาใช้นามสกุลบรัค ของรายาเจมส์ หรือเซอร์เจมส์ บรัค อย่างเรียบร้อย โดยมีเอกสารเปลี่ยนนามสกุลอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และเป็นที่รู้กันทั่วไปว่าเขาจะเป็นผู้สืบตำแหน่งรายาต่อจากรายาเจมส์ บรัคในภายภาคหน้า ชาร์ล จอนสัน พร้อมที่จะเดินทางกลับบ้าน แต่พี่ ๆ น้อง ๆ ของเขายังอยู่ที่สิงคโปร์อีก ๒-๓ วัน

ชาร์ล แกรนท์ นักเรียนนายเรือ ได้ออกจากกองทัพเรืออังกฤษ และพำนักอยู่กับรายาเจมส์ที่ซาราวัก วิลเลียม เบรเวตัน นักเรียนนายเรือหนุ่มน้อยที่เจมส์เอ็นเคเอ็นเคยเมื่อครั้งมาเยือนซาราวักกับเรือสะมารัง ก็ได้มาร่วมทำงานกับรายาเจมส์ในตอนนี้อย่างดี พร้อมกับนายอลัน ลี (Alan Lee) และนายเฮนรี สตีล (Henry Steele) เซอร์เจมส์ บรัค ได้สร้างบ้านและสร้างโบสถ์หลังหนึ่งให้บาทหลวงแมคคูกัล สร้างบนภูเขาสูงหนึ่งหลังเมืองพอดิ ตอนนี้มีคณะพ่อค้ามายังซาราวักหลายคนรวมทั้งคณะบุคคลซึ่งได้เข้ามาทำเหมืองแร่พลวงจากนายไวส์ และหุ้นส่วนของเขาโดยที่เซอร์เจมส์ไม่ทราบเลย เซอร์เจมส์เห็นว่าคนพวกนี้ทุนน้อยเห็นถ้าจะทำเหมืองต่อไปไม่ไหว เขาจึงบอกเลิกสัญญากับคนพวกนี้เสีย และเขียนจดหมายบอกเลิกจ้างนายไวส์ พร้อมทั้งขอบัญชีเงินสามปีมาจากนายไวส์ด้วย

เซอร์เจมส์ ได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นจากพวกมลายูและพวกดัก “เขาจัดการให้ซาราวักมีธงชาติของตน เป็นธงสีแดงและกากบาทสีม่วงอยู่นอกตราประจำตระกูลบรัคบนพื้นสีเหลือง เขาได้จัดให้มีพิธีอัญเชิญธงขึ้นสู่ยอดเสา ประชาชนมาชุมนุมกันพร้อมพรั่งที่เมืองกูชิน ธงชาติซาราวักได้ถูกชักขึ้นสู่ยอดเสาอย่างผ่าเผย ขณะเดียวกันวงดนตรีจากเรือเมียนเตอร์ได้บรรเลงเพลงชาติอังกฤษ (God Save the Queen) และรายาเจมส์ หรือเซอร์เจมส์ บรัค

ได้ชักธงยูเนียนแจ็กของอังกฤษขึ้นสู่ยอดเสา ณ จวนที่พักของเขาด้วยเหมือนกัน ในฐานะที่เขาเป็นกงสุลใหญ่อังกฤษประจำบอร์เนียวอีกตำแหน่งหนึ่ง”(๑)

วันที่ ๙ ตุลาคม เซอร์เจมส์ บรัค กับคณะอันมีบรัคผู้เป็นหลานชาย นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น ดอกเตอร์ทรีเซอร์ และชาร์ล แกรนท์ ได้เดินทางมาบรูไนโดยเรือเมียนเคอร์ เมื่อมาถึงเกาะลาบวนแล้ว เซอร์เจมส์ได้ส่งเรือเมียนเคอร์ไปสิงคโปร์ เซอร์เจมส์กับคณะได้พัก ณ จวนที่ทำการ ฯ ที่เกาะลาบวน จวนที่พักนี้เป็นห้องเล็ก ๓ ห้อง ๆ ใหญ่ที่สุดเป็นสี่เหลี่ยมจตุรัสขนาด ๑๖ ฟุต บรัคผู้เป็นหลานและนายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น พักในห้องนี้ ดอกเตอร์ทรีเซอร์อยู่ห้องถัดไป และชาร์ล แกรนท์ อยู่ห้องเล็ก ๆ ห้องหนึ่ง เซอร์เจมส์ชอบลาบวนเพราะอากาศดี ภูมิประเทศสวย มีทิวเขาอยู่เบื้องหลังและมีพืชผักงอกงามดี เซอร์เจมส์หมายมั่นว่าจะต้องสร้างสรรค์เซตเทิลเมนต์ใหม่ที่นี่ให้เจริญก้าวหน้าไปด้วยดีให้ได้ ในจดหมายวันที่ ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๑ (ค.ศ. ๑๘๔๘) ซึ่งเซอร์เจมส์ เขียนถึงเอมมา จอนสัน พี่สาวนั้น นอกจากจะกล่าวถึงเรื่องราวที่กล่าวข้างต้นนี้แล้ว เซอร์เจมส์ยังเล่าอีกว่า กล่าวกันว่าสุลต่านแห่งบรูไนไม่สบายพระทัยที่เซอร์เจมส์มาถึงยังบรูไน เพราะมีเรื่องอยู่ว่าสุลต่านทรงติดต่อกับพวกโจรสลัดซาคารัน และทรงกีดกันการตั้งเซตเทิลเมนต์นี้อย่างที่สุกที่ปรึกษาคนสำคัญของพระองค์คือมะโกทา ศัตรูร้ายของเซอร์เจมส์ เซอร์เจมส์ก็ดูจะอ่อนใจต่อความเลวร้ายของคนเหล่านี้ เซอร์เจมส์กะโครงการจะไปเยือนซูลูในเวลาข้างหน้าเพื่อทำสัญญากับสุลต่านแห่งเกาะซูลู เขาตั้งใจจะกลับซาราวักในเดือนกุมภาพันธ์หรือมีนาคม แล้วจะให้บรัค (หลานชาย) อยู่ดูแลซาราวักเพื่อจะได้คุ้นกับพวกพื้นเมือง ส่วนซาลีหรือชาร์ล จอนสัน นั้น เขาหวังว่าคงตั้งหลักฐานอยู่ที่ปอร์ตมัท (Portsmouth) บรัค นำจดหมายของซาลีจากสิงคโปร์

(๑) Runciman, Steven. "The White Rajahs." Cambridge University Press, 1960, p. 93

มาให้เซอร์เจมส์ฉบับหนึ่ง ซาลี เป็นหลานที่เซอร์เจมส์รักและสนิทสนมมาก เขาต้องการเห็นซาลีเป็นนายเรือตรี เขาเชื่อใจและมั่นใจในตัวซาลีมาก เขาเฝ้าแต่คิดถึงและอยากให้หลานคนนี้กลับมาอยู่ใกล้ ๆ อีก

เซอร์เจมส์ ใช้เวลาอยู่ที่เกาะลาบวน ๒ เดือน แต่เนื่องจากดินฟ้าอากาศที่เกาะนั้นไม่ดีเลยเขาจึงรู้สึกไม่สบาย และบรรดาพรรคพวกที่ไปด้วยก็พากันเป็นไข้ไปตาม ๆ กัน เซอร์เจมส์ต้องการโรงทหารดี ๆ และอาคารสถานที่ราชการที่ลาบวน แต่ก็ไม่ได้ตั้งใจเพราะขาดกำลังคนและกำลังเงิน ครั้นได้ทราบว่าเรือเมียนเคอร์ได้รับคำสั่งให้ไปยังฐานทัพที่ประเทศจีน เซอร์เจมส์รู้สึกโกรธขึ้นมาทันทีเพราะเขาต้องการเรือเมียนเคอร์ไว้ใช้ปราบพวกโจรสลัด และใช้ในการเดินทางไปเยือนดินแดนใกล้เคียง ทันเดือนธันวาคม เซอร์เจมส์กลับป่วยเป็นไข้ อีก ขณะที่เขากำลังเดินทางไปเยือนภูมิภาคแถบแม่น้ำต่าง ๆ เพื่อเป็นกำลังใจให้แก่ไพร่บ้านพลเมืองที่เป็นคนดี และปราบปรามพวกประพฤติชั่วร้าย ในเดือนธันวาคม เซอร์เจมส์ลงเรือเมียนเคอร์ไปเยือนสุลต่านแห่งซูลู เขาได้รับการต้อนรับอย่างน่าชื่นใจ สุลต่านทรงให้สัญญาอย่างเป็นมั่นเป็นเหมาะว่าจะไม่คบกับประชาชนของพระองค์ที่เป็นโจรสลัด เมื่อเสร็จธุระจากซูลูแล้ว เซอร์เจมส์เดินทางต่อไปยังมินดาเนาในฟิลิปปินส์ ผู้สำเร็จราชการแห่งแซมบวงก้า (Zamboanga) ซึ่งเป็นชาวสเปนได้ต้อนรับขับสู้เขาอย่างดี เซอร์เจมส์กลับไปถึงเกาะลาบวนในปลายเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๓๙๒ (ค.ศ. ๑๘๔๙) จากนั้นก็ปัดันเฮนรี เกพเพล ได้นำเรือเมียนเคอร์ไปยังประเทศจีนตามคำสั่งที่ได้รับ ส่วนรายาเจมส์ได้เดินทางกลับไปยังเมืองกูชิน

เช้าวันที่ ๒ มีนาคม เซอร์เจมส์ได้รับรายงานว่า กองเรือของพวกโจรสลัดกอรปด้วยเรือ (Prahus) ๑๐๐ ลำ ได้ออกกอละวาดในท้องทะเล จับเรือได้ ๖ หรือ ๗ ลำ ซำลูกเรือแล้วก็เข้าไปในแม่น้ำสะดุง (Sadung River) ซำฟันชาวมลายูชายหญิงและเด็กเสียกว่า ๑๐๐ คน และในระยะ ๒ เดือนก่อนโจร

สลัดพวกนี้ก็มีผู้คนเสีย ๓๐๐ คนและเผาหมู่บ้านหลายหมู่บ้าน ทั้งจับเรือ (prahus) ไปจำนวนมาก พวกโจรสลัดมีแผนจะโจมตีเมืองเกดอง (Gedong) แต่เมืองเกดองเตรียมสู้ไว้เรียบร้อยแล้ว พวกโจรสลัดจึงล่าหนี แล้วไปปล้นสะตุมบรรดาหมู่บ้านเมลานา (Melanau) รอบปากแม่น้ำเรจัง (Rejang) มีผู้ลี้ภัยลงเรือมายังซาราวักมาแจ้งข่าวร้ายนี้ พวกโจรสลัดตั้งกล่าวแล้วเป็นพวกคยักเผ่าซาริบาส มีหัวหน้าคนใหม่เป็นชาวมลายู มีชื่อเสียงว่าเป็นลักษณะ (Laksamana = กัปตันเรือ) เมื่อเซอร์เจมส์ได้ทราบเรื่องก็ร้อนใจ อยากจะออกไปปราบพวกโจรตั้งกล่าวให้ถึงชุมโจรแต่ติดขัดเพราะไม่มีเรือและกำลังคนพอจะทำเช่นนั้นได้ จึงได้แต่งเรือเล็กไปตรวจตราคุ้มครองพวกชาวพื้นเมืองไปพลางก่อน ครั้นเดือนพฤษภาคม เซอร์เจมส์ลงเรือเนมิซิสไปยังซูลูเพื่อทำสัญญาทางการค้ากับสุลต่าน^(๑) และทำความเข้าใจกันให้ดีเพื่อขจัดความขัดแย้งซึ่งอาจมีในภายหลัง เซอร์เจมส์เดินทางไปถึงเกาะลาบวนในวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๒ (ค.ศ. ๑๘๔๙) และแวะพักที่นั่น ๒-๓ วัน เขาได้สร้างบ่อน้ำขึ้นที่ปากน้ำต่าง ๆ แห่งละบ่อน เมื่อบ่อนเสร็จแล้วก็ไม่ต้องเสียเปรียบพวกโจรสลัดซาริบาสเวลาสู้รบกันอีกต่อไป ระหว่างที่รายาเจมส์หรือเซอร์เจมส์ไม่อยู่ นายบรู๊คผู้หลานชายได้ทำหน้าที่ดูแลซาราวักแทน

ครั้นเซอร์เจมส์กลับมายังซาราวัก เขาได้ตระเตรียมปราบปรามพวกโจรสลัดซาริบาสต่อไป พลเรือโทฟรานซิส คอลลิเย่ ได้ส่งเรืออัลบาทรอส (H.M.S. Albatross) กับเรือโรยัลลิสท์มาช่วยเซอร์เจมส์ กองเรือปราบโจรสลัดออกจากเมืองกูชินในวันที่ ๒๔ กรกฎาคม รายาเจมส์หรือเซอร์เจมส์ลงเรือ (prau) ของตนชื่อเรือราชสิงห์ คุมเรือ ๑๘ ลำ มีเรือของพวกคยักและพวกมลายูมาร่วม

(๑) Jacob, G.L. "The Raja of Sarawak," London, 1876, vol. 1, pp. 371-2.

จดหมายจากเซอร์เจมส์ บรู๊ค ถึงลอร์ด ปาลเมอร์สตัน ลงวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๙๒ (ค.ศ. ๑๘๔๙) ให้รายละเอียดหนังสือสัญญากับซูลูฉบับนี้

สมทบด้วยอีก ๕๐ ลำ เรืออัลบาทรอส เรือโรยัลลิสท์ และเรือเนมิซิสเป็นกำลังสำคัญ เรือทุกลำแล่นเข้าไปในปากน้ำบาตังลูปาร์อันเป็นแหล่งชุมโจร เซอร์เจมส์วางแผนปิดกั้นแม่น้ำ ๓ สาย ซึ่งพวกโจรสลัดใช้สัญจรไปมา เขาให้เรือเนมิซิสและกำลังส่วนใหญ่อยู่ในแม่น้ำซาริบาส เรือโรยัลลิสท์เฝ้าปากทางเข้าบาตังลูปาร์ ส่วนตัวเขาและกองเรือชาวพื้นเมืองคอยอยู่ในแม่น้ำกาลากา (Kalaka) ครั้นบ่ายวันที่ ๓๑ กรกฎาคม กองเรือโจรสลัดก็เข้ามาในแม่น้ำ หลังจากไปที่เมืองมะตุ (Matu) แต่เมืองนี้ป้องกันอย่างเข้มแข็ง ต้องถอยกลับมา เมื่อมาพบกองเรือของรายาเจมส์สักค้อยู่ในแม่น้ำกาลากาก็แล่นหนีไปเข้าแม่น้ำซาริบาส แต่เนื่องจากเป็นเวลาค่ำ กองเรือพวกโจรสลัดไม่ทันสังเกตให้ตีจึงถลามาอยู่กลางหว่างพวกผู้ปราบปราม ได้ต่อสู้กันเป็นสามารถ เรือเนมิซิสและเรืออื่น ๆ ได้ยิงปืนไปที่พวกโจรทำให้พวกโจรระส่ำระสาย ฝ่ายรายาเจมส์ก็นำกองเรือในบังคับของตนหนุนมาตีจนพวกโจร ปิดทางออกทะเลไว้อีกด้านหนึ่ง การรบอย่างดุเดือดดำเนินไป ๕ ชั่วโมงท่ามกลางแสงจันทร์ พวกโจรสลัดพ่ายแพ้ยับเยินล้มตายไปราว ๕๐๐ คน ฝ่ายรายาเจมส์ได้ยกติดตามไปที่ที่มั่นของพวกโจรที่ปากคู้วย เมื่อปราบปรามเรียบร้อยแล้ว กำลังทั้งหมดก็เดินทางกลับเมืองกูชินในวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๒ (ค.ศ. ๑๘๔๙) (๑)

เมื่อรายาเจมส์หรือเซอร์เจมส์ส่งนายครุ๊กแซงค์ไปสร้างป้อมที่บาตังลูปาร์ ปิดปากแม่น้ำสกรัง พวกดยักแห่งลุ่มน้ำสกรังก็โอนอ่อน ๆ น้อมตี เซอร์เจมส์ได้สั่งให้เชริพ มะตุเซน (Sherip Matusain) เป็นหัวหน้าควบคุมพวกชนเผ่าพื้นเมืองที่เป็นมิตรในแถบนั้นช่วยสร้างป้อม แต่พวกชาวพื้นเมืองไม่ไว้วางใจ มะตุเซน ขอให้ส่งพวกอังกฤษไปควบคุมดูแล เซอร์เจมส์จึงส่งเบรเรตันไปควบคุมการสร้างต่อนั้นเบรเรตันอายุได้ ๒๐ ปี และไปอยู่ที่นั่นหลายปี ส่วนป้อมอีกแห่งหนึ่งเซอร์เจมส์ให้นายอลัน ลี เป็นผู้ควบคุมดูแลในการสร้าง

(๑) Runciman, Steven "The White Rajahs" Cambridge University Press, 1960, p. 95

ชีวิตความเป็นอยู่และการสังคมของซาราวักเจริญก้าวหน้าไปไกล ประชาชนทำการกสิกรรมกันอย่างสงบ การค้าแถบชายฝั่งทะเลก็ได้รับการปรับปรุง ส่งเสริมอย่างเต็มที่ พวกอังกฤษที่อยู่ที่นี่ก็ใช้ชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ทุกเย็นวันอังคาร รายาเจมส์หรือเซอร์เจมส์จะจัดให้มีการชุมนุมรื่นเริงเต้นรำ และจะจบลงด้วยการร้องเพลงริกแรก (Rix Rax) ซึ่งเป็นเพลงชาติของซาราวัก ครอบครัวของบาทหลวงแมคดักกลอยบ้านในวันพฤหัสบดี รายาเจมส์จะเชิญเขามาร่วมรับประทานอาหารค่ำเดือนละครึ่ง และมักจะชวนพวกเด็ก ๆ ในโรงเรียนของคณะสอนศาสนาไปเล่นในสวนของเขาเสมอ ๆ ส่วนบรู๊ค ผู้เป็นหลานชายเป็นคนหนุ่มที่มีเสน่ห์ ทุก ๆ คนชอบเขาเพราะเขาร่าเริงแจ่มใส กิริยาท่าทางดี รายาเจมส์มอบให้เขาดูแลซาราวักเมื่อเวลาที่ออกไปปราบพวกโจรสลัดซาริบาส บรู๊คก็ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างดี(๑)

ในฤดูใบไม้ร่วงปี พ.ศ. ๒๓๙๒ (ค.ศ. ๑๘๔๙) เซอร์เจมส์เดินทางไปยังเกาะลาบวนเขาได้พบว่านายนาบีเย่ รองผู้สำเร็จราชการแห่งเกาะลาบวนประพฤติผิดบางประการ ประกอบกับได้ขอยืมเงินนายไวส์ก่อนออกจากอังกฤษมาด้วย เซอร์เจมส์จึงสั่งให้นายนาบีเย่พ้นจากตำแหน่ง แล้วแต่งตั้งให้นายสก็อตเป็นรองผู้สำเร็จราชการแทน ต่อจากนั้นเกาะลาบวนก็มีความสุขยิ่งขึ้น นายไวส์ไม่ถูกกับเซอร์เจมส์นัก มักถือโอกาสให้ร้ายเซอร์เจมส์เสมอ เป็นต้นว่าเมื่อกัปตันเฮนรี เคพเพล กำลังพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับเซอร์เจมส์ บรู๊คเป็นการยกย่องเชิดชูเกียรติ นายไวส์ก็ไม่พอใจพยายามกีดขวาง และเที่ยวกระจายเรื่องราวเกี่ยวกับการรบกวนปราบโจรสลัดของเซอร์เจมส์แต่เฉพาะที่ดูเคียดรุนแรง ใส่ร้ายป้ายสีเซอร์เจมส์และกองทัพเรืออังกฤษว่าทารุณร้ายกาจสังหารหมู่พวกชาวพื้นเมืองป่าเถื่อนที่ไม่ประสีประสาอะไรเพื่อแย่งเอาดินแดน นายไวส์ได้เขียนจดหมายถึงลอร์ด

(๑) Bunyon, C.J. "Memoirs of Francis Thomas McDougall and Harriette his wife," London, 1889, pp. 132-36

จอห์น รัสเซลล์ (Lord John Russell) พยายามที่จะพิสูจน์ว่าพฤติกรรมของรายาเจมส์ หรือเซอร์เจมส์ไม่อยู่ในระเบียบแบบแผนเชิงข้าราชการของพระเจ้าแผ่นดิน และมีคนบางคนที่เป็นพรรคพวกของนายไวส์ เช่น นายแมคเกรเกอร์ และนายฮูม (Hume) คอยปลุกปั่นให้คนทั้งหลายเข้าใจไขว้เขวว่าเซอร์เจมส์เป็นคนไม่ดี แต่ไม่สำเร็จ รัฐบาลอังกฤษยังให้ความนิยมเชื่อถือเซอร์เจมส์เป็นอย่างดี และมีเสียงข้างมากสนับสนุนอยู่ในอัตรา ๑๔๕ ต่อ ๒๐ ลอร์ดปาลเมอร์สตัน รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ ได้มีสาส์นไปถึงเซอร์เจมส์รับรองว่ารัฐบาลอังกฤษไว้วางใจในเซอร์เจมส์อย่างสมบูรณ์ที่สุด

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๙๒ (ค.ศ. ๑๘๔๙) เซอร์เจมส์ บรัค สุขภาพเริ่มเสื่อมโทรม หมอแนะนำให้เขาพักผ่อนและอยู่ในที่ที่อากาศเย็นกว่าที่ซาราวัคสักพักหนึ่ง แต่เซอร์เจมส์รู้สึกที่ไม่จำเป็น เขามีกำลังใจแข็งแรงและไม่วิตกกังวลกับเรื่องสุขภาพและชีวิตของตนเท่าใดนัก วันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๒ (ค.ศ. ๑๘๔๙) เซอร์เจมส์เขียนจดหมายถึงซาลีหรือชาร์ล จอนสัน หลานชายของเขา มีความตอนหนึ่งว่า “.....น้ำมองไปยังบางสิ่งบางอย่างข้างหน้าซึ่งอาจจะเกิดขึ้นด้วยความสงบ และน้ำมีความเชื่อมั่นในตนเองอย่างมั่นคงซึ่งอาจสืบเนื่องมาจากเจตนาอันบริสุทธิ์และการกระทำที่ซื่อตรง ขณะเดียวกัน น้ำก็ไม่ชอบที่จะเป็นผู้ที่ยอมรับการทรมานเพื่อเพื่อนมนุษย์.....ซาลี จงคิดถึงน้ำอย่างในสภาพที่สำรวมสติมัน น้ำอ่อนแอและอ่อนแอแต่ร่างกาย ส่วนจิตใจพร้อมเสมอที่จะรับสิ่งใดก็ตามที่มาถึงตัวและพร้อมที่จะจากโลกนี้ไป ถ้าเป็นพระประสงค์และความพอพระทัยของพระเจ้า ความลำบากเป็นสิ่งที่หนักเลือนทนแต่ไม่เป็นพิษร้ายที่ชั่วร้าย เกียรติยศ คำสรรเสริญเยินยอ เหยียดตรา เครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดของอังกฤษและความดีความชอบซึ่งคนดีรำคานอย่างสูงลิ่ว เป็นเครื่องยังความสุขที่จอมปลอมไม่เที่ยงแท้ ส่วนความพอใจ ความสงบแห่งจิตใจ การงานที่พอควร การรู้สำนึกถึงการกระทำอันถูกต้องและเป็นประโยชน์

ต่อสิ่งมีชีวิตร่วมโลก ต้นไม้สวย ๆ ลำธารน้ำใส หนังสือ การคบหากัน อย่างมิตรไมตรีเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้เป็นความสุขที่มั่นคงถาวร ซึ่งจะผ่านพ้นไปได้ก็เพราะเนื่องจากความป่วยไข้ อายุและการมาเยี่ยมมรณของความตายเท่านั้น” (๑) การปลงตกและการรู้ทันความเป็นไปของธรรมดาโลก ทำให้เซอร์เจมส์ ไม่วิตกกังวลเท่าใด แต่เมื่อหมอรบเร้าหนักเข้า เขาก็ตกลงใจจะปลีกตัวจาก การงานไปพักผ่อน ณ แถบภูเขาที่ปีนังสัก ๓ เดือน เพื่อว่าสุขภาพจะได้ดีขึ้น ดังนั้นในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐) เซอร์เจมส์ บรูก์ จึงได้เดินทางไปยังปีนังพร้อมกับ บรูก์ หลานชายซึ่งป่วยด้วยเหมือนกัน และครอบครัวแมคคูกัล หลังจากทีกลับจากลาบวนเมื่อต้นปีนี้เอง

ครั้นมาถึงสิงคโปร์ เซอร์เจมส์ได้อ่านหนังสือพิมพ์อังกฤษ ทำให้ทราบ เรื่องว่าตนเองถูกโจมตีในอังกฤษ เขารู้สึกเจ็บช้ำใจและขุ่นเคืองมาก แต่เขามี ใจอยู่เฉย เขาได้เขียนบทความตอบโต้แถลงให้คนทั้งหลายทราบความจริง โดย ได้ส่งบทความไปลงในหนังสือพิมพ์ “ฟรีเพรส” (Free Press) และเขียน จดหมายให้มิตรสหายได้ทราบความจริง เขาอ้างด้วยความภาคภูมิใจว่า การที่เขา ได้ปกครองชาวซาราวักเขาได้นำเอาความเจริญในต่าง ๆ มาสู่ซาราวักและ ดินแดนใกล้เคียง โดยเฉพาะในด้านการค้าขาย เมื่อก่อนนี้ซาราวักอยู่ในปก- ครองของประมุขชาวพื้นเมือง ซาราวักไม่มีรายได้อะไรเข้าดินแดนเลย แต่ต่อ มาเมื่อเขาได้เป็นรายากรองซาราวักแล้ว ซาราวักมีเงินเข้าประเทศมากมาย ใน ปีหนึ่ง ๆ ได้ส่งสินค้าออกเป็นมูลค่า ๒๐๐,๐๐๐ ถึง ๒๕๐,๐๐๐ ดอลลาร์ และ ที่เป็นเงินตราพื้นเมืองอีกประมาณปีละ ๒,๐๐๐ บรรดาไพร่บ้านพลเมืองที่เป็นคน ดีประกอบสัมมาชีพเขาก็ดูแลทำนุบำรุงให้ได้รับความสุขสงบโดยทั่วถึงกัน ส่วน บางพวกเช่นพวกซาริบาสและซาการ์วัน ซึ่งประพฤติดุคเป็นโจรสลัด นำความ เดือดร้อนมาสู่ประชาชนพลเมืองทั่วไป เขาก็ต้องปราบปรามให้ราบคาบ จะถือ

(๑) “The Private Letters of Sir James Brooke” London, 1853, vol. 2, p.247

ว่าเขาทารุณร้ายกาจต่อพวกนี้ได้อย่างไร พวกที่กล่าวให้ร้ายเขาในประเทศอังกฤษนับว่าเป็นพวกคนที่ไม่รู้จริงและมองแต่ด้านเดียว

เซอร์เจมส์เดินทางจากสิงคโปร์ต่อไปยังปีนัง เดือนเมษายนเขาพักอยู่บนยอดเขาปีนัง (Penang Hill) อากาศที่นี่ดีเหมาะกับสุขภาพของเขา ภูมิประเทศสวยสดงดงามและเงียบสงบ การมาพักผ่อนคราวนี้มีนายชาร์ล แกรนท์ นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น และครอบครัวแมคคูกัล ติดตามมาด้วย เซอร์เจมส์หายเจ็บหายไข้ร่างกายแข็งแรงขึ้น เขาพร้อมที่จะทำงานได้ตามปกติแล้ว เขาจึงออกเดินทางจากปีนังมายังสิงคโปร์ รังรออยู่ว่าจะเดินทางต่อไปประเทศสยามหรือไม่ ถ้าไม่ไปก็จะกลับไปยังซาราวัก

การที่เซอร์เจมส์จะต้องมาประเทศสยามก็เพราะเรื่องเกี่ยวกับการค้าขายของอังกฤษกับไทยซึ่งกระทำกันมาช้านานแล้ว อังกฤษมีสัญญาทางการค้าผูกพันอยู่กับประเทศสยามมาตั้งแต่สมัยต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยอังกฤษได้แต่งตั้งให้ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี่ (Henry Burney) เป็นทูตเข้ามายังกรุงเทพ ฯ และได้ทำหนังสือสัญญาค้าขายกันเมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๖๙ (ค.ศ. ๑๘๒๖) มีเนื้อความว่า “....ไทยยอมให้เรือค้าขายของอังกฤษเข้ามาค้าขายในพระราชอาณาจักรโดยสะดวก ข้างอังกฤษยอมให้ไทยเก็บค่าจังกอบตามขนาดของปากเรือ ถ้าเป็นเรือบรรทุกสินค้าเข้ามาในเมืองไทยให้เก็บจังกอบวาละ ๑๗๐๐ บาท ถ้าเป็นเรือเปล่าเข้ามาซื้อสินค้าฝ่ายเดียว ให้เก็บจังกอบวาละ ๑๕๐๐ บาท เมื่อได้เสียจังกอบแล้ว ไทยรับว่าจะไม่เรียกภาษีอากรอย่างอื่นอีก ได้ทำสัญญากันดังนี้”(๑) ต่อมาทางฝ่ายอังกฤษไม่พอใจ เพราะฝ่ายไทยทั้งพระเจ้าอยู่หัว ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย ยังประกอบการค้าขายอยู่ตามประเพณีที่มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา โดยแต่งเรือไปซื้อขายสินค้ายังนานาประเทศ

(๑) “จดหมายเหตุเรื่อง เซอเซมส บรูก เข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๕๓” ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๖ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, อธิบายต้นเรื่องจดหมายเหตุ หน้า (๓) - (๔)

หรือไม่ก็เช่าระวางเรือของผู้อื่นส่งสินค้าไปบ้าง และยังมีพระคลังสินค้า เป็นหน่วยงานทำการค้าขายส่วนของพระเจ้าแผ่นดิน สำหรับซื้อขายสินค้าบางอย่างซึ่งผูกขาดไว้แต่ผู้เดียวด้วย ดังนั้นพวกอังกฤษจึงไม่พอใจ กล่าวหาว่า รัฐบาลไทยแย่งการค้าขาย และทั้งพระคลังสินค้าเก็บภาษีโดยทางอ้อม เป็นการ ผิดสัญญา ฝ่ายไทยก็อ้างว่าไม่ได้ผิดสัญญา เพราะพวกพ่อค้าแขกและจีนต้อง เสียภาษีอากรอยู่ตามเดิม ถ้าพวกอังกฤษไม่พอใจจะขอเปลี่ยนมาเสียค่าปากเรือ แทนภาษีก็ได้ ไทยจะยอมตามใจสมัคร การที่ไทยทำสัญญาการค้ากับอังกฤษนั้น มิได้หมายความว่าไทยจะเลิกการค้าขายของหลวง หรือไม่อนุญาต ให้เจ้านายข้าราชการค้าขาย จึงเป็นข้อโต้เถียงขัดแย้งกันเสมอ

คณะพ่อค้าในประเทศอังกฤษและหอการค้าที่สิงคโปร์ ประสงค์จะให้การค้าของอังกฤษในประเทศสยามมีเสถียรภาพและมีผลประโยชน์ดีขึ้นกว่าเดิม สนธิสัญญาที่ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี มาทำไว้กับประเทศสยามในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ ไม่รัดกุมพอ ยังมีบางสิ่งที่กีดอยู่ในหนทางการค้าของอังกฤษกับประเทศสยาม ดังนั้น ลอร์ดปาลเมอร์สตันจึงได้แต่งตั้งให้เซอร์เจมส์ บรัค เป็นทูตเข้ามายัง ประเทศสยามเพื่อขอแก้หนังสือสัญญาทางการค้าที่ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี ได้ทำไว้ ด้วยคิดว่าเซอร์เจมส์จะต้องปฏิบัติงานชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ ซึ่งจะทำให้สัมพันธไมตรีทางการค้าระหว่างประเทศทั้งสองแน่นแฟ้นและเจริญดีขึ้นอีก เมื่อเซอร์เจมส์ บรัค ได้รับคำสั่งแล้ว เขาก็รั้งรออยู่ที่สิงคโปร์เพื่อคอยเรือของ อังกฤษที่จะมารับเขามายังประเทศสยาม ระหว่างนี้เซอร์เจมส์ได้ศึกษาหาความรู้ เกี่ยวกับประเทศสยามไปพลาง ๆ เขาตั้งใจเอาไว้ว่าจะไม่ผลิผลามในการทำ สัญญา จะพยายามขจัดความหวั่นหวาดและอุปสรรคให้หลุดพ้นไปและปูทางไว้สำหรับอนาคต เซอร์เจมส์ได้ทราบว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระชรภาพแล้ว และทรงมีพระอนุชาที่ฉลาดปราดเปรื่องอยู่ ๒ องค์ ซึ่ง องค์ใดองค์หนึ่งในจำนวน ๒ องค์นี้จะได้สืบราชบัลลังก์ต่อไป เมื่อพระบาท

สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต เขาได้กล่าวถึงพระอนุชาทั้งสององค์ของพระเจ้าแผ่นดินสยามอย่างชื่นชมว่า “เจ้าฟ้ามงกุฎทรงเป็นผู้มีความรู้ ทรงอ่านและเขียนภาษาอังกฤษได้ และทรงรู้เรื่องวรรณคดีของเราและวิทยาศาสตร์อยู่บ้าง เจ้าฟ้าอีกองค์หนึ่งซึ่งเป็นพระอนุชามีพระชนม์ประมาณ ๓๐ พรรษา ทรงอ่านและเขียนภาษาอังกฤษได้เช่นเดียวกับพระเชษฐา ทรงใช้เครื่องมือวัดมุมได้อย่างน่าชมเชยทรงมีความรู้ความเข้าใจในวิชาดาราศาสตร์และการเดินเรือ ทรงดัดแปลงเครื่องจักรกล ทรงสร้างเครื่องจักรไอน้ำเครื่องเล็ก ๆ ได้ด้วยพระองค์เอง แล้วติดตั้งในเรือลำเล็ก ๆ” (๑)

ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาได้ส่งสาส์นมายังเซอร์เจมส์ บรู๊ค ในฐานะที่เซอร์เจมส์เป็นรายาของซาราวัก เป็นการติดต่อสัมพันธ์ไมตรีกันระหว่างดินแดนทั้งสอง โดยอเมริกามีจุดประสงค์จะไปมาค้าขายกับซาราวักโดยสะดวกและปลอดภัย การที่จะทำสัญญาฉบับนี้เซอร์เจมส์ได้ไตร่ตรองอย่างรอบคอบ เพราะเขามีได้พบกับคณะทูตอเมริกัน นี่เป็นหลักฐานข้อหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าซาราวักได้เจริญรุดหน้าในทางการค้ามาก

เดือนมิถุนายน—กรกฎาคม เซอร์เจมส์ยังคงอยู่ที่สิงคโปร์คอยเรือเฮสติ้งส์ (Hastings) ซึ่งจะพาเขาไปยังประเทศสยาม เขากระตือรือร้นในการเป็นทูตไปประเทศสยามในครั้งนี้ แต่ก็มีเรื่องที่น่าหนักใจอยู่บ้าง ดังกล่าวอยู่ในจดหมายที่เซอร์เจมส์เขียนถึงนายพันตรีสจ๊วต ลุงของเขา ฉบับลงวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐) มีความบางตอนว่า ประเทศสยามที่มีค่าเป็นประเทศควรแก่การสนใจอย่างยิ่ง ในด้านการค้าขายก็เจริญ แต่รัฐบาลหยิ่งถือดีและตามที่ได้รับรายงานมา ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินสยาม (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงเป็นปรปักษ์แก่ชาวยุโรปทั้งหลาย ทำให้มีความยากลำบากเป็นทวีคูณ แต่ถึงกระนั้นเซอร์เจมส์ก็จะพยายามทุกวิถีทางที่จะผูกไมตรี

(๑) “The Private Letters of Sir James Brooke” London, 1853, vol.2, pp. 299–300

สมัครสมานความคิดเห็นอันดีงาม และจะไม่บีบบังคับทำสนธิสัญญาต่อพระเจ้าแผ่นดินสยาม ซึ่งเมื่อได้เจรจากันถึงที่สุดแล้ว การขอแก้สนธิสัญญาก็คงสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แต่ถ้าใช้กำลังบังคับก็คงจะทำให้เกิดสงครามอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ซึ่งก็เป็นเรื่องน่าเศร้า เซอร์เจมส์ ลงความเห็นว่าจะใช้เวลาสำหรับงานผูกมิตรไมตรี ซึ่งจะดีกว่าทำหักหาญ ยิ่งกว่านั้นในอนาคตถ้าสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว อังกฤษควรสนับสนุนให้เจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งกำลังผนวชอยู่ได้ขึ้นครองราชสมบัติต่อไป เพราะเจ้านายองค์นี้ ทรงรู้ภาษาอังกฤษและรอบรู้ในวิชาการหลายแขนงและทรงเป็นสุภาพบุรุษ ซึ่งไม่ต้องสงสัยเลยว่าอังกฤษจะต้องได้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรารถนาจากพระองค์ เมื่อพิจารณาจากข้อความข้างบนนี้แล้ว จะเห็นได้ว่าเซอร์เจมส์ บรู๊ค มิได้มีเจตนาร้ายแก่ประเทศสยามมาก่อน ทั้งมิได้คิดจะข่มขู่เอาด้วยอำนาจ หากแต่หวังจะได้ประโยชน์ตามโอกาสอันควรเท่านั้น

การที่รัฐบาลอังกฤษแต่งตั้งให้เซอร์เจมส์ เป็นทูตมาขอแก้สนธิสัญญาทางการค้ากับประเทศสยามในครั้งนี้ “กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษมิได้ให้พระราชสาส์นของพระนางเจ้าวิกตอเรีย มาถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ขณะที่ยังอยู่ที่สิงคโปร์ เซอร์เจมส์คิดวิตกว่า การที่มิได้มีพระราชสาส์นจากพระราชินีอังกฤษมาถวายพระเจ้าแผ่นดินสยาม จะเป็นอุปสรรคสำคัญยิ่งที่กีดขวางหนทางแห่งความสำเร็จ”^(๑) ราววันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐) เซอร์เจมส์ บรู๊ค กับคณะได้ออกเดินทางจากสิงคโปร์มาประเทศสยาม พลเรือโทอัสเตน (Austen) เห็นว่าเดือนสิงหาคมเป็นเวลาที่ดีที่สุดสำหรับการเดินเรือข้ามสันดอนที่ลือชื่อของปากแม่น้ำเจ้าพระยา เรือได้เดินทางรอนแรมมาในทะเล ในที่สุดคณะทูตของเซอร์เจมส์ บรู๊ค ก็มาถึงยังสันดอน

(๑) Nicholas Tarling, “Siam and Sir James Brooke” J.S.S. Vol. XLVIII, Part. 2, 1960, p. 48

การที่เซอร์เจมส์ บรัค เป็นทูตมาครั้งนี้ ฝ่ายไทยได้จัดบันทึกไว้เป็นจดหมายเหตุอย่างละเอียด (๑) ซึ่งจดหมายเหตุเรื่องเซอร์เจมส์ บรัค เข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๙๓ และมีกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ (๒) ด้วย ทำให้เราได้ทราบเรื่องราวอย่างละเอียดว่า

วันเสาร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๙ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอ โทศก ขบวนเรือกลไฟของเซอร์เจมส์ บรัค มาถึงยังสันดอนเมื่อเวลาบ่ายสี่โมง เรือเนมิซิสเข้ามาจอดทอดสมออยู่หน้าด่าน กัปตันเรือแจ้งให้ทางฝ่ายไทยทราบว่า เซอร์เจมส์ บรัค ให้ถือหนังสือมาถึงเจ้าเมืองสมุทรปราการฉบับหนึ่ง ขอให้ส่งคนนำร่องให้ออกไปนำเรือกลไฟลำใหญ่คือเรือสฟิงซ์ (Sphinx) เข้ามา พระยาพิชัยณรงค์ และพระยารามกำแหงจึงได้มีใบบอกแจ้งมายังกรุงเทพฯ รุ่งขึ้นวันอาทิตย์ เดือน ๙ ขึ้น ๓ ค่ำ เวลา ๑๐ นาฬิกา จมื่นไวยวรนาถภักดีศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) (๓) ได้ส่งให้พระอภัยพลรบ (แก้ว) ลงเรือลำขึ้นเก้งกังลำหนึ่ง เรือแ่งทรายลำหนึ่ง ลงไปรับหนังสือของเซอร์เจมส์ที่เรือกลไฟขึ้นมาที่โรงรับแขกเมือง ๒ ฉบับ แล้วจึงปืนสลุตต้อนรับข้างละ ๒๑ นัด แล้วสั่งให้หมื่นแม่เฒ่า ไพร ๖ คน กับหมื่นจรเจนชลา ล่าม ออกไปยังเรือสฟิงซ์เพื่อนำร่อง กัปตันเรือสฟิงซ์จึงให้เรือเนมิซิส เข้ามาจอดข้างในตรงร่องน้ำ คอยยกธงเป็นสำคัญให้เรือสฟิงซ์เข้ามา เวลาบ่าย ๔ โมง เรือเนมิซิสยกธงขึ้น เรือสฟิงซ์เห็นธงสัญญาณก็ถอนสมอแล่นเข้ามา หมื่นแม่เฒ่าให้หมื่นจรเจนชลาบอกว่า น้ำขึ้นยังไม่เต็มที่จะผ่านเข้ามายังไม่ได้ แต่ต้นหนของเรือสฟิงซ์ไม่ฟังเสียง ขึ้นแล่นข้ามสันดอนมา เรือแล่นเข้ามากลือดิน เรือสฟิงซ์

(๑) “จดหมายเหตุเรื่อง เซอร์เจมส์ บรัคเข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๙๓” โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๖, ๙๖ หน้า

(๒) “พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓” เล่ม ๒, ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, องค์การคำคุรุสภา, พ.ศ. ๒๕๐๔, หน้า ๑๕๖—๑๕๗

(๓) ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ในรัชกาลที่ ๕

จึงติดกันอยู่ตั้งแต่เวลา ๒ทุ่ม ครั้นรุ่งเช้า เรือเนมิซิสเข้าลากจูงก็ไม่ออก จมื่นไวยวรนาถได้สั่งให้พระยาอุไทยธรรมราช จมื่นราชามาตย์(๑) ลงเรือแง່ทรายคนละลำออกไปเยี่ยมเยียนเซอร์เจมส์ที่เรือสฟิงซ์

วันต่อมาเซอร์เจมส์ลงเรือเนมิซิสเข้ามาจอดทอดสมอที่หน้าค่าน แล้วให้กัปตันบรัคกับนายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น ขึ้นมาหาจมื่นไวยวรนาถ จมื่นไวยวรนาถแจ้งให้คนทั้งสองทราบว่า เจ้าพระยาพระคลังอยู่กรุงเทพ ฯ ได้ทราบว่าเรือของเซอร์เจมส์ติดโคลนอยู่ก็ร้อนใจ สั่งลงมาว่าถ้าเซอร์เจมส์ต้องการสิ่งใดก็ให้บอกจะให้ทันจัดแจงให้ตามประสงค์มิให้ขัดสน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบเรื่องโดยตลอด ได้ตรัสสั่งให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ)(๒) ลงไปรับเซอร์เจมส์ที่เมืองสมุทรปราการ เซอร์เจมส์ บรัค ได้มีหนังสือถึงเจ้าพระยาพระคลังมีใจความว่า เซอร์เจมส์ได้ใช้ให้ญาติของตน ชื่อกัปตันบรัคคนหนึ่ง ชื่อนายเซนต์จอห์น คนหนึ่ง ถือนำหนังสือมาแจ้งให้เจ้าพระยาพระคลังทราบว่า พระราชินีอังกฤษทรงแต่งตั้งให้ตนเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีไทยกับอังกฤษซึ่งเป็นมหามิตรกันมาช้านาน จะได้จัดแจงทางค้าขายให้ลูกค้าได้ไปมาค้าขายแก่กันโดยสะดวกสบาย ทั้งพระราชินีอังกฤษทรงให้ลอร์ดपालเมอสตันเขียนสาส์นฉบับหนึ่งมาถึงเจ้าพระยาพระคลังผู้เป็นเสนาบดี ขอให้นำความในสาส์นนั้นกราบบังคมทูลให้พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงทราบด้วย และขอให้เป็นธุระเจรจาทางฝ่ายไทยจะพูดจะคิดอ่านเรื่องแก้สนธิสัญญาจะได้สำเร็จง่ายเข้า ที่มาครั้งนี้มีเรือรบและเรือกลไฟมาหลายลำเพื่อให้สมเกียรติ แต่ได้ตรึกตรองเห็นว่า พลเมืองในประเทศสยามไม่เคยเห็นเรือกลไฟ เรือรบหลายลำจะตกใจ จึงเอาแต่เรือกลไฟ ๒ ลำเท่านั้นเข้ามาในปากน้ำ

ครั้นวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๙ เจ้าพระยาพระคลังให้จัดเรือเก๋งกัง ปีกทองยาว ๑๐ วา ๒ ลำ ยาว ๙ วา ๑ ลำ รับเซอร์เจมส์ บรัค กับขุนนางอังกฤษ

(๑) ต่อมาเป็นเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (จำ) ในรัชกาลที่ ๔

(๒) เป็นสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ในรัชกาลที่ ๔

ขึ้นมาที่โรงซึ่งปลูกไว้รับแขกเมือง เป็นโรงยาว ๙ ห้องมีเฉลียงรอบ คาดเพดาน
ผ้าขาว ที่หน้าโรงรับแขกเมืองมีทหารปืนยืนสองฟากถนน มีทหารใส่เสื้อแดง
ใส่หมวกแดง ถืออาวุธต่าง ๆ นั่งอยู่หน้าโรง ๒๐๐ คน เซอร์เจมส์ขึ้นมาหา
เจ้าพระยาพระคลัง ได้สนทนาวินิจฉัยกันด้วยอัธยาศัยไมตรี เซอร์เจมส์ได้ชี้แจง
ให้ทราบว่า การที่พระราชินีอังกฤษมิได้มีพระราชสาส์นมาถวายพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าฯ ในครั้งนี้ เพราะทรงปรารถนาจะให้ขุนนางมาเจรจาตกลงเป็น
ไมตรีกันระหว่าง ๒ ประเทศไปชั้นหนึ่งก่อน เมื่อครั้งที่ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี่
เป็นทูตเข้ามาทำสัญญาไมตรีกับไทยตั้งแต่ปีจอ อัฐศก คริสต์ศักราช ๑๘๒๖
(พ.ศ. ๒๓๖๙) นั้น เป็นเรื่องของบริษัทค้าขายของอังกฤษ ถึงแม้ว่าทาง
สมเด็จพระราชินีอังกฤษจะทรงทราบความก็ตาม อุปมาบริษัทค้าขายของอังกฤษ
เหมือนเมืองนคร ประเทศอังกฤษอุปมาเหมือนกรุง ฉะนั้น กษัตริย์ต่อกษัตริย์
เป็นพระราชไมตรีกันจึงสมควร ครั้นสนทนากันแล้วเซอร์เจมส์ก็ลากลับไปยังเรือ
ทั้งขอให้ขุนนางผู้ใหญ่ ๒ นาย ไปรับหนังสือที่เรือด้วย เจ้าพระยาพระคลังได้
สั่งให้พระยาพิไชยรณฤทธิ์ กับ พระยาพิชิตณรงค์ ลงเรือเก๋งปิดทอง ยาว ๑๒ วา
ลำหนึ่ง เรือยาว ๑๐ วาลำหนึ่ง ลงไปรับสาส์นของลอร์ดปาล์มเมอสตัน ขุนนาง
อังกฤษฝ่ายการต่างประเทศ จากมือเซอร์เจมส์ บรัค เซอร์เจมส์ บรัค ได้ให้
กับตันบรัค กับนายเซนต์จอห์น และนายชาร์ล แกรนท์กำกับสาส์นขึ้นมาส่ง ณ
โรงรับแขกเมือง พระยาวิเศษสงครามได้จัดอาหารไปเลี้ยงที่เรือกลไฟ

สาส์นของลอร์ดปาล์มเมอสตันอัครมหาเสนาผู้ใหญ่ถึงเจ้าพระยาพระคลัง
มีใจความว่า ประเทศอังกฤษได้ปรึกษาเห็นทางพระราชไมตรีต่อประเทศสยาม
เพื่อจะให้เป็นที่พักพระทัยของพระเจ้ากรุงสยาม สมเด็จพระราชินีอังกฤษจึงทรง
แต่งตั้งให้เซอร์เจมส์ บรัค รាយแห่งซาราวัคและเมืองลาบวนเป็นทูตมาเจริญ
พระราชไมตรีเพื่อเป็นที่พักพระทัยแก่พระเจ้ากรุงสยาม จะได้เจรจาข้อราชการ
ในครั้งนี เพื่อจะให้เป็นไมตรีต่อกันไป และจะได้ตกลงเรื่องสินค้าของใด ๆ ที่มี

ภาษีมาก ถ้าขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยตกลงเห็นชอบด้วยกันแล้วจะได้ทำหนังสือสัญญาไว้ต่อกัน สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามกับสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียแห่งประเทศอังกฤษจะได้เป็นทองแผ่นเดียวกันตลอดไป และเรื่องภาษีนั่นจะได้เป็นประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย

วันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๙ เวลา ๑๑ นาฬิกา เจ้าพระยาพระคลังให้จมื่นไวยวรนาถ พระยาอุไทยธรรมราช จมื่นราชามาตย์ ลงเรือกันยายนาว ๑๑ วา ไปพบเซอร์เจมส์ที่เรือกลไฟ เซอร์เจมส์ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษ ๓ คนแต่งเครื่องบินขึ้นมารับบนปากเรือ แล้วเชิญขุนนางไทยตักกล่าวลงไปในห้องข้างท้ายเรือที่เซอร์เจมส์อยู่ เซอร์เจมส์แต่งตัวรับเหมือนกับที่แต่งตัวขึ้นไปหาเจ้าพระยาพระคลัง เมื่อเห็นขุนนางไทยเข้ามาในห้องก็ลุกขึ้นยืนรับสั้มผัสมือ แล้วเชิญให้นั่งร่วมโต๊ะสนทนากัน เซอร์เจมส์กล่าวว่ามีความยินดียิ่งที่จมื่นไวยวรนาถมาหาจะได้เจรจาถ้อยความกัน ทั้งกล่าวว่าที่ตนเข้ามาครั้งนี้ปรารถนาจะเจรจาสื่อราชการกับเจ้าพระยาพระคลัง ทำนุบำรุงทางไมตรีระหว่างอังกฤษกับประเทศสยามให้แน่นแฟ้นลูกค้าพาณิชย์จะได้มีความสุข มิได้คิดประโยชน์ใส่ตัวเองเหมือนลูกค้าทั้งปวง จมื่นไวยวรนาถก็พอใจเห็นชอบกับความคิดนี้ และว่าการทั้งปวงจะสำเร็จได้ก็ด้วยปัญญาของตนเอง อย่าถือเอาถ้อยคำผู้อื่นมาเป็นอารมณ์เพราะมิฉะนั้นการงานทั้งปวงก็จะพินเพื่อนเสียไป ที่แรกเซอร์เจมส์ประสงค์จะเอาเรือกลไฟลำเล็กนี้ขึ้นไปจนถึงกรุงเทพ ฯ แต่จมื่นไวยวรนาถทักท้วงว่าไม่สมควรจะทำให้ประชาชนพลเมืองตื่นตกใจ ฝ่ายไทยจะจัดเรือมารับเอง เซอร์เจมส์ก็เห็นดีด้วยจึงขอเรือ ๒ ลำเพื่อจะบรรทุกหีบผ้าเครื่องใช้สอยกับคนใช้ขึ้นไปก่อน วันรุ่งขึ้นจะให้นายบริก กับนายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์นขึ้นไปดูแลจัดแจงเหยาเรือนเสียให้เสร็จก่อน เมื่อคนทั้งสองกลับลงมาแล้ว เซอร์เจมส์จึงจะขึ้นไปภายหลัง ครั้นเจรจาความกันเสร็จแล้วขุนนางไทยทั้ง ๓ คนก็ลากลับมา

พระยาราชวังสรรค์ได้จัดสุกร เป็ด ไก่ ผลไม้ไปส่งให้ที่เรือกลไฟทั้ง ๒ ลำทุกวัน เรือกลไฟลำเล็กขึ้นมาจอดอยู่ที่หน้าเมืองสมุทรปราการ ยุงกัดผู้คนในเรือ เพราะไม่มีมุ้งจะกาง เจ้าพระยาพระคลังได้จัดมุ้งไปให้นายไพร่จำนวน ๑๒๖ หลัง เซอร์เจมส์ได้ขอเรือลำเลียงออกไปถ่ายของในเรือลำที่ติดโคลนอยู่ พระยาราชวังสรรค์จึงจัดเรือลำเลียงอาสาจาม ๗ ลำออกไปถ่ายของยังเรือตังก้าว รับถ่ายสายโซ่ ถ่าน ปืน ขึ้นจนเรือเบาขึ้น ครั้นวันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๙ น้ำขึ้นมาก เรือจึงออกจากที่ติดได้ ออกไปทอดสมออยู่ในที่น้ำลึก ๗ วา และระหว่างที่เรือตังก้าวยังติดตื้นอยู่นั้นฝ่ายไทยได้ทำการสำรวจวัดระดับน้ำที่ร่องน้ำและที่ที่เรือติดตื้นอยู่ทุกวัน เพื่อหาทางเอาเรือออก จนกระทั่งเรือได้ลอยลำออกมาได้

วันอังคาร เดือน ๙ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๙๓ เวลา ๑๕ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดพระราชทานกระแสพระราชดำริให้พระยาพิพัฒน์โกษา (บุญศรี)^(๑) และพระยาจุฬาราชมนตรี (นาม) จดข้อรับสั่งออกมา

“ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ความฝรั่งครั้งนี้ควรเสนาบดีจะได้ปรึกษาหาฤกษ์กัน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ดำรัสไว้แล้วแต่ขอคำธรรมเนียมข้อเดียวว่าจะเข้ามาขอให้ลด จะขोन้อยที่ไหน จะขอกี่จะขอมากๆ เราจะยอมลดให้ตามใจดีฤกษ์จะไม่ยอมลดให้ดี เจ้าพญาพระคลังเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่กว่าเสนาบดีทั้งปวง แล้วก็เจ้าพนักงานด้วย เจ้าพญาพระคลังกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า เขาเข้ามาโดยทางไมตรีจะขอลดค่าธรรมเนียม จะขอแล้วเห็นจะขอมากสักหน่อย เหมือนอย่างทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ครั้นจะไม่ลดให้ก็จะเสียทางไมตรีไป ถ้าวลดให้แล้ว ต่อไปข้างหน้าถึงมาทว่าจะมีกำปั่นเข้ามาค้าขายก็เห็นจะไม่มากขึ้นสักก็ลำหนักหนา คงจะมีเข้ามาค้าขายแต่กำปั่นสุรัดบุมไป กับกำปั่นเมืองใหม่เข้ามาบรรทุกของคนอยู่ที่นี่สักลำหนึ่ง ๒ ลำ

(๑) เป็นพระยามหาอำมาตย์ แล้วเป็นเจ้าพระยาธรรมมา ในรัชกาลที่ ๔ เป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี ในรัชกาลที่ ๕

ความข้างฝ่ายกรุงเทพ ฯ ก็ยังเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเขตแดนเมืองกระ เราจะได้ยกขึ้นว่ากับเขาบ้าง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ดำรัสว่ายังไม่ทรงเห็นด้วย จะทรงพระราชดำริห์ดูก่อน ถ้าลตให้จะมีคุณอย่างไร จะมีโทษอย่างไร ถ้าไม่ลตให้จะมีคุณ จะมีโทษอย่างไร จึงโปรดเกล้า ฯ ทรงปฤกษาพระเจ้าหน้าองค์ยาเธอ กรมขุนเดชอดิศร และพญาศรีพิพัฒน์ (ทัต)^(๑) พญาพิพัฒน์โกษา พญาจุฬารามนตรี กราบบังคมทูลพระกรุณาต้องคำกันว่าไม่ชอบใจที่จะลตให้ ความจึงยังเป็นแก่งแย่งกันอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ว่าราชการเป็นการแผ่นดิน ต้องที่จะปฤกษาหาฤกกัน พญาราชสุภาวดี (โต)^(๒) พญาสุรเสนา (สูก)^(๓) พญาเพชรพิไชย (เสื่อ)^(๔) แลข้าราชการผู้น้อยมากกว่านี้ที่เสนาบดีเคยใช้สรอย เห็นว่าผู้ใดมีสติปัญญาก็ควรจะได้เข้ามาเป็นที่ปฤกษาดด้วย การครั้งนี้ก็เป็นการฝรัง สมเด็จพระเจ้าหน้าองค์ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทราบอย่างธรรมเนียมฝรังมาก ควรจะได้เป็นที่ปรึกษาใหญ่ ได้ก็แต่ว่าติดประจำปีนอยู่ที่เมืองสมุทรปราการ จมื่น ไวยวรรณเกล้าก็เป็นคน สันทัดหนักในอย่างธรรมเนียมฝรัง ก็ลงไปรักษาเมืองสมุทรปราการอยู่ แต่ทว่าเห็นจะได้พุดจาปฤกษาหาฤกกับเจ้าพญาพระคลังแล้ว ก็ให้เห็นถูกต้องกัน กับเจ้าพญาพระคลัง ยังแต่พญาอุไทยธรรมราช ก็เป็นบุตรเจ้าพญานครศรีธรรมราช อายุก็เป็นผู้ใหญ่อยู่บ้างแล้ว สารพัดจะรู้การครั้งเจ้าพญานครศรีธรรมราช เจริญกับฝรังทุกสิ่งทุกประการ ก็ต้องลงไปอยู่เมืองสมุทรปราการ ให้พญาศรีพิพัฒน์แต่งคนดีมีสติปัญญาเข้าใจความ เชิญกระแสนพระราชดำริห์ลงไปปฤกษา เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ พระยาอุไทยธรรมราช ที่เมืองสมุทรปราการ พญาสุรเสนา ที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ด้วย.....”(๕)

(๑) เป็นสมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ ในรัชกาลที่ ๔

(๒) เป็นเจ้าพระยานิกรบดินทร์ ที่สมุหนายกในรัชกาลที่ ๔

(๓) เป็นเจ้าพระยาบรมราชในรัชกาลที่ ๔

(๔) เป็นเจ้าพระยาธรรมมาในรัชกาลที่ ๔

(๕) “จดหมายเหตุเรื่องเชอเชม บรูกเข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๕๓” พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๔๖๖, หน้า ๑๓—๑๔

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงให้บรรดาเสนาบดี และข้าราชการทั้งปวงประชุมปรึกษาหารือกัน ตรึกร่องผลได้ผลเสียให้รอบ คอบ ด้วยไม่ทรงแน่ว่า เซอร์เจมส์ บรัค จะเป็นราชทูตซึ่งได้รับแต่งตั้ง มาจากพระนางเจ้าวิกตอเรีย พระองค์ทรงคิดว่า เซอร์เจมส์ อาจจะได้รับแต่งตั้ง จากบรรดาขุนนางอังกฤษให้เป็นทูตมาก็ได้ พระองค์จึงทรงเห็นว่า การเรื่องนี้ ก็ควรเป็นการของขุนนางฝ่ายไทยบ้าง จะได้พอสมควรแก่กัน

ครั้นวันพุธ เดือน ๙ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีจอ โทศก เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ โปรดพระราชนานกระแสรราชดำริให้พระยาพิพัฒน์โกษา พระยาจุฬาราช-มนตรี จดข้อรับสั่งออกมา มีใจความว่าเมื่อเซอร์เจมส์ บรัค จะมาเจรจา ประการใดก็ให้เชื่อว่าไป ฝ่ายไทยควรจะยึดหลักว่า ไทยได้ทำสัญญาไว้ในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ (ค.ศ. ๑๘๒๖) ปีจอ อัฐศก เมื่อครั้งร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี เข้ามาขอทำสัญญา ไทยก็ยินยอมเพราะคิดว่าเป็นการทำไมตรีกับประเทศอังกฤษ แต่เมื่อเซอร์เจมส์ บรัค เป็นราชทูตเข้ามาครั้ง^๕ ได้อ้างว่าที่ไทยทำสัญญากับ ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี นั้น เป็นการทำสัญญากับเมืองเบงกอล ซึ่งเสมือนกับเป็น เมืองน้อย ควรที่ไทยจะทำสัญญาใหม่ในครั้งนี้จะได้สมเกียรติเพราะเป็นสนธิ-สัญญาระหว่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าถ้าการ เป็นเช่นนั้นก็สมควรให้เซอร์เจมส์กลับไปก่อน แล้วให้พาร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี เข้ามาถอนหนังสือสัญญาเดิมเสียก่อน จึงจะยอมทำหนังสือสัญญาตามคำของ เซอร์เจมส์ บรัค เพราะจะรับทำสัญญาทั้งสองฝ่ายแล้วก็กลัวว่าจะรักษาสัญญา ไว้ไม่ได้นาน ถ้าหากร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี ถึงแก่กรรมแล้วก็ให้เจ้าเมืองเบงกอล มีหนังสือแต่ละคนเข้ามาถอนหนังสือสัญญาเดิมเสียก่อน แล้วจะยอมทำสัญญาตาม คำเซอร์เจมส์ บรัค ถ้าเซอร์เจมส์ บรัค ไม่ยอมถอนสัญญาจะขอแต่เพิ่มข้อสัญญา ก็ให้ว่าสัญญาเดิมมีอยู่หลายข้อแล้ว ถ้าเพิ่มขึ้นมากข้อก็จะรักษายาก แต่ถ้าเขา

จะให้ตัดข้อใดออก ก็ให้ว่าหนังสือสัญญาเดิมหลายข้อเป็นความบ้านความเมือง และการค้าขายติดต่อกันจะลดข้อไหนเสียก็เห็นจะไม่ได้ ถ้าหากเซอร์เจมส์ บรู๊ค อ้างว่าทำไมไทยจึงมีหนังสือไปยังเจ้าเมืองเบงกอลขอถอนสนธิสัญญาข้อ ๑๓ ออกเสียได้ ก็ให้ตอบว่าที่ทำเช่นนั้นได้เพราะว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเมืองไทรบุรีคืนให้แก่พระยาไทรบุรีแล้ว หนังสือสัญญาข้อนี้จึงต้องถอนเสีย

ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ เซอร์เจมส์ บรู๊ค จะขึ้นมายังกรุงเทพ ฯ ทางเมืองสมุทรปราการจึงได้จัดเรือสำปั้นเก๋งกังปัดทองยาว ๑๑ วา ให้เป็นพาหนะ เซอร์เจมส์ลงเรือดังกล่าวมาพร้อมกับนายคิคลัม หลวงจงพยุห ปลัดจางวางทหารปืนซ้ายเป็นนายล่า

กัปตันบรู๊ค กับนายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น ลงเรือสำปั้นเก๋งกังปัดทองยาว ๑๐ วา หลวงยกรบัตรปลัดทหารปืนขวา เป็นนายล่า

นายแกรนท์ นายทหาร ลงเรือสำปั้นเก๋งกัง ๙ วา หลวงไกรธามาศย์ ปลัดกรมทหารปืนขวา เป็นนายล่า

บรรดาทหารของอังกฤษ และคนใช้ ลงเรือแงทราย ๒ ลำ มีธงปักท้ายเรือทั้งสองลำปลัดกรมทหารปืนซ้ายเป็นนายล่า

พระอภัยพลรบ (แก้ว) (๑) และหลวงราชมนู (อาจ) ลงเรือสำปั้นเป็นเรือคุ้มกันคนละลำ

เรือแซเมืองนครเขื่อนขันธ์ มีกรมการเมืองเป็นนายล่า คุ้มกันขึ้นมาส่งท้าย ๔ ลำ รวมกันเป็นฝรั่งตัวนาย ๔ คน ทหารฝรั่งกับคนใช้รวม ๓๒ คน ขบวนเรือพายขึ้นมาทางคลองขุดใหม่ปากตะวันออกถึงปากคลอง ออกแม่น้ำเจ้าพระยา เจ้าเมืองนครเขื่อนขันธ์และบรรดากรมการเมืองได้จัดกับข้าวของกิน ผลไม้ต่าง ๆ มาให้กินในระหว่างทาง เซอร์เจมส์กับคณะเดินทางขึ้นมาถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อวันที่

(๑) เป็นพระยาวิชิตณรงค์ ในรัชกาลที่ ๔

พุทธ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๐ ตรงกับวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐) (๑) ฝ่ายไทยได้ปลูกเรือนไว้รับ แต่เซอร์เจมส์ไม่ยอมพักในเรือนนี้ ติว่าเป็นเรือนจากไม้ไผ่ ทำนองไม่สมเกียรติยศ แต่ให้กำนันบุรีก นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น นายแกรนท์ และบรรดานายทหารอยู่ ส่วนตัวเซอร์เจมส์เอง ขึ้นมาอาศัยอยู่บนตึกของกำนันปรอนหน้าวัดประยูรวงศาวาส เมื่อเซอร์เจมส์มาอยู่ที่กรุงเทพฯ แล้ว ได้มาเยี่ยมคำนับท่านเสนาบดีพร้อมกันที่จวนเจ้าพระยาพระคลังครั้งหนึ่ง ได้สนทนาปราศรัยกันด้วยอัธยาศัยไมตรี ยังมีได้เจรจาเรื่องขอแก้สนธิสัญญาแต่อย่างใด เป็นแต่ถามทุกข์สุขกัน เจ้าพระยาพระคลังบอกกับเซอร์เจมส์ว่าบรรดาเสนาบดีทั้งปวงรู้ว่าเซอร์เจมส์มาจากทาง ไกล ก็ พร้อม กัน มาต้อนรับด้วยความยินดี เซอร์เจมส์ได้ฟังก็ตอบว่า ที่ท่านเสนาบดีมีความยินดีเช่นนี้ก็ดีใจมาก ขอให้ท่านเสนาบดีเป็นมิตรไมตรีกันโดยแท้จริง และขอบคุณที่เจ้าพระยาพระคลังได้ส่งอาหารและผลไม้เป็นต้นว่าทุเรียนไปให้ เมื่อปราศรัยกันพอควรแล้วเจ้าพระยาพระคลังได้บอกกับเซอร์เจมส์ว่า เมื่อเซอร์เจมส์มีความสิ่งไรแล้ว ขอให้ทำหนังสือให้กำนันบุรีกมาส่งให้จมื่นไวยวรนาถ จมื่นไวยวรนาถจะเอาความมาแจ้งต่อ และถ้าจะเขียนเป็นหนังสือมาให้ ให้เขียนเป็นภาษาอังกฤษฉบับหนึ่งและเขียนเป็นภาษาไทยกำกับอีกฉบับหนึ่ง จะได้ความแจ่มแจ้ง เซอร์เจมส์ บรีก ก็รับคำเป็นอันดี แล้วลากลับไป

ขณะที่เซอร์เจมส์มาอยู่กรุงเทพฯ นี้ ยังป่วยอยู่แต่อาการค่อยดีขึ้นแล้ว เมื่อมาพบบรรดาเสนาบดีทั้งหลายต้อนรับกันอย่างเป็นมิตรไมตรี เซอร์เจมส์ก็สบายใจ เขาได้เขียนหนังสือมาถึงเจ้าพระยาพระคลัง ๔ ฉบับ แล้วให้กำนันบุรีก นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น และนายบรานนำหนังสือดังกล่าวมาส่งให้ จมื่นไวยวรนาถที่บ้าน ณ วันแรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๙ ปีจอ โทศก

(๑) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, กุรุสภา พ.ศ. ๒๕๐๔, หน้า ๑๕๗

หนังสือเซอร์เจมส์ บรัค ถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับที่ ๑ มีใจความว่า

หนังสือเซอร์เจมส์ บรัค ถึงเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม

เรียนให้เจ้าพระยาพระคลังได้ทราบถึงจุดมุ่งหมายของการที่ได้รับ แต่ง ตั้ง ให้เป็น

ราชทูตมาครั้งนี้ เพื่อจะได้ไม่เป็นที่สงสัยเมื่อเวลาปรึกษาข้อความกัน และเมื่อ

ปรึกษากันแล้วจะได้ทราบบังคมทูลให้ พระมหากษัตริย์ แห่ง กรุง เทพ ฯ ได้ทรง

ทราบเพื่อพระองค์จะได้ทรงเห็นชอบด้วย การที่สมเด็จพระราชินีอังกฤษทรงส่ง

เซอร์เจมส์ บรัค เป็นราชทูตมาครั้งนี้ ได้ตรัสสั่งให้กราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดิน -

ดินสยามว่าพระนาง ทรงมี พระทัย ผูกมิตร ไม่ตรี หวังจะ ให้ ประเทศ สยาม และ

ประเทศอังกฤษเพิ่มพูนสัมพันธไมตรีกันยิ่งขึ้น จะได้ มีโอกาสไปมาค้าขายกัน

สะดวก ถ้าเป็นประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย พระราชไมตรีจึงเจริญนานได้ แต่

ถ้าแต่งหนังสือสัญญาเป็นไมตรี หวังแต่ประโยชน์ฝ่ายเดียวก็หาเจริญไม่ ดังนั้น

เซอร์เจมส์ บรัค จึงขอให้เจ้าพระยาพระคลังกราบบังคมทูลให้พระบาท สมเด็จพระ

พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบว่า เซอร์เจมส์ บรัค เห็นแก่ราชการบ้านเมือง

ปรารถนาจะแสวงหา ประโยชน์ และ ความสุข ให้แก่ ประเทศ สยาม และ ประเทศ

อังกฤษเสมอกัน เมื่อได้มาพำนักอยู่ในกรุง เทพ ฯ ดังนี้แล้วตั้งใจจะให้เห็นว่า

เซอร์เจมส์ บรัค เคารพนับถือพระเจ้าแผ่นดินดินสยามเหมือนดังที่เคารพนับถือพระ -

เจ้าแผ่นดินอังกฤษ หวังจะแสดงให้ประจักษ์ว่าประเทศอังกฤษมีสัมพันธไมตรี

กับประเทศสยามด้วยการกระทำและกิริยามิใช่แต่ด้วยคำพูด เซอร์เจมส์ บรัค

เห็นว่าคงไม่มีเหตุอันใดที่จะขัดขวางการทำหนังสือสนธิสัญญา พระราชไมตรี และ

เปิดทางค้าขายแก่กันในครั้งนี้ แต่ถ้ามีข้อใดที่มีได้เห็นพ้องต้องกัน ก็หวังว่า

เจ้าพระยาพระคลังจะพิจารณาปรึกษากันด้วยดี เซอร์เจมส์ บรัค ก็จะยึดหลัก

ปฏิบัติเช่นนี้เหมือนกัน ตั้งแต่ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี ได้รับคำสั่งจากผู้สำเร็จ

ราชการเมืองอินเดีย เข้ามาทำสนธิสัญญาเป็นไมตรีกันนับได้ ๒๔ ปีแล้ว คุณ -

ประโยชน์ก็ปรากฏอยู่แล้วทั้งสองฝ่าย แต่ถ้าสนธิสัญญานั้นไม่มี ก็จะขาดประโยชน์

ด้วยกันทั้งสองฝ่ายเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ จึงหวังคิดอ่านผูกสัมพันธ์ไมตรีให้สนิทแน่นมั่นคง ในการที่จะ ปรึกษาหารือกันครั้งนี้ต้องเห็นแต่ความที่ต้องเป็นประโยชน์แก่ทั้ง ๒ ประเทศ การเป็นไมตรีกัน จะทำให้กรุงเทพ ฯ ปราศจากภัย และทำให้บ้านเมืองเจริญเป็นสุข การค้าขายกับอังกฤษจะเป็นประโยชน์แก่เมืองไทยมากขึ้นกว่าทุกวันนี้ และมีใช้ว่าจะละทิ้งทำลายสนธิสัญญาอันทำกันไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๖๙ (ค.ศ. ๑๘๒๖) แต่ปรารถนาจะให้สัญญานั้นมั่นคงกว่าเก่า จะคิดเปลี่ยนแปลงแต่เรื่องเกี่ยวกับการค้าขายซึ่งมีปรากฏอยู่ในปลายหนังสือสนธิสัญญา ซึ่งเห็นว่าจะเปลี่ยนแปลงได้บ้าง จะเป็นประโยชน์แก่ราชสมบัติของพระเจ้ากรุงสยามและพระองค์ทรงพอพระทัย เพราะปรากฏเลื่องลือไปไกลว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงแสวงหาคุณประโยชน์ ทะนุบำรุงความ ผาสุก โดยทั่วถึง ถ้าพระเจ้าแผ่นดิน ทั้ง ๒ ประเทศ จะทำสนธิ สัญญา ไมตรีต่อกัน แล้วก็ สมควรยิ่ง และเห็นว่าจะเป็นที่เชิดชูพระเกียรติของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองฝ่าย เซอร์เจมส์ บรู๊ค จะแต่งร่างคำสัญญานั้น ส่งมาให้เจ้าพระยาพระคลังพิจารณาตริตรองในที่ประชุมเสนาบดีผู้ใหญ่ในกรุงเทพ ฯ ๓ ประการคือ หนังสือสัญญาปลูกฝังพระราชไมตรีอันสนิทที่เลิกระหว่างพระเจ้าแผ่นดินของประเทศทั้งสอง และจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขสัญญาข้อที่ว่าด้วยการค้าขายอันเป็นคำเบ็ดเสร็จติดตามหนังสือระหว่างพระเจ้าแผ่นดินสยามกับบริษัทอังกฤษที่อินเดียซึ่งทำไว้ในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ เซอร์เจมส์ บรู๊ค มั่นใจว่าการขอแก้ไขสัญญาทางค้าขายนี้จะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเป็นคุณประโยชน์แก่ทั้งสองประเทศ และจะเป็นพระเกียรติแก่พระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ พระองค์เป็นอันมาก

หนังสือเซอร์เจมส์ บรู๊ค ถึงเจ้าพระยาพระคลัง ฉบับที่ ๒ มีใจความว่า เมื่อเสร็จศึกพม่ากับอังกฤษแล้ว อังกฤษได้เขตแดนของพม่าบางส่วน ทำให้มีดินแดนพม่าต่อเขตแดนไทย เหตุนี้จึงต้องทำหนังสือสัญญาเป็นไมตรีกัน เพื่อป้องกันข้อวิวาทบาดหมาง ข้างฝ่ายอังกฤษก็ยอมรับว่าประเทศสยามเป็นเมือง

ใหญ่มิได้ ขึ้นแก่ใครขอแต่ให้เลิกชุ่นเคื่องกับพวกมลายูเท่านั้น ก็เป็นที่ประจักษ์แล้วว่าอังกฤษประพฤติเป็นไมตรีตลอดมา มิได้ปองร้ายเหมือนพม่า เมื่อเกิดกบฏขุนวายขึ้นในเมืองมลายูอันเป็นเมืองประเทศราชของไทย อังกฤษก็ช่วยป้องกันมิให้เป็นภัยต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามได้ ตั้งแต่ทำสัญญาทางไมตรีและการค้าต่อกันมาเป็นเวลานาน ๒๔ ปีแล้ว เรือกำปั่นจากกรุงเทพ ฯ จะออกไปค้าขาย ณ เมืองใดอันอยู่ในบังคับของพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษก็ สะดวก สบาย ทั้งสิ้น พวกอังกฤษถือไมตรีอันสัตย์ซื่อ จึงขออย่าให้เสียประโยชน์ไปเพราะละเมิดสัญญาซึ่งทำกันไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๖๙ เพราะเป็นประโยชน์แก่กรุงเทพ ฯ เอง ๓ ประการด้วยกันคือ ให้ปราศจากการสงครามประการหนึ่ง ให้ปราศจากข้าศึกจากประเทศอื่นประการหนึ่ง และทำให้การค้าขายเจริญยิ่งขึ้นอีกประการหนึ่ง ถ้าสัมพันธไมตรีของทั้งสองประเทศแตกแยกเสีย น่ากลัวจะเกิดภัยอันตราย แต่ถ้าได้เอาหนังสือสัญญามาแก้ไขใหม่ก็เห็นว่าเป็นประโยชน์ แก่ฝ่ายไทย และ อังกฤษเสมอกัน บรรดาเสนาบดีในกรุงเทพ ฯ จะมีใจ อยาก ทำลาย ไมตรีนี้ เทียว หรือ อังกฤษเป็นประเทศใหญ่ไม่ต้องการสิ่งใด ๆ เว้นแต่ที่ควรแก่ทางธรรม ส่วนเจ้าพระยาพระคลังนั้นมิใช่ใจารรักที่ชอบธรรม เป็นที่ประจักษ์แจ้งในใจของเซอร์เจมส์ บรัคแล้ว พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงมีน้ำพระทัยเมตตากรุณาประเสริฐยิ่งเป็นที่เลื่องลือ ท่านเสนาบดีก็คงมีน้ำใจเช่นนั้นเหมือนกัน ถ้าหากเกิดความกันบ่อย ๆ ก็ต้องมีการปรึษาหารือกันเนือง ๆ จะลำบาก จึงเห็นควรจะได้ตกลงกันเสียให้เสร็จเรื่องราวในคราวเดียว พระเจ้าแผ่นดินของทั้งสองประเทศจะทรงเป็นมิตรไมตรีกันเจริญยิ่ง

หนังสือเซอร์เจมส์ บรัค ถึงเจ้าพระยาพระคลัง ฉบับที่ ๓ มีใจความคล้ายคลึงกับหนังสือฉบับที่ ๒ ในหนังสือฉบับนี้เซอร์เจมส์อ้างว่า สนธิสัญญาซึ่งเฮนรี เบอร์นีมาทำไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๖๙ นั้นไม่ได้ให้คุณประโยชน์แก่ไทยและอังกฤษเท่าที่ควร ถ้าหากทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ขึ้นก็จะเล็งประโยชน์ทาง

ด้านการค้าขายให้มากแก่ทั้ง ๒ ประเทศ และจะเป็นพระเกียรติยศแก่พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองฝ่าย ถ้าทำสนธิสัญญาขึ้นใหม่ได้ก็เป็นการดี เป็นที่ไว้วางใจได้ ทั้งเซอร์เจมส์ได้ยืนยันว่า ขุนนางฝ่ายอังกฤษนั้นก็มิได้ระแวงแคลงใจต่อขุนนางไทยเลย สนธิสัญญาใหม่จะให้ประโยชน์ถึง ๓ ประการดังกล่าวแล้ว ดังนั้นบรรดาเสนาบดีในอังกฤษก็จะตั้งใจรักษาประโยชน์ของคนทั้งปวง ที่จะเดินทางมาค้าขายตามหนังสือสัญญาที่เซ็นรี เบอร์นี มาทำไว้ แต่ที่อังกฤษไปค้าขายกับประเทศจีน พวกจีนได้ทำร้ายผู้คนและขัดขวางการค้าขายจึงเกิดสงครามกับอังกฤษ อังกฤษต้องมีภาระหนักมาก เหตุนี้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๓ (ค.ศ. ๑๘๔๐) เป็นต้นมา เมื่อมีการละเมิดสัญญาในประเทศไทย พวกขุนนางอังกฤษมิได้แจ้งมาให้เสนาบดีในกรุงเทพฯทราบ และพระเจ้ากรุงสยามก็คงมิได้ทรงทราบถึงข้อผิด และคงมิได้ทรงเห็นชอบด้วย การที่ขุนนางฝ่ายไทยจะไม่ถือตามคำสัญญาให้ครบดินนั้นข้อนี้ขุนนางอังกฤษมิได้สงสัยเลย แต่ว่าพวกอังกฤษตั้งใจซื้อ พิจารณาคุณสมบัติสัญญาเก่าแล้ว อยากจะทำได้ประโยชน์แก่ประเทศทั้งสองทางด้านการค้าขายมากยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

หนังสือเซอร์เจมส์ บรัค ถึงเจ้าพระยาพระคลัง ฉบับที่ ๔ มีใจความว่า การที่เซอร์เจมส์ บรัค มาเจรจาเรื่องสัญญาครั้งนี้ต้องกันกับกระแสรับสั่ง ของพระราชินีอังกฤษซึ่งเซอร์เจมส์ บรัค ได้รับมอบหมายมา เขามิได้เจรจาความเกินเลยไปจากกระแสรับสั่งเลย แต่ถ้าในร่างหนังสือสัญญามีข้อความใดที่ไม่ชัดเจน เป็นที่สงสัย เซอร์เจมส์ บรัค จะแก้ไขให้ชัดเจน ถ้าเห็นดีแล้วจะเอาคำแก้ นั้นมาเขียนกำกับลงในหนังสือสัญญาด้วยก็ได้ และควรที่จะหมายไว้ว่าหนังสือสัญญาที่ทำไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๖๗ นั้นยังใช้ได้อยู่ แต่ว่าข้อ ๖ กับ ข้อ ๑๐ จะแก้ไขให้ข้อความมากขึ้นในหนังสือสัญญาฉบับใหม่ส่วนข้อ ๗ กับข้อ ๘ จะเปลี่ยนใหม่ทั้งสิ้น ข้อ ๗ เดิมนั้นมีว่า ถ้าขุนนางไทยไม่พอใจให้คนอังกฤษคนใดอยู่ในเมืองไทยก็มีสิทธิให้คนอังกฤษผู้นั้นออกไปเสียจากประเทศได้ และฝ่ายอังกฤษถ้าไม่พอใจให้คนไทยผู้ใดอยู่ในอังกฤษก็บอกให้ออกไปจากประเทศ ได้เช่นเดียวกัน

ข้อ ๗ ดังกล่าวนี้ ให้ยกเลิกเสีย เอาข้อ ๒ ในร่างสัญญาใหม่มาใช้แทน และว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามควรจะกำหนดที่ดินให้พวกอังกฤษและชาวยุโรปอื่น ๆ อยู่อาศัย จะได้มีที่ฝังศพด้วย จะให้พวกอังกฤษเช่าหรือซื้อที่ดินได้ตามแต่ต้องการ ฝ่ายคนไทยก็จะได้รับสิทธิเช่นนั้นในประเทศอังกฤษด้วย ส่วนข้อ ๘ ในสัญญาเก่ามีว่า เมื่อเรือพ่อค้าอังกฤษมาถึงที่จอดแล้ว นายเรือจะต้องมาแจ้งให้เจ้าเมืองกรมการและผู้รักษาเมืองที่จอดนั้นให้ทราบ แต่ในข้อ ๒ ของร่างสัญญาใหม่มีว่า พ่อค้าจะค้าหรือไม่ค้าก็สุดแล้วแต่ตนเองจะเห็นชอบ

เซอร์เจมส์ บรุ๊ค ได้ร่างสนธิสัญญาขึ้นใหม่แก้ไขและเพิ่มเติมความบางข้อบางประการ แล้วเขาได้ส่งไปให้เจ้าพระยาพระคลังตรวจพิจารณา ร่างสนธิสัญญานี้มี ๘ ข้อ มีความดังนี้ (๑)

“ท่านผู้เป็นกระษัตริย์ครองเมืองอังกฤษ คือว่าเกรตบริเตนแลอิอร์แลนด์^(๒) อันเข้ากันเป็นเมืองใหญ่แห่งหนึ่ง แลยังครองเมืองฮินดูสถานนั้นฝ่ายข้างหนึ่ง กับท่านผู้เป็นอธิปไตยครองสมบัติในมหานครศรีอยุธยาฝ่ายข้างหนึ่ง ทั้งพระไทยพร้อมประสงค์จะระงับดับเหตุ อันมิได้เข้าใจถึงกันด้วยดีอย่าให้สูญ ประการแล้วรักษากันเมืองทั้ง ๒ ฝ่ายให้เป็นสุขสำราญ จึงปลงพระไทยตั้งแต่งหนังสือสัญญากันเป็น ๘ ประการ ดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ตั้งแต่นั้นไปจะได้ความสุขสำราญ แลราชมิตรไมตรีจำเริญไว้แก่เมืองทั้ง ๒ ตราบเท่ากาลปาวสาน ที่สัญญาตั้งนี้ คือกระษัตริย์ผู้ครองเมืองเกรตบริเตนเมืองอิอร์แลนด์ แลเมืองฮินดูสถานฝ่ายข้างหนึ่ง แลท่านผู้เป็นอธิปไตยครองราชสมบัติในมหานครศรีอยุธยาฝ่ายข้างหนึ่ง แลราชวงศ์สืบ ๆ กันไปเบื้องหน้าควรจะถือตามกันทั้ง ๒ ฝ่าย

(๑) “จดหมายเหตุเรื่องเชอเชมสบรุค เข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๕๓”
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๔๖๖ หน้า ๓๖-๓๕

(๒) เกรตบริเตนและไอร์แลนด์

ข้อ ๒ ฝ่ายคนอันอยู่ใต้บังคับอังกฤษยอมจะให้มา แลมีที่อยู่แล ค้าขายในเมืองไทย แลหัวเมืองที่เป็นขอบเขตอาณาแห่งท่านผู้ครองกรุงเทพ ฯ แล้วพวกประเทศอื่น ๆ ได้คุณแลโอกาสในการซื้อขายแลการอื่น ๆ เป็นคุณประการใด จะได้แก่คนอันอยู่ใต้บังคับอังกฤษเหมือนกัน อนึ่งถ้าคนอันอยู่ใต้บังคับกรุงเทพ ฯ จะไปมีที่อยู่ค้าขายในแดนอังกฤษทั่วเขตแดน ก็ยอมให้ทำได้แล้ว คนประเทศอื่น ๆ ได้คุณแลโอกาสในการซื้อขายแลการอื่น เป็นคุณประการใด ก็จะได้แก่คนไทยเหล่านั้นเหมือนกัน

ข้อ ๓ ฝ่ายท่านผู้เป็นกระษัตริย์ครองกรุงเทพ ฯ พระองค์สัญญาไว้ว่า ถ้าผู้ใดถือศาสนาแห่งพระเยซูคริสต์ แลได้นมัสการตามพระศาสนานั้นในแว่นแคว้นแห่งเมืองที่พระองค์ทรงครองอยู่ พระองค์อนุญาตให้ทำได้มิได้ขัด แล้วพระองค์จะประทานให้มีที่อันควรจะฝังศพของคนที่ยึดดังนี้ อนึ่งฝ่ายท่านผู้เป็นกระษัตริย์ครองเมืองอังกฤษก็สัญญาว่า ถ้าคนถือพระพุทธศาสนาในแดนเมืองอังกฤษ คนเหล่านั้นจะได้นมัสการตามลัทธิของตนไม่ขัดสิ่งใด แล้วจะประทานให้มีที่ที่จะฝังที่จะเผาศพของคนถือพระพุทธศาสนาเป็นอันสมควร

ข้อ ๔ ท่านผู้เป็นอธิปไตยครองเมืองเครตบริตันเมืองฮิลันด์ แลเมืองฮินดูสถานฝ่ายข้างหนึ่ง แลท่านผู้เป็นกระษัตริย์ครองกรุงเทพ ฯ ฝ่ายข้างหนึ่ง ยังปลงพระไทยพร้อมกันจะตั้งคำสัญญาอีกฉบับหนึ่งว่า ด้วยทางค้าขายแก่กันปรารถนาจะให้การนี้มีประโยชน์ยิ่งมากขึ้นแก่เมืองทั้ง ๒

ข้อ ๕ ฝ่ายท่านผู้เป็นกระษัตริย์ครองเมืองเครตบริตัน เมืองฮิลันด์ แลเมืองฮินดูสถานท่านสัญญาไว้ว่าตั้งแต่นี้ไปภายหน้า ถ้าคนที่อยู่ใต้บังคับกรุงเทพ ฯ ไปค้าขายในแดนอังกฤษ พวกอังกฤษจะทำสิ่งอันใดขัดขวางให้คนไทยเสียประโยชน์ในการซื้อขายก็ห้ามมิได้ ก็ห้ามเสียมิให้ทำได้ แลฝ่ายท่านกระษัตริย์ผู้ครองกรุงเทพ ฯ ตรีอยุธยาเล่า ท่านสัญญาไว้ว่าตั้งแต่นี้ต่อไปภายหน้า เมื่อคนอยู่ในบังคับอังกฤษเข้ามาค้าขายในกรุงเทพ ฯ ฝ่ายกรุง ฯ นั้นจะทำสิ่ง

ไตร่ตรองให้พวกคนอังกฤษพ่อค้าเหล่านั้นเสียประโยชน์ในการซื้อขายนั้นหามิได้
ก็ห้ามเสียมิให้ทำได้

ข้อ ๖ ฝ่ายท่านผู้เป็นกระษัตริย์ครองกรุงเทพ ฯ ก็อนุญาตว่า ถ้าข้าง
อังกฤษได้เห็นชอบจะตั้งกงซุล คือผู้สำหรับเอาธุระเป็นพนักงานจะว่ากล่าวใน
การซื้อขายให้มาอยู่เมืองใด ๆ อันเป็นท่าจอดในแคว้นแคว้นกรุงเทพ ฯ ก็หามิได้
แล้วพนักงานของกงซุลเหล่านั้น คือว่าถ้าพวกอังกฤษอันอยู่ในกรุงเทพ ฯ เป็น
ความกันเองก็ดี เป็นความกันกับชาวกรุง ฯ กงซุลเหล่านั้นจะเอาเป็นธุระพิจารณา
ปรึกษากันกับขุนนางในกรุง ฯ ให้ระงับดับความให้สูญจงได้ แล้วฝ่ายท่านผู้
เป็นอธิปไตยในเมืองอังกฤษเล่า ท่านก็อนุญาตว่า ถ้าข้างกรุงเทพ ฯ ได้เห็นชอบ
จะตั้งกงซุลไปอยู่เมืองใด ๆ อันเป็นท่าจอดในแดนอังกฤษเป็นภาระธุระ
เหมือนกัน ก็ให้ทำได้เป็นเสมอกัน

ข้อ ๗ ถ้าแลเรือรบของเจ้าแผ่นดินอังกฤษ แลของกัมพูชาที่ครองเมือง
อินเตีย มีเหตุจะมาถึงที่จอดแลแม่น้ำใด ๆ ในแคว้นกรุงเทพ ฯ ประราธนา
จะซื้อเข้าของอันสำหรับจะใช้ในเรือ คือเครื่องอาหารแลไฟเป็นต้น ฝ่ายท่านผู้
เป็นกระษัตริย์ครองราชสมบัติในกรุงเทพ ฯ ท่านก็ยอมสัญญาไว้ว่าจะทำได้แล้ว
ครั้งจะซื้อเข้าของนั้นยอมให้ซื้อตามราคาอันควรด้วยธรรม แลถ้ากำปั่นแลเรือรบ
อันเป็นของเจ้าแผ่นดิน ณ กรุง ฯ มีเหตุจะเข้าไปที่จอดแลแม่น้ำใด ๆ ที่เป็นแดน
อังกฤษ ฝ่ายท่านผู้ครองเมืองเครตบริตันเมืองอิรลันด์แลเมืองฮินดูลสถาน ท่านก็
ยอมสัญญาไว้ว่าจะทำได้เหมือนกัน มิได้ขัดประการใด

ข้อ ๘ ถ้าแลกำปั่นเรือใด ๆ ที่ใช้ธงอังกฤษจะเกยหาดทรายโดนหินแตก
อัปปางใกล้ฝั่งเขตรแดนกรุง ฯ ฝ่ายท่านกระษัตริย์ผู้ครองกรุงเทพ ฯ นั้นท่าน
ยอมสัญญาไว้ว่า ถ้ามีช่องจะช่วยได้จะให้ช่วยจนเต็มกำลัง เก็บเรือเก็บเข้าของนั้น
รักษาไว้ จะได้ส่งคืนให้แก่เจ้าของด้วยดี อนึ่ง ด้วยนายเรือถูกเรือที่เสียดังนั้นกับ
ทั้งเข้าของ ๆ เขา พวกไทยรักษามารุงไว้ให้ปราศจากอันตรายแล้ว ถ้ากำปั่น

แลเรือลำใด ๆ ที่ใช้ธงไทยได้ถึงที่แตกเสียใกล้แคว้นอังกฤษ ท่านผู้ครองเมือง
อังกฤษก็ยอมสัญญาไว้ว่า จะให้พวกอังกฤษสงเคราะห์ช่วยให้ผู้คนแลเข้า ของ
ให้ปราศจากอันตรายได้

ข้อ ๙ ถ้าวันไว้แต่ข้อความที่เปลี่ยนแล้วในหนังสือฉบับนี้ แลที่จะ
เปลี่ยนในฉบับอันจะสัญญาด้วยการซื้อขายนั้น ข้อใด ๆ อันอันเป็นคุณประโยชน์
แก่เมืองทั้ง ๒ ก็คงจำเริญไว้ตามหนังสือสัญญาเก่าที่กัมปนีอันครองเมืองอินเดีย
ได้สัญญาไว้กับท่านกระษัตริย์ผู้ครองกรุงเทพ ฯ ให้จำเริญแต่นั้นไปทราบเท่า
กาลปาวสาน ฯ”

เซอร์เจมส์ บรัค ได้เขียนหนังสือถึงเจ้าพระยาพระคลังอีกแล้วสั่งให้
กัปตันบรัค นายเซนต์จอห์น นายบราน นำหนังสือนั้นมาส่งให้แก่จมีนไวยวรรนาทที่
บ้าน ในวันอังคาร ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีจอ โทศก เวลา ๑๖ นาฬิกา
ครั้นรับหนังสือแล้วจมีนไวยวรรนาทได้ส่งหนังสือให้เจ้าพระยาพระคลังอีกต่อหนึ่ง
ในหนังสือมีใจความว่า

หนังสือนี้เป็นหนังสือกำกับร่างสัญญาพิกัตสินค้า ซึ่งเซอร์เจมส์ บรัค แต่ง
ร่างไว้และส่งมาให้เจ้าพระยาพระคลังพิจารณา และมีอยู่หลายข้อที่เป็นประโยชน์
แก่กรุงเทพ ฯ ฝ่ายเดียว ถ้าเรือพ่อค้าอังกฤษมาค้าขายในกรุงเทพ ฯ มากขึ้นและพ่อ
ค้าไทยไปค้าขายในอังกฤษมากขึ้นกรุงเทพ ฯ ก็จะมีเงินภาษีช่วยสาอากร
เข้าคลังหลวงได้มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ถ้าภาษีและค่าธรรมเนียมสูงนัก การค้าขายก็ลด
น้อยลง เป็นที่เดือดร้อนแก่ราษฎร เงินเข้าคลังหลวงก็น้อยลง เซอร์เจมส์ บรัค ได้
อ้างคำปราชญ์มากล่าวว่า เมื่อไฟร์ฟ้ามั่งคั่งสมบูรณ์ พระเจ้าแผ่นดินก็บรรทมด้วยดี
เมื่อไฟร์ฟ้ายากจน พระเจ้าแผ่นดินก็มีแต่จะกันแสง ดังนั้นถ้าบรรดาเสนาบดีต้อง-
การให้กรุงเทพ ฯ และอังกฤษเจริญสุข ก็ควรที่จะร่วมกันทะนุบำรุงให้การซื้อขาย
แก่กันง่ายขึ้นและมากขึ้น เรื่องการค้าขายนี้ อังกฤษต้องการอยู่ ๒ อย่างคือ ขอ
ให้ทางกรุงเทพ ฯ ลดค่าธรรมเนียมในกำปั่นค่าปากเรือให้น้อยลงประการหนึ่ง และ

อย่าให้มีใครพิกัดค่าสินค้า เว้นไว้แต่เจ้าของสินค้าประการหนึ่ง ถ้าลดค่าปากเรือลง เรือสินค้าอังกฤษก็จะมากำขายในกรุงเทพ ฯ มากล่ำยังขึ้น และถ้าจะให้ดีแก่ผู้ซื้อผู้ขายแล้ว ก็ให้มีกฎหมายหลวงกำหนดค่าภาษีตามควร เมื่อเสียภาษีแล้ว ให้เจ้าของสินค้าและผู้ซื้อตกลงราคากันเอง อย่าให้คนอื่นเข้าแทรกแซง

เซอร์เจมส์ บรัค เห็นว่าควรที่จะยกสินค้าอันเป็นของสำคัญถึงเจ็ดประการ— การเพื่อตอบแทนที่ลดค่าปากเรือ ส่วนข้าวเปลือกข้าวสารเมื่อเสียภาษีแล้วจึงซื้อขายกันได้ เงินภาษีจะเข้าคลังหลวงมากขึ้นเมื่อขายข้าวสารออกนอกประเทศได้มาก ๆ ชาวนาก็จะได้ขยันทำนาจะทำให้ได้ข้าวเพิ่มพูนมากขึ้น เมื่อข้าวมากราคาก็ถูกลง คนจนจะได้ซื้อได้ง่ายไม่ขัดสน ถ้าเก็บภาษีข้าวหาบละสลึงแล้ว เมื่อจะบรรทุกเรือกำปั่นไม่ต้องเก็บภาษีเรืออีก ผู้ซื้อขายจะได้ซื้อขายกันคล่อง สินค้าทั้งเจ็ดประการที่ยอมยกให้แก่กรุงเทพ ฯ จะได้กำหนดไว้แน่นอน แล้วให้เจ้าภาษีถือและพิกัดค่าตามหนังสือสัญญาที่ทำไว้ในปี พ.ศ. ๒๓๖๔ ขอให้เจ้าพระยาพระคลังพิจารณาอุบายประโยชน์ที่จะได้จากคำสัญญานั้น แล้วนำความขึ้นกราบบังคมทูลต่อพระเจ้าแผ่นดินสยาม

เซอร์เจมส์ บรัค อ้างว่า รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียได้ทำหนังสือสัญญากับอังวะว่าพม่าจะยกทัพมารบกรุงเทพ ฯ ไม่ได้ และเป็นเวลา ๒๔ ปีแล้วก็สงบดี ส่วนทางด้านเมืองมลายูซึ่งเกิดกบฏขุนวายอังกฤษก็ช่วยกันไว้มิให้เป็นอันตรายต่อประเทศไทย โดยที่ฝ่ายอังกฤษมิได้บังคับบัญชาในเมืองเหล่านั้นเลย ที่อังกฤษคิดอ่านค้าขายนี้ หวังให้เป็นประโยชน์ยิ่งแก่ประเทศทั้งสอง ตั้งใจเหมือนเป็นเพื่อนสนิทกับไทยเห็นประโยชน์แล้วจึงมาชักชวนให้เข้าประโยชน์ด้วยกัน เซอร์เจมส์ บรัค หวังให้เสนาบดี ณ กรุงเทพ ฯ เข้าใจแจ่มแจ้งว่า เสนาบดีข้างฝ่ายอังกฤษจะใคร่ทำการด้วยสัตย์สุจริตธรรมทั้งนั้น ทั้งยังไว้วางใจว่าเมื่อเสนาบดีได้พิจารณาความที่กล่าวมาแล้ว จะนำขึ้นกราบบังคมทูลให้พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงพระราชดำริเรื่องนี้ด้วย

ร่างสัญญาฟักัดสินค้าซึ่งเซอร์เจมส์ บรัค เสนอมามีความดังต่อไปนี้

ร่างสัญญาฟักัดสินค้า (๑)

ตั้งแต่แรกตั้งพระราชไมตรีกับกัมปนีที่ครองเมืองอินเดียนฝ่ายหนึ่ง แลมหากระษัตริย์ครองกรุงเทพ ฯ ฝ่ายหนึ่งก็ได้รักษาทางพระราชไมตรีสืบกันลงมา แลครั้นในจุลศักราช ๑๑๘๓ คฤศตศักราช ๑๘๒๖ ได้คิดอ่านกันทำหนังสือกำหนดว่าด้วยค่าปากเรือแลการค้าขายกัน หนังสือนั้นสำเร็จในเดือนชันนุเอรี (๒) ๑๗ ค่ำ ปี ๑๘๒๗ นับแต่ครั้งนั้นลงมา เหตุการณ์บ้านเมืองผิดกันกับการแต่ก่อนหลายสิ่ง ไม่เหมือนแต่ก่อนแล้ว ครั้นเหตุดังนั้นแล้ว ท่านผู้เป็นใหญ่ ครองเมืองเครตบริตัน เมืองฮิรลันด์ แลเมืองฮินดุดสถานฝ่ายหนึ่งกับท่านผู้ดำรงแผ่นดินกรุงเทพ ฯ ฝ่ายหนึ่ง จึงปลงพระไทยพร้อมกัน ประรณจะแต่งคำสัญญาใหม่ กำหนดว่าด้วยทางค้าขายกัน หวังจะให้ไปมาซื้อขายในเมืองทั้งสองยิ่งมากยิ่งขึ้น มีประโยชน์ยิ่งมากทั้งสองฝ่าย แล้วทำสัญญาใหม่จะเป็นที่แทนคำสัญญาเก่าก่อนที่ว่าด้วยการค้าขาย แล้วให้คำใหม่ขึ้นติดเนื่องกันเข้าที่ปลายหนังสือสัญญาปลุกพระราชไมตรีกับกระษัตริย์ทั้งสองพระองค์อันที่พึงสำเร็จแล้วด้วยดี

ข้อ ๑ ผืนเป็นของต้องห้ามมิให้ซื้อขายเลยในแคว้นแคว้นกรุงเทพ ฯ ถ้าใครเอาผืนมา จับได้ให้ริบผืนนั้นเป็นของหลวง แลผู้เอามา (ปรับ) โหมเสียเป็นเงินเหรียญร้อยแผ่น ถ้ามิได้ใช้เงินให้เอาตัวจำไว้กำหนดหกเดือน

ข้อ ๒ สินค้าทั้งเจ็ดสิ่งนี้ คือ น้ำมัน ๑ ปืน ลูกปืนแลดินปืนรวมไว้เป็น ๑ เหล็ก ๑ กะทะเหล็ก ๑ เหล็กกล้า ๑ สุรา ๑ ไม้สัก ๑ เป็น ๗ ประการด้วยกัน ทั้ง ๗ สิ่งนี้ ยอมให้ไว้แก่กรุงเทพ ฯ ฝ่ายเดียว จะฟักัดค่าภาษีไม่ฟักัด

(๑) “จดหมายเหตุเรื่องเซอร์เจมส์บรัค เข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๕๓”

ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๖, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร หน้า ๔๗—๕๐

(๒) January = มกราคม

ตามแต่จะเห็นชอบในกรุงเทพ ฯ เรือแลกำปั่นลำใดที่ใช้ธงอังกฤษ จะเอาของเหล่านี้บรรทุกเข้ามาขายฤจะบรรทุกเอาไปก็มีได้ห้ามเสีย เว้นไว้แต่มีบาดหมายของขุนนางไทยอันเป็นเจ้าพนักงานยอมให้จึงจะทำได้

ข้อ ๓ เข้าสาร (ข้าวสาร) กดี เข้าเปลือก (ข้าวเปลือก) กดี แลของอื่นทั้งปวงที่เป็นสินค้าอย่าให้ต้องค่าภาษี เว้นไว้แต่ตามที่กำหนดไว้ในคำสัญญาไปใน

ข้อ ๔ เว้นไว้แต่สินค้า ๗ ประการที่ยอมให้ไว้แก่กรุงเทพ ฯ ฝ่ายเดียว คนใดบังคับอังกฤษกดี คนใดบังคับแห่งกรุงเทพ ฯ กดี จะซื้อจะขายกันในกรุงเทพ ฯ กอกกดี ในเมืองอื่นอันมีท่าจอดกดี จะทำได้คล่อง มิให้ขัดข้องประการใด เมื่อว่าดังนี้ก็เข้าใจว่าเว้นแต่ค่าภาษีที่กำหนดไว้แล้ว เจ้าภาษีจะมาพิกัดค่ามิได้ จะตั้งภาษีสินค้าว่าเป็นของขายไปนอกอันเป็นของเข้ามาแต่่นอกมาขายนี้มิได้ ผู้ใดอื่นเว้นแต่ผู้ซื้อผู้ขายจะแทรกตัวเข้าหักทานมิให้ซื้อขายกันคล่องง่ายอย่าให้ทำได้

ข้อ ๕ ค่าภาษีในน้ำตาลทรายขาว บัดนี้เป็นหาบละสองสลึง คำสัญญานี้จะได้ว่าให้แปลกเปลี่ยนกันก็หามิได้ ด้วยสินค้าที่เขียนลำดับกันไว้ข้างหน้านี้ก็เหมือนกัน แต่สินค้าอื่นอันมิได้คิดเป็นแทนภาษีที่ใช้ในของเข้ามาแลของที่เขาไปข้างนอกจกลงที่นี้ ให้ถือว่าหาภาษีไม่เลย

เข้าสาร (ข้าวสาร) นั้นให้เป็นภาษีหาบละสลึง

น้ำตาลทรายขาว หาบละสองสลึง

ครึ่ง หาบละสองสลึง

เขาสัตว์ หาบละสลึง คิดเป็นแทนภาษี

น้ำตาลทรายแดง หาบละสลึง

เกลือ เกวียน ๒ บาท

ไม้ฟาง หาบละเฟื้อง

ที่ใช้ในของเข้ามา (๑) แลของที่เขาไปข้างนอก (๒)

(๑) สินค้าเข้า

(๒) สินค้าออก

ข้อ ๖ ถ้ากำปั่นอังกฤษบรรทุกของมาขาย บรรทุกของไปขายข้างนอก
 ฤๅบรรทุกของเข้ามาทั้งบรรทุกออกไปด้วย ต้องใช้ค่าปากเรือวาละ ๕๐๐ บาท
 วนั้นคิดเป็น ๘๘ นิ้ว อังกฤษ เมื่อจะวัดปากเรือให้วัดบนคาค้ำขึ้นบนก็ได้ชั้น
 สองก็ได้ ให้วัดตามที่กว้างมาก ค่าปากเรือดังนี้ให้คิดเอาแทนภาษีของเข้าออก ค่า
 ทำจอด ค่าร่อนน้ำสารพัด ครั้นกำปั่นลำใดใช้ค่าปากเรือดังนี้แล้ว ถึงจะขนของขึ้น
 ที่สองแห่ง ฤๅจะบรรทุกของที่สองแห่งสามแห่งในแวนแคว้นกรุงเทพฯ มิต้องใช้
 อะไรรอีกในเที่ยวนั้น

อนึ่ง ถ้ากำปั่นอังกฤษลำใดจะเข้ามาในแดนกรุงเทพฯ ปรารถนาแต่จะ
 ช่อมแปลงเรือที่เสีย ฤๅจะซื้อเสบียงอาหารฤๅจะใคร่ถามข่าวรู้ราคาสินค้าเท่านั้น
 ก็ยอม อย่าให้เสียค่าปากเรือเลย

ยังมีเหตุอื่นข้อเล็กน้อย จะคิดอ่านกันต่อภายหลังได้”

เมื่อเจ้าพระยาพระคลังได้รับหนังสือของเซอร์เจมส์ บรัค แล้วนำมา
 ปรึกษาหารือกันในระหว่างบรรดาเจ้านายและเสนาบดีทั้งปวง แล้วจึงร่างหนังสือ
 ตอบเซอร์เจมส์ บรัค ทั้ง ๔ ฉบับ

ครั้นวันเสาร์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๐ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีมะแม โทศก
 เวลา ๑๔ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่ง
 อมรินทรวินิจฉัย บรรดาพระประยูรวงศ์และเสนาบดีทั้งปวงเฝ้าพร้อม
 พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี จางวางพระคลังสินค้าเอาร่างหนังสือตอบ
 เซอร์เจมส์ บรัค ฉบับที่ ๓ ขึ้นกราบบังคมทูลให้ทรงทราบ หลวงศรีโยวาท
 เป็นผู้อ่านทูลเกล้าฯ ถวาย ครั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสดับข้อ
 ความทั้งสิ้นแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แทรกข้อความเพิ่มเติมบางตอน
 บ้างก็ให้ใส่วงเล็บเสีย เสร็จแล้วจึงตรัสสั่งให้นำร่างหนังสือไปส่งให้จมีนไวยว
 นาท เพื่อจะได้เขียนลงในกระดาษส่งให้เซอร์เจมส์ บรัค ต่อไป นอกจากนี้

พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นวงศาสนิท^(๑) จางวางกรมหมอ พระยาพิพัฒน์โกษา พระยาจุฬาราชมนตรี นำร่างหนังสือตอบเซอร์เจมส์ บรัค ฉบับที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๔ ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา พระยาจุฬาราชมนตรี อ่านทูลเกล้าฯ ถวายจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงให้แทรกข้อความเพิ่มเติมและแก้ไขบ้าง แล้วตรัสสั่งให้นำหนังสือร่างตอบเหล่านี้ไปให้จมื่นไวยวรนาถ เพื่อให้เขียนลงกระดาษส่งไปให้เซอร์เจมส์ บรัค

ร่างหนังสือตอบเซอร์เจมส์ บรัค นี้ หมอยอน. เตเลอ. โยนส์ มิชชันนารีอเมริกันเป็นผู้แปลข้อความจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ แล้วให้นายพานิช เขียนฉบับที่ ๑ และฉบับที่ ๓ ให้นายโยเซฟ ชาวฮอลันดา ซึ่งเป็นล่ามของจมื่นไวยวรนาถ เขียนฉบับที่ ๒ และฉบับที่ ๔ เป็นภาษาอังกฤษลงในกระดาษเรียบร้อยดีแล้ว ได้ให้ตรวจทานให้ถูกต้อง โดยนายโยเซฟดูลฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษหมื่นพิพิธอักษร^(๒) นายเวรกรมทำอ่านฉบับภาษาไทยไปจนจบ ปรากฏว่าเนื้อความทั้งสองฉบับถูกต้องตรงกันดีแล้ว จึงนำร่างหนังสือตอบทั้ง ๔ ฉบับไปถวายให้สมเด็จพระเจ้านั่งยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทูลกระหม่อมพระ^(๓) และนายเชมส์ เฮ ชาวอังกฤษ สอบทาน ปรากฏว่าถูกต้องดี นายโยเซฟ จึงเอาหนังสือฉบับภาษาอังกฤษพับผนึกปิดตราบัวผันประจำผนึกกำกับกัน ฉบับภาษาไทยใส่ถุงท่วนเหลืองมีสายรุศปากถุง ปิดตราประจำครึ่งประจำสายรุศแล้วใส่พานกาไหล่ทองปากประดับพลอย ให้หมื่นพิพิธอักษร ถือไป จมื่นราชามาตย์ จมื่นทิพเสนา นายจำเรศ (เม่น)^(๔) ไปให้เซอร์เจมส์ บรัค ที่ตึกหน้าวัดประยุรวงศาวาสที่เซอร์เจมส์ บรัค พักอยู่

๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท

๒) เป็นหลวงพิทักษ์คงคาในรัชกาลที่ ๔

๓) เจ้าฟ้ามงกุฎ ต่อมาได้เสวยราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๔) ต่อมาเป็นพระสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมือง แล้วเป็นพระยาวิเชียรคีรี ผู้ว่าราชการเมืองสงขลาในรัชกาลที่ ๔ เป็นเจ้าพระยาวิเชียรคีรี ในรัชกาลที่ ๕

เมื่อเซอร์เจมส์ บรัค ได้รับหนังสือของเจ้าพระยาพระคลังจากบรรดาขุนนางไทยแล้ว ได้เปิดออกอ่าน

หนังสือเจ้าพระยาพระคลัง ตอบหนังสือฉบับที่ ๑ ของเซอร์เจมส์ บรัค มีใจความว่า เจ้าพระยาพระคลังได้รับหนังสือของเซอร์เจมส์ บรัค ทั้ง ๔ ฉบับเป็นอักษรไทยปิดตราประจำและมีอักษรอังกฤษกำกับมาด้วยแล้ว พิจารณาดูใจความไม่แจ่มแจ้งถูกต้องตามทำนองหนังสือไทย เจ้าพระยาพระคลังจึงเก็บความในหนังสือตามที่เข้าใจ ตอบเป็นหนังสือมาให้เซอร์เจมส์ บรัค อังใจความที่ปรากฏในหนังสือของเซอร์เจมส์ บรัค ฉบับที่ ๑ แล้วว่า ถ้าเซอร์เจมส์ บรัค ทำได้ทั้งนั้น เจ้าพระยาพระคลังก็มีความยินดีที่จะสรรเสริญว่าเซอร์เจมส์ บรัค เป็นผู้มีความรอบคอบ พุทธิธรรม อุปมาเหมือนตรางูที่เที่ยงตรง ไม่เอียงไปข้างใด จะเจริญสุขปรากฏยศและชื่อเสียงไปชั่วกาลปาวสาน หนังสือฉบับนี้เขียนเมื่อวันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอ โทศก

หนังสือเจ้าพระยาพระคลังตอบจดหมายฉบับที่ ๒ ของเซอร์เจมส์ บรัค มีใจความว่า เจ้าพระยาพระคลังอ่านหนังสือฉบับที่ ๒ ของเซอร์เจมส์ บรัค แล้วไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง ตามที่เซอร์เจมส์ บรัค กล่าวว่า เมื่อครั้งศึกพม่ากับอังกฤษสงบลงแล้ว เขตแดนพม่าซึ่งอังกฤษได้กับเขตแดนประเทศสยามต่อกันอยู่เกรงจะเกิดวิวาทกัน บริษัทผู้ครองอินเดียจึงให้ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี เข้ามาทำหนังสือสัญญาไมตรี มิให้เกิดเหตุวิวาทกันเรื่องเขตแดนได้ พวกไทยจึงรู้ว่าพวกอังกฤษซึ่งได้ดินแดนพม่าไว้นั้น ประพฤติสมกับที่มีไมตรีกับไทยไม่ปองร้ายเหมือนพม่าเรื่องนี้เจ้าพระยาพระคลังเห็นว่าไม่จริง เพราะเมื่อเฮนรี เบอร์นี เป็นทูตเข้ามานั้น อังกฤษยังรบพุ่งติดพันกับพม่าอยู่ พวกรามัญที่อยู่ในกรุงเทพฯ ได้ขอให้เสนาบดีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอยกกองทัพออกไปกวาดต้อนครอบครัวรามัญที่เป็นพี่น้องให้เข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ให้หมด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหาโยธารามัญราช ยกกองทัพรามัญ

ออกไปกวาดต้อนครอบครัววามัญผ่อนเข้ามา กองทัพก็ยังตั้งอยู่ที่แม่กระษัตริย์
 เจ้าพระยาพระคลังเห็นว่า อังกฤษห้วงหน้าระวังหลังอยู่ เจ้าเมืองเบงกอลจึงให้
 เฮนรี เบอร์นีเข้ามา อ้างว่าสมเด็จพระราชินีอังกฤษให้เจ้าเมืองเบงกอลแต่งตั้งทูต
 เข้ามาทำไมตรีกับกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าควร
 จะเป็นไมตรีกับสมเด็จพระราชินีอังกฤษ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เรียกกองทัพวามัญ
 กลับมายังกรุงเทพฯ ซึ่งเซอร์เจมส์ บรัค ว่าสองประเทศเป็นไมตรีกัน ไม่ต้อง
 ระวังข้าศึกศัตรูนั้น เจ้าพระยาพระคลังก็เห็นด้วย เพราะเป็นไมตรีกันนั้นดี ไฟร์
 ฟ้าฆ่าแผ่นดินอยู่เย็นเป็นสุข และที่เซอร์เจมส์ บรัค ว่าเมื่อเกิดกบฏที่เมืองไทรบุรี
 อังกฤษได้ป้องกันไว้มิให้เกิดภัยแก่กรุงเทพฯ นั้น ความจริงมีว่าเมื่อ ค.ศ. ๑๘๒๖
 เจ้าพระยานครศรีธรรมราชลงไปจัดกองทัพที่ไทรบุรี จะยกทัพไปตีเมืองสลังงอ
 ระหว่างนั้นเฮนรี เบอร์นีจะเข้ามาทำสัญญาทางไมตรีกับไทย ได้พักอยู่ที่เกาะ
 หมาก ผู้สำเร็จราชการเกาะหมากได้ขอให้ เฮนรี เบอร์นี เข้ามาขอรับรองมิให้เจ้า
 พระยานครศรีธรรมราชยกผ่านเกาะหมากไปเพราะเกรงว่า ลูกค้ายาพิษที่เกาะหมาก
 จะตื่นตกใจ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชก็ยินยอม มิได้ยกทัพไปตีสลังงอ แล้วได้
 พาร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี เข้ามาทำหนังสือสัญญาไมตรีที่กรุงเทพฯ แล้วเฮนรี
 เบอร์นี ได้ขอครอบครัวมอญ มะริด ทวาย ตะนาวศรี จำนวน ๑๔๓๘ คน
 และขอเมืองแปะซึ่งเป็นเมืองขึ้นของไทย ถวายดอกไม้เงินทองมา ๒ ครั้งแล้ว
 ไปขึ้นกับเกาะหมากด้วย เรื่องนี้ไม่ทราบว่าเซอร์เจมส์ บรัค จะรู้หรือไม่ เฮนรี-
 เบอร์นี ทำหนังสือสัญญาครวญนั้นว่าด้วยการบ้านเมือง ๑๔ ข้อ การค้าขาย ๖
 ข้อ ในข้อ ๑๓ นั้น ว่าด้วยเรื่องมิให้พี่น้องพระยาไทรบุรี เข้ามารบกวนเมือง
 ไทรบุรี ซึ่งเคยมารบเมืองไทรบุรีมาเมื่อจุลศักราช ๑๑๙๓ ปีเถาะ ตรีศก และ
 เมื่อจุลศักราช ๑๒๐๐ ปีจอสัมฤทธิศก ผู้สำเร็จราชการเกาะหมากได้ให้มาช่วยเจ้า
 พระยานครศรีธรรมราช โดยให้เอากำปั่นมาปิดปากน้ำเมืองไทรบุรีไว้ทั้ง ๒ ครั้ง
 ซึ่งเจ้าพระยาพระคลังก็ได้มีหนังสือขอขบใจผู้สำเร็จราชการเกาะหมากไป และมีได้

ลิมบุญคุณเลย ที่เซอร์เจมส์ บรัค ว่าการอันใดเป็นคุณประโยชน์แก่ไทย ก็เป็นประโยชน์แก่อังกฤษด้วย อังกฤษมิได้ปรารถนาสิ่งใด ๆ เว้นแต่ที่ควรแก่ทางธรรมด้วยกันทั้งสองฝ่าย เสนาบดีจะห้ามได้หรือ แล้วว่าเจ้าพระยาพระคลังประกอบไปด้วยใจอารีรักที่ชอบธรรม จึงมิได้กลัวสิ่งไร แจ้งอยู่กับใจเซอร์เจมส์ บรัค แล้วนั้น ซึ่งเซอร์เจมส์ บรัค พูดดังนี้ ถูกต้องตามประเพณี “เห็นว่าเชอเชมสับรูกเป็นคนมีสติปัญญา วาจาก็อ่อนหวาน สมนักคำเขาเล่าๆเข้ามาว่า เชอเชมสับรูกจะเจรจาสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็จริง มิได้เจือด้วยมารยาและอุบายจะเอาแต่ประโยชน์ฝ่ายเดียว”(๑) เรื่องหนังสือสัญญาว่าด้วยการซื้อขายนั้น จะให้เสนาบดีทั้งหลายตริตรองดู จะทำให้กรุงเทพฯ เป็นไมตรีสนิทกับสมเด็จพระราชินีอังกฤษ เจ้าพระยาพระคลังเห็นว่า ธรรมดาเมืองใหญ่จะทำหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าขายต่อกันก็ด้วยน้ำใจสุจริตซื่อตรงของทั้งสองฝ่ายมิใช่ด้วยข่มขู่เอา ซึ่งเซอร์เจมส์ บรัค ว่า เมื่อเกิดสงครามที่เมืองจีน พวกขุนนางอังกฤษเป็นภาระมาก เหตุนี้ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๔๐ เมื่อเกิดเหตุพิศัญญาประการใด พวกขุนนางอังกฤษก็มีได้มาเรียนให้เสนาบดีในกรุงเทพ ฯ ทราบ ทว่าฝ่ายไทยทำพิศัญญานั้นเห็นจะเป็นด้วยเรื่องเงินเรือฟู้กัต(๒) เมื่อจุลศักราช ๑๒๐๑ ปีขุน เอกศก กองตระเวนจับเรือฟู้กัตได้ลำหนึ่ง เมื่อจุลศักราช ๑๒๐๘ ปีมะเมีย อัฐศกก็จับได้อีกลำหนึ่ง พวกจีนเรือฟู้กัตเหล่านี้บรรทุกฝืนเข้ามาเที่ยวจอดแอบฝืนแอบเกาะชาย จนถึงริมปากน้ำเจ้าพระยานัดหมายกับจีนคนชั่วในบ้านเมืองออกไปซื้อขายกันแล้วเที่ยวกระทำหยาบช้ำต่างๆ พวกจีนเอาฝืนมาขายทั้งทางบกทางน้ำ จะห้ามปรามก็ไม่ฟัง จับได้ก็ถูกลงโทษจำขังเหมียน และถึงฆ่าก็มี ธิราชบาทว์ แต่ก็ไม่เข็ดหลาบ พวกจีนที่เข้ามาอยู่

(๑) “จดหมายเหตุเรื่องเชอเชมสับรูก เข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๕๓” ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๖ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร หน้า ๕๖-๕๗

(๒) เรื่องจีนเรือฟู้กัตมีกล่าวละเอียดในหนังสือ “Papers Respecting Siam.” Inclosure 21-25

ในขอบเขตเทศมณฑลกรุงเทพฯ ก็มาชักชวนคนชาติอื่นและคนไทยให้สู้รบฟัน ถ้าบ้านเมืองใดประชาชนสู้รบฟันกันมากก็ไม่เจริญเลย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ทรงเกลียดชังคนสู้รบฟันนัก เสนาบดีและข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยช่วยกันระงับรักษา จะมีให้คนไทยและคนในบ้านเมืองสู้รบฟันได้ จีนเรือฟูกัดที่จับได้ครั้งก่อน มิสเตอร์บอนำ เจ้าเมืองสิงคโปร์มีหนังสือเข้ามาขอโทษออกไปว่าจะห้ามปรามมิให้มาค้าขายฟันอีก แต่ก็ไม่ได้ผลหลาย ต่อมา ยังเข้ามาค้าฟันอีก เมื่อถูกจับได้ เจ้าเมืองสิงคโปร์ก็ส่งหนังสือมาขอโทษอีก ก็ได้ปล่อยให้ออกไปโดยทางไมตรีอีกครั้ง และไทยได้มีหนังสือกำชับไปว่า อย่าให้พวกจีนฟูกัดเข้ามาเที่ยวลอบลักขายฟันต่อไป ทุกวันนี้ข้างฝั่งทะเลตะวันตกจีนเรือฟูกัดก็ยังบรรทุกฟันเข้ามาขายในเขตแดนอีกคราวละ ๔-๕-๖ ลำ เที่ยวจอดซื้อขายตามเกาะ อ่าว พบเรือไทยลำเล็ก ๆ ตามฝั่งก็เข้าปล้นไล่ยิง เก็บเอาทรัพย์สินไปแล้วจมเรือเสีย ต้องให้กำปั่นตระเวน และเรือรบ เรือไล่ออกไปรักษาการปราบปรามอยู่เสมอ ขอให้เซอร์เจมส์ บรัค ผู้มีสติปัญญาและตั้งอยู่ในยุติธรรม และตั้งใจเข้ามาปรึกษาหารือให้สองพระนคร เป็นมิตรเจริญ ยิ่งกว่าแต่ก่อน จงพิจารณาเหตุก็จะเห็นว่าเป็นความจริง หนังสือของเจ้าพระยาพระคลังฉบับนี้ให้มา ณ วันพุธ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๐ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอ โทศก

หนังสือเจ้าพระยาพระคลัง ตอบจดหมายฉบับที่ ๓ ของเซอร์เจมส์ บรัค มีใจความว่า เจ้าพระยาพระคลังได้พิจารณาเหตุหนังสือฉบับที่ ๓ ของเซอร์เจมส์ บรัค แล้วไม่เข้าใจชัดเจน ที่ว่าสมเด็จพระราชินีแห่งเกรตบริเทนและไอร์แลนด์ อินดิสถานมีคำสั่งให้เซอร์เจมส์ บรัค ผู้มีสติปัญญารอบรู้ในความที่จะเข้ามาเจริญพระราชไมตรี มาเจรจาการบ้านเมืองให้สองประเทศเป็นไมตรียิ่งขึ้นนั้น ฝ่ายไทยมีความยินดีในคำของเซอร์เจมส์ บรัค เพราะพระราชไมตรีจะได้วัฒนาถาวรไปชั่วกาลปาวสาน และว่าถ้าผู้ใดมาว่าอย่างอื่น ผู้นั้นก็เป็นศัตรูแก่เมืองทั้งสอง เซอร์เจมส์ บรัค ไว้ใจว่าบรรดาเสนาบดีในกรุงเทพ ฯ

คงจะไม่ฟังความแต่ข้างเดียว เจ้าพระยาพระคลังรู้ความว่าเซอร์เจมส์ บรัค จะเข้ามา ณ กรุงเทพ ฯ พวกลูกค้าก็เข้ามาเล่าลือกันต่าง ๆ เสนาบดีรู้ความดังกล่าวก็มีไต่สนใจในถ้อยคำนั้น ที่กรุงเทพ ฯ ลูกค้าจีน แขก ฝรั่งต่างชาติต่าง ๆ เข้ามาค้าขายมาก มีทั้งคนก็คนชั่วปะปนอยู่ คนชั่วจะเก็บเหตุการณ์ในบ้านเมืองไปพูดประการใดให้ฟัง ขอเซอร์เจมส์ บรัค อย่าได้ถือคำเหล่านั้นเป็นอารมณ์เลย ถ้าเซอร์เจมส์ บรัค และเสนาบดีทำใจเหมือนกันไม่ฟังถ้อยคำผู้น้อยมาผูกพันให้เป็นเหตุใหญ่ขึ้นแล้ว ทางพระราชไมตรีทั้ง ๒ พระนครจะเจริญนานตลอดไป เรื่องร่างหนังสือสัญญาที่ส่งมานั้น เจ้าพระยาพระคลังว่ามีไต่มีความสงสัยสิ่งหนึ่งสิ่งใดในข้อซึ่งจะสัญญากันนั้น ที่ว่าในร่างสัญญาใหม่ได้ขยายให้ข้อ ๖ กับข้อ ๑๐ ยาวออกไปอีก และข้อ ๗ กับข้อ ๙ ในสัญญาเก่าจะขอยกขึ้นว่าใหม่ และที่เซอร์เจมส์ บรัค จะขอยกสัญญาเก่า ๒ ข้อ จะเพิ่มเติมขึ้นในหนังสือสัญญาเก่าอีก ๒ ข้อจะยกถอนไป เจ้าพระยาพระคลังว่าจะยอมให้ถอนไปตั้งใจ ฝ่ายไทยก็เคยไปถอนหนังสือสัญญาครั้งเฮนรี เบอร์นีมาทำไว้ ข้อ ๑๓ อันว่าด้วยเรื่องเมืองไทรบุรีเมื่อจุลศักราช ๑๒๐๓ ปีฉลู ตรีกก มาครั้งหนึ่งแล้ว จะยอมให้เซอร์เจมส์ บรัค เพิ่มเติมข้อความในหนังสือสัญญาข้อ ๖ กับข้อ ๑๐ ได้ แต่จะเพิ่มเติมข้อความลงอย่างไร ให้วามาให้เข้าใจเสียก่อน ถ้าฝ่ายไทยเห็นจะเป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย ก็จะยอมให้เพิ่มเติมข้อความและถอนข้อความได้ที่เซอร์เจมส์ บรัค ว่าคนอังกฤษจะได้ที่อยู่ในเมืองไทยและคนไทยจะได้ที่อยู่ในดินแดนอังกฤษก็ควร และว่าพ่อค้าจะค้าหรือไม่ค้าก็สุดแต่ความเห็นชอบของตนเอง กับว่าได้เชื่อใจในบรรดาเสนาบดีฝ่ายกรุงเทพ ฯ เป็นอันดีนั้น เจ้าพระยาพระคลังกับเสนาบดีทั้งปวงจะปรึกษาหารือจัดการโดยยุติธรรมแต่ที่ควรจะเป็นประโยชน์ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เจ้าพระยาพระคลังจะนำความในหนังสือสัญญาทั้ง ๙ ข้อของเซอร์เจมส์ บรัค ขึ้นกราบทูลพระราชวงศานุวงศ์ให้ทราบ จะได้มีรับสั่งให้ประชุมเสนาบดีปรึกษาข้อสัญญาดังกล่าวนี้นี้ ถ้าปรึกษาแล้วเห็นพร้อม

กันว่าถูกต้องตามพระราชประเพณีกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยาแล้ว จึงจะให้
มาต่อภายหลัง หนังสือเจ้าพระยาพระคลังฉบับนี้ให้มา ณ วันพุธ ขึ้น ๑๒ ค่ำ
เดือน ๑๐ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอ โทศก

ในวันอาทิตย์ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๑๐ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอ โทศก
ท่านเสนาบดีและข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่ง รู้สันักัดจัดเจนในการ
นานาประเทศทั้งปวง ประชุมกันที่พระราชนิเวศน์มหาสถาน มีเจ้าพระยาพระ
คลังเสนาบดี ที่สมุหพระกลาโหมเป็นประธาน พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา
ธิบตี พระยาราชสุภาวดีศรีบรมหยังษ์ (๑) เจ้าพระยามหาโยธารามัญราช (ทอ-
เรียะ) จมื่นไวยวรนาถภักดีศรีสุริยวงศ์ (๒) พระยาพิพัฒน์โกษาราช ปลัด
พระยาจุฬาราชมนตรี เจ้ากรม ๆ ท้าวหา พระยาโชฎีกราชเศรษฐี เจ้ากรม ๆ
ทำซ้าย จมื่นทิพเสนา จมื่นราชามาตย์ ปลัดกรมพระตำรวจทหารแห่ ต้นเชือก
ซ้ายขวา นายจำเรศ มหาตเล็ก พระยาสวัสดิวาริ จางวางเจ้าภาษี ปรีक्षा
พร้อมกันด้วยหนังสือสัญญา ๙ ข้อของเซอร์เจมส์ บรัค ขุนนางอังกฤษ หนังสือ
สัญญาข้อหนึ่งนั้นว่า ตั้งแต่นี้ไปจะให้ความสุขสำราญและราชไมตรีจำเริญไว้
แก่เมืองทั้งสองตราบเท่ากัลปาวสาน ที่สัญญาตั้งนี้คือ กษัตริย์ผู้ครองเมือง
เกรตบริเตน ไอร์แลนด์ และอินคิสถานฝ่ายหนึ่ง กับกษัตริย์แห่งกรุงเทพพระ
มหานครฝ่ายหนึ่ง กับราชวงศ์สืบ ๆ กันไปเบื้องหน้าควรจะถือตามกันทั้งสองฝ่าย
ข้อสัญญาของเซอร์เจมส์ บรัค ข้อ ๑ นี้ บรรดาเสนาบดีปรึกษากันเห็นชอบด้วย
และมีความยินดีเป็นอันมาก แต่ว่าไม่สมควรจะจารึกพระนามของพระเจ้าแผ่นดิน

(๑) เป็นเจ้าพระยานิกรบดินทร์ ที่สมุหนายก ในรัชกาลที่ ๔

(๒) “พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓” ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ องค์การคำกรุ-
ธกา, พ.ศ. ๒๕๐๔, เล่ม ๒, หน้า ๑๕๗ กล่าวว่า “ครั้งนั้นโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ยก
ท่านเจ้าพระยาพระคลังขึ้นเป็นใหญ่ ไม่สมควรที่จะพูดจาด้วยเซอร์เยิมบรุค จึงโปรดให้จมื่น
ไวยวรนาถ บุตรผู้ใหญ่ของท่านเป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาตเล็ก พระราชทานพานทอง
เต้าน้ำทอง กระโถนทอง ดาบฝักทอง ให้พูดจารับรองด้วยเซอร์เยิมบรุค”

ทั้ง ๒ พระนครลงไว้ในหนังสือข้อสัญญานั้น พระราชประเพณีของไทยแต่โบราณนั้น เสนาบดีจะจารึกพระนามของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองฝ่าย ซึ่งเป็นพระราชไมตรีกันไว้ในแผ่นพระสุพรรณบัฏ ครั้นนี้ก็ควรจะจารึกลงในพระสุพรรณบัฏตามแบบอย่างประเพณีเช่นกัน ทั้งควรให้ประกาศให้เมืองประเทศราชทั้งปวงและอาณาประชาราษฎรพ้องคำพานิชทั้งปวงทราบโดยทั่วกัน ถ้าเซอร์เจมส์ บรัคเห็นชอบกับฝ่ายไทยแล้ว กลับออกไปขอให้แจ้งความนี้ให้ลอร์ดปาลเมอร์สตันทราบ ถ้าลอร์ดปาลเมอร์สตันเห็นดีถูกต้องประเพณีอังกฤษแล้ว ก็ควรจะทำด้วยกันตั้งนี้ทั้งสองฝ่าย

ในหนังสือสัญญาข้อ ๒ ของเซอร์เจมส์ บรัค นั้นว่า ฝ่ายคนอันอยู่ใต้บังคับอังกฤษยอมจะให้มาและมีที่อยู่อ่และค้าขายในเมืองไทย หัวเมืองที่เป็นขอบเขตเสมาแห่งท่านผู้ครองกรุงเทพ ฯ แล้วพวกประเทศอื่น ๆ ได้คุณและโอกาสในการซื้อขายและการอื่น ๆ เป็นคุณประการใด จะได้แก่คนอันอยู่ใต้บังคับอังกฤษเหมือนกัน อนึ่ง ถ้าคนอันอยู่ใต้บังคับกรุงเทพ ฯ จะไปมีที่อยู่อ่ค้าขายในแดนอังกฤษทั่วเขตแดนก็ยอมให้ทำได้ แล้วคนประเทศอื่น ๆ ได้คุณและโอกาสในการซื้อขายและการอื่น ๆ เป็นคุณประการใด ก็จะได้แก่คนไทยเหล่านั้นเหมือนกัน หนังสือสัญญาข้อ ๒ นี้ เสนาบดีปรึกษากันเห็นว่าไม่มีพ่อค้าไทยไปซื้อขายในบ้านเมืองอังกฤษ มีแต่คนไม่เอาถ่านทั้งญาติและภุมิลาเนาไปเที่ยวอยู่ในอังกฤษ คนเหล่านี้ไม่น่าเอาธุระด้วย ส่วนคนอยู่ใต้บังคับอังกฤษนั้นเข้ามาค้าขายในเมืองไทย ทั้งทำมาหากินอยู่นานมาแล้วหลายชั่วอายุคน จนมีภรรยา มีบุตรหลานเกี่ยวพันกันทุกชาติทุกภาษา เช่น ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเหมือนกัน จะทำการสิ่งใดก็ได้ ถ้าทำผิดก็ถูกลงโทษตามกฎหมายไทย เมื่อจุลศักราช ๑๑๙๖ ปีวอก ฉศก นายโรเบิร์ต ฮันเตอร์^(๑) เข้ามาค้าขายอยู่ ณ กรุงเทพ ฯ เมื่อแรกก็ประพฤติตัวดี เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต้องพระราช

(๑) เรื่องนายฮันเตอร์ มีปรากฏละเอียดในหนังสือ “Papers Respecting Siam” Inclosure 19, 29, 43,

ประสงค์เป็นใหญ่น้อยก็หาเข้ามาจำหน่ายและ ได้ซื้อไว้สำหรับเป็นกำลังของบ้านเมือง (๑) นายฮันเตอร์เข้ามาอยู่ที่กรุงเทพ ฯ หลายปี ได้หญิงชาวโปรตุเกสที่กรุงเทพ ฯ เป็นภรรยา มีบุตรต่อมา ภายหลังนายฮันเตอร์มาคบกับพวกจีนทุจริตลักลอบขายฝิ่นอันเป็นของต้องห้ามและพุดจาซ่มชู่ลูกค้ำ พุดอวดเรื่องเรือกำปั่นไฟ แล้วนำเข้ามาเล่นอวดขุนนางและราษฎรทั้งปวงลำหนึ่ง กำปั่นไฟลำนี้เก่าคร่ำครวญอยู่บ้างแล้ว จะขอขายให้หลวงเป็นราคา ๑๒๐๐ ชั่ง เจ้าพนักงานไม่ซื้อไว้ก็โกรธ ว่ากล่าวเจ้าพนักงานต่าง ๆ เสนาบดีทั้งหลายจึงขับไล่ให้นายฮันเตอร์ออกไปจากบ้านเมือง (๒) ส่วนนายเชมส เฮ เป็นชาวอังกฤษเช่นเดียวกับนายฮันเตอร์ มิได้ทำความสิ่งใดเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองก็ให้อยู่ค้าขายมาจนทุกวันนี้ นายเชมส เฮ ได้มาช่วยเจ้าพนักงานแปลหนังสือเขียนหนังสือฝรั่งอยู่บ้าง บรรดาเสนาบดีเห็นว่านายฮันเตอร์เข้ามาอยู่กรุงเทพ ฯ คนเดียวยังพุดจาอวดดี ถ้าชาวอังกฤษจะเข้ามาอยู่ ณ กรุงเทพ ฯ เป็นจำนวนมากแล้ว ก็คงจะเที่ยวก่อเหตุวิวาทกับไทยทั่วไปจะเกิดความใหญ่ขึ้นได้ จึงเห็นว่าจะให้พวกอังกฤษเข้ามาอยู่มากนักไม่ได้ บ้านเมืองจะไม่อยู่เย็นเป็นสุข ทั้งจะทำให้ทางไมตรีมัวหมองไป ความข้อ ๒ นี้จึงยอมให้ไม่ได้

ในหนังสือสัญญาข้อ ๓ ของเซอร์เจมส์ บรัค นั้นว่า ฝ่ายท่านผู้เป็นกษัตริย์ครองกรุงเทพ ฯ พระองค์สัญญาไว้ว่า ถ้าผู้ใดถือศาสนาแห่งพระเยซูคริสต์ และได้นมัสการตามศาสนานั้น ในแว่นแคว้นแห่งเมืองที่พระองค์

๑) ทำให้นายฮันเตอร์มีความดีความชอบได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงอาวุธวิเศษประเทศพานิช

๒) “พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓” เล่ม ๒ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, องค์การคำครุสภา, พ.ศ. ๒๕๐๔, หน้า ๕๓-๕๔ อ้างว่าเมื่อนายฮันเตอร์ออกไปจากประเทศไทยแล้ว ได้ไปพุดอวดว่าจะออกไปฟ้องต่อรัฐบาลอังกฤษจะให้เรือรบเข้ามาชำระความ ฉะนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ไปทำเมืองนครเขื่อนขันธ์ เสรียมบ้อมมหาสังหาร บ้อมเพชรหึง ขึ้นอีก ๒ ฟากแม่น้ำชั้นหนึ่ง ทำปึกกาขึ้นที่หน้าเมือง ๒ ตำบล ที่สมุทรปราการให้เจ้าพระยาพระคลังไปทำปึกกาขึ้นอีก ทำท่อนปักหลักต้นโกลน เล่นสายโซ่ข้ามแม่น้ำ ที่หลังบ้อมผีเสื้อ และถมศิลาที่แหลมฟ้าผ่า รวักะลาวนอีก ๕ กอง ไว้ช่องแต่เรือพอดิน เรียกว่าโชนทวาร

ทรงครองอยู่ พระองค์อนุญาตให้ทำได้มิให้ขัด และพระองค์จะประทานให้มีที่อันควรจะฝังศพของคนที่ถือคัมภีร์นั้น อนึ่ง ฝ่ายท่านผู้เป็นกษัตริย์ครองเมืองอังกฤษนั้นก็สัญญาว่า ถ้าคนถือพระพุทธศาสนาอยู่ในแดนเมืองอังกฤษ คนเหล่านั้นจะได้มีมัสการตามลัทธิของตนไม่ขัดสิ่งใด แล้วจะประทานให้มีที่ฝังศพ จะเผาศพของคนที่ถือพระพุทธศาสนาเป็นอันสมควร ความข้อ ๓ นี้เสนาบดีปรึกษาพร้อมกันเห็นว่ากรุงเทพ ฯ เป็นเมืองใหญ่มีพลเมืองหลายเพศหลายภาษา นับถือศาสนาต่างกัน เช่น ฝรั่งเศสโปรตุเกส บาทหลวงฝรั่งเศส หมออเมริกันเหล่านั้นก็เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นอันดี ทั้งโปรดให้สร้างวัดตามศาสนาของตนด้วย คนใดมีสติปัญญาดีก็ได้รับพระกรุณาชุบเลี้ยงมีบรรดาศักดิ์ตามสมควร มีความสุขสบาย ชาวต่างประเทศดังกล่าว เช่น หมอบลัคเล ได้แปลหนังสือตำราปลูกฝ้าย และตำราคลอดบุตร สั่งให้เจ้าพนักงานทูลเกล้า ฯ ถวาย หมอยอนเป็นผู้รู้หนังสือไทยหนังสืออังกฤษชัดเจน ก็ได้มาช่วยเจ้าพนักงานเขียนหนังสือแปลหนังสืออังกฤษออกเป็นคำไทยเสมอ ๆ หมออเมริกันเข้ามาทำหนังสือแจกเผยแพร่คริสต์ศาสนา มิได้ทำสิ่งใดเหลือเกินก็อยู่ได้ด้วยดี บรรดาคนต่างชาติทั้งหลายเมื่ออยู่เมืองไทยถึงแก่กรรมลงก็ได้ฝังศพกันตามเพศภาษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงรังเกียจในศาสนาของคนต่างประเทศ และถ้าคนไทยไปอยู่ที่ประเทศอังกฤษ และบ้านเมืองใดก็ดี จะยังนับถือศาสนาพุทธอยู่หรือไปนับถือศาสนาอื่นก็ตาม เมื่อตายลงจะจัดการเผาหรือฝังศพก็แล้วแต่เขา ฝ่ายไทยไม่เอาเป็นธุระ ดังนั้นบรรดาเสนาบดีจึงเห็นว่า เรื่องที่ฝังศพนั้นไทยไม่ต้องการที่จะให้เป็นข้อสัญญา

ในหนังสือสัญญาข้อ ๔ ของเซอร์เจมส์ บรัค นั้นว่า ท่านผู้เป็นอธิปไตย ครองเมืองเกรตบริตัน เมืองไอร์แลนด์ และเมืองอินดิสถานฝ่ายข้างหนึ่ง และท่านผู้เป็นกษัตริย์ครองกรุงเทพ ฯ ฝ่ายข้างหนึ่ง ยังปลงพระทัยพร้อมกันจะตั้งคำสัญญาอีกฉบับหนึ่งว่าด้วยทางค้าขายแก่กัน บรรดาจะให้การนี้มี

ประโยชน์ยิ่งมากขึ้นแก่เมืองทั้งสอง ความข้อ ๔ นี้ บรรดาเสนาบดียังไม่เห็น
ความแจ่มแจ้ง จึงไม่อาจจะโต้ตอบเอาเป็นข้อสัญญาได้

ในหนังสือสัญญาข้อ ๕ ของเซอร์เจมส์ บรัค นั้นว่าฝ่ายท่านผู้เป็น
กษัตริย์ครองเกรตบริเตน ไอร์แลนด์ และอินดิสถาน ท่านสัญญาไว้ว่า ตั้งแต่
นี้ไปภายหน้าถ้าคนที่อยู่ใต้บังคับกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยาไปค้าขายแดน
อังกฤษ พวกอังกฤษจะทำการอันใดขัดขวางให้คนไทยเหล่านั้นเสียประโยชน์ใน
การซื้อขายก็หาไม่ได้ ก็ห้ามเสียมิให้ทำได้ แล้วฝ่ายท่านผู้เป็นกษัตริย์ครองกรุง
เทพ ฯ เล่า ท่านสัญญาไว้ว่าตั้งแต่นี้ไปภายหน้า เมื่อคนอันอยู่ในบังคับอังกฤษ
เข้ามาค้าขายอยู่ ณ กรุงเทพ ฯ ฝ่ายกรุง ฯ นั้นจะทำการอันใดขัดขวางให้พวก
คนอังกฤษพ่อค้าเหล่านั้นเสียประโยชน์ในการซื้อขายก็หาไม่ได้ ก็ห้ามเสียมิให้ทำ
ได้ ความข้อ ๕ นี้ เสนาบดีปรึกษาร่วมกันว่า การซื้อขายในกรุงเทพ ฯ
นั้น สินค้าที่ห้ามซื้อขายโดยเด็ดขาด ก็คือฝิ่นซึ่งเป็นยาเสพติด ส่วนพ่อค้า
ต่างชาติจะบรรทุก ปืน กระสุนปืน ดินปืน มาขายในกรุงเทพ ฯ ก็ได้แต่ต้องขาย
ให้แก่พระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น ถ้าพระองค์ไม่ทรงซื้อ พ่อค้าต้องขนสินค้าอาวุนั้น
กลับออกไป จะขายให้แก่ไพร่บ้านพลเมืองไม่ได้ สำหรับข้าวเปลือกข้าวสารก็
ห้ามซื้อขายเป็นสินค้าออก ให้ซื้อขายได้ภายในประเทศเท่านั้น เพราะเป็นอาหาร
ของพลเมืองจะได้ไม่ขาดแคลน แต่ถ้าปีใดทำนาได้ผลอุดมสมบูรณ์มากก็พอจะ
อนุโลมให้ขายไปนอกประเทศได้บ้าง ฝิ่น ข้าวเปลือก ข้าวสาร ปืน กระสุนปืน
ดินปืน เป็นของต้องห้ามมาแต่โบราณเป็นประเพณีสืบ ๆ มาแต่ก่อน ที่ว่าอย่า
ให้ขัดทางค้าขายนั้น ลูกค้าชาติต่าง ๆ ที่มาค้าขายที่กรุงเทพ ฯ หรือลูกค้าที่
กรุงเทพ ฯ ไปค้าขายบ้านเมืองใด ๆ ก็ไม่เห็นว่าจะถูกขัดขวางแต่อย่างใด มี
แต่พูดว่าขาดทุนบ้างหรือบ้างก็ได้กำไร กับว่าลูกค้าไปขึ้นร้านขึ้นห้างนั้นซื้อขาย
สินค้าไม่มีราคา เมื่อจะกลับมาก็ที่สิ่งของให้เป็นผ้าบ้างเป็นผ้ายบัง สิ่งของ
ต่าง ๆ จะเอาเงินก็ไม่ได้ ได้ยินพูดแต่ดังนี้ ความข้อ ๕ นี้เห็นว่าไม่จำเป็น
ที่จะต้องทำสัญญากัน

ในหนังสือสัญญาข้อ ๖ ของเซอร์เจมส์ บรัค นั้นว่ากษัตริย์ผู้ครอง
 กรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา ก็อนุญาตว่า ถ้าข้างอังกฤษได้เห็นชอบ
 จะตั้งกงสุล คือผู้สำหรับจะเอาธุระเป็นพนักงานจะว่ากล่าวในการซื้อขาย ให้มา
 อยู่ในเมืองใด ๆ อันเป็นท่าจอดในแคว้นแคว้นกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา ก็ให้
 มาได้ แล้วพนักงานของกงสุลเหล่านั้นนี้ คือว่า ถ้าพวกอังกฤษอันอยู่ในกรุงเท
 พพระมหานครศรีอยุธยาเป็นความกันเองก็ดี เป็นความกับชาวกรุง ๆ ก็ดี กงสุล
 เหล่านั้นจะเอาเป็นธุระพิจารณาปรึกษากันกับขุนนางในกรุง ๆ ให้ระงับดับความ
 ให้สูญจงได้ แล้วฝ่ายท่านผู้เป็นอธิปไตยในเมืองอังกฤษเล่า ท่านก็อนุญาตว่าถ้า
 ข้างกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยาได้เห็นชอบจะตั้งกงสุลไปอยู่ในเมืองใด ๆ
 อันเป็นท่าจอดในแดนอังกฤษ เป็นภาระธุระเหมือนกันก็ให้ทำได้เป็นเสมอกันนั้น
 ความข้อ ๖ นี้ เสนาบดีทั้งปวงปรึกษาร่วมกันว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาเจ้าพระยา
 วิชาเอนทร์ (คอนสแตนติน ฟอลคอน) เข้ามาอยู่ในอยุธยา เจ้าพระยาวิชาเอนทร์
 ละธรรมเนียมฝรั่งเสีย มาถือประเพณีไทยตามพระราชกำหนดกฎหมายกรุง ๆ เป็น
 คนมีสติปัญญาสวามิภักดิ์สมัครทำราชการ พระเจ้าแผ่นดิน (สมเด็จพระนารายณ์
 มหาราช) จึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นเจ้าพระยาวิชาเอนทร์ขุนนางผู้ใหญ่ใช้
 สอยอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาช้านานจนถึงแก่กรรม นอกจากนี้ก็มีฝรั่งชาติโปรตุเกสตั้ง
 บ้านเรือนอยู่ ณ กรุง ๆ ตั้งแต่โบราณมาจนทุกวันนี้เป็นอันมาก ที่ได้เป็นขุนนาง
 ตำแหน่งต่าง ๆ ก็มี เมื่อจุลศักราช ๑๑๘๒ ปีมะโรง โทศก เจ้าเมืองโปรตุเกสมี
 หนังสือเข้ามา ณ กรุง ขอส่งกงสุลมาประจำ ณ กรุงเทพฯ ชาวโปรตุเกสที่เป็น
 ขุนนางอยู่ในกรุงเทพฯ มีความยินดีจึงเรียนกับเสนาบดีรับรองว่าถ้ากงสุลจะทำ
 การสิ่งหนึ่งสิ่งใด ก็จะประพฤติตามอย่างธรรมเนียมไทยเหมือนฝรั่งชาวโปร
 ตูเกสซึ่งอยู่ ณ กรุงเทพฯ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกงสุลโปรตุเกสได้ ทั้งได้พระราช
 ทานที่ให้ปลูกบ้านเรือนอยู่ด้วย แต่ไม่มีพ่อค้าชาวโปรตุเกสนำเรือมาค้าขายสักลำ
 ไม่เป็นผลประโยชน์กับไทยเลย และชาวต่างชาติที่มาค้าขายในกรุงเทพฯ เมื่อ

เกิดถ้อยความสิ่งใด เกี่ยวกับลูกค้า ณ กรุงเทพ ฯ ด้วยเรื่องซื้อขาย ถ้าเรื่องเล็กน้อยเจ้าพนักงานก็ว่ากล่าวให้ ถ้าเป็นเรื่องใหญ่เสนาบดีก็ตัดสินให้ตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมไทย ถ้าเกิดเรื่องตามหัวเมือง เจ้าเมืองกรมการเมืองก็ตัดสินความให้ตามกฎหมายบ้านเมือง ไทยไม่เคยไปตั้งกงสุลอยู่ที่บ้านเมืองใด และถึงแม้ว่าเมืองใดจะมาชักชวนให้ไทยตั้งกงสุลไปประจำอยู่ไทยก็ไม่ต้องการทำเช่นนั้น เพราะไม่เห็นเป็นประโยชน์อย่างไร ถ้าลูกค้าฝ่ายกรุงเทพ ฯ ไปเกิดถ้อยความในบ้านเมืองใดก็ให้อยู่ในบังคับบ้านเมืองนั้น ดังนั้นบรรดาเสนาบดีจึงไม่พอใจที่จะให้คนอังกฤษเข้ามาเป็นกงสุลอยู่ในบ้านเมือง ความเรื่องขอตั้งกงสุลนี้ให้ยกเลิกเสีย

ในหนังสือสัญญาข้อ ๗ ของเซอร์เจมส์ บรัค นั้นว่า ถ้าและเรือรบของเจ้าแผ่นดินอังกฤษของคอมปานีที่ครองเมืองอินเดีย มีเหตุจะมาถึงที่จอด ถึงแม่น้ำแห่งใด ๆ ในแคว้นแคว้นกรุง ฯ ประการนั้นจะซื้อเข้าของอันสำหรับจะใช้ในเรือและเครื่องอาหารและพื้นเป็นต้น ฝ่ายท่านผู้เป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติในกรุง ฯ ท่านก็ยอมสัญญาไว้ว่าจะทำได้แล้ว ครั้นจะซื้อข้าวของนั้นยอมให้ซื้อตามราคาอันควรด้วยธรรม ถ้ากำปั่นและเรือรบอันเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน ณ กรุงเทพ ฯ มีเหตุจะเข้าไปในที่จอดและแม่น้ำใด ๆ ที่เป็นเขตแดนอังกฤษ ฝ่ายท่านผู้ครองเมืองเกรตบริเตน เมืองไอร์แลนด์ เมืองฮินดูลสถาน ท่านก็ยอมสัญญาไว้ว่าจะทำได้เหมือนกัน มิได้ขัดขวางสิ่งใดนั้น ความข้อ ๗ นี้เสนาบดีปรึกษากันแล้วเห็นว่า กรุงเทพ ฯ มีเขตแดนฝ่ายบก ทิศเหนือ ทิศตะวันตก ตะวันออก กว้างขวางมาก ทิศใต้เป็นทางทะเลบ้านเมืองน้อย ไม่เหมือนอังกฤษ มีทะเลมากบ้านเมืองก็มากมายมีท่าจอดเรือทุกแห่ง ส่วนชายทะเลของประเทศไทยนั้นส่วนมากมีคลองเล็กตื้นปากน้ำตื้นทุกเมือง ไม่เป็นที่จอดเรือได้ เรือรบจะมาจอดได้แต่ในทะเล ถ้าเรือกินน้ำลึกจะเข้ากรุงเทพ ฯ ก็จอดได้แค่นอกสันดอน จะซื้อหาสิ่งใดไทยก็ต้องช่วยเหลือให้ได้ซื้อหาตามราคาซื้อขาย ฝ่ายเรือของไทยถ้ามีเหตุจะต้องไปประเทศ

อังกฤษ ก็คงจะซื้อหาสิ่งของได้สะดวกเช่นกัน ทุกวันนี้ทั้ง ๒ ประเทศก็เป็นมิตรกันอยู่แล้ว ไม่จำเป็นจะต้องทำสัญญา

ในหนังสือสัญญาข้อ ๘ ของเซอร์เจมส์ บรัค นั้นว่า ถ้าและกำปั่นเรือใด ๆ ที่ใช้ธงอังกฤษจะเกยหาดทรายโคนหินแตกอับปางใกล้ฝั่งเขตแดนกรุง ฯ ฝ่ายกษัตริย์ผู้ครองกรุงเทพ ฯ นั้นทรงยอมสัญญาไว้ว่า ถ้ามีช่องจะช่วยได้จะให้ช่วยจนเต็มกำลัง เก็บเรือเก็บข้าวของนั้นรักษาไว้ จะได้ส่งคืนให้แก่เจ้าของด้วยดี อนึ่งนายเรือลูกเรือที่เสียคังนั้นกับทั้งข้าวของ ๆ ของเขา พวกไทยจะรักษาบำรุงไว้ให้ปราศจากอันตราย แล้วถ้ากำปั่นและเรือลำใด ๆ ที่ใช้ธงไทยได้ถึงที่แตกเสียใกล้แดนอังกฤษ ท่านผู้ครองเมืองอังกฤษก็ยอมสัญญาไว้ว่า จะให้พวกอังกฤษสงเคราะห์ช่วยในผู้คนและข้าวของให้ปราศจากอันตรายได้ ความข้อ ๘ นี้ เสนาบดีปรึกษาร่วมกันเห็นว่า กำปั่นลูกค้าใช้ธงอังกฤษมากำขาย ณ กรุงเทพ ฯ ไม่เคยมาเกยตื้นเรือแตกเลย หรือถ้าหากภายหน้าเรือที่ใช้ธงอังกฤษมาแตกริมฝั่ง ณ หัวเมืองใดที่ขึ้นกับกรุงเทพ ฯ ถ้าความทราบถึงเจ้าเมืองกรมการเมืองแล้ว ก็คงจะช่วยโดยสมควรที่จะช่วยได้ เมื่อเดือน ๗ ปีจอ โทศก นายเบนเซน เข้ามาแจ้งว่าเรือแตกที่เมืองเขมร เข้ามาจะขอโดยสารเรือ ณ กรุงเทพ ฯ ออกไปสิงคโปร์ ไทยจึงรู้เรื่องและได้ให้เงินไป ๑๐ ตำลึงด้วยเมตตา สืบไปภายหน้าถ้าทราบว่ามีเรือที่ใช้ธงอังกฤษมาแตกที่เขมรอีก ไทยจะมีหนังสือไปให้เขมรได้ช่วยสงเคราะห์เรือนั้น เพราะเขมรเป็นเมืองขึ้นของกรุงเทพ ฯ ถ้าเรือไทยไปค้าขายและอับปางในแดนอังกฤษ ขุนนางอังกฤษก็คงช่วยเหลือเพราะเป็นไมตรีกัน ความข้อนี้จึงเห็นว่าไม่ต้องสัญญากัน

ในหนังสือสัญญาข้อ ๙ ของเซอร์เจมส์ บรัค ว่า ถ้าเว้นไว้แต่ข้อความที่เปลี่ยนแล้วในหนังสือฉบับนี้ และที่จะเปลี่ยนในฉบับอันจะสัญญาด้วยการค้าขายนั้น ข้อใด ๆ อื่นอันเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่เมืองทั้ง ๒ ฝ่ายก็คงจะจำเริญไว้ตามหนังสือสัญญาเก่าที่คอมปานีอันครองเมืองอินเดียได้สัญญาไว้กับกษัตริย์ผู้

กรุงเทพมหานคร ฯ ก็ได้จำเริญแต่ขึ้นไปทราบเท่ากลัปาวสาน ความข้อ ๙ นั้นเสนาบดี
 ปรีक्षाพร้อมกันเห็นว่ามีความแต่จะให้รักษาหนังสือสัญญาเดิมไว้ ร่างสัญญา
 ของเซอร์เจมส์ บรัค ๙ ข้อนั้น ความข้อ ๑ ฝ่ายไทยมีความยินดีว่ากล่าวตอบมา
 ในฉบับสัญญาข้อ ๑ แจ่มอยู่ทุกประการแล้ว ความในข้อ ๕ ข้อ ๗ ข้อ ๘ บ้าน
 เมืองเป็นไมตรีกันอยู่แล้ว ไม่ต้องการที่จะทำสัญญากัน ความข้อ ๒ ข้อ ๓
 ข้อ ๖ เห็นว่าเป็นประโยชน์ของฝ่ายอังกฤษ ไม่เห็นเป็นประโยชน์อันใดแก่ฝ่ายไทย
 ไทยจึงไม่ต้องการทำสัญญาด้วย ส่วนความในข้อ ๙ นั้นเซอร์เจมส์ บรัค ให้นำให้
 รักษาสัญญาเก่าไว้ ฝ่ายไทยก็เห็นชอบด้วย และปรึกษากันต่อไปว่า เมื่อครั้งเฮนรี
 เบอร์นี เข้ามาครั้งนั้นก็ว่า สมเด็จพระราชินีอังกฤษมีรับสั่งให้เจ้าเมืองเบงกอล
 แต่งหนังสือให้เฮนรี เบอร์นีคุมเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายแด่
 พระเจ้าแผ่นดินสยาม ขอทำหนังสือสัญญาว่าด้วยพระราชไมตรีและการค้าขาย
 ครั้งนั้นเฮนรี เบอร์นี ก็อวดอ้างไปต่าง ๆ ว่าเป็นขุนนางผู้ใหญ่ ฝ่ายไทยก็แย้งว่า
 เบงกอลเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษจะมีสิทธิขาดหรือ เฮนรี เบอร์นีก็ว่าสมเด็จพระ
 พระเจ้ากรุงอังกฤษมอบสิทธิขาดให้เจ้าเมืองเบงกอล เจ้าเมืองเบงกอลจะทำการ
 สิ่งใดได้เหมือนกับพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษเหมือนกัน เสนาบดีฝ่ายกรุงเทพ ฯ จึง
 ได้ยอมทำหนังสือสัญญาด้วย เพราะเข้าใจว่าได้ทำกับประเทศอังกฤษ ครั้นเซอร์
 เจมส์ บรัคเข้ามาจะทำหนังสือสัญญาอีก ไทยมีไพร่บ้านพลเมืองหลายชาติ หลาย
 ภาษา ถ้าไทยทำสัญญา ๒ ทาง ๓ ทาง จะรักษาสัญญาทางไมตรีได้ยาก ถ้าคนฝ่าย
 ไทยไปก่อเรื่องขึ้นก็จะเสียไมตรีไป นานาประเทศก็จะติเตียนฝ่ายกรุงเทพ ฯ ได้

จากคำปรึกษาที่บรรดาเสนาบดีตรวจร่างสัญญาทั้ง ๙ ข้อดังปรากฏข้างบน
 นี้ จะเห็นได้ว่าบรรดาเสนาบดีของไทยดังกล่าวแล้วมีความเฉลียวฉลาด รู้ทันว่า
 สิ่งใดเป็นประโยชน์หรือโทษอย่างไรแก่ไทย ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ชาวอังกฤษเข้า
 มาเอ่ยอ้างถึงเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับฝ่ายไทย ดังปรากฏในร่างสัญญา
 ข้อ ๖ แต่ฝ่ายไทยก็มีได้หลวมตัวไปทำสัญญาผูกมิตรแต่ประการใดเลย เซอร์

เจมส์ บรัค เข้ามาประเทศสยามครั้งนี้โอกาสไม่เหมาะ เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเวลานั้นทรงพระประชวรอยู่ไม่สบายพระองค์ เซอร์เจมส์ บรัค จึงไม่ได้เข้าเฝ้า(๑)

บรรดาเสนาบดีพร้อมกันมีหนังสือถึง เซอร์เจมส์ บรัค ฉบับหนึ่ง ปฏิเสธที่จะทำสัญญาใหม่อีกพร้อมทั้งอ้างเหตุผลต่าง ๆ ไปให้เซอร์เจมส์ บรัค ทราบโดยละเอียด ข้อความตอนท้ายของหนังสือฉบับนี้ได้กล่าวพาดพิงถึงตัว เซอร์เจมส์ บรัค ว่า

เซอร์เจมส์ บรัค เป็นผู้ “.....พูดจาแต่ตามใจชอบใจดังนี้สมที่เป็นผู้มีสติปัญญาฉลาด คิดอ่านมาจัดแจงในการซื้อขายให้เป็นประโยชน์เสมอกันทั้ง ๒ ฝ่าย ช่างมีอุสาหะพากเพียรแต่งหนังสือมาแต่ต้นจนปลาย ว่ากล่าวยืดยาวทบทวนวนเวียนไม่รู้สิ้นรู้จบ จะมาลบล้างเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีพระนครใหญ่ อันตั้งไว้ได้หลายร้อยปีมาแล้วให้พ้นเพื่อนมันแปรไปเสียนั้น ก็ควรจะยกย่องว่าเซอเซมส์บรัคเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ตั้งแต่เราเป็นขุนนางทำราชการฉลองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินมาได้ ๗๐ ปีก็มี ๖๐ ปีก็มี ๕๐ ปีก็มี ๔๐ ปีก็มี ๓๐ ปีก็มี ๒๐ ปีเศษก็มี จะได้เคยพบเคยเห็นผู้ใดมาเจรจาความบ้านเมือง ประดุจดังครูบาอาจารย์มาสั่งสอนบังคับบัญชาเหมือนน้ำท่วมป่าท่วมทุ่งเช่นนั้นหาไม่มี เฝ้าแต่ตั้งใจลงคิดว่ากล่าวจัดแจงในการซื้อขาย จะให้ลูกคำพานิชเกิดผลเกิดประโยชน์เฟลิดเฟลีนไป ไม่คิดปราณีกับเราทั้งหลายเจ้าของบ้านเจ้าของเมืองบ้างเลย แลหนังสือ ๒ ฉบับ ซึ่งเซอเซมส์บรัคให้มาอีกทีหลังนี้ เสนาบดีข้าทูลละออง ฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือนทุกตำแหน่ง ได้ประชุมพร้อมกันพิจารณาพิเคราะห์ดูหนังสือเซอเซมส์บรัคแล้ว จึงได้ตอบหนังสือมาให้เซอเซมส์บรัคตฤกตรองดูเถิด ได้เชิญเอาตราท่านเจ้าพระยาคลังปีติมาเป็นสำคัญ ได้เขียนเป็น

(๑) “พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓” เล่ม ๒ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ กองการตำราสถา, พ.ศ. ๒๕๐๔, หน้า ๑๕๓

อักษรไทยฉบับหนึ่ง อักษรอังกฤษฉบับหนึ่งข้อความต้อกัน หนังสือให้มา ณ วัน ๖ เดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอ โทศก”(๑)

เมื่อเซอร์ เจมส์ บรัค ได้รับหนังสือของเสนาบดีฝ่ายกรุงสยามแล้ว ได้ทราบความโดยตลอดว่า การมาขอแก้สัญญาทางการค้าใหม่ในครั้งนี้ไม่สำเร็จตั้งประสงค์ได้ง่าย ๆ จึงคิดจะออกจากกรุงเทพ ฯ ไปลงเรือของตนที่ปากน้ำ จึงเขียนหนังสือขึ้นฉบับหนึ่งให้นายบรัค นายสเปนเซอร์ เซนต์จอน เป็นผู้นำหนังสือมาให้แก่เจ้านายไวยวรนาถ เมื่อวันจันทร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีจอ โทศก เซอร์ เจมส์ บรัค ขอให้ฝ่ายไทยจัดแจงเรือที่จะนำเซอร์เจมส์จากที่พักหน้าวัดประยูรวงศาวาส ไปส่งถึงเรือของตนที่ปากน้ำจังหวัดสมุทรปราการ นอกจากนี้ได้ตั้งให้นายบรัค และนายสเปนเซอร์ เซนต์จอน เป็นผู้รับหนังสือของเจ้าพระยาพระคลัง ตามอย่างของเจ้าพระยาพระคลังได้ตั้งไว้ จะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ๆ ไปนั้นไม่ได้ การจะส่งหนังสือที่กรุงเทพ ฯ นี้ยากอย่างไร เซอร์เจมส์ บรัค ก็ไม่ยากที่จะให้มีความลำบากเมื่อเจ้าพระยาพระคลังอยากจะส่งหนังสือ ก็ขอให้ส่งไปส่งที่เรือ จะได้รับให้เหมือนรับหนังสือของลอร์ดปาลเมอร์สตัน ถ้าเจ้าพระยาพระคลังจะไม่ปรารถนาที่จะส่งหนังสือนั้นแล้ว และเซอร์เจมส์ บรัค เข้ามาหวังจะเจริญพระราชไมตรีนั้นก็อันเสร็จสิ้นแล้ว เซอร์เจมส์ บรัคจะขอลากลับไป เมื่อจะกลับไปนั้นเซอร์เจมส์ก็ยังถือว่า เสนาบดีทั้งปวงที่กรุงเทพ ฯ ได้ตรึงตรองมามากแล้ว ก็จะมีใจปรารถนาที่จะจัดทำหนังสือสัญญาตามที่กล่าวมาแล้ว เพื่อความนี้จะได้สำเร็จนั้น น่าจะได้ตั้งผู้ใดคนหนึ่งที่เป็นผู้ใหญ่เป็นราชทูตไปถึงกรุงลอนดอน เซอร์เจมส์ บรัค ขอให้ฝ่ายไทยได้จัดเรือไปส่งยังเรือของเขา ณ ปากน้ำเจ้าพระยา โดยควรแก่เวลามิให้ได้รับความลำบาก เมื่อเซอร์เจมส์ บรัค จะลาไปนั้น จะ

(๑) “จดหมายเหตุเรื่องเซอร์เจมส์บรัค เข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๕๓”
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๔๖๖, หน้า ๘๕—๘๐

ให้นายบรัก นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น มากราบลาเจ้าพระยาพระคลังให้เป็นการสมควรแก่ไมตรี

ครั้นวันแรม ๒ ค่ำเดือน ๑๐ เซอร์เจมส์ บรักได้เขียนหนังสือฉบับหนึ่งให้นายบรัก นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์นมาให้จมีนไวยวรรณาภักดีว่าจะลากลับไปพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เสนาบดีเขียนหนังสือตอบไป ถึงลอร์ดपालเมอร์สตันฉบับหนึ่งส่งให้เซอร์เจมส์ บรัก เมื่อเซอร์เจมส์ รับหนังสือแล้วก็ลากลับไปจากกรุงเทพ ฯ ณ วันแรม ๗ ค่ำ เดือนอ้ายตรงกับวันพฤหัสบดี ที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐)

หนังสือเจ้าพระยาพระคลังตอบลอร์ดपालเมอร์สตัน มีเนื้อความว่า

หนังสือท่านเจ้าพระยาพระคลังเสนาบดีผู้ใหญ่ ณ กรุงเทพพระมหานครแจ้งความโดยยินดีมายังลอร์ดपालเมอร์สตัน ผู้ว่าการฝ่ายต่างประเทศของสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย แห่งกรุงอังกฤษผู้มีอาณัติบัตรบังคับฝ่ายใต้ฝ่ายเหนือของประเทศอังกฤษและอินเดีย ด้วยมีหนังสือให้เซอร์เจมส์ บรัก “เข้าไปจำเริญทางพระราชไมตรี คิดปรึกษาพร้อมกับท่านเสนาบดีที่กรุง ฯ ว่าราชการครั้งนี้เพื่อจะให้เป็นไมตรีต่อไป และเป็นประโยชน์กับไพร่บ้านพลเมืองทั้งสองฝ่าย พระเจ้ากรุงอังกฤษเห็นว่าเชอเยียมสับรุก จะเข้ามาว่าด้วยความสิ่งใด ๆ ท่านเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยคงจะชอบใจ ถ้าเสนาบดีผู้ใหญ่ ผู้น้อยกับเชอเยียมสับรุกเห็นชอบด้วยกันทำความตกลงกันแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงกับนางพญาวิกตอเรีย พระเจ้ากรุงอังกฤษจะได้เป็นไมตรีอันสนิทมีความจำเริญด้วยกันทั้ง ๒ พระนครนั้น ได้แจ้งความตามหนังสือซึ่งว่าเข้ามาก็มีความยินดีโดยฉันไมตรี ซึ่งได้เป็นสัมพันธมิตรรักใคร่ผูกพันกันมาแต่ก่อนช้านาน แลเชอเยียมสับรุก เข้าไปถึงกรุง ฯ ครั้งนี้ ก็ได้รับของสมควรโดยราชประเพณี จัดที่ทางให้เชอเยียมสับรุกอยู่เลี้ยงดูเบิกเงินหลวงพระราชทานให้ซื้อจ่ายของกินทั้งสิ่งของและข้าวปลาผลไม้ต่าง ๆ ส่งเสียมิได้ขาด แลกำปั่นไฟลำใหญ่ซึ่งเชอเยียมสับรุกชี้เข้าไปเมื่อแรกถึงปาก

น้ำกรุง ฯ กำปั่นติดตันที่คั่นทะเลนอกปากน้ำค้างอยู่หลายวัน ก็ได้เอาเป็นธุระโดยทางไมตรีอันสนิทให้ผู้รักษาเมืองสมุทรปราการ จัดเรือลำเลียงออกไปถ่ายสิ่งของในลำ จนกำปั่นเบาขึ้นออกจากตันได้ ช่วยทำนุบำรุงมิได้ขัดสนแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดแลเชอเยียมสับรุกทำหนังสือมาให้ ๕ ฉบับ ได้รับหนังสือแล้วพิเคราะห์ดูมีความเป็นหลายประการ ด้วยเหตุจะทำหนังสือสัญญาใหม่อีก ๙ ข้อ ท่านเสนาบดีปรึกษาพร้อมกัน เห็นว่าคำสัญญาซึ่งกัปตันหันตรี บาร์นี (ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี) เข้ามาทำไว้ แต่เมื่อครั้งจุลศักราช ๑๑๘๘ ปีจอ อัฐศก ความบ้านเมือง ๑๔ ข้อ การค้าขาย ๖ ข้อก็มีอยู่แล้ว ซึ่งจะทำสัญญาต่อไปอีกนั้น ข้างฝ่ายไทยอย่างธรรมเนียมมีมาแต่โบราณราชประเพณีประการใดก็จะประพฤติไปตามประเพณีบ้านเมืองจะละอย่างธรรมเนียมแต่ก่อนเสียนั้นไม่ได้ จึงทำหนังสือตอบให้เชอเยียมสับรุกความแจ้งมากับเชอเยียมสับรุกทุกประการ แล้วกรุงเทพ ฯ รักทางไมตรีกรุงอังกฤษยิ่งนัก ตั้งแต่ศักราช ๑๑๘๔ ปีมะเมียจัตวาศก การะผัด^(๑) เข้ามาจำเริญทางไมตรีไทยก็รักษาทางไมตรีมาจนทุกวันนี้ขอให้ลดไวกาปลมะสตัน^(๒) ผู้สำเร็จราชการต่างประเทศได้ช่วยทำนุบำรุงทางไมตรียิ่งนานให้ยังสนิทสืบต่อไป ได้เขียนเป็นอักษรไทยฉบับหนึ่งอักษรอังกฤษฉบับหนึ่ง ข้อความถูกต้องกัน หนังสือมา ณ วัน ๖ เดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอ นักษัตรโทศก^(๓)

ณ วันแรม ๗ ค่ำ เดือน ๑๐ เมื่อเซอร์เจมส์ บรัค จะลงเรือได้ฝากหีบใส่เสื้อสักหลาดดำอย่างฝรั่ง ๒ ตัว กางเกงสักหลาดดำ ๑ ตัว ไว้กับนายพานิชให้ ๆ กับพระยาวิเศษสงคราม เซอร์เจมส์ บรัค เข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ๓๘ วัน ได้จ่ายของหลวง

(๑) จอห์น กรอว์ฟอร์ด

(๒) ลอร์ด ไวส์เคตต์ ปาลเมอร์สตัน

(๓) “จดหมายเหตุเรื่อง เชอเชมสบุรก เข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๕๓”

ให้เงินซื้อกินเดือนละ ๓ ชั่ง คิดให้ ๒ เดือน เงิน ๖ ชั่ง

นมโควันละ ๖ ทะนาน ๒๒๘ ทะนาน

ข้าวสารขาวคนหนึ่งวันละทะนาน เป็นข้าว ๖๘ ถัง

น้ำมันมะพร้าววันละ ๑๐ ทะนาน ๓๘๐ ทะนาน

ฟืนแสม รอนที่กรุงเทพ ฯ ๒๕๐๐๐ ถัง

ฟืนแสม ขนาดกลางให้ที่ปากน้ำ ๗๐๐๐ ถัง

ไต้ ๕๒๐ ใบ

เจ้าพระยาพระคลังส่งทูเรียน ลงสาคร ผลไม้ดี ๆ ขนมของหวานทุกวัน ๆ กับใบชากาแฟแสมมิได้ขาด ดินประสิทธ์ละลายน้ำแช่เหล้า แชน้ำอาบหนัก $\frac{๑}{๕๐}$ กับเรือสำปั้นเก๋ง ๖ ลายทอง ยาว ๗ วา ให้เซอร์เจมส์ บร๊อค ไปใช้ที่ อังกฤษ ลำหนึ่ง

เซอร์เจมส์ บร๊อค ลงไปถึงเมืองสมุทรปราการ ณ วันแรม ๗ ค่ำ เดือน ๑๐ เวลาบ่าย ๒ โมง รุ่งขึ้นเวลา ๗.๐๐ นาฬิกา จมื่นไวยวรนาถภักดี ให้พระยาวิเศษสงคราม หมื่นนรวาที ล่าม นายโยเสฟ ลงไปเยี่ยมเยียนที่เรือ เซอร์เจมส์เอาหนังสือฉันทนาภักดีหนึ่ง กับหีบเป็นหีบใส่บุหรณ์ฉันทนาภักดี มาส่งให้พระยาวิเศษสงคราม หมื่นนรวาที ล่าม นายโยเสฟ แล้วฝากหีบใส่กล่องส่งมากับนายโยเสฟ ว่าให้อามาให้กับจมื่นไวยวรนาถ เพื่อฝากถวายเจ้าฟ้ามงกุฎ พอพระยาวิเศษสงคราม หมื่นนรวาที และนายโยเสฟ กลับลงมาแล้ว เรือของเซอร์เจมส์ก็ออกเดินทางจากเมืองสมุทรปราการไปในเวลา ๙ นาฬิกา จมื่นไวยวรนาถเปิดหีบออกดู เห็นกระดาษห่อปิดตราสลักหลังว่าส่งมายังระภักดีศรีสุริยวงศ์ ครั้นฉันทนาภักดีออกเห็นห่อผ้าใบเย็บแน่นสลักหลังว่า ถึงเจ้าคุณพระนายไวยซึ่งได้รับใช้พระมหากษัตริย์ ครั้นฉันทนาภักดีออก มีถุงแพรตัวน หุ้มหีบสลักหลังว่ามาแต่ราชทูตอังกฤษถึงท่านเสนาบดีกรุงเทพ ฯ ผู้ซึ่งได้รับใช้พระมหากษัตริย์ แก่ถุงออกเห็นหีบญี่ปุ่นใส่กุญแจ จึงไขกุญแจออกดูมีหนังสือใส่ถุง ๓ ถุง กระดาษเปล่าพับ

เหมือนหนังสือไม่มีตัวอักษร ๑ แผ่น แพร่ห่อทองคำใบ ๑ ห่อ หนังสือ ๓ ถู
ทองคำเป็นทองใบซังได้หนัก $\frac{๑๐}{๑}$ สลักหลัง ห่อทองว่า ราคา ๗๒๒ บาท หนังสือ
ถึง จมื่นไวยวรนาถ ๑ ฉบับ หนังสือ ใน หีบ ๓ ฉบับ ถึงเจ้า พระยา พระคลัง
ฉบับหนึ่ง เสนาบดี ๒ ฉบับ แปลได้ความดังนี้

ในหนังสือฉบับนี้เห็นว่า เซอร์เจมส์ บรัค ได้รับหนังสือ ๔ ฉบับ ของ
เจ้าพระยาพระคลังเอาอ่านดูถี่ถ้วนแล้ว เซอร์เจมส์ บรัคจะลาไป ขอฝากคนใน
ร่วมธงอังกฤษซึ่งอยู่ ณ กรุงเทพฯ ฯ ได้บังคับพระมหากษัตริย์โปรดช่วยสงเคราะห์
ด้วย หนังสือนี้เขียนที่ปากน้ำในวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐)

หนังสือฉบับนี้เขียนสลักหลังว่า มาแต่แห่งนางพระยาใช้สอยถึงเจ้าพระยา
พระคลัง ผู้เป็นอัครมหาเสนาแห่งพระมหากษัตริย์ผู้ครองเมืองไทย พวกอังกฤษ
ซึ่งเป็นทูตมาครั้งนี้ ได้รับสิ่งของของท่านตามธรรมเนียมไทยซึ่งมีมาแต่โบราณ
แล้วขอให้ท่านเสนาบดีได้รับของทูตตามธรรมเนียมเมืองอังกฤษด้วยยินดีบ้าง
หนังสือเขียนที่ปากน้ำวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐)

หนังสือฉบับนี้เขียนสลักหลังว่า ทูตอังกฤษมาแต่แห่งนางพระยาใช้สอย ถึง
เสนาบดีทั้งหลายแห่งเมืองไทย เซอร์เจมส์ บรัคได้อ่านหนังสือของท่านเสนาบดี
กรุงไทยรู้แล้ว เซอร์เจมส์ บรัค มีความเสียตายด้วยเสนาบดีในกรุงเทพฯ ฯ ลืมเสีย
ซึ่งความหนักแห่งอายุซึ่งจะยืดยาวไปข้างหน้า และยศศักดิ์ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้
ชุบเลี้ยงตั้งแต่งไว้ตามตำแหน่งที่จะให้สูงขึ้นไป และการที่เคยทำ ของ พระมหา-
กษัตริย์เจ้าของตัวให้ยืดยาว หนังสือเขียนที่ปากน้ำ วันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ.
๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐) คิดเป็นวันเสาร์ แรม ๗ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีจอ โทศก

หนังสือฉบับนี้เขียนสลักหลังว่า มาแต่แห่งนางพระยาใช้สอย ถึงเสนาบดี
ทั้งหลายแห่งพระมหากษัตริย์ผู้ครองเมืองไทย

หนังสือเซอร์เจมส์ บรัค มาถึงท่านภักดีศรีสุริยวงศ์ ด้วยนึกเสียตายว่าเมื่อ
ยังอยู่ที่บางกอกมิได้พบกัน และกลัวว่าจะมิได้พบกันกว่าจะไป เพราะว่าจะต้อง
กลับไปเมืองสิงคโปร์ทีเดียวก่อน ถ้าจะได้พบกันต่อไปภายหน้า ก็จะทำให้เป็นเหตุให้

ยินดีต่อกัน หนังสือเขียนที่เรือเนมิซิส จอดที่ปากน้ำ วันเสาร์ แรม ๗ ค่ำ เดือน ๑๐ พ.ศ. ๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐)

จมีนไวยวรรณากัฏี หรือพระยาศรีสุริยวงศ์ ได้นำทองคำไปของเซอร์-เจมส์ บรัค ซึ่งถวายตอบแทนเป็นค่าเบี้ยเลี้ยงขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายต่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานนำทองคำนั้นไปทำดอกบัวบูชาพระพุทธรูปปฏิมากรใน พระอุโบสถวัด พระศรีรัตนศาสดาราม^(๑)

ในเอกสารที่เกี่ยวกับประเทศสยาม (Papers Respecting Siam) เซอร์-เจมส์ บรัค ได้พูดถึงและวิจารณ์เรื่องเกี่ยวกับการเป็นราชทูตเข้ามาประเทศสยาม รวมทั้งเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และเสนาบดีของไทยไว้หลายตอน ดังจะคัดมาเป็นบางตอนดังนี้

เอกสาร ที่ ๑๘ “..... วันที่ ๒๖ (สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๓) ข้าพเจ้าไปเยี่ยมพระยาพระคลังทั้งนี้โดยได้รับเชิญ ข้าพเจ้าได้รับการแนะนำให้รู้จักกับเสนาบดีคนสำคัญ ๆ ของรัฐบาลสยามหลายท่าน ระหว่างการพบปะสังสรรค์นี้บรรดาเสนาบดีได้แสดงออกถึงความเอาใจใส่อาทรอย่างสุภาพน่านิยม และมีที่ท่าไมตรีจิตมากที่สุด กำหนดว่าการติดต่อบางอย่างซึ่ง ข้าพเจ้า ต้องการ ติดต่อกับรัฐบาลนั้น ควรทำเป็นลายลักษณ์อักษร และให้กัปตันบรัค และนายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น เป็นผู้ส่งให้แก่คุณพระนายไวย

๒—๓ วันต่อจากการสนทนาวิสาสะกันครั้งนั้น ความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญที่มีต่อคณะทูตได้เกิดขึ้นในความประพฤติกของข้าราชการไทย ท่าทีอันเป็นไมตรีของเขา กลับกลายเป็นเฉยชาและไม่ไว้วางใจ ในไม่ช้าก็ปรากฏให้เห็นว่าไม่มีความเอาใจใส่กระตือรือร้นอยู่ต่อไปอีก เจ้าพระยาพระคลังก็ไม่ตั้งใจที่จะมา

(๑) “พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓” เล่ม ๒ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ องค์การคำของคุรุสภา, พ.ศ. ๒๕๐๔, หน้า ๑๕๘

เยียมเยียนตอบข้าพเจ้า ทั้งไม่ยอมให้มีการติดต่อกับขุนนางชั้นสูง ไม่ว่าจะเพื่อ
กิจการงาน หรือว่าสนทนาปราศรัยกันตามธรรมดา ในเวลาเดียวกัน ข้าพเจ้าก็ถูก
ล่อหลอกด้วยข่าวตรง ๆ และการติดต่อกับทางอ้อม ด้วยการเกลี้ยทำเป็นไมตรี เพื่อ
ผูกมัดตัวข้าพเจ้าไม่ว่าจะโดยการกระทำหรือการแสดงออกก็ตาม ซึ่งน่าจะพิจารณา
ถึงรอยร้าวแห่งความซื่อตรงนั้น

อาจกล่าวได้ว่าจุดมุ่งหมายของคณะทูตคงไม่ประสบผลสำเร็จ ไม่มีสิ่งใด
เลยที่จะยอมรับกันอย่างแบบไมตรี ทั้งพระเจ้าแผ่นดินสยามก็ทรงตั้งพระองค์เป็น
ปรปักษ์กับพวกยุโรปอย่างรุนแรง ส่วนเจ้าพระยาพระคลังและพระนายไวยก็ต้อง
การสนธิสัญญาที่เสื่อมภาค และความเข้าใจดีอย่างจริงใจกับพวกอังกฤษ แต่เขา
ทั้งสองไม่มีอำนาจที่จะทำเช่นนั้นได้ อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็สามารถวางใจใน
ความตั้งใจดีของเขาได้.....

สังเกตได้ว่า บรรดาคนซึ่งเพียรพยายามผูกมัดข้าพเจ้าให้ยอมรับบางอย่าง
เกี่ยวกับความมุ่งหมายในอนาคต ของเรา นั้น ได้ทราบดี อย่าง ละเอียด ที่เดียว ว่า
ข้าพเจ้าโอนอ่อนลงมาก ข้าพเจ้าไม่มีกำลังที่จะต่อต้านความรู้สึกอันเป็นปรปักษ์
นั้นได้ เพราะเรือสฟิงค์ของสมเด็จพระราชินีอังกฤษ ภายหลังที่ลุล่วงได้แล้ว ก็
ไม่เข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยา แต่จอดพักอยู่นอกสันดอน และจอดอยู่ในระยะที่
ห่างจากฝั่ง พอมองเห็นด้วยสายตาได้เท่านั้น..... ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นการจำเป็นที่
จะต้องเตรียมการป้องกันที่อยู่ของเราไว้อย่างเจียบ ๆ และชี้แจงต่อคอมมาน-
เดอร์ ซาคเวลล์ ถึงความจำเป็นของกำลังที่จะต้องป้องกันปากทางเข้าแม่น้ำเจ้า-
พระยาไว้ ถ้าหากคณะทูตจะถูกโจมตี.....

ที่นี้ข้าพเจ้าอาจจะคิดอย่างเคร่ง ๆ ถึงเหตุผลของการไม่เห็นพ้องกันอย่าง
ไม่จบสิ้น ซึ่งทำให้ราชสำนักและประเทศนี้ปั่นป่วน กลุ่มคนอาจแบ่งแยกกันออก
เป็นพวกฝ่ายพระเจ้าแผ่นดิน และพวกฝ่ายเจ้านายต่าง ๆ โดยทั่วไปอาจทักทัก
เอาได้ว่าบรรดาเจ้านายเองและสมัครพรรคพวกที่รวมอยู่ในฝ่ายเดียวกับพระองค์

นิยมชมชอบชาวยุโรป ขณะเดียวกันพระเจ้าแผ่นดินและบรรดาผู้ที่มีความเห็น
เหมือนกับพระองค์เป็นปรปักษ์ต่อพวกชาวยุโรป/

ภายหลังการมาเยือนครั้งแรกของเรือ “เนมิซิส” ในเดือนมีนาคมที่แล้ว
พระเจ้าแผ่นดินทรงประกาศการตัดสินพระทัยสละราชบัลลังก์ด้วยเหตุที่ พระชน -
มายุของพระองค์มากแล้ว พระองค์ได้เสด็จเข้าไป ประทับใน พระราชฐาน ส่วน
พระองค์ และทรงเลิกละกิจการงานเมืองทุกอย่าง ทรงปล่อยประเทศให้อยู่ใน
สภาพยุ่งเหยิงและหวั่นหวาด หลังจากนั้นชั่วระยะหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินก็ทรง
เสนอพระราชนัดดาซึ่งเป็นหญิงให้เป็นผู้ สืบสันตติวงศ์สืบไป บรรดาเจ้านายและ
บรรดาเสนาบดีได้คัดค้านการเสนอพระนามนี้ พระองค์จึงทรงเสนอพระนามพระ -
ราชโอรสของพระองค์ ปรากฏว่าภายหลังที่ได้ปรึกษาหารือกันแล้ว เจ้าพระยา
พระคลัง หรือขุนนางผู้ดูแลพระราชทรัพย์ได้ ชี้แจงในฐานะที่เป็นปากเสียงของ
บรรดาเจ้านายและขุนนางทั้งปวง ดังนี้ ขณะที่คนทั้งหลายได้กราบบังคมทูลอ้อน
วอนพระเจ้าแผ่นดินให้ทรงกลับครองราชบัลลังก์ดังเดิม พระองค์ก็ยังทรงยืนกราน
ในความตั้งพระทัยที่จะสละราชสมบัติ บรรดาคนเหล่านั้นก็ไม่อาจยอมรับกษัตริย์
องค์อื่นที่นอกเหนือไปจากผู้สืบราชสมบัติที่แท้จริงได้

ภายหลังที่พระเจ้าแผ่นดิน ทรงพักไปเป็นเวลา นานแล้ว พระองค์ก็
ทรงยอมหันมาปฏิบัติพระราชกิจต่าง ๆ อีก และเพียงทรงปรากฏพระองค์ในที่
สาธารณะก่อนที่ข้าพเจ้ามาถึงประมาณ ๑๕ วัน อาจเป็นไปได้ว่าการทำที่จะ
สละราชสมบัติของพระเจ้าแผ่นดินเป็นการแก่งแย่งทำเพื่อจะลวงให้เจ้านายหรือ
สมัครพรรคพวกประกาศความเป็นปรปักษ์ต่อพระองค์ออกมา

เกี่ยวกับคณะทูตอังกฤษที่มาประเทศสยามครั้งนี้ รัฐบาลสยามได้เกิด
เกลียดชังขึ้น เพียงแต่เมื่อพบว่าไม่มีมูลเหตุอื่น ๆ ที่จะแสดงว่าเป็นการได้เปรียบ
สำหรับตน และเป็นที่ทราบกันดีว่า พระเจ้าแผ่นดินเองทรงบงการจดหมายหรือ
หนังสือจากบรรดาเสนาบดีชั้นสูงนั้นได้ตามพระทัยชอบ คณะทูตได้รับการหมิ่น

ประมาทคือ ประการแรก มิได้ให้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน ในการกะประมาณเอา การดูถูกอย่างนั้นนับว่าเป็นการดูถูกอย่างหนักทีเดียว และคงมิได้หมิ่นประมาทต่อ คณะทูตของโคชินไชน่า และคณะทูตของบริษัทหรือมหาอำนาจยุโรปอื่น ๆ ยก เว้นทูตอเมริกาซึ่งเดินทางมาก่อนหน้าข้าพเจ้าไม่นาน การขาดมารยาท ของเจ้า- พระยาพระคลังที่ไม่มาเยียมตอบข้าพเจ้า การไม่อนุญาตให้ติดต่อบางอย่างกับ บรรดาขุนนางสยาม การเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อยในการแต่งตั้งข้าราชการที่มีตำแหน่ง ต่ำมาเกี่ยวข้องกับคณะทูต การตีวงบังคับเราโดยการเอาใจใส่อย่างไม่สมควร รวมทั้ง น้ำเสียงของจดหมายหรือหนังสือของบรรดาเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ ล้วนเป็นเรื่อง ความขบถใจทั้งนั้น ทั้งแสดงให้เห็นว่าการติดต่อกันอย่างฉันทมิตรกับรัฐบาลสยาม ควรจะสิ้นสุดลง จนกว่าความรู้สึกเป็นปรปักษ์ของพวกเขาจะได้รับ การแก้ไข แปรเปลี่ยนเสียใหม่

วันที่ ๔ ตุลาคม เรือสฟิงค์ ของสมเด็จพระราชินีอังกฤษทอดสมอใน เมืองสิงคโปร์ หน้าที่ที่ได้รับมอบหมายมากที่สุดลง

(ลงนาม) เจ. บรู๊ค ราชทูต”

นอกจากนี้ในหนังสือ Papers Respecting Siam เอกสารที่ ๓๖ นาย แดเนียล บราวน์ ได้ยืนยันว่ารัฐบาลสยามกักตัวบรรดาพระสงฆ์ลังกาบางรูปไว้ สงฆ์ลังกาเหล่านี้เดินทางจากลังกามาด้วยเรือของประเทศสยาม เพื่อให้มาสั่งสอน พระสงฆ์สยามบางรูปเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนา ครั้นมาถึงกรุงเทพฯ แล้ว ได้ถูกหน่วงเหนี่ยวไว้ช้านานมิให้เดินทางกลับลังกา และได้ถวายฎีกาต่อพระเจ้า- แผ่นดินสยามและบรรดาเสนาบดี ขออนุญาตกลับไปบ้านเมืองของตน แต่ก็ไร้ผล นอกจากนี้ก็มีเหตุพอจะเชื่อได้ว่าบรรดาสงฆ์ลังกาถูกคุมตัวไว้ ความนี้ได้ทราบถึง เซอร์เจมส์ บรู๊ค ขณะยังอยู่ในกรุงเทพฯ เซอร์เจมส์ได้ขอร้องให้นายแดเนียลไป สืบสาวราวเรื่องดู นายแดเนียลได้ส่งชาวจีนคนหนึ่งไปสืบไถ่ๆ วัดบวรนิเวศน์

อันเป็นสถานที่ที่กล่าวกันว่าพระสงฆ์ลังกาถูกคุมตัวอยู่ แต่ชาวจีนทำเกลไถล ถูกเจ้าหน้าที่บ้านเมืองจับได้

ในเอกสารที่ ๓๘ นายจิต ล่ามไทยของคณะทูตก็ยืนยันเรื่องนี้อีก และอ้างว่าเซอร์เจมส์ บรัค ได้ส่งตนไปพบกับชาวลังกาที่วัดบวรนิเวศน์เพื่อถามไต่ แต่ญาติพี่น้องของนายจิตได้ห้ามปรามนายจิตอย่างแข็งขันมิให้ทำดังนั้น เพราะจะเดือดร้อน เพราะบรรดาชาวลังกาตั้งกล่าวอยู่ในที่ควบคุมอย่างแน่นหนา และถ้าออกมานอกกฎก็มียามคอยคุม ทั้งถูกห้ามออกไปไกลวัดด้วย เรื่องนี้นายจิตได้ยืนยันและลงนามต่อหน้าเซอร์เจมส์ บรัค เมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐) เช่นเดียวกับนายพิต

การเป็นทูตมาประเทศสยามของเซอร์เจมส์ บรัคครั้งนี้ ทำให้บรรดาชาวอังกฤษซึ่งอยู่ในประเทศไทยยึดถือเอาเป็นที่พึ่งว่าจะขจัดความเดือดร้อนบางประการของตนได้ ดังเช่นบริษัทบราวน์ บราเธอร์ ซึ่งตั้งกิจการอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อได้ทราบข่าวว่าเซอร์เจมส์ บรัค จะเป็นราชทูตมาประเทศสยามก็เขียนจดหมายถึงหอการค้าที่สิงคโปร์ ราพันว่าคนในบังคับอังกฤษที่อยู่ในประเทศสยามมิได้รับความสะดวกสบายต่าง ๆ เช่น ไม่ได้รับอนุญาตให้ย้ายออกจากกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะไปเพื่อธุรกิจการค้าหรือเพื่อสุขภาพอนามัย ข้าถูกคุมหมิ่นดูแคลน และว่าเมื่อทางรัฐบาลสยามทราบว่าเซอร์เจมส์ บรัคจะเป็นราชทูตมาที่กรุงเทพฯ บรรดาพวกอังกฤษในกรุงเทพฯ มิได้รับความคุ้มครองดังก่อน ไม่ว่าจะเป็นชีวิตหรือทรัพย์สิน แต่อสัณหามิตรพิสัยยังมิได้ถูกรบกว่น แต่อย่างไรเสียก็คงถูกรบกว่นในไม่ช้า บางทีผู้คนก็อาจจะถูกจับด้วย ทำให้บรรดาคนในบังคับอังกฤษพากันหวั่นหวาด

นอกจากนี้แล้วบริษัทบราวน์ บราเธอร์ ยังได้แนะนำไปบางสิ่งบางอย่างว่า

“ควรจะจัดการบางสิ่งบางอย่างขึ้นเพื่อป้องกันภัยของเซอร์เจมส์ บรัค ในการมาเยือนกรุงเทพฯ ๖ ชั่วโมงอันสั้น เราขอเรียกร้องสิทธิความร่วมมือของหอการค้าอย่างนบนอบและรีบด่วนที่สุด ในการใช้อิทธิพลของหอการค้า ร่วมกับ

ฯพณฯ เซอร์อัลสแตน ซี.บี. ผู้บังคับการ หรือมิฉะนั้นก็ร่วมกับเซอร์เจมส์ บรัค
เอง ให้ส่งเรือรบไปปิดสันดอนนี้โดยเร็วที่สุดเพื่อพิทักษ์รักษาทรัพย์สินสมบัติและ
ตัวของเราเอง”(๑)

บริษัทบราวน์ บราเธอร์ ยังอ้างว่าได้เตือนร้อนเรื่องคนไทยไม่ให้เข้าเรือ
อย่างเคยมา เพื่อบรรทุกผลิตผลสินค้าไปยังสิงคโปร์นานต่อไปอีก ซึ่งนับเป็นการ
สูญเสียแก่บริษัทอย่างมาก รวมทั้งแก่บรรดาผู้ที่มีส่วนค้าขายกับบริษัทด้วย และ
ทำให้บางครั้งคลังสินค้าของบริษัทมีสินค้าเต็มแน่นไปหมด

บริษัทบราวน์ บราเธอร์ มิได้หยุดยั้งเพียงแค่นี้ แต่ได้ส่งจดหมายถึง
เซอร์เจมส์ บรัค ฉบับหนึ่ง ขอความช่วยเหลือมีความว่า

“หนังสือบริษัทบราวน์ บราเธอร์ ถึงเซอร์ เจมส์ บรัค”

เรียน ฯพณ ฯ

เราขอเรียนให้ ฯพณฯ ทราบถึงความเชื่อมั่นของเราว่า ในประเทศสยาม
ชีวิตและทรัพย์สินของบรรดาคนในบังคับอังกฤษ จะไม่มีสวัสดิภาพมั่นคงยืนยาว
ต่อไป ภายหลังที่ ฯพณฯ ได้เดินทางกลับไปแล้ว ทั้งนี้เป็นเพราะการกระทำไป
โดยพลการของบรรดาข้าราชการไทย ได้ก่อให้เกิดความหวุ่นหวาดอย่างยิ่งในจิตใจ
ของพวกเราก่อนที่จะท่านจะเดินทางมาถึง

ในเหตุการณ์เหล่านี้ เราอยากให้เรือลำหนึ่ง (จากสิงคโปร์) มาถึงเสียโดย
เร็ว เพื่ออพยพบรรดาครอบครัวและทรัพย์สินจากประเทศนี้ไป และขอให้ ฯพณฯ
โปรดเล่าเหตุการณ์ร้ายเหล่านี้ให้ท่านนายพลเรือเอกทราบด้วย เพื่อบางที่ท่านอาจ
ส่งเรือรบมาโดยไม่ชักช้า เพราะเรากลัวอย่างเหลือเกินว่าผู้คนของเราอาจถูก
กักขัง และกลัวว่าการกระทำขั้นตอนต่อไปของบรรดาเจ้าหน้าที่สยามอาจเป็นเหตุให้
เราต้องสูญเสียทรัพย์สินจำนวนมาก

(๑) “Papers Respecting Siam,” Inclosure 40,

หาก ๖พลฯ สามารถช่วยรับประกันเราได้เกี่ยวกับเรื่องการคุ้มครองบางประการ และสามารถให้คำแนะนำบางอย่างซึ่งถือเป็นกฎปฏิบัติของเราแล้ว เราจะขอบพระคุณอย่างยิ่งในฐานะที่การมาเยือนที่นี้ของท่านได้ทำให้ ๖พลฯ สามารถวินิจฉัยสภาพการของประเทศนี้ รวมทั้งฐานะสภาพซึ่งพวกเราเป็นอยู่ได้

ในเวลาเดียวกันเราขอให้ ๖พลฯ โปรดส่งสำเนาของหนังสือฉบับนี้ไปยังหอการค้าด้วย

ขอแสดงความนับถือ
(ลงชื่อ) บราวน์ บราเธอร์ แอนด์ คอมพานี^(๑)

จากข้อความข้างบนนี้ที่ชาวอังกฤษในกรุงเทพฯ ร้องเรียนไปยังหอการค้าและเซอร์เจมส์ บรัค เพื่อขอกำลังเรือรบมาชุกุไทยนี้ทำให้เห็นชัดว่า เป็นการฉลาดแล้วที่ตอนนั้นไทยมิได้หลวมตัวทำสัญญาเพิ่มเติมลงไปอีก เพราะจะเป็นการผูกมัด และทำให้พ่อค้าอังกฤษมีข้ออ้างต่าง ๆ นานา

เซอร์เจมส์ บรัค เป็นทูตเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญาทางการค้าขายกับประเทศสยามครั้งนี้ประสบกับความล้มเหลวโดยสิ้นเชิง จากประสบการณ์ครั้งนี้ทำให้เซอร์เจมส์รู้สึกว่ายกฐานะที่จะใช้กำลังอำนาจบ้างเมื่อจำเป็น เขาลงความเห็นว่ายกฐานะสยามมีทั้งคนไม่ดีที่น่าถูกทำโทษ และมีทั้งคนดีที่น่าคบค้าสมาคมเอาใจใส่ด้วย เจ้าฟ้ามงกุฎ^(๒) ได้ทรงให้ความสนิทสนมกับเขาเป็นอย่างดี พระองค์ได้ทรงส่งสาส์นภาษาอังกฤษซึ่งทรงเขียนในคืนวันอังคาร ณ พระตำหนักวัดบวรนิเวศน์ มาถึงเซอร์เจมส์ฉบับหนึ่ง เป็นสาส์นแสดงความชอบใจที่เซอร์เจมส์ได้ถวายกล้องส่องดูดาวกับของขวัญอื่น ๆ แก่พระองค์ สาส์นฉบับนี้มีความดังนี้

(๑) “Papers Respecting Siam” Inclosure 41

(๒) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงผนวชในรัชกาลที่ ๓

“ To

His Excellency Sir James Brooke
K.C.B. Her Britanic Majesty's Am-
bassador extraordinary and pleni-
potentiary to Siam & c. & c. & c.

The Prince Thunksum
momfah Yui Chow-Fa-
Mongkuk has most rejoiced
for highest honour of acknow-
ledging the rejoyful receipt
of the graceful gift of present
of Great Valued Astronomi-
cal Telescope to-gether
its implements & standing
round table & with three
notes from His Most cele-
brated Excellency Sir
James Brooke K.C.B.
Her Britanic Majesty's
Ambassador extraordinary
plenipotentiary to Siam
through the care or receipt of
His dear genuant cousin
His Honour “Khun Phranai
waiwornarth “& his intim-
ate friend James Hayes Exq^{re}
on 27 th September 1850
9-o' clock P.M. of Astronomi-
cal day & begs return most
Sincere thanks & gratefulness

of his mind to His Excellency's
 grace & begs also to assure
 his Excellency that his A will
 meet perhaps with his EY more
 respect at the hand of
 his friend Honourable Lieu-
 tenant Colonel William
 John Butterworth C.B.
 on his Es return to Sing-
 -apore or after considerable
 while on future

These lines were
 his trifling Manuscript
 for being instead of
 his face & his hand
 to visit & welcome
 His Ey Sir J. Brooke K.C.B.
 with his highest compli-
 ment ”(๑)

เมื่อเซอร์เจมส์ บรูก ราชทูตอังกฤษรีบกลับไปอย่างผลุนผลันใน พ.ศ.
 ๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐) เพราะการเจรจาเพื่อจะทำสนธิสัญญาใหม่ไม่สำเร็จนั้น “ทำ
 ให้คนในกรุงเทพฯ พากันคิดไปว่า ในไม่ช้าก็จะกลับมาจากฮ่องกง พร้อมด้วยกอง
 เรือรบอังกฤษ เพื่อจะมาบังคับให้ไทยเราลงนามในสัญญาให้ได้”(๒) แต่เหตุการณ์
 มิได้ร้ายแรงอย่างนั้น เพราะเซอร์เจมส์ บรูก ไม่ได้ไปฮ่องกง และต่อมาไม่นานนัก
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงประชวรอยู่ก็เสด็จสวรรคต เจ้าฟ้า

(๑) “Private Letters of Sir James Brooke” London, 1853, vol. 3 pp. 10-11.

(๒) จุลจักรพงษ์, พระองค์เจ้า “เจ้าชีวิต”, กลังวิทยาฯ พ.ศ. ๒๕๐๕, หน้า ๓๘๘

มงกุฎเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเฉลียวฉลาดและเข้าใจในพวกฝรั่งเป็นอย่างดี ปรากฏว่า “สัมพันธไมตรีระหว่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเซอร์เจมส์ บรัค ยังดำเนินไปด้วยดี สนิทแน่นแฟ้น พระองค์ทรงส่งเรือกัญญาลำหนึ่งไปให้เซอร์เจมส์ที่เมืองกูชินเป็นของขวัญ เรือลำนี้เซอร์เจมส์โปรดปรานมาก และใช้ในโอกาสที่เป็นทางการเสมอมา เพิ่งมาถูกทำลายเสียในระหว่างที่ญี่ปุ่นยึดครอง”(๑)

เซอร์เจมส์แวะพักอยู่ที่สิงคโปร์ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วเดินทางกลับไปยังซาราวัก ถึงที่นั่นในวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐) เขาเบิกบานใจที่ได้กลับมายังดินแดนของตนเอง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ซาราวักดำเนินไปด้วยดีขณะที่เขาไม่อยู่ การค้าถึงอกงามขึ้นอีก ในปีสองปีหน้านี้เซอร์เจมส์หวังจะสร้างถนนสายหนึ่ง จากฟาร์มของเขามาจดยังตัวเมืองเป็นระยะทาง ๗ หรือ ๘ ไมล์ วันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐) เซอร์เจมส์ได้เดินทางขึ้นไปตามลำแม่น้ำใหญ่ไปยังหมู่บ้านของพวกจีน เพื่อจัดการธุรกิจกับบริษัททำทองคำ และเพื่อนำพวกจีนที่มาถึงใหม่ให้มาตั้งทำเลทำมาหากินอยู่ที่ซันดู (Sundu) และที่อื่น ๆ ที่เซอร์เจมส์กำหนดให้ ครั้นเดือนธันวาคมเขาได้ไปเยือนเกาะลาบวน เขารู้สึกพอใจที่เกาะลาบวนเจริญขึ้น แต่สุขภาพของเขาเองทรุดโทรม จึงตัดสินใจว่าจะเดินทางไปเที่ยวประเทศอังกฤษอีกครั้งหนึ่งในราวต้นปีหน้าเพื่อพักผ่อนร่างกาย

เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๓๙๔ (ค.ศ. ๑๘๕๑) เซอร์เจมส์ บรัค ออกเดินทางจากซาราวักไปประเทศอังกฤษ ในระหว่างทางเขาแวะที่สิงคโปร์ และได้ทราบว่านายวุดส์ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ สเตรทส์ ไทม์ (Straits Times) ได้รับแต่งตั้งเป็น Deputy Sheriff และได้ลงบทความบรรยายการรบแห่งบาตังมารู (Batang Maru) ไว้อย่างผิด ๆ พลาด ๆ และเป็นการให้ร้ายเขาด้วย เซอร์เจมส์โกรธมากถึงกับถือว่านายวุดส์เป็นศัตรูกับเขาเป็นการส่วนตัวทีเดียว เขา

จึงมีหนังสือไปถึงผู้สำเร็จราชการประท้วงเรื่องดังกล่าวนี้ (๑) ผู้สำเร็จราชการ ปฏิเสธที่จะเข้าแทรกแซง แต่นายวุดส์ก็ได้ทราบเรื่องการประท้วงนี้ เซอร์เจมส์ ออกเดินทางจากสิงคโปร์ต่อไปด้วยเรือกลไฟขนาดเล็ก ชื่อ “ฮินโดสถาน” (Hindustan) ไปทางเมืองเอเดน เข้ายังทะเลแดง ครั้นกลางเดือนมีนาคม เขาก็เดินทางมาถึงมอลต้า เขากะแผนการจะไปเนเปิ้ล โรม เมืองเล็กฮอร์น เยนัวโดยทางทะเล แล้วไปยังมิลาน ซิมพลอน สวิสเซอร์แลนด์ อันเป็นที่ที่เขาต้องการหาผู้ช่วยเหลือใหม่ เขาได้เขียนจดหมายให้ครอบครัวจอห์นสัน มาสมทบกับเขาด้วย ระหว่างที่พักอยู่ที่มอลต้า เขาพักอยู่ในโรงแรมของดันส์ฟอร์ด (Dunsford's Hotel) เขารู้สึกเบิกบานแจ่มใสและได้อากาศสดชื่นดี ที่นี้เซอร์เจมส์ได้พบมิตรสหายเก่าแก่หลายคน และได้พบกับชาลีหรือชาร์ล จอห์นสัน หลานชายคนโปรดซึ่งประจำอยู่ในเรือ “เทอร์ริเบิล” (Terrible) เซอร์เจมส์ดีใจมากที่ได้พบกับหลานชาย เซอร์เจมส์ได้ลงเรือยอทไปเที่ยวเยอร์เจนติ ในซิชิลีกับท่านลอร์ดสหายเก่า และกลับมายังมอลต้าในวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ (ค.ศ. ๑๘๕๑) เขากำหนดออกเดินทางจากมอลต้าต่อไปด้วยเรือกลไฟ “อูซีน” (Euxine) อย่างช้าที่สุดในวันที่ ๒๖ เมษายน

เซอร์เจมส์ บรีคเดินทางมาถึงประเทศอังกฤษในวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๔ (ค.ศ. ๑๘๕๑) และพำนักอยู่ในประเทศอังกฤษไปจนถึงเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๙๖ (ค.ศ. ๑๘๕๓) ระหว่างที่อยู่ในอังกฤษเขาพักอยู่ในลอนดอน และไปเยี่ยมเยียนบรรดาญาติและมิตรสหายเป็นครั้งคราว แต่ใจจริงแล้วเขาอยากพักที่ โรส คอททิจ (Rose Cottage) ที่ไลม์ เรจิส (Lyme Regis) มากกว่าเพื่อจะได้พักผ่อนให้เต็มที่

เมื่อพำนักอยู่ในอังกฤษ เซอร์เจมส์ ก็ประสบปัญหาที่ทำให้ไม่สบายใจอีก เพราะนายซุ่มและพรรคพวกได้กล่าวโจมตีเขาอีกในทันทีที่เขามาถึงในวันที่

(๑) “The Private Letters of Sir James Brooke” London, 1853, vol. 3, pp. 72-84.

๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๔ ชุมได้ตั้งกระทู้ขึ้นในรัฐสภา และมีเอกสาร ๒ ฉบับเป็นหลักฐานสนับสนุน เอกสารฉบับหนึ่งเขียนโดยนายวูดส์ซึ่งเป็นศัตรูกับ เซอร์เจมส์ โดยมีพ่อค้าสิงคโปร์ ๕๓ คนลงนามสนับสนุน ประกาศว่าพวกตนไม่มีผู้ใดเลยที่ได้ยินเรื่องโจรสลัดเผ่าดยก และเสียใจที่ได้มีการกระทำอันรุนแรงแก่พวกพื้นเมืองเหล่านี้ เอกสารอีกฉบับหนึ่งเป็นจดหมายของนายวิลเลียม เฮนรี ไมล์ ที่ลาบวน กล่าวหาว่าการรบที่บาตัง มาร์ู เป็นการสังหารหมู่ และร้องว่าเซอร์เจมส์ บรัค กำลังกีดขวางทางในการตั้งรกรากหรือการค้าขายของชาวยุโรปอื่น ๆ บางคน ในแถบฝั่งทะเลตอนเหนือของบอร์เนียว ช้านายชุมกลับอ้างว่าพวกดยกไม่ใช่พวกโจรสลัด ส่วนนายคอบเดน (Cobden) ก็ประกาศโผงผางว่า เซอร์เจมส์ทำการสู้รบกับดินแดนใกล้เคียง ก็เพราะหวังจะยึดเอาดินแดนเหล่านั้น มีคนหลายคนที่ไม่เห็นด้วยกับการให้ร้ายนั้น เป็นต้นว่านายเกลดสโตน (Gladstone) เขาแถลงว่า เซอร์เจมส์เป็นผู้ที่มีใจเมตตาากรุณา รักเพื่อนมนุษย์ด้วยกันตามแบบคริสเตียนอย่างแท้จริง แต่อย่างไรก็ตาม ควรจะสอบสวนดูในเรื่องเกี่ยวกับบรรดาโจรสลัดและการปราบปราม สำหรับรัฐบาลอังกฤษนั้นมิได้เชื่อถือถ้อยคำของนายวิลเลียม เฮนรี ไมล์ ด้วยเข้าใจดีว่านายไมล์เป็นคนที่ไวใจไม่ได้ นายเฮดแลม (Headlam) ได้อ่านสาส์นจากบิชอปแห่งกลั๊กตาทาชมเชยการปฏิบัติงานดีเด่นของเซอร์เจมส์ ลอร์ดปาลเมอร์สตันก็เข้าข้างเซอร์เจมส์ ได้ยกเอารายงานจากบรรดากงสุลในอาณานิคมของฮอลันดาและสเปน ที่แสดงออกว่าพอใจในการที่กองทัพเรืออังกฤษได้ร่วมมือกับเซอร์เจมส์ปราบปรามโจรสลัด จากหลักฐานต่าง ๆ ทำให้คำกล่าวหาของนายชุมตกไปและแพ้ไปด้วยคะแนนเสียง ๒๓๐ ต่อ ๑๙ ดังนั้น เป็นอันว่าชื่อเสียงของเซอร์เจมส์ บรัค ยังคงสะอาดไม่ต่างพร้อยและไร้มลทิน

ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ (ค.ศ. ๑๘๕๑) ข่าวการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินสยามได้แพร่ไปถึงประเทศอังกฤษ และได้ทราบทั่วกันว่าเจ้าฟ้ามงกุฎเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบต่อมา

รัฐบาลอังกฤษประสงค์จะรื้อฟื้นการเจรจาขอทำสัญญาทางการค้าฉบับใหม่ระหว่างไทยกับอังกฤษอีก ทำให้เซอร์เจมส์เป็นกังวลว่ารัฐบาลจะให้เขาเป็นทูตไปประเทศสยามอีกหรือไม่ เซอร์เจมส์ พร้อมที่จะเดินทางมาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพฯ ฯ ในเดือนตุลาคม แต่เขาได้ทราบว่าตามธรรมเนียมไทยนั้น ต้องให้ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ผ่านไปเสียก่อน จึงจะมีการเจรจาทางการเมืองกันได้ ประกอบกับรัฐบาลอังกฤษมิได้แต่งตั้งให้เขาเป็นทูตมาประเทศสยามอีก เขาจึงคงพำนักอยู่ในอังกฤษต่อไป (๑)

จะกล่าวถึงเรื่องของนายฮูมอีกครั้ง เขาไม่ยอมแพ้ง่าย ๆ คราวนี้เขาได้ผู้ร่วมมือด้วยอีกคนหนึ่ง คือนายโรเบิร์ต เบอร์น พ่อค้าในสิงคโปร์ซึ่งมาค้าขายและแสวงโชคอยู่ในซาราวัก-บอร์เนียวในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๔ (ค.ศ. ๑๘๕๑) ลอร์ดपालเมอร์สตัน ได้รับจดหมายจากนายโรเบิร์ต เบอร์น ผู้นี้ว่า เซอร์เจมส์ หรือรายาเจมส์ไม่มีสิทธิตามกฎหมาย ไม่ว่าจะในตำแหน่งกงสุลใหญ่หรือในตำแหน่งรายาแห่งซาราวัก ที่จะตกลงใจตัดสินว่าผู้ใดควรจะได้รับอนุญาตให้ค้าขายในอาณาเขตบรูไนได้ แต่ลอร์ดपालเมอร์สตันไม่สนใจในจดหมายของโรเบิร์ต เบอร์น เขาเชื่อในรายงานของเซอร์เจมส์ที่ส่งมาให้เขามากกว่า นายโรเบิร์ต เบอร์น มิได้อยู่ร่วมมือกับนายฮูมนาน เพราะในเดือนกันยายนปีนั้นเอง ได้เดินทางไปขายอาวุธในแถบชายฝั่งทะเลบอร์เนียวทางเหนือ กับกัปตันโรเบิร์ตสัน แห่งเรือคอลลีฟีน (Dolphin) เกิดทะเลาะกันขึ้น กัปตันโรเบิร์ตสันโกรธ จึงรับนำเรือคอลลีฟีนกลับบอร์เนียวทันที ระหว่างทางถูกพวkJโจรสลัดโจมตี นายโรเบิร์ต เบอร์น ถูกโจรสลัดฆ่าตายพร้อมกับพรรคพวกของเขาหลายคน เรื่องราวเป็นถึงอย่างนี้แล้วนายฮูมก็ยังไม่เชื่อเรื่องมีโจรสลัดอยู่ดี

(๑) “Private Letters of Sir James Brooke,” London, 1853, vol. 3, p.101 และ Runciman, Steven, “The White Rajahs” Cambridge University Press, 1960, p.103

ในต้นปี พ.ศ. ๒๓๙๕ (ค.ศ. ๑๘๕๒) นายฮูมได้ส่งจดหมายถึงลอร์ด คาร์บี้ (Lord Derby) ฉบับหนึ่ง อ้างว่าเป็นจดหมายที่ส่งมาจากสุลต่านแห่งบรูไน กล่าวร้องเรียนรายาเจมส์ บรูค แต่ครั้นลอร์ดคาร์บี้ สืบสวนเรื่องนี้โดยละเอียดก็ได้รับความจริงว่านายโรเบิร์ต เบอร์น และนายมอตเลย์ ได้ปลอมจดหมายดังกล่าวขึ้นตั้งแต่ปีที่แล้ว เพื่อจะได้นำตนเข้าไปพัวพันกับซาราวัก ขณะเดียวกันนายมอตเลย์ได้กล่าวหาในลาบวนว่า รายาเจมส์หรือเซอร์เจมส์ได้ใช้ให้คนไปสังหารนายโรเบิร์ต เบอร์น แต่ตัวนายมอตเลย์เองกับครอบครัวก็ถูกพวกโจรสลัดสังหารเสียใน ๒-๓ ปีต่อมา

บรรดาศัตรูผู้กล่าวให้ร้ายรายาเจมส์ หรือเซอร์เจมส์นั้นพ่ายแพ้ล้มเหลวไปแล้ว วันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๕ (ค.ศ. ๑๘๕๒) ได้มีงานเลี้ยงใหญ่ในมหานครลอนดอนเพื่อเป็นเกียรติแก่เซอร์เจมส์ เพื่อนฝูงมิตรสหายมาร่วมงานกันคับคั่ง และมีการกล่าวสุนทรพจน์สรรเสริญเซอร์เจมส์อย่างยืดยาว และเขาก็ได้กล่าวตอบอย่างจริงใจ ได้เล่าถึงความสำเร็จอย่างน่าภูมิใจและความหวังในอนาคตของบอร์เนียว(๑) ปลายปี พ.ศ. ๒๓๙๕ (ค.ศ. ๑๘๕๒) เซอร์เจมส์ได้ทราบว่ารัฐบาลอังกฤษจะตัดการตั้งหลักฐานที่เกาะลาบวน เพราะเหตุผลทางเศรษฐกิจ และจะยกเลิกตำแหน่งผู้สำเร็จราชการเกาะลาบวนด้วย แต่ในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๖ (ค.ศ. ๑๘๕๓) สถานการณ์ก็เปลี่ยนแปลงไป เพราะรัฐบาลผสมภายใต้การนำของ ลอร์ดคอบเดนได้มีอำนาจขึ้น นายฮูมก็ฉวยโอกาสโจมตีเซอร์เจมส์อีก ทำให้เซอร์เจมส์ระอาใจ จึงไปพบลอร์ดจอห์น รัสเซลล์ แจ้งให้ทราบว่าเขาจะกลับไปซาราวักในเดือนหน้า และจะออกจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแห่งเกาะ ลาบวนและตำแหน่งกงสุลใหญ่อังกฤษประจำบอร์เนียวซึ่งอังกฤษแต่งตั้งให้ คุณเหมือนเซอร์เจมส์คงจะรู้สึกว่ถ้าตนเป็นรายาแห่งซาราวักตำแหน่งเดียวกันก็คงจะสบายใจ และไม่ต้องยุ่งยากอย่างในทุกวันนี้

(๑) Jacob, G. L. "The Raja of Sarawak," London, 1876, vol. 2, pp. 53-6

เซอร์เจมส์ออกเดินทางจากอังกฤษไปในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๙๖ (ค.ศ. ๑๘๕๓) เดินทางไปในเรือกลไฟเบงกอล แล้วลงเรือกลไฟโอเรียนทอล (“Oriental”) ไปทางทะเลแดง แหลมเคอ กัล (Point de Galle) และเปลี่ยนเรือกลไฟอีกครั้งที่ลังกา เขาเดินทางมาถึงสิงคโปร์ในวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๖ (ค.ศ. ๑๘๕๓) ครั้นวันที่ ๒๖ พฤษภาคม เซอร์เจมส์ออกเดินทางต่อไปซาราวัก แล้วจะไปลาบวนและบรูไนเพื่อกระชับความสัมพันธ์ของเขากับรัฐบาลแห่งบรูไน

เมื่อเดินทางมาถึงซาราวัก เซอร์เจมส์พบว่า ซาราวักเป็นสุขสงบขณะเขาไม่อยู่ นายบรูคหลานชายของเขาได้ปฏิบัติหน้าที่แทนเขาอย่างดีด้วยความร่วมแรงร่วมใจกันของบรรดาเจ้าหน้าที่ที่ซื่อสัตย์ ซาลี หรือชาร์ล จอนสัน น้องชายของนายบรูค ก็มาช่วยปฏิบัติงานอยู่ที่ซาราวักด้วย ในต้นฤดูใบไม้ผลิ พ.ศ. ๒๓๙๖ (ค.ศ. ๑๘๕๓) นายบรูคได้ทราบข่าวกองเรือโจรสลัดออกปล้นสะดมหมู่บ้านและเรือแพอีก หัวหน้าโจรสลัดผู้นี้ชื่อ เรนทับ (Rentub) ได้ยกกำลังมาโจมตีแถบแม่น้ำสะกรังซึ่งนายเบรเรตันเป็นหัวหน้าดูแลอยู่ นายเบรเรตัน ได้ให้นายอลัน ลี มาช่วยต่อต้านพวกโจร ได้เกิดสู้รบกันอย่างดุเดือดฝ่ายเจ้าหน้าที่สู้ไม่ได้นายเบรเรตันหนีรอดไป แต่นายอลัน ลี ถูกฆ่าตาย เรนทับนายโจรชนะแล้วล่าถอยไปตั้งมั่นอยู่ที่ยอดเขาสูง ชื่อ ซาดอก (Sadok) ใกล้ ๆ กับสะกรังและแม่น้ำซาริบาส นายบรูค ต้องส่งซาลี หรือชาร์ล จอนสัน น้องชายไปรั้งตำแหน่งแทน นายอลัน ลี ที่ลิงกะ (Lingga) โดยด่วน ขณะที่เกิดเรื่องวุ่นวายนี้ ราชยาเจมส์ หรือเซอร์เจมส์ยังคงอยู่ที่สิงคโปร์ ครั้นเขาเดินทางกลับมาซาราวักและมาถึงยังเมืองกูชิน เซอร์เจมส์ก็ล้มป่วยเป็นไข้ทรพิษ ไม่มีหมอชาวยุโรปอยู่ที่กูชินเลย บาทหลวง แมคคูกัล ซึ่งได้ฝึกวิชาแพทย์มาอย่างดีเพิ่งออกเดินทางไปประเทศอังกฤษเมื่อไม่นานมานี้ บาทหลวงฮอร์สเบิร์ก (Rev. A. Horsburgh) ซึ่งอยู่ในขณะสอนศาสนาด้วยได้อ่านตำรับตำราแพทย์ในห้องสมุดของบาทหลวงแมคคูกัลแล้ว

พยายามรักษาเขา แต่เซอร์เจมส์ก็ยังไม่หาย เขาไม่ยอมให้คนอื่นเข้าใกล้เพราะกลัวจะติดโรค ยอมให้แต่คนที่เคยเป็นโรคนี้แล้วเท่านั้นที่เข้าใกล้รักษาพยาบาลเขาได้คือ นายอาเธอร์ ครุกแซงค์ นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น กับสหายเก่าแก่ชาวมลายูชื่อ เซริฟ มะตุเซน (Sherip Matusain) เท่านั้น อาการป่วยของเซอร์เจมส์ไม่ดีขึ้นเลย ประชาชนทุกคนในซาราวักพากันเป็นทุกข์กลัวเขาจะถึงแก่กรรม มีผู้สวดมนต์ไหว้พระวิงวอนขอให้เขาหายป่วยกันทั่วไป นี่ก็แสดงว่าเขาเป็นที่รักใคร่ของประชาชนพลเมืองจริง ๆ ในที่สุดอาการป่วยของเขาก็ทุเลาขึ้นเป็นลำดับ ๑ เดือนต่อมาเขาก็หายสนิท และเขารู้สึกว่าเป็นหนี้ชีวิตต่อบรรดาคนซึ่งรักษาพยาบาลเขาทั้งกลางวันกลางคืนดังกล่าวแล้ว (๑)

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๖ (ค.ศ. ๑๘๕๓) เซอร์เจมส์กับนายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น ออกเดินทางไปยังลาบวน เกาะลาบวนดูเหมือนจะถูกทอดทิ้งเพราะรัฐบาลอังกฤษไม่เอาใจใส่ให้เงินทะนุบำรุงเลย เซอร์เจมส์เดินทางต่อไปยังบรูไน และได้รับการต้อนรับอย่างหรูหรา สุลต่านโอมาร์ อารี สิ้นพระชนม์เสียแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๙๕ (ค.ศ. ๑๘๕๒) ปะแวงันมุณีม อัครเสนาบดีได้เป็นสุลต่านปกครองบรูไนสืบมา และต้องการให้รายาเจมส์หรือเซอร์เจมส์สนับสนุนตน ซึ่งก็สำเร็จดังใจเพราะเซอร์เจมส์มีใจเป็นมิตรกับปะแวงันหรือสุลต่านองค์ใหม่นี้ก่อนแล้ว เรื่องที่เจรจากันครั้งนี้มีอยู่ ๒ ประการ คือ ประการแรกเรื่องการยกดินแดนแถบแม่น้ำสกรังและซาริบาสให้เซอร์เจมส์ให้ถูก

(๑) “The Private Letters of Sir James Brooke,” London, 1853, vol. 3, เซอร์เจมส์ได้เขียนไว้ในจดหมายซึ่งเขียนถึงนายจอห์น ซี. เทมเพลตตอนหนึ่งว่า “.... เป็นเวลา ๑๕ วันข้าพเจ้าต้องนอนชมด้วยพิษไข้” หรือมิฉะนั้นก็ต้องหนาวสั่นสะท้านเพราะถูกน้ำเย็นซึ่งพวกเขารดลงบนตัวข้าพเจ้าซึ่งนอนอยู่บนเตียง จิตใจของข้าพเจ้าเที่ยวล่องลอยไปไม่ได้หลับเลย มีอาการอยู่ระหว่างความเป็นความตาย....บรู๊คได้เดินทางจากข้าพเจ้าไปเมื่อคืนนี้ ขึ้นไปบนภูเขาปะนิงโก (Paningow) อันเป็นที่ซึ่งเขาจะสร้างบ้านพักพื้นเล็ก ๆ สำหรับเป็นที่อยู่ของข้าพเจ้า อุณหภูมิที่นั่นประมาณ ๖ หรือ ๘ องศา อากาศเย็นกว่าที่ต่ำเบื้องล่าง และภูมิประเทศสวยงามจับใจมากที่สุดแห่งหนึ่งในโลก

ต้องตามกฎหมาย โดยสุลต่านจะได้รับเงินตอบแทนตามสมควร ประการที่ ๒ ขอบจกหมายต่าง ๆ ซึ่งบรรดาศัตรูของเซอร์เจมส์เขียนถึงสุลต่านองค์ก่อนและมะโกทา ซึ่งจะทำให้เซอร์เจมส์ได้ทราบเรื่องตื้นลึกหนาบางต่าง ๆ ที่แรกมะโกทาไม่ยินยอม แต่เมื่อบางคนในคณะของเซอร์เจมส์ให้สินบนเขาหลายร้อยดอลลาร์ มะโกทาก็ยินยอมให้จกหมายเหล่านั้นแต่โดยดี สุลต่านและบรรดาปะแวงวันของพระองค์ประกาศว่าจะไม่ช่วยเหลืออุปภัยของเซอร์เจมส์ ซึ่งจะตั้งกรรมการสอบสวนเขาเรื่องการปราบโจรสลัดเลย นี่แสดงให้เห็นถึง มิตรภาพอันสัตย์ซื่อระหว่างราชสำนักบรูไนกับเซอร์เจมส์ หรือรายาเจมส์ บรูค

เซอร์เจมส์เดินทางกลับมาซาราวัก และมาเผชิญปัญหาเรื่องโจรสลัดเร้นลับต่อไป เบรเรตัน ยังคงแลอยู่ทีแถบแม่น้ำสกรัง ซาลีหรือซาร์ล จอนสัน ควบคุมอยู่ทีลิงกะ ในเดือนธันวาคมเซอร์เจมส์ลงเรือไปยังแม่น้ำสกรัง พยายามทำสัญญา กับบรรดาชนเผ่าซาริบาส แต่ไม่ได้ผลเพราะคนเหล่านั้นกลัวโจรสลัด ไม่กล้าสนับสนุนรายาเจมส์ และเร้นลับก็ปฏิเสธไม่ยอมเจรจากับเขาด้วย

ครั้นต้นปี พ.ศ. ๒๓๙๗ (ค.ศ. ๑๘๕๔) ก่อนที่เซอร์เจมส์จะกลับมาเมืองกูชิน นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น ได้ทราบข่าวจากสหายชาวมลายูคนหนึ่งว่า ตะโตะปาตังยี อับดุล กาเปอร์ (Abdul Gapur) กำลังวางแผนจะเป็นกบฏกิดจะสังหารรายาเจมส์และชาวยุโรปทุกคนทีในแคมป์เสีย นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น จึงส่งข่าวไปเตือนรายาเจมส์ให้ทราบโดยด่วน แต่เรื่องนี้ยังไม่มีหลักฐานแน่ชัดพอที่จะเอาตัวอับดุล กาเปอร์ มาไต่สวนได้ อย่างไรก็ตาม เพื่อเป็นการป้องกันเหตุร้ายเสียชั้นหนึ่งก่อน รายาเจมส์จึงได้แต่งตั้งบรรดาหัวหน้าประจำหมู่บ้านมลายูแต่ละหมู่บ้านในเมืองกูชิน มอบหน้าที่ให้จับกุมบรรดาผู้ที่กระทำชั่ว อับดุล กาเปอร์ เป็นเจ้าหน้าที่มลายูอาวุโสจึงได้เรียกบรรดาหัวหน้าหมู่บ้านมาที่บ้านของตนแล้วไต่ถาม จนได้ทราบถึงหน้าที่ที่บรรดาหัวหน้าหมู่บ้านเหล่านั้นได้รับมอบหมาย เขาจะไม่ยอมให้คนหนึ่งคนใดได้รับแต่งตั้งเป็น ตะโตะ (Datu) เลย

รายาเจมส์ได้เรียกประชุมบรรดาหัวหน้าหมคทั่วประเทศ ตะโตะบันคาร์ ตะโตะเต-ม้งหังได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะสนับสนุนรายาเจมส์ รายาเจมส์ได้มอบหมายหน้าที่ให้แก่บรรดาหัวหน้าทุกคน แต่กับอับดุล กาเปอร์ รายาเจมส์ได้ไต่ถามอย่างตรงไปตรงมาว่าจะยอมจำนนต่อรัฐบาลหรือว่าจะยอมตาย อับดุล กาเปอร์ขอยอมจำนน ๒-๓ วันต่อมาเซอร์เจมส์ได้อนุญาตให้อับดุล กาเปอร์ เดินทางไปแสวงบุญ ณ นครเมกกะ สถานที่ทำการของอับดุล กาเปอร์ก็ถูกยกให้แก่ ตะโตะ บันคาร์ ส่วนบรรดาคักก็ตะโตะปะติงยีของอับดุล กาเปอร์ ก็ถูกเลิกลัมไป

ในเดือนเมษายน นายเบรเรตันมีแผนที่จะไปปราบปราม อไฟ เตนตั้ง (Apai Dendang) ผู้ให้การสนับสนุนพวกโจรสลัด ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่คันดี (Dandi) อยู่ระหว่างแม่น้ำสกรังและซาริบาสการไปสู้รบกับพวกโจรนี้ เมื่อถึงคันดีแล้วต้องเดินบกผ่านป่าไปอีกหลายไมล์ ทั้งนายเบรเรตัน และชาร์ล จอนสัน ซึ่งมาช่วยรบไม่ชำนาญทาง จึงปล่อยให้พวกคยักซึ่งมาร่วมสมทบด้วยเดินทางล่วงหน้าไปก่อน เมื่อถึงจุดหมายพวกคยักก็เข้าโจมตีทันทีมีรังรอและไม่เป็นระเบียบจึงต้องล่าถอยหนีลงไปสมทบกับนายเบรเรตัน และนายชาร์ล จอนสันซึ่งเพิ่งเดินทางมาถึง แต่เนื่องจากอไฟ เตนตั้ง มีใจเอนเอียงมาเป็นมิตรกับฝ่ายเซอร์เจมส์เขาจึงให้สัญญาที่จะจ่ายค่าปรับสินไหมสำหรับพวกคยักที่ถูกคนของเขาฆ่า แล้วจัดหาเสบียงอาหารมาให้ทั้งให้คนนำทางพาไปส่งที่ป้อมแม่น้ำสกรังด้วย ดังนั้นเหตุการณ์ที่รุนแรงก็กลับเรียบร้อยไป

ในเดือนพฤษภาคม มีข่าวมาถึงเมืองกูชินว่านายชาร์ล แกรนท์ บ่วยเป็นไข้ทรพิษ รายาเจมส์ หรือเซอร์เจมส์รีบเดินทางไปที่ลันดูเพื่อรักษาพยาบาลเขา โชคดีที่นายแกรนท์หายป่วยอย่างรวดเร็ว เซอร์เจมส์ก็กลับไปยังเมืองกูชิน

เดือนสิงหาคมเซอร์เจมส์ออกปราบปรามโจรสลัดเรนทับด้วยตนเอง เป็นเวลาเดียวกับที่คณะกรรมการสอบสวนเรื่องการปราบโจรสลัดของเขาได้ตั้งขึ้นที่สิงคโปร์ เซอร์เจมส์ ไม่ได้สะอึกสะเทือนเลย เขาได้วางแผนปราบปรามต่อไป

เพราะเขาถือว่าเขาเป็นรายาปกครองชาววักอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เขามีสิทธิแต่ผู้เดียวที่จะทำการใด ๆ ในราชอาณาจักรของเขาใครจะมายุ่งเกี่ยวไม่ได้ เพราะชาววักเป็นรัฐเอกราช และเรนทักก็เป็นโจรสลัดจริง ๆ เสียด้วย เซอร์เจมส์ได้ทราบว่าเรนทักตั้งมั่นอยู่ที่ป้อมสุโหลง ลัง (Sungei Lang) แถบแม่น้ำสกรัง เซอร์เจมส์วางแผนอย่างรัดกุมให้ตะโตะเตมั่งหงงไปคอยป้องกันท่านแม่ น้ำซาริบาสมิให้พรรคพวกโจรยกมาช่วยเรนทักได้ ให้นายสตีลมาคุมพวกดัก กำลังส่วนใหญ่บังคับบัญชาโดยนายบรูก กับ ชาร์ล จอนสัน น้องชาย นายครูกแซงค์ นายเบรเวตันและเจ้าหน้าที่อื่น ๆ อีก ๔ คนเคลื่อนขึ้นไปยังสกรัง เซอร์เจมส์เดินทางขึ้นไปด้วยจนถึงเอนตาบัน (Entaban) แล้วต้องหยุดอยู่ที่นั่นเพราะเรือหนักเดินทางต่อไปไม่ได้ กำลังฝ่ายเซอร์เจมส์ บุกเข้าไปจนถึงภูเขาสุโหลง ลัง อันเป็นที่มั่นของเรนทักได้ทำการสู้รบกันอย่างเดือดร้อน พวโจรสลัดฝ่ายแพ้ยับเยิน เรนทักบาดเจ็บแต่หนีไปได้

เมื่อได้ชัยชนะแล้วเซอร์เจมส์ก็ยกกองทัพกลับเมืองกูชิน ระยะนั้นโรคบิดระบาดอยู่ทั่วไปมีผู้คนล้มตายหลายคน นายบรูกป่วยหนักอยู่หลายสัปดาห์ นายชาร์ล จอนสัน นายชาร์ล แกรนท์และ นายสเปนเซอร์ เซนต์จอนก็ป่วยเช่นกัน ส่วนนายเบรเวตันอยู่รักษาป้อมที่สกรังได้ป่วยหนักและถึงแก่กรรมในเดือนตุลาคม ขณะนั้นนายเบรเวตันอายุได้ ๒๓ ปีเท่านั้น เซอร์เจมส์คงจะเสียใจมากเพราะเขาเอื้อเอ็นดูนายเบรเวตันมาตั้งแต่นายเบรเวตันยังเด็ก เซอร์เจมส์ได้ส่งชาร์ล จอนสัน ซึ่งเป็นทวน มุตา ไปทำหน้าที่แทนนายเบรเวตัน และให้ควบคุมดูแลหมดทั้งตำบลบาตัง ลูปาร์ (๑)

บัดนี้การสอบสวนคดีเรื่องเซอร์เจมส์ บรูก ปราบโจรสลัดได้เปิดขึ้นแล้วที่สิงคโปร์ (๒) รัฐบาลที่อินเดียนั้นต้องยุ่งยากมากเพราะกว่าจะหาคนที่เหมาะสมมาเป็น

(๑) C. Brooke, "Ten Years in Sarawak," London 1886, vol.1, pp.106-18

(๒) Runciman, Steven, "The White Rajahs" Cambridge University Press, 1960 pp. 113-7

กรรมการสอบสวนได้ก็กินเวลาหลายเดือน แล้วต้องส่งรายชื่อไปให้ทางลอนดอน อนุมัติ ในที่สุดก็แต่งตั้งนายชาร์ล เชนรี พรินเซพ (Charles Henry Prinsep) ทนายความใหญ่แห่งอินเดีย และนายฮัมฟรีย์ โบฮัน เดเวอร์เรอร์ (Humphrey Bohun Devereux) ผู้แทนรัฐบาลอังกฤษ กรรมการทั้งสองคนนี้มาถึงสิงคโปร์ในวันที่ ๒๗ สิงหาคม ส่วนเซอร์เจมส์ บรัค รายน่าแห่งซาราวัคมาถึงหลังจากนั้น ๒-๓ วัน นายพรินเซพ และนายเดเวอร์เรอร์ ประพฤติตนไม่ค่อยเหมาะสม ทำให้เซอร์เจมส์ เจ็บช้ำใจและโกรธแค้น เขาปฏิเสธที่จะสนองตอบที่ท่าที่เป็นมิตรของฝ่ายเจ้าหน้าที่ของสิงคโปร์และมีให้คนในคณะของเขา รับเชิญทางสังคมใด ๆ ทั้งสิ้น การพิจารณาคดีเริ่มในวันที่ ๑๑ กันยายน มีการทำความถึงเรื่องเดิมของเซอร์เจมส์ บรัคตั้งแต่ไปยังเกาะบอร์เนียว ได้รับแต่งตั้งเป็นรายน่าแห่งซาราวัคเรื่อยไปจนถึงเรื่องการปราบปรามโจรสลัด ทางฝ่ายคณะกรรมการมีเอกสารที่เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตนก็แต่เอกสารที่นายฮูมเขียนขึ้นในลอนดอนเท่านั้นและกล่าวหาว่าที่เซอร์เจมส์ทำการปราบปรามโจรสลัดก็เพื่อหวังจะเอาคนเหล่านั้นมา เป็นข้าในปกครองของตน นอกจากนี้ยังอ้างถึงการปฏิเสธของกัปตันเบลเซอร์ และนายเฮสตั้งซึ่งเซอร์เจมส์ขอร้องให้ช่วยปราบโจรสลัด อ้างถึงบันทึกที่ส่งไปยังลอนดอนในนามของพ่อค้า ๕๓ คนแห่งสิงคโปร์ด้วย แต่กัปตันเบลเซอร์ นายเฮสตั้ง และเจ้าหน้าที่ทหารเรือคนอื่น ๆ ไม่ได้สนับสนุนคำอ้างของนายฮูมเลย บรรดาปรบักซ์ของเซอร์เจมส์จึงหันไปพุดแกที่เซอร์เจมส์ประท้วงเรื่องแต่งตั้งนายวูดส์เป็น Deputy Sheriff และเกี่ยวโยงไปถึงนายนาปีเย่ รองผู้สำเร็จราชการแห่งลาบวนคนก่อน ซึ่งเซอร์เจมส์ให้ออกจากตำแหน่งด้วย

ความอดทนของคณะกรรมการสอบสวนเกือบหมดสิ้นลง ก่อนที่จะพิจารณาถึงประเด็นสำคัญ ๒ ประเด็น คือ

ประเด็นที่ ๑ พวกดยกแห่งสกรังและซาริบาสเป็นโจรสลัดหรือไม่ คณะกรรมการได้อ้างบันทึกของพ่อค้า ๕๓ คนแห่งสิงคโปร์ที่อ้างว่าคนพวกนั้นมีได้เป็น

โจรสลัด แต่เมื่อสอบสวนพิจารณากันแล้วได้ความว่าเป็นบันทึกที่เชื่อถือไม่ได้ มีหลักฐานที่เป็นประโยชน์แก่เซอร์เจมส์ บรัค มาจากแหล่งอื่น คือพ่อค้าจีนที่สิงคโปร์ จำนวน ๕๙ คนได้ร่วมกันส่งบันทึกถึงคณะกรรมการสอบสวน เปิดเผยแสดงความขอบคุณต่อเซอร์เจมส์ บรัค ซึ่งได้ปราบปรามพวกโจรสลัด ทำให้ท้องทะเลเป็นที่ปลอดภัยสำหรับบรรดาเรือของพวกเขา ระยะนี้ตะโตะ ปะติงยีนอกตำแหน่งคืออับดุล กาเปอร์ ได้เดินทางผ่านมาสิงคโปร์เพื่อจะไปแสวงบุญยังนครเมกกะ นายวูดส์ เห็นว่าอับดุล กาเปอร์ เคยมีเรื่องกับเซอร์เจมส์มาก่อน ถ้าเรียกมาให้การคงจะกล่าวโจมตีให้ร้ายแก่เซอร์เจมส์ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตน แต่ผิดคาดตะโตะ ปะติงยีนอก อับดุล กาเปอร์กลับประกาศออกมาว่าพวกดยกแห่งสกรังและซาริบาสเป็นโจรสลัดอย่างแน่นอนทีเดียว ลูกชายของเขาคนหนึ่งยังเด็กก็ถูกโจรสลัดพวกนี้ฆ่าตายในคราวที่พวกโจรเข้าปล้น หลักฐานที่น่าเชื่อถืออีกก็คือนายซี. เอฟ. บูดรอต (C.F. Boudroit) เจ้าหน้าที่ของฮอลันดาได้ให้การเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายเซอร์เจมส์ด้วย เพราะเห็นแก่ความยุติธรรม ทั้ง ๆ ที่เขาไม่มีเหตุผลอะไรเลยที่จะต้องสนับสนุนเซอร์เจมส์ นายบูดรอต ได้แถลงชี้แจงอย่างแจ่มชัดและได้ให้หลักฐานทางราชการว่าเขาและเจ้าหน้าที่ฮอลันดาทุกคนในบอร์เนียวลงความเห็นว่าเป็นพวกดยกทั้งกล่าวนั้นเป็นโจรสลัดแน่ สุดท้ายนายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น ได้ให้การเพิ่มเติมรายละเอียดอันน่ากลัวเกี่ยวกับการกระทำอันร้ายกาจของพวกโจรสลัด

ประเด็นที่ ๒ ปัญหาเรื่องตำแหน่งของเซอร์เจมส์ บรัค ต่อหน้าคณะกรรมการเซอร์เจมส์ได้ประกาศออกมาว่า ตนอยากจะลาออกจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการเกาะลาบวน และจากตำแหน่งกงสุลใหญ่อังกฤษประจำบอร์เนียว เพราะมีผู้วิจารณ์กันมาก ตัวเขาเองก็รู้สึกว่าเป็นการไม่เหมาะสมเนื่องมาจากเขาเป็นรายาแห่งซาราวักอยู่แล้ว เซอร์เจมส์แถลงว่า เขาไม่เคยถึงผลกำไรส่วนตัวเองทั้งไม่เคยค้าขายเพื่อผลกำไรส่วนตัวด้วยเช่นกัน ความจริงแล้วเขาเป็นรายาปกครองแคว้นเอกราชมีสิทธิแบบกษัตริย์ทุกประการ เขาสามารถที่จะทำเงิน

ทำสงคราม ลงนามในสนธิสัญญาได้ทุกอย่าง แต่กระนั้นเขาก็ยังเป็นคนอังกฤษ และเห็นแก่ประโยชน์ของอังกฤษอยู่ เขาอยากให้อังกฤษ รับคุ้มครอง ซาราวัก อย่างแคว้นอิสระตามข้อสัญญาระหว่างอังกฤษกับบรูไน ซึ่งได้ทำไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๙๐ (ค.ศ. ๑๘๔๗) ว่าอังกฤษรับประกันว่าจะปราบพวกโจรสลัดในน่านน้ำ บอร์เนียว ส่วนในซาราวักนั้นเป็นภาระหน้าที่ของตัวเซอร์เจมส์เอง

คำแถลงนี้ทำขึ้นเมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม คณะกรรมการสิ้นสุดหน้าที่ใน วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน นายพรินเซพ ต้องการจะให้มีการพิจารณากันอีกใน ลาบวนและบรูไน แต่สุดท้ายแห่งบรูไนผู้เป็นสหายเก่าของเซอร์เจมส์ไม่ยอมร่วมมือด้วย จึงต้องยุติแล้วเขียนรายงานเสนอไปยังกรุงลอนดอน รายงานของนายพรินเซพเป็นรายงานสั้น ๆ เขาคิดว่าการกระทำของเซอร์เจมส์ต่อพวกคยักเหล่านั้นเป็นการสมควรดีแล้ว แต่ก็จำเป็นด้วยหรือที่จะต้องไล่ตามพวกโจรสลัดขึ้นไปตามลำน้ำอย่างตืดือดเช่นนั้น และไม่ควรที่จะไว้ใจให้เซอร์เจมส์พิเคราะห์ตัดสินใจว่า พวกคยักพวกไหนเป็นโจรสลัด หรือยอมให้เซอร์เจมส์เรียกร้องขอความช่วยเหลือจากราชนาวีอังกฤษ ส่วนนายเคเวอร์เรอร์เขียนรายงานยาวกว่า เขาพูดถึง เรื่องการพิสูจน์เห็นจริงแล้วว่าพวกคยักเหล่านั้นเป็นโจรสลัดจริง และเห็นด้วยที่ เซอร์เจมส์ทำการปราบปราม และไม่คิดว่าการปราบปรามนั้นจะรุนแรงเกินไป ถ้า จะว่าไปตามสนธิสัญญาปี พ.ศ. ๒๓๙๐ (ค.ศ. ๑๘๔๗) กับบรูไน ที่นั้นควรมีเจ้าหน้าที่บางคนที่มีอำนาจเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากราชนาวี เขาไม่เห็นด้วยว่า ซาราวักเป็นรัฐอิสระดังที่เซอร์เจมส์กล่าวอ้าง เพราะเซอร์เจมส์ต้องจ่ายเงินให้แก่ สุลต่านแห่งบรูไนปีละ ๑๐๐๐ ปอนด์ทุกปี นายเคเวอร์เรอร์ อ้างว่าสัญญาปี พ.ศ. ๒๓๙๐ รวบเอาว่าซาราวักเป็นส่วนหนึ่งของบรูไน

การสอบสวนเรื่องการปราบปรามโจรสลัดของเซอร์เจมส์ครั้งนี้มิได้ให้ผล ดีแก่ซาราวักเลย และทำให้ชื่อเสียงเกียรติคุณของเซอร์เจมส์ในภูมิภาคตะวันออก เสียหาย เซอร์เจมส์ออกเดินทางจากสิงคโปร์กลับไปเมืองกูชินในวันที่ ๓ ธันวาคม

เดินทางไปในเรือราพิด (H.M.S. Rapid) ครั้นกลับไปถึงเมืองกูชิน เซอร์เจมส์ เริ่มเป็นกังวลใจเกี่ยวกับเรื่องฐานะของซาราวักและฐานะของตัวเอง เขาได้เขียนจดหมายฉบับแล้วฉบับเล่าถึงนายจอห์น ซี. เทมเพลอ ใต้ถามข่าวคราวคืบหน้าในลอนดอนเกี่ยวกับตัวเอง แต่ถึงอย่างไร เซอร์เจมส์ก็ยังหวังอยู่บ้างว่าทางรัฐบาลคงจะขอให้เขาพิจารณาใหม่เรื่องการขอลาออกจากตำแหน่งหน้าที่ราชการ คือตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแห่งเกาะลาบวนและตำแหน่งกงสุลใหญ่อังกฤษประจำเกาะบอร์เนียว ครั้นในฤดูร้อนของปีต่อมานั้นเอง ลอร์ด คลาเรนดอนก็ได้เขียนจดหมายถึงเขาอย่างสุภาพฉบับหนึ่งว่า รัฐบาลยังไม่ยอมรับการลาออกของเขา จนกว่าคณะกรรมการจะพิจารณาเสร็จสิ้นไป แต่ดูเหมือนรัฐบาลอังกฤษจะไม่ไว้วางใจเขาอีกต่อไปแล้ว เพราะลอร์ดคลาเรนดอน ได้ประกาศออกมาให้เขาทราบว่า จะแต่งตั้งนายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น เป็นกงสุลใหญ่อังกฤษประจำบอร์เนียวคนใหม่ เมื่อทราบความแล้วที่แรกเซอร์เจมส์บอกให้นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์นปฏิเสธที่จะรับตำแหน่งนั้น แต่นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น ก็อีกอ๊กล้งเลอยู่ ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการเกาะลาบวนจะได้แก่นายจี. ดับเบิลยู. เอคเวิร์ด (G.W. Edwards) นายเอคเวิร์ดคนนั้นไม่ชอบเซอร์เจมส์ เมื่อนายสเปนเซอร์ เป็นกงสุลใหญ่ประจำบอร์เนียวแล้วก็อยู่ที่เมืองกูชินไม่ได้ ต้องย้ายไปอยู่ที่บรูไน

ต่อมารัฐบาลอังกฤษได้ออกคำสั่งว่า คดีใดที่มีคนในบังคับอังกฤษเกี่ยวข้องอยู่ด้วยแล้ว ต้องพิจารณาคดีว่าความกันในศาลของอาณานิคมอังกฤษที่ใกล้ที่สุด นี่เป็นการละเมิดอธิปไตยของบรูไนและซาราวัก เซอร์เจมส์ บรูคทายาแห่งซาราวักคัดค้านไม่ยอมตามนั้น นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์นแนะว่าถ้าเกิดมีคดีขึ้นในซาราวัก ขอให้เซอร์เจมส์พิจารณาตัดสินคดีตามตัวบทกฎหมายและจะลงโทษให้หนักกว่าที่จะได้รับในศาลอังกฤษไม่ได้ และระหว่างการพิจารณคดี กงสุลใหญ่อังกฤษต้องนั่งฟังอยู่ด้วยได้ ลอร์ดเกรย์ซึ่งสนับสนุนเซอร์เจมส์อย่างแข็งขันตลอดมานั้นได้มีบทบาทช่วยเหลือให้รัฐบาลอังกฤษยอมประนีประนอมให้แก่เซอร์เจมส์

ชื่อเสียงของเซอร์เจมส์ บรัค กลับเป็นที่นิยมชมชื่นอีก เขามีมิตรสหายที่มีอิทธิพลหลายคนคอยช่วยสนับสนุนเขา เช่น ลอร์ดเกรย์ และลอร์ดเอลส์เมียร์ (Lord Ellesmere) ซาราวัคเจริญมั่งคั่ง แต่ฐานะการเงินส่วนตัวของเซอร์เจมส์กำลังยุ่งยาก ที่ซาราวัคมีชาวอังกฤษมาอยู่กันมากขึ้น เป็นกลุ่มใหญ่ขึ้นทุกที ทำให้เซอร์เจมส์อับอาย มีบุคคลสำคัญมาเยือนเขาเรื่อย ๆ ซึ่งเขาก็พอใจมาก เซอร์เจมส์เป็นเจ้าของบ้านที่น่ารัก ร่าเริงแจ่มใส แต่บางครั้งเมื่ออยู่ในกลุ่มคนซึ่งเขาชอบพอและนับถือเขาก็วางตนขี้น ๆ เขาเป็นคนพูดจาตรงไปตรงมาอย่างเสรี ชอบอ่านหนังสือและชอบเล่นหมากรุกมาก ระหว่างต้นปี พ.ศ. ๒๓๙๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕) นายอัลเฟรด วอลเลจ นักธรรมชาติวิทยาได้มาอยู่ในซาราวัคเป็นเวลาหลายเดือน ได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่น นายสเปนเซอร์ เซนต์จอน ได้บรรยายไว้ถึงความเป็นอยู่ในวันสุดท้ายของเซอร์เจมส์ว่า เซอร์เจมส์ได้ใช้เวลาอยู่ในบังกาโลซึ่งสร้างไว้ที่ปะนิโน (Paninjaw) หรือในกระท่อมที่ซันตูปอง (Santubong) เซอร์เจมส์กับวอลเลจจะนั่งคุยกันเสียงดังถึงครึ่งคืน ด้วยเรื่องศาสนาและวิทยาศาสตร์ วอลเลจเป็นนักสนับสนุนทฤษฎีทางศาสนาของคาร์วินอย่างแข็งขัน เซอร์เจมส์นั้นเป็นคริสเตียนสมัยใหม่ ถ้าหากซาดี หรือชาร์ล จอนสันอยู่ที่นั่นด้วยเขาก็จะชักเรื่องไปอีกทางในทัศนะเกี่ยวกับผีสิงเทวดา นอกจากนี้ก็มีนายแมคคูกัล และนายชอมเบอร์ส (Chambers) ร่วมสนทนาอภิปรายอยู่ด้วย ส่วนนายบรัค บรัค และนายชาร์ล แกรนท์ ไม่สนใจกับการสนทนาเสียงอีกทีกัน เขาพอใจจะสังสรรค์กับกลุ่มที่สงบเสียงกว่าอันมีนางแมคคูกัลเป็นหัวหน้า เซอร์เจมส์ไม่ชอบความคิดเรื่องการแต่งงานของบรรดาข้าราชการของเขา เพราะเขาคิดว่าภรรยาจะตั้งสามีให้ห่างหน้ที่การงานและทำให้ไม่เหมาะที่จะออกไปปฏิบัติงานในที่ห่างไกล แต่เมื่อภรรยาของบรรดาเจ้าหน้าที่ของเขามาถึง เซอร์เจมส์ก็ต้อนรับอย่างดี นายมิดเดิลตัน แต่งงานแล้วมีบุตร ๒ คน ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) นายอาเธอร์ ครักแซงค์

ก็พาภรรยาวัย ๑๗ ปีของเขามา เจ้าสาวของเขาเป็นคนน่ารัก ขี้อาย สงบเสงี่ยม เซอร์เจมส์ก็เอ็นดู ระยะนี้มีข่าวจากทางบ้านว่า นายบรัก บรัก กับนายชาร์ล แกรนท์ซึ่งจากไปได้แต่งงานแล้ว เจ้าสาวของนายบรัก คือแอนนี่ น้องของ นายชาร์ล แกรนท์ เซอร์เจมส์ดีใจมากสั่งให้ทำเครื่องเรือนประดับบ้านซึ่งเป็น ที่อยู่ของครอบครัวบรัก(๑)

จะขอย้อนกล่าวถึงเรื่องโจรสลัดอีก ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕) เซอร์เจมส์อยู่ที่ลันตู ได้ทราบข่าวว่ามีโจรสลัดบาลานินี (Balanini) อยู่นอกชายฝั่งทะเล พวกฮอลันดาที่แซมบาสอยากจะร่วมมือปราบโจรสลัดด้วย เหตุนี้ทำให้เซอร์เจมส์เริ่มคิดว่า พวกฮอลันดาเห็นเขามีคุณค่ามากกว่าที่พวกอังกฤษเห็นเสียอีก เดือนมิถุนายนเซอร์เจมส์ไปเยือนบรูไน เพื่อเจรจาเรื่องปัญหาเมืองมูกา (Muka) อันเป็นเมืองท่าเล็กๆ อยู่ระหว่างชายแดน ซาราวักกับบินตูลู (Bintulu) มีการค้าขายกับเมืองกูชิน สุลต่านทรงแต่งตั้งให้ เออซาท (Easat) เป็นปะแวงปกครองเมืองมูกา แต่เขาปกครองอย่างกดขี่ทำให้เป็นที่ไม่พอใจของคนทั้งหลายเกือบๆ จะก่อกบฏขึ้น ในที่สุดมะตุชิน (Matusin) ได้สังหารเออซาทเสีย แต่ก็ถูกมะซาฮอร์สหายของเออซาทติดตามแก้แค้น มะตุชินจึงต้องหนีมาพึ่งเซอร์เจมส์ที่เมืองกูชิน เซอร์เจมส์จึงส่งหลานชายผู้เป็นทวน มุกาไปยังเมืองมูกา พบว่าเมืองมูกาถูกมะซาฮอร์เผาทำลายหมด โทษผิดของมะซาฮอร์ครั้งนี้ถึงกับถูกเนรเทศออกจากเมืองเซริไก (Serikei) ด้วยเหตุที่เมืองมูกาและเมืองเซริไกไม่ได้เป็นดินแดนในครอบครองของเซอร์เจมส์ เซอร์เจมส์จึงต้องเดินทางไปบรูไน เพื่อให้สุลต่านแห่งบรูไนทรงยืนยันคำสั่งเนรเทศอีกครั้ง สุลต่านทรงตอบรับเซอร์เจมส์อย่างเป็นมิตรไมตรี และทรงขอร้องให้เขาปรับปรุงคณะรัฐบาลของพระองค์ใหม่ เขาจึงแต่งตั้งฮาซิม เจลาล (Hassim

(๑) Runciman, Steven. "The White Rajahs" Cambridge University Press, 1960, pp. 119-120

Jelal) โอรสของสุลต่านองค์ก่อน เป็นกะโตะเตมังหงง เพื่อให้รัฐบาลมีเสถียรภาพมากขึ้น และเป็นการต่อต้านอิทธิพลของมะโกทาอัครมหาเสนาบดีไปในตัว สุลต่านมุฮิหมแห่งบรูไนทรงตกลงด้วยวาจาให้เซอร์เจมส์ทำการใด ๆ ซึ่งตนเห็นว่าดีที่สุดเกี่ยวกับมุกาและเซรีโกได้อย่างเสรี ครั้นเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) เซอร์เจมส์ได้สั่งให้ทวน มุกา หลานชายไปสร้างป้อม ๆ หนึ่ง ที่เซรีโก ในเดือนมิถุนายน ทวน มุกา ได้ใช้ป้อมนี้เป็นฐานทัพสำหรับการโจมตีพวกดยักซาริบาสซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำซาเลา (Jalau) เขาต้องรับภาระในการควบคุมดูแลพวกดยักซาริบาสอันเป็นภาระหนัก เขาได้รับเงินเดือนละ ๓๐ ปอนด์เป็นค่าดูแลรักษาตำบลนี้ ระหว่างที่เกิดข้าวยากหมากแพงทางเซตบาตังลูปาร์ เขาได้สั่งห้ามขายข้าวออกนอกประเทศเด็ดขาด และกำหนดราคาข้าวไว้ตายตัวด้วย ความสามารถต่าง ๆ ของเขาทำให้ได้รับการยกย่องทั่วไป

ส่วนนายบรัก ผู้เป็นพี่ชาย เป็นที่รักเคารพของพวกมลายูเพราะเขาเฉลียวฉลาดทำทางดี ในวันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕) เซอร์เจมส์ได้ประกาศแต่งตั้งคณะที่ปรึกษาของรัฐ มีรายนามดังต่อไปนี้คือ ตัวเซอร์เจมส์เองคนหนึ่ง และนายบรัก บรัก ทวน เบซาร์ นายซาลี หรือ ชาร์ล จอนสัน ทวน มุกา และกะโตะบันดาร์ กะโตะเตมังหงง กะโตะอิมาม และทวน กาทิป (Tuan Katip) ซึ่งเป็นชาวพื้นเมือง ๑ สัปดาห์ต่อมาได้มีการประชุมคณะที่ปรึกษาแห่งรัฐ เรื่องที่ที่ประชุมพิจารณา คือปัญหาการตัดสินคดีของคนในบังคับอังกฤษในซาราวัก และเรื่องอื่น ๆ

ฝ่ายการศาสนาในซาราวักมิได้เปลี่ยนแปลงไปมากเท่าใดเลย บาทหลวงแมคคูกัล ดำเนินการสอนศาสนาคริสต์ไปอย่างเชื่องช้า ไม่ค่อยได้ผล บาทหลวงอีกรูปหนึ่งชื่อบาทหลวงดับเบิลยู.ดี. โทมส์ ซึ่งมีเลื่อมใสศรัทธาได้ปฏิบัติงานอย่างแข็งขันในปี พ.ศ. ๒๓๙๖ (ค.ศ. ๑๘๕๓) ได้ตั้งสถานที่ทำการของคณะ

ชั้นในระหว่างแถบถิ่นของพวกคยักบกใกล้ ๆ กับสันคู บาทหลวงแมคดุกัลลูนวาย อยู่กับการแพทย์ตัวนางแมคดุกัลก็เอาใจใส่ดูแลพวกเด็ก ๆ ชาวซาราวักเป็นอย่างดี ซี เซอร์เจมส์ชอบครอบครัวแมคดุกัลที่เป็นคนใจดี ร่าเริง และไม่ท้อถอย

เซอร์เจมส์ บรัค ไม่ต้องการให้บริษัทธุรกิจใด ๆ เข้ามาแทรกแซงยุ่งเกี่ยว ในซาราวัก เพราะจะไม่ได้ผลดีอะไร แต่นายจอห์น ซี. เทมเพลล์อสหายของเขา ได้ชักชวนแนะนำว่า ซาราวักจะเจริญก้าวหน้าก็ด้วยการชักนำให้บริษัทมาลงทุน ดำเนินกิจการ นายโรเบิร์ต เฮนเคอส์ แห่งบริษัทอาร์.แอนด์เจ.เฮนเคอส์ เป็นตัวแทนของนายเทมเพลล์ มาตั้งบริษัทขึ้นบริษัทหนึ่งให้ชื่อว่าบริษัทบอร์เนียว ได้เอกสิทธิในสินค้าพลวงและถ่านหิน และทำการค้าอื่น ๆ บริษัทนี้จดทะเบียน ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) บริษัทบอร์เนียวได้ซื้อเรือกลไฟลำหนึ่ง เพื่อเดินเป็นประจําระหว่างเมืองกูชินและสิงคโปร์ ได้ตั้งชื่อเรือลำนี้ ว่า “เซอร์เจมส์ บรัค” เรือลำนี้ติดอาวุธพร้อมสรรพเป็นการเตรียมต่อสู้โจรสลัดไว้ล่วงหน้า

ราวปลายปี พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) สุขภาพของเซอร์เจมส์อ่อนแอลงอีก เขาไม่สบายบ่อย ๆ ต้องไปพักผ่อนที่สิงคโปร์ ทำให้จิตใจเข้มแข็งขึ้น และเต็มไปด้วยความหวัง แต่ข้าราชการของเขาบางคนในซาราวักกลับไม่มีความหวังและความกระตือรือร้น ระยะนี้เกิดเรื่องยุ่ง ๆ กับพวกจีน เซอร์เจมส์ไม่มีอคติกับพวกจีนมาก่อน คนรับใช้ส่วนตัวของเขาก็เป็นชาวกวางตุ้ง ซึ่งมากับเพื่อน ๆ จากฮกเกี้ยน และมาตั้งรกรากทำมาค้าขายอยู่ในเมืองกูชิน มีชาวจีนอพยพมาอยู่ที่นี้มากมาย เซอร์เจมส์ตั้งชาวจีน ๓ คน คือ ออง อิวไฮ (Ong Ewe hai) ชาวกกเกี้ยน จาน โก (Chan Kho) และลอ เกียน (Law Kian) เป็นหัวหน้ากลุ่มชาวจีนพวกของตน หัวหน้าชาวจีนทั้ง ๓ คนนี้ต้องขึ้นกับเซอร์เจมส์อีกทีหนึ่ง ต่อมาพวกชาวจีนทวีมากขึ้น บ้างก็หลบหนีอำนาจเจ้าหน้าที่ฮอลันดาเข้ามา

เพราะทำผิด ในซาราวักมีก่งสี่ต่าง ๆ หลายก่งสี่ บางก่งสี่ก็ลักลอบค้าฝิ่นเถื่อน
 ซ้าร้ายได้เกิดมีสมาคมลับของชาวจีนเกิดขึ้น ทำให้เจ้าหน้าที่ของซาราวักต้องเป็น
 กังวลเดือดร้อน ในประเทศจีนมีสมาคมลับสมาคมหนึ่งชื่อ เทียน—ที ฮั่ว
 (Tien-Ti Hueh) หรือสมาคมสวรรค์และพิภพมีสาขามากมาย และสาขาหนึ่งตั้งอยู่
 ในบอร์เนียวชื่อว่าสมาคมสาม—เทียน—เกี้ยว ฮั่ว (Sam-Tian-Kiau Hueh) รัฐบาล
 ของเซอร์เจมส์ได้พยายามห้ามปรามและให้ล้มสมาคมลับนี้เสีย แต่ไม่ได้ผล
 สมาคมสาม—เทียนเกี้ยวฮั่วกลับไปผูกมิตรกับสุลต่านแห่งแซมบาส และทำสัญญา
 กับมะโกทา และพวกที่ต่อต้านอังกฤษในบรูไน ในปี พ.ศ. ๒๓๙๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐)
 ตัวแทนของสมาคมลับในสิงคโปร์มาร่วมงานกับสมาคมลับในซาราวัก แต่ถูกจับ
 และถูกตัดสินประหารชีวิต ในปี พ.ศ. ๒๓๙๕ (ค.ศ. ๑๘๕๒) พวกก่งสี่
 เข้าขัดขวางการจับกุมอาชญากรซึ่งเป็นสมาชิกสมาคมลับ ชาร์ล จอนสัน ทวน
 มุกดา คุณกำลังไปปราบปรามได้ และบังคับให้พวกก่งสี่สร้างป้อมขึ้นที่เบลิดาห์
 (Belidah) ใกล้ ๆ กับซินิแวน (Siniawan) และต้องหาเครื่องใช้และจ่ายเงินค่า
 ใช้จ่ายในการดูแลรักษาป้อมด้วย

ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) พวกจีนมีเรื่องวุ่นวายกับ
 พวกอังกฤษในกวางตุ้งเรื่องราวก็ลือแผ่กระจายมาทางซาราวักด้วย ในต้นเดือน
 มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๐ (ค.ศ. ๑๘๕๗) นายอาเธอร์ ครุกแซงก์ ซึ่งทำหน้าที่
 บริหารงานขณะเซอร์เจมส์ไปสิงคโปร์ ได้รับแจ้งจากสหายชาวจีนผู้หนึ่งว่าก่งสี่
 กำลังซื้ออาวุธวางแผนจะเข้ามาก่อความวุ่นวายในเมืองกูชินระหว่างเทศกาลตรุษ-
 จีน นายครุกแซงก์ จึงแจ้งข่าวไปให้ชาร์ล จอนสัน ทวนมุกดา ที่สกรังทราบโดยด่วน
 ชาร์ล จอนสันจึงมาควบคุมสถานการณ์ระหว่างตรุษจีน แต่ก็ไม่มีเรื่องอะไรเกิด
 ขึ้นจึงกลับไปสกรัง ขณะเดียวกับนายครุกแซงก์ก็ได้วางแผนรักษาการบนป้อม
 ปราการเล็ก ๆ รอบเมืองกูชิน และให้กองทหารประจำอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน

ทันเดือนกุมภาพันธ์ เซอร์เจมส์กลับมายังเมืองกูชิน นายครุฑแข่งและนายมิกเคิลตัน ได้เตือนให้เขาทราบถึงกระแสข่าวลือเรื่องความกำเริบเสิบสานของพวกจีน แต่เซอร์เจมส์ไม่เชื่อว่าพวกจีนจะหาญมาโจมตีเมืองกูชิน จึงสั่งถอนกำลังรักษาการณ์ ครั้นวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น ซึ่งอยู่ที่บรูไน ได้ทราบว่ามีการจีนผู้หนึ่งซึ่งถูกเนรเทศจากซาราวักมาชักชวนสมัครพรรคพวกให้สมทบกับพวกสมาคมลับเทียน—ที่ วางแผนจะสังหารพวกอังกฤษในซาราวักทุกคน มะโกทาและพวกมลายูจากแซมบาสคงร่วมมือด้วย นายสเปนเซอร์ ตกใจมาก เตรียมส่งข่าวมาเตือนเซอร์เจมส์ บรู๊คให้ทราบโดยเร็วที่สุด(๑)

เย็นวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ทุกสิ่งในเมืองกูชินเงียบสงบ เซอร์เจมส์ หรือรายาเจมส์ บรู๊ค อยู่คนเดียวตามลำพังในบ้าน เขาป่วยนอนอยู่บนเตียงตลอดวัน บังกาโลหลังถัดไปเป็นบ้านของนายสตีล ซึ่งมาจากกาโนวิท และหนุ่มน้อยแอร์นิโคเลตส์ ซึ่งมาจากลันตู มีบ้านชาวยุโรปอีก ๒ หลังอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำ หลังหนึ่งเป็นบ้านของนายและนางครุฑแข่ง อีกหลังหนึ่งเป็นบ้านของนายและนางมิกเคิลตันกับบุตรชาย ๒ คน และนายเวลลิงตัน เสมียนใหม่ของบริษัทบอร์เนียว ส่วนชาวยุโรปคนอื่น ๆ ทุกคนอยู่บ้านทางฝั่งขวาของแม่น้ำ บาทหลวงและนางแมคคูกัลอยู่บนภูเขาหลังเมือง กลุ่มเจ้าหน้าที่บริษัทบอร์เนียวอยู่ริมแม่น้ำ และมีบ้านส่วนตัวหลังอื่น ๆ ๒-๓ หลังอยู่ประปรายใกล้ ๆ นั้น นายคริมเบ็ดเจ้าหน้าที่การคลังอาศัยอยู่ในป้อมสำคัญ ป้ายวันนั้นมีข่าวแจ้งว่าพวกจีนสมาชิกโบกงสี (Bau Kongsí) ๖๐๐ คน ถืออาวุธครบมือลงเรือหลายลำที่ตันดอง (Tundong) คงจะมาที่เมืองกูชินเป็นแน่ และหลังเที่ยงคืนเล็กน้อย พวกจีนดังกล่าวได้มาขึ้นบกที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำที่เมืองกูชิน แล้วตรงไปยังบ้านของเซอร์เจมส์ เข้าโจมตีบังกาโลที่อยู่ติด ๆ กับบ้านของเซอร์เจมส์ นายสตีลหนีรอดไปได้ แต่นายนิโคเลตส์ ถูกตีล้มลง ขณะพยายามหนีลงจากบ้าน เสียงอีกทีก็ทำให้เซอร์เจมส์และนายชาร์ล เพนตีคนรับใช้ตื่นขึ้น ที่แรกเซอร์เจมส์ คิดจะต่อสู้

(๑) Spenser St. John "Life of Sir James Brooke, Rajah, of Sarawak," Edinburgh, 1879, pp. 294-5

แต่เห็นเหลือกำลังนักจึงคลานหนีออกทางห้องน้ำ พวกจีนจุดไฟเผาบ้าน นายเพนตีหนีเข้าป่า แต่เซอร์ เจมส์วิ่งหนีไปทางลำธารทางด้านตะวันออกของบ้าน แล้วดำน้ำรอดไปได้เรือของพวกจีนที่ผูกอยู่ที่นั่น จากนั้นก็หนีไปยังบ้านของข้าราชการชาวมลายูที่ซื่อสัตย์คนหนึ่ง บ้านนายครุ๊กแซงค์ก็ถูกโจมตี ตัวนายครุ๊กแซงค์เองบาดเจ็บ แต่หนีรอดมาได้ ส่วนภรรยาถูกตีล้มลงและถูกทิ้งไว้ให้ตาย บ้านของนายมิตเติลตันก็ถูกโจมตีเช่นกัน ตัวนายมิตเติลตันหนีรอดไปได้ ภรรยาถูกจับในห้องน้ำ นายเวลลิงตันพาลูก ๆ ของ นายมิตเติลตันหนี แต่เขาถูกตีล้มลง พวกจีนเผาบ้านและเด็กก็ต้องตายในไฟ ขณะที่นายครุ๊กแซงค์และนายมิตเติลตันหนีมาสมทบกับเซอร์เจมส์ได้สำเร็จ พวกโจรก็ข้ามแม่น้ำไปโจมตีบ้านชาวอังกฤษอีกฝั่งหนึ่ง ชาวอังกฤษต้องหนีขึ้นไปภูเขาอันเป็นที่ตั้งของคณะสอนศาสนา ส่วนนายคริมเบิลคงยืนหยัดต่อสู้อยู่ในป่ากับทหารมลายู ครั้นเห็นว่าจะสู้ไม่ไหว เขาก็พยายามตีฝ่าออกมา พวกจีนประกาศว่าพวกตนมีเรื่องสู้รบกับเซอร์เจมส์ซึ่งเป็นรายาแห่งซาราวักและบรรดาข้าราชการของเขาเท่านั้น มิได้มีเรื่องกับบาทหลวงหรือบริษัทบอร์เนียวด้วย แล้วได้ขอให้บาทหลวงไปรักษาพวกจีนที่บาดเจ็บที่สถานพยาบาลด้วย (๑)

เซอร์เจมส์ บรัค กับบรรดาข้าราชการของเขาได้หนีมายังบ้านของตะโตะบันดาร์ ได้พยายามรวบรวมผู้คนชาวมลายูเพื่อมาต่อสู้กับพวกจีนก็ไม่ได้กำลังพอ จึงได้พากันเดินทางไปยังแคว้นตุง (Santubong) และได้รับความช่วยเหลือจากบรรดาหมู่บ้านซาบัง (Sabang) เป็นอย่างดี

บาทหลวงได้มายังสถานพยาบาล และเช้าวันรุ่งขึ้นบาทหลวง นายเฮมส์ นายรูเพล (พ่อค้าเอกชนซึ่งค้าขายกับบริษัทบอร์เนียว) และตะโตะบันดาร์ ถูก

(๑) Runciman, Steven "The White Rajahs" Cambridge University Press, 1960, pp. 127-9

นำตัวมาหาหัวหน้ากงสี ชัยชนะของพวกจีนในครั้งนี้น่าจะกระหึ่มอึ้งใจมากที่สุดทีเดียว หัวหน้ากงสีถึงกับขึ้นไปนั่งบนเก้าอี้ของเซอร์เจมส์ หรือรายาเจมส์ พวกจีนสำคัญผิดคิดว่าเซอร์เจมส์ถูกฆ่าตายแล้ว หัวหน้ากงสีประกาศตั้งนายเฮมส์ และนายรูเพล เป็นผู้บริหารฝ่ายชาวยุโรป ส่วนคณะโตะบันดาร์ให้เป็นผู้บริหารฝ่ายมลายู ท่านบาทหลวงได้เตือนให้พวกจีนสำนึกว่า นายชาร์ล จอนสัน ทวน มุกา ซึ่งเป็นหลานชายของเซอร์เจมส์จะต้องมาแก้แค้นแน่นอน แต่พวกจีนไม่ฟังเสียงกลับว่าให้ทวน มุกา ปกครองพวกตนต่อไป ถ้าไม่ทำร้ายพวกตนก่อนก็จะไม่ทำร้ายทวน มุกา เช่นกัน และให้ชาวยุโรปทั้งสามคนทำสัตย์สาบานว่าจะภักดีต่อกงสี ตอนเที่ยงวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พวกจีนเริ่มยกทยอยกันกลับไปยังโบ (Bau) และพยายามจะนำตัวนายเฮมส์ไปด้วย แต่นายเฮมส์ไม่ยอมได้หนีไปซ่อนตัวอยู่ในป่า

การกบฏของพวกจีนในครั้งนี้มีผลการกระทบกระเทือนมากมาย การปกครองของเซอร์เจมส์พังทลาย บ้านถูกเผาพินาศ ชาวอังกฤษหลายคนถูกฆ่า ตัวเซอร์เจมส์เองก็กำลังป่วย แต่ดูเหมือนนายเฮมส์จะหลงไปว่าตนเองเป็นวีรบุรุษ ส่วนบาทหลวงก็สำคัญตนว่ามีบทบาทเป็นผู้นำ ทั้งนายเฮมส์ และบาทหลวงคิดว่าเซอร์เจมส์เป็นโรคเส้นประสาท และต่างก็คิดว่าตนเป็นผู้ช่วยเหลือประเทศ

เซอร์เจมส์ได้รวบรวมสมัครพรรคพวกชาวมลายู เพื่อจะโจมตีพวกจีนที่ก่อกบฏ คณะโตะเตมั่งหงงและบุตรชายของคณะโตะบันดาร์ก็ร่วมอยู่กับเขาด้วย เซอร์เจมส์มีความคิดว่าจะรวมกำลังให้มากพอเสียก่อนจึงจะเข้าโจมตีพวกจีน แต่ขณะนั้นพวกจีนลงเรือถอยขึ้นไปตามลำน้ำไปยังโบ พวกมลายูหนุ่ม ๆ ใจร้อนยกกำลังเข้ายึดเรือลำสุดท้ายของพวกจีนมาได้ และเกิดสู้รบกันประปราย

ขณะเดียวกันบาทหลวงได้รวบรวมพวกผู้หญิงและเด็กของคณะสอนศาสนาส่งลงเรือไปทางปากแม่น้ำ ไปขึ้นยังหมู่บ้านแห่งหนึ่งใกล้ปากน้ำ ส่วนนายเฮมส์นั้นออกมาจากป่าสมทบกับพวกคนงานของตนลงเรือไปอีกลำหนึ่ง ส่วนบาทหลวงลงเรือตามหาเซอร์เจมส์มาพบเซอร์เจมส์ที่ปากแม่น้ำคอฟ (Quop) เซอร์เจมส์มีกำลังคนอยู่น้อยมาก อยากจะรอให้ชาร์ล จอนสัน หลานชายนำพวกคยักมาสมทบเสียก่อน แล้วค่อยโจมตีพวกจีน การร้งรอนี้ทำให้บาทหลวงไม่พอใจ พวกจีนยัธยัธมาเผาบ้านพวกมลายูที่เมืองกูชินอีก คนของเซอร์เจมส์เข้าโจมตีแต่ไร้ผลต้องล่าถอยทำให้เซอร์เจมส์ตัดสินใจแน่วแน่ว่าต้องคอยชาร์ล จอนสันก่อน แต่บาทหลวงโกรธ ถึงขั้นขึ้นไปต่อสู้กับพวกจีน โดยกลับไปเมืองกูชิน พยายามรวบรวมพวกมลายู และรวมกำลังกับนายเฮมส์ ตอนนั้นเป็นวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์

ที่ปากแม่น้ำ เซอร์เจมส์ บรู๊ค ร่ายาแห่งซาราวักได้จัดการให้บรรดาผู้หญิงลงเรือของพวกมลายูไปยังสิงกะซึ่งเป็นที่พักพลอดภัย เซอร์เจมส์ก็ตามขึ้นไปคอยรวบรวมกำลังคนอยู่ที่นั่นด้วย ส่วนชาร์ล จอนสัน ซึ่งเป็นทวน มุกดา กำลังป่วยอยู่ที่สกรัง ครั้นได้ทราบข่าวว่าพวกจีนโจมตีเมืองกูชิน และฆ่าเซอร์เจมส์นำของตนตายก็โกรธแค้นมาก ได้คุมพวกคยักมามากมาย หมายถึงแก้แค้นให้แก่เซอร์เจมส์ ครั้นเดินทางมาถึงสิงกะก็ได้ทราบว่าเซอร์เจมส์ยังมีชีวิตอยู่ ชาร์ล จอนสัน ดีใจอย่างยิ่ง และเข้าร่วมกำลังกับเซอร์เจมส์ ระหว่างที่เหตุการณ์กำลังคับขันอยู่นี้ เรือกลไฟ “เซอร์เจมส์ บรู๊ค” ซึ่งติดอาวุธพร้อมสรรพ ก็เดินทางกลับจากสิงคโปร์มาถึง โชคดีเป็นของเซอร์เจมส์หรือรายาเจมส์อีกครั้งหนึ่ง

“เซอร์เจมส์ลงเรือ “เซอร์เจมส์ บรู๊ค” แล่นขึ้นไปตามลำแม่น้ำ มีเรือของเขาเองหลายลำคุ้มกันไปด้วย ตามติดมาด้วยเรือของชาร์ล จอนสัน ทวน มุกดา นำหน้าด้วยเรือหลายลำจากสกรัง ระหว่างทางได้แวะรับนายเฮมส์ และบรรดาเจ้าหน้าที่ของบริษัทบอร์เนียวไปด้วย ขณะที่เรือกลไฟแล่นไปถึงเมืองกูชิน

ที่กำลังไหม้อยู่ในระยะที่เห็นได้ พวกจีนกบฏก็เตรียมบ้อมปราการและเปิดจากระดมยิง แต่พวกจีนไม่มีกระสุนปืน มีแต่ตะปูและเศษเหล็กเท่านั้นสำหรับใช้ยิงในทันทีที่ “เรือเซอร์เจมส์ บรัค” หันปากกระบอกปืนยิงไปยังตัวเมือง พวกจีนก็ตื่นตกใจอลหม่าน พวกจีนจำนวนมากกำลังเผาหมู่บ้านพวกมลายูอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำ พวกคยักจึงขึ้นบกเข้าทำลายเรือของพวกจีนเสียและไล่โจมตีพวกจีนเข้าไปในป่า มีพวกจีนรอดชีวิตอยู่ ๒-๓ คนเท่านั้น กำลังของพวกจีนส่วนใหญ่บนฝั่งขวาของแม่น้ำต้องล่าถอยไปโดยทางบกไปสู่ลิดา ตานาห์(Lida Tanah)ซึ่งเป็นที่ที่พวกเขาได้ทิ้งเรือไว้ พวกจีนเชื่อในความอยู่ยงคงกะพันของเจ้าซึ่งพวกเขานำติดตัวมาด้วยว่าจะปกป้องรักษาได้ พวกจีนได้พยายามสร้างที่มั่นขึ้นที่ลิดา ตานาห์แต่พวกมลายูซึ่งมีตะโตะบันดาร์เป็นหัวหน้าได้เข้าโจมตีและขับไล่พวกจีนออกไปจากที่มั่น จากนั้นพวกจีนก็ถอยครั้งแล้วครั้งเล่าและเข้าตาจน” (๑) พวกจีนได้รวบรวมผู้คนจะหนีข้ามพรมแดนไปยังแซมบาส แต่พวกคยักของตวน มุกาได้ตามตีฆ่าฟันพวกจีนที่หนีเข้าไปในแซมบาสได้ถูกพวกกงสีที่นั่นฆ่าฟันล้มตายเสียมากมาย ครั้นถึงเดือนมีนาคมก็เหลือพวกจีนอยู่ในซาราวักเพียงเล็กน้อย ซึ่งเป็นพวกเจ้าของร้านและกรรมกร ในเมืองกูชินกับชาวนาซึ่งส่วนมากก็คิดอพยพไปจากเมืองนี้ทั้งนั้นเป็นอันว่าพวกจีนกบฏได้พ่ายแพ้ยับเยินไป เมืองกูชินกลับมาสู่สันติสุขอีกครั้งหนึ่ง

วันที่ ๒๘ มีนาคม เรือสปาร์ตัน (H.M.S. Spartan) กับกัปตันเซอร์วิลเลียม ฮอสท์ (Sir William Hoste) ได้มาถึงเมืองกูชินเพื่อพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สินของชาวอังกฤษที่นั่น รัฐบาลฮอลันดาได้แสดงความเป็นมิตรต่อรัฐบาลของซาราวักเมื่อครั้งที่พวกจีนก่อการจลาจล โดยส่งเรือปืนและทหารมาช่วยเซอร์เจมส์ แต่เรือและทหารของฮอลันดามาถึงช้าไปเพราะเซอร์เจมส์และพรรคพวกได้ปราบปรามพวกจีนเรียบร้อยแล้ว การที่ฮอลันดาส่งเรือและทหารมาช่วยครั้งนี้ทำให้เซอร์เจมส์คิดประหลาดใจ และเมื่อเรื่องราวที่

(๑) Runciman, Sir Steven, “The White Rajahs” Cambridge University Press, 1960, pp. 131-2.

ซาราวักถูกพวกจีนก่อความวุ่นวายได้รู้ไปถึงอังกฤษ เซอร์เจมส์ได้รับความเห็นอกเห็นใจมากมายที่นั่น หนังสือพิมพ์ไทมส์ได้ลงบทความสนับสนุนเขาเต็มที่

การที่รัฐบาลของเซอร์เจมส์มีชัยต่อพวกกบฏจีน ทำให้เข้มแข็งพอที่จะปราบปรามกำจัดพวกกบฏทั้งหลายได้ พวกจีนพากันเกรงขาม ครั้งนั้นในซาราวักสามารถเก็บภาษีพวกจีนได้มากกว่าเดิม การหลบเลี่ยงภาษีและการลักลอบค้าของเถื่อนลดน้อยลง จะเห็นได้ว่าพวกมลายูและพวกดัยักบกและดัยักน้ำ มีความซื่อสัตย์ต่อเซอร์เจมส์หรือรายาเจมส์อยู่เสมอ แม้กระทั่งในเวลาที่ยานาจอของเขาคลอนแคลนลงก็ตาม แต่ผลร้ายก็มีอยู่ใหญ่หลวงเพราะทำให้พวกมลายูและพวกดัยักไม่ชอบพวกจีน ทั้ง ๆ ที่แต่ก่อนเคยต้อนรับขับสู้พวกจีนที่อพยพมาอยู่ดี

ความเสียหายของเมืองกูชินมีอยู่มากมาย ได้มีการซ่อมแซมบ้านเมืองอย่างรีบด่วน ในไม่ช้าทุกสิ่งทุกอย่างก็กลับคืนสู่สภาพดีอย่างเดิม ทรัพย์สินของชาวเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวยุโรปต้องได้รับความเสียหายจากการก่อความวุ่นวายของชาวจีนในครั้งนั้นทุกคน สำหรับเซอร์เจมส์นั้น เขาสูญเสียทรัพย์สินทุกอย่างจนหมดสิ้น บ้านถูกเผา หนังสือต่าง ๆ มากมายซึ่งเขาสะสมไว้ในห้องสมุดด้วยใจรัก ก็ถูกเผาไม่มีเหลือ ทำให้เซอร์เจมส์เสียดายนักหนา ความอุดมสมบูรณ์ของซาราวักจะหยุดชะงักไป สุขภาพของเซอร์เจมส์ก็ทรุดโทรม เขาป่วยเป็นไข้มาลาเรีย บาทหลวงกับนายแฮมส์ฟุดกระแทกกระเทียบว่าเซอร์เจมส์ประพฤติตนในแบบคร่ำครวญ แต่ความจริงแล้วเห็นได้ว่าเซอร์เจมส์ได้กระทำการต่าง ๆ ไปอย่างสุขุมรอบคอบและมีสติสัมปชัญญะดี เพื่อน ๆ ของเขาหลายคน เช่น นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น สังเกตว่าระยะหลัง ๆ นี้เซอร์เจมส์ไม่ค่อยสดชื่นรื่นเริงเหมือนแต่ก่อน มักจะตกอยู่ในอารมณ์เศร้าเสมอ ๆ แต่ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากความป่วยไข้ และเหตุการณ์ในด้านร้าย ๆ ที่ประดังเข้ามาที่เขาก็เป็นได้

ความสงบสุขได้กลับคืนมาอีกระหน่ง บรรดามิตรสหายได้พากันเอาอกเอาใจเซอร์เจมส์เป็นอย่างดี มีการออกเงินร่วมกันซื้อของที่จำเป็นให้เขา บริษัทบอร์เนียวได้ให้เงินเขา ๑๐๐๐ ปอนด์ โรงเรียนเก่าของเขาที่นอร์วิชก็ส่งเงินมาให้จำนวนหนึ่งสำหรับซื้อหนังสือมาแทนหนังสือที่ถูกเผาไป มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ได้มอบหนังสือต่าง ๆ ที่โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์พิมพ์ขึ้นล่าสุด แก่เขาทุกเรื่อง เซอร์เจมส์รักหนังสือมาก การที่ได้หนังสือต่าง ๆ มาทดแทนทำให้เขาสบายใจขึ้น

ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๐๐ (ค.ศ. ๑๘๕๗) นายบรู๊ค บรู๊ค ได้พาภรรยาและน้องสาวมาถึงซาราวัก นายชาร์ล แกรนท์ และภรรยาก็มาพร้อมกับเขาด้วย เซอร์เจมส์เอ็นดูเอ็นนี้ บรู๊ค หลานสะใภ้มาก เขาได้จัดให้นายบรู๊คและแอนนีอยู่บนบ้านซึ่งสร้างขึ้นใหม่ในเนื้อที่เดียวกับบ้านเก่าซึ่งถูกเผาไปแล้ว เซอร์เจมส์เองย้ายมาอยู่บังกาโลของนายรูเพล ซึ่งซาลีหรือชาร์ล จอนสัน หลานชายซึ่งเป็นทวน มุกดา จะมาพักอยู่ด้วยเมื่อมาเยือนเมืองกูชิน เมื่อหลาน ๆ กลับมาเซอร์เจมส์ก็ชุ่มชื่นใจ แต่นายบรู๊ค บรู๊ค กลับจากอังกฤษมาคราวนี้ไม่มีเพื่อนสนิทในหมู่ชาวมลายูหรือชาวคยักเหมือนดังแต่ก่อน

เพื่อตอบแทนความดีความชอบที่พวกมลายูได้ช่วยเหลือปราบปรามพวกจีนกบฏ เซอร์เจมส์จึงปล่อยตัวตะไตะ ปะติงยีกับ เซริพ มะซาฮอร์ ผู้ถูกจับในฐานะสมคบกับพวกโจรสลัดให้เป็นอิสระ ในเดือนมิถุนายน เซอร์เจมส์ได้ส่งให้ชาร์ล จอนสัน ทวน มุกดา ยกทหารออกไปปราบปรามพวกโจรสลัดเรนทาบชาร์ลได้บุกทะลวงเข้าไปยังที่มั่นของพวกโจรสลัดที่สะด็อก (Sadok) แต่เกิดน้ำท่วมขึ้นทันทีทันใดทำให้ทหารของชาร์ล จอนสันล้มตายลงมากมายจึงจำต้องถอยกลับ (๑) ในเดือนกันยายน เซอร์เจมส์เดินทางไปยังบรูไน เขาไปเยือนสุลต่านเพื่อจัดการบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับมุกดาและคำบลซาไก แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ เซอร์เจมส์ได้

(๑) C. Brooke, "Ten Years in Sarawak," London, 1866, vol.I, pp. 253-63

ตกลงใจกลับไปเยือนประเทศอังกฤษอีกครั้งหนึ่ง เขาได้มอบหมายให้นายบรูค ทวนเบซาร์ผู้เป็นหลานชายดูแลซาราวักแทน เขาออกเดินทางจากซาราวักในเดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ (ค.ศ. ๑๘๕๗) และเดินทางมาถึงประเทศอังกฤษในปลายปีนั้นเอง จุดมุ่งหมายในการมาเยือนอังกฤษครั้งนี้มีอยู่ ๒ ประการคือ เพื่อผดุงฐานะการเงินของเขาประการหนึ่ง และเพื่อพยายามตกลงกับรัฐบาลอังกฤษให้เรียบร้อยอีกประการหนึ่ง

เมื่อเซอร์เจมส์ บรูค มาถึงอังกฤษเขาได้รับการต้อนรับอย่างเป็นมิตรจากทุกๆ คน รวมทั้งจากรัฐบาลด้วย ลอร์ด ปาลเมอร์สตันเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ในสมัยนั้น ส่วนนายโจเซฟ ฮูม คู่ปรับคนสำคัญได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว และนายคอบ-เดินก็ไม่สนใจกับเรื่องของเซอร์เจมส์อีกต่อไปแล้ว ตอนต้นทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปด้วยดี สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียและเจ้าชายอัลเบิร์ตก็ยังทรงพระเมตตาเขาอยู่ เซอร์เจมส์ได้สนิทสนมกับนางสาวเบอร์เท-เคาท์อีกครั้ง ไมตรีครั้งนี้นับเป็นครั้งสำคัญที่สุด เซอร์เจมส์ได้ไปเยี่ยมญาติพี่น้อง คือครอบครัวของเอมม่า และครอบครัวของมาร์กาเรต เป็นต้น และได้พบปะกับมิตรสหายเก่า ๆ เช่น นายจอห์น ซี. เทมเพลอ ทำให้เขาดีใจมาก นอกจากนี้เขายังได้พบกับดัชเชสแห่งเคมบริดจ์และเจ้าหญิงแมรีด้วย

แต่หลายสิ่งหลายอย่างดูเหมือนจะผิดพลาดไปหมด ตอนต้นปี พ.ศ. ๒๔๐๑ (ค.ศ. ๑๘๕๘) ลอร์ดปาลเมอร์สตันได้เสนอให้การอุปถัมภ์อารักขา ซึ่งทำให้เซอร์เจมส์ปั่นป่วนยุ่งยากเป็นเวลานาน เซอร์เจมส์ไม่ยอมรับข้อเสนอของลอร์ดปาลเมอร์สตัน เว้นแต่รัฐบาลจะจ่ายเงินชดเชยให้เขาสำหรับเงินทั้งหมดซึ่งเขาได้ใช้ในซาราวัก เดียวนี้รายได้ส่วนตัวของเขามีเพียงเงินเลี้ยงชีพซึ่งกองทัพอังกฤษ ในอินเดียจ่ายให้ปีละ ๗๐ ปอนด์เท่านั้น ซึ่งเป็นการตอบแทนที่เซอร์เจมส์ไปรบจนถูกยิงบาดเจ็บเมื่อครั้งยังหนุ่มและเป็นทหารม้าที่อินเดีย นอกจากนี้เซอร์เจมส์ยังเรียกร้องให้อังกฤษสนใจในซาราวักมากขึ้น นายแกรนท์แห่งกิลกราสตัน (Mr. Grant of Kilgraston) ได้อนุญาตให้เซอร์เจมส์ยอมรับการ

พิทักษ์อารักขา รัฐบาลอังกฤษได้หารือถึงการตั้งฐานทัพเรือในซาราวัก ซึ่งกองทัพเรือจะได้อารักขาสาราวักตามที่เซอร์เจมส์ต้องการ เซอร์เจมส์ปฏิเสธข้อเสนอ นั้นจนกว่าจะตกลงเรื่องการเงินเป็นที่เรียบร้อย ลอร์ดปาลเมอร์สตัน และลอร์ด คลาเรนดอนสืบทอดทนเจรจากับเซอร์เจมส์เรื่อยมา ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๑ (ค.ศ. ๑๘๕๘) รัฐบาลของลอร์ดปาลเมอร์สตันล้มไป ลอร์ด คาร์บี้ (Derby) ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ลอร์ดคาร์บี้เป็นผู้ที่ไม่ชอบการผูกพันสัญญา กับต่างประเทศ เมื่อมีผู้ชี้แจงให้เขาทราบว่ามีคนในบังคับอังกฤษหลายคนอยู่ใน ซาราวักต้องการ ๆ พิตักซ์อารักขาของประเทศบ้านเกิดมารตรคือประเทศอังกฤษ ลอร์ดคาร์บี้ก็ไม่สนใจใยดี เขาไม่ชอบการผจญภัยเผชิญโชคอย่างแบบของเซอร์ เจมส์ บรัค และจะไม่ให้การพิทักษ์อารักขาและไม่ให้กู้ยืมเงินด้วย จึงแม้ว่า เซอร์เจมส์จะมีเพื่อนฝูงมิตรสหายที่มีอิทธิพลอยู่หลายคนก็ไม่อาจช่วยอะไรเขาได้ มีผู้สนับสนุนเอาใจช่วยเซอร์เจมส์อยู่มาก เขาได้รับเชิญให้ไปพูดต่อที่ประชุมทั่ว ประเทศ โดยเฉพาะในแมนเชสเตอร์เขาได้พูดในหอการค้าเสรี (Free Trade Hall) ถึง ๒ ครั้ง และได้รับการต้อนรับอย่างดี แต่ก็ไม่ได้รับความสำเร็จอันใดเพราะ ลอร์ดคาร์บี้ได้บอกปิดไม่ให้ความช่วยเหลือบางอย่าง

ตามที่ทราบกันแล้วว่าเซอร์เจมส์ บรัค ไม่มีภรรยาและบุตร แต่ดูเหมือน ตำแหน่งทายาททายาแห่งซาราวักจะเป็นที่ปรารถนาของคนบางคน จึงได้มีเรื่อง รวแปลก ๆ ขึ้นโดยมีผู้อ้างตนเองว่าเป็นบุตรของเซอร์เจมส์ ตอนที่เซอร์เจมส์มา ถึงอังกฤษไม่นานเขาได้พบกับชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อรูเบน ยอร์ช บรัค (Rouben George Brooke) ชายหนุ่มผู้นี้อ้างตัวว่าเป็นบุตรนอกกฎหมายของเขา ประวัติ ความเป็นมาของรูเบน ยอร์ช บรัค เป็นที่มืดมนและไม่เคยมีใครได้ยินเรื่องเกี่ยวกับชายหนุ่มผู้นี้มาก่อน คงจะเกิดราวปี พ.ศ. ๒๓๗๗ (ค.ศ. ๑๘๓๔) ซึ่งขณะนั้น เซอร์เจมส์มีอายุได้ ๓๐ ปี และเพิ่งเริ่มเผชิญโชค ไปในดินแดนภาคตะวันออกของ โลก ดูเหมือนเซอร์เจมส์จะเชื่อเอาจริง ๆ จัง ๆ ว่ารูเบน ยอร์ช บรัคเป็นบุตรของ

เขา แต่เขาก็มิได้ชี้แจงแสดงเหตุผลให้ใคร ๆ ทราบว่าทำไมจึงได้เชื่อเช่นนั้น นาง มาร์กาเรต ซาเวจ (๑) น้องสาวของเซอร์เจมส์ก็เชื่อตามไปด้วยเช่นกัน สำหรับ เอ็มม่า จอนสัน พี่สาวของเซอร์เจมส์นั้นรู้สึกไม่พอใจอย่างยิ่ง เพราะขณะนี้ เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปแล้วว่าบุตรชายคนโตของเธอเป็นทายาทจะได้สืบตำแหน่ง ราชยาแห่งซาราวักต่อจากเซอร์เจมส์ในภายภาคหน้า เมื่อปรากฏว่ามีผู้อ้างตัวเป็น บุตรของเซอร์เจมส์แบบนี้ เอ็มม่า จอนสัน ก็เกรงว่าจะกระทบกระเทือนถึง ตำแหน่งทายาทดังกล่าวนี้ด้วย ยิ่งกว่านั้นเอมม่ายังคิดไกลไปว่าเซอร์เจมส์มีเล่ห์ เหลี่ยมบางอย่าง เธอไม่ยอมรับว่า รูเบน ยอร์ช บรัค เป็นญาติ เซอร์เจมส์ได้ เขียนจดหมายเล่าเรื่องนี้ไปให้นายบรัค ทวน เบซาร์หลานชายของเขาในกูชินทราบ เหมือนกัน และคิดว่าอาจจะส่งรูเบน ยอร์ช บรัค ไปทำงานที่ซาราวักด้วย นายบรัคเขียนจดหมายตอบมาอย่างตีโพยตีพายที่สุด แต่เซอร์เจมส์ก็เขียนจดหมาย ตอบไปอย่างรักใคร่และยืนยันว่านายบรัค ทวน เบซาร์ ยังมีสิทธิทุกอย่างเหมือน เดิม ระยะนี้เซอร์เจมส์เริ่มสงสัยในเรื่องประสาทและความซื่อสัตย์ของนายบรัค หลานชาย รูเบน ยอร์ช บรัค ไม่เคยไปซาราวักเลย และมีบทบาทเกี่ยวข้อง ในชีวิตของเซอร์เจมส์น้อยมาก อย่างไรก็ตาม เขาก็มีชื่อร่วมอยู่ในพินัยกรรมของ เซอร์เจมส์ด้วยคนหนึ่ง โดยได้รับเงินเป็นจำนวน ๕๐๐๐ ปอนด์

สุขภาพของเซอร์เจมส์ทรุดโทรมลงอย่างน่าวิตก มีอยู่ครั้งหนึ่งในวันที่ ๒๑ ตุลาคม เมื่อเขาพูดในที่ประชุมที่แมนเชสเตอร์แล้ว ก็รู้สึกไม่สบายเป็นลมไม่รู้ สึกตัวไปขณะหนึ่ง แต่ต่อมาก็หายป่วยเป็นปกติ ข่าวยุบายไขของเขาไปถึงเมือง กูชินในซาราวัก ระหว่างนั้นนายบรัค ทวน เบซาร์ก็กำลังเศร้าโศก เพราะแอนนี ภรรยาของเขาถึงแก่กรรมในการคลอดบุตร นี่เป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวงของ นายบรัค นายบรัคตัดสินใจเดินทางมาประเทศอังกฤษเพื่อพบกับเซอร์เจมส์ผู้เป็น น้า ระหว่างทางเขาได้รับจดหมายจากเซอร์เจมส์ฉบับหนึ่ง ประราภาว่าอยากจะสละ ตำแหน่งราชยา ถ้าหากว่าสามารถได้รับเงิน ๑๐,๐๐๐ ปอนด์ และได้ค่าเลี้ยงชีพปีละ

(๑) มาร์กาเรตไม่มีบุตรเลย ฉะนั้นจึงอาจโน้มเอียงเชื่อไปด้วยได้

๕๐๐—๗๐๐ ปอนด์^(๑) จดหมายฉบับนี้ลงวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๑ (ค.ศ. ๑๘๕๘) นายบรู๊ค บรู๊ค เดินทางมาถึงประเทศอังกฤษในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๒ (ค.ศ. ๑๘๕๙) ด้วยความหวังว่าตนจะได้เป็นรายาในเร็ว ๆ นี้

เซอร์เจมส์ กับ นายบรู๊ค บรู๊ค หลานชายต้องประสบปัญหาหนักเรื่องการเงิน บริษัทบอร์เนียวให้ล่วงหน้ามา ๕๐๐๐ ปอนด์เพื่อซ่อมแซมบูรณะสิ่งที่เสียหาย แต่งานของบริษัทมิได้ดำเนินไปด้วยดี เพราะประสบความล้มเหลวในการทำเหมืองถ่านหินที่แม่น้ำสะดอง (Sadong) บริษัทจึงเรียกร้องให้เซอร์เจมส์ใช้เงินคืนอย่างไม่สุภาพเลย ทำให้เซอร์เจมส์โกรธบริษัทบอร์เนียวมาก ขณะเซอร์เจมส์กำลังเดือดร้อนนี้เพื่อนของเขาคนหนึ่งชื่อโทมัส แฟร์เบียน (Thomas Fairbairn) ได้ทราบเข้าจึงคิดว่า บรรดาผู้ที่นิยมชมชื่นเซอร์เจมส์น่าจะรวบรวมเงินกันเข้าแล้วนำมามอบให้แก่เซอร์เจมส์เพื่อทดแทนที่เขาได้สูญเสียทรัพย์สินเงินทองไปครั้งที่พวกจีนก่อความวุ่นวายขึ้น ถ้าหากรวบรวมเงินได้ถึง ๒๐,๐๐๐ ปอนด์ เซอร์เจมส์ก็จะลยตัวจะสละตำแหน่งรายาแห่งซาราวักเมื่อใดก็ได้ตามใจ ส่วนนางสาวเบอร์เคตส์—เคาท์ไม่คิดอย่างนั้น เธอเห็นว่าไม่มีเหตุผลอะไรเลยที่เซอร์เจมส์จะสละตำแหน่งรายา เธอยินดีให้เซอร์เจมส์กู้เงินจำนวน ๕๐๐๐ ปอนด์ เพื่อนำไปใช้ให้แก่บริษัทบอร์เนียว ซึ่งเซอร์เจมส์ก็ยินดีกู้เงินของเธอ โดยให้รายได้ของเหมืองพลวงของรัฐเป็นเครื่องประกัน เรื่องนี้ทำให้เซอร์เจมส์สำนึกในบุญคุณของนางสาวเบอร์เคตส์—เคาท์มาก แต่ขณะเดียวกันเขารู้สึกเหนื่อยหน่ายใจ อยากจะสละตำแหน่งรายาแห่งซาราวักให้แก่นายบรู๊ค หลานชายเสียตามที่นายบรู๊คต้องการ หรือมิฉะนั้นก็ยกซาราวักให้เป็นของขวัญแก่รัฐบาลอังกฤษเสียให้หมดเรื่องไป

ราวเดือนพฤษภาคม นายโทมัส แฟร์เบียนได้รวบรวมเงินจากผู้ที่นิยมเลื่อมใสเซอร์เจมส์ได้จำนวน ๘,๘๐๐ ปอนด์ทั้งเป็นกองทุนขึ้น เงินทุนนี้เก็บไว้อย่างปลอดภัย และให้เซอร์เจมส์แต่ส่วนที่เป็นผลประโยชน์หรือดอกเบียเท่านั้น

(๑) Helms, L.V. "Pioneering in the Far East," London, 1882, pp.216-31

นางสาวเบร์เทส—เคาท์ ไม่ชอบให้ใคร ๆ มาทำอิทธิพลเอา กับ เซอร์ เจมส์ เธอไม่ชอบนายบรัก บรัก ค่าย เซอร์เจมส์ก็เริ่มระแวงสงสัยเกี่ยวกับความใหญ่โตของนายบรัก บรัก หลานชายที่ได้บริหารงานในซาราวัก เมื่อตอนที่อยู่ซาราวักในฤดูร้อนปีที่แล้ว นายบรัก บรัก เคยทำตนเลยเถิดไป เช่นเข้าไปแทรกแซงและเก็บเงินปรับใหม่ประชาชนในเขตมูกาและเขตของบรูไนเป็นต้น สุลต่านแห่งบรูไนก็ทรงบ่นเรื่องนี้อยู่ และบริษัทบอร์เนียวเคยร้องเรียนว่านายบรัก บรัก ไม่ช่วยเหลือบริษัททำงานร่วมกันยาก ท้ายที่สุดนายบรัก บรัก มีเรื่องไม่พอใจกับนายแพทย์ผู้หนึ่งซึ่งจ้างมาจากอังกฤษ จนนายแพทย์ผู้นั้นต้องเดินทางกลับอังกฤษและเรียกร้องขอเงินเดือนรวม ๓ ปีซึ่งนายบรัก บรัก ทวน เบซาร์มิได้จ่ายให้ แต่เมื่อเซอร์เจมส์ รាយาแห่งซาราวักทราบ ก็รับรองว่าจะจ่ายเงินเดือนให้ตามสัญญา เหล่านี้เป็นความผิดพลาดของนายบรัก บรัก อย่างยิ่ง

ขณะที่เซอร์เจมส์ และนายบรัก บรัก มาอยู่ที่ประเทศอังกฤษนี้ ชาลี หรือ ชาร์ล จอนสัน ทวน มูกา ได้รับหน้าที่ดูแลซาราวักแทน นโยบายของเขาก็คล้าย ๆ กับของนายบรัก บรัก พี่ชาย ระหว่างฤดูใบไม้ผลิปี พ.ศ. ๒๔๐๒ (ค.ศ. ๑๘๕๙) มีข่าวลืออันไม่เป็นมงคลเกิดขึ้นในบอร์เนียวว่า เซอร์เจมส์ บรัก รายาแห่งซาราวัก ได้ทำความเสื่อมเสียให้แก่สมเด็จพระราชินีอังกฤษ และคงจะถูกประหารชีวิต นอกเสียจากว่าสุลต่านแห่งบรูไนจะทรงเข้าแทรกแซงช่วยเหลือ ต่อมาในเดือนมิถุนายนมีข่าวอีกว่าพวกฮอลันดาในบอร์เนียวถูกฆ่าตายหมด มีพวกมลายูหลายคนเตือนให้ชาร์ล จอนสัน ทวน มูกา ระวังเซริฟ มะซาร์ฮอร์และตะโตะ ปะติงยี ซึ่งถูกปลดไปแล้วให้ดี แต่ชาร์ล จอนสัน ก็มีได้สนใจในคำเตือนเท่าใดนัก ในไม่ช้าก็ได้รับข่าวว่านายสตีล และนายฟอกซ์ ถูกชาวพื้นเมืองที่คาโนวิทฆ่าอย่างเลือดเย็นในบ่อม ชาร์ล จอนสัน ทวน มูกา จึงร้อนใจเร่งไปสอบสวนเรื่องนี้ที่เรจัง (Rejang) มีพวกมลายูและพวกคยักติดตามเขาไปด้วยพร้อมหน้า รวมทั้งมะซาร์ฮอร์ด้วย สอบสวนแล้วได้ความว่ามีชนพื้นเมืองเผ่าอื่นร่วมมือกับพวก

คาโนวิทและมะชาฮอร์ด้วย ชาร์ล จอนสัน โกรธมากสั่งให้นำตัวทานิ (Tani) หัวหน้เผ่าบันยอก (Banyok) ไปประหารชีวิต แต่ทานิประท้วงว่าตนมิได้ทำผิด ชาร์ล จอนสัน ได้สั่งให้โจมตีคาโนวิท เผาหมู่บ้านราบไป แต่ชาวเผ่าคาโนวิท ขำนาญป่าจึงหลบหนีรอดไปได้ เมื่อทวน มุกา กลับไปแล้ว จึงย้อนกลับมา สร้างบ้านเรือนและบ่อมขุ่นใหม่ให้อับัง อาลี เป็นผู้ดูแล

เมื่อชาร์ล จอนสัน ทวน มุกา กลับมาถึงกูชินแล้วได้เตรียมการป้องกัน และรับมือกับเหตุร้ายต่าง ๆ บ้านเรือนของชาวยุโรปก็มียามคอยเฝ้า มีข่าวว่าพวก คยักกบฏจะมาโจมตีเมืองกูชิน บรรดาเจ้าหน้าที่ของกูชินต่างพากันขวัญเสีย บาทหลวงเห็นว่าควรให้ภรรยาและครอบครัวอพยพไปจากเมืองกูชิน เพราะพวก ที่ต่อต้านคริสต์ศาสนากำลังยกมา เหตุการณ์ชั้นวิกฤตจึงเกิดขึ้นในต้นปี พ.ศ. ๒๔๐๓ (ค.ศ.๑๘๖๐) คนหลอกหลวงคนหนึ่งชื่อ ตันจัง (Tunjang) ประกาศออกมา ว่าตนเป็นคะโต๊ะ เตมั่งหง แห่งบรูไน และเป็นรัชทายาทแห่งราชบัลลังก์บรูไน ตันจังรวบรวมสมัคพรรคพวกจะยกไปโจมตีพวกฮอลันดาในบอร์เนียวแล้วจะเลย มาตีเมืองกูชินด้วยโดยให้มะชาฮอร์นำกำลังมาสมทบด้วย เมื่อชาร์ล จอนสัน ทวน มุกา ได้ทราบข่าวจึงส่งคนไปเตือนให้พวกฮอลันดา รู้ตัว เมื่อตันจังกำลังเข้าไปในเขตของฮอลันดาก็ถูกทหารฮอลันดาจับตัว แล้วนำไปยังเมืองปัตตาเวียเอา ชังคุกไว้ ตันจังสารภาพว่ามะชาฮอร์เป็นตัวละครสำคัญในแผนการนี้

ขณะเดียวกันมะชาฮอร์นำเรือติดอาวุธ ๒ ลำเดินทางไปยังปากแม่น้ำ ชาราวัก ได้ประจัญหน้ากับชาร์ล จอนสันที่นั่นขณะลงเรือจอลลี บาเซอร์เลอร์ล่อง ลงมาตามลำน้ำโดยมีเรือร่วมขบวนมาด้วยอีก ๒-๓ ลำ มะชาฮอร์ ประกาศว่าถ้า ใครฆ่าชาร์ล จอนสัน ทวน มุกา ได้จะให้เงินเลี้ยงชีพ ๓๐๐ เหรียญต่อเดือน ทั้ง สองฝ่ายเข้าต่อสู้กันเป็นสามารภ ฝ่ายมะชาฮอร์ฝ่ายแพ้ล้มตายเป็นอันมาก ตัว มะชาฮอร์เองหลบหนีเข้าป่าแล้วก็ไปยังมุกา ชาร์ล จอนสัน ติดตามไปไม่ละลด โจมตีและเผาบ้านเรือนของมะชาฮอร์ที่เซริไกเสียสิ้น มะชาฮอร์สิ้นอิทธิพลคราว นี้เอง ชาร์ล จอนสันกระทำการอย่างกล้าหาญเด็ดเดี่ยว ข่าวเรื่องผู้ก่อการร้ายกำเริบ

ได้ทราบไปถึงเซอร์เจมส์ เขาเป็นทุกข์มาก แต่เมื่อชาร์ล จอนสัน ทวน มุกา ผู้เป็นหลานชายปราบปรามได้แล้วก็โล่งใจ เขาภาคภูมิใจในตัวชาร์ล จอนสัน มากได้เขียนจดหมายไปถึงชาร์ล จอนสัน ชมเชยความกล้าหาญที่ได้ต่อสู้รักษา ความปลอดภัยของซาราวักไว้ได้

ด้วยเหตุที่มีเหตุการณ์อย่างนี้เกิดขึ้นเนื่อง ๆ เซอร์เจมส์จึงคิดว่าจำเป็น อย่างยิ่งที่ซาราวักจะต้อง ได้การพิทักษ์คุ้มครองจากประเทศใหญ่ที่มีอำนาจ เมื่อ อังกฤษมิได้สนใจในเรื่องนี้ เซอร์เจมส์จึงหวังพึ่งฮอลันดาซึ่งโอนอ่อนมาเป็นมิตร ไม่ตรีด้วย เมื่อเร็ว ๆ มาปีนี้ นายบรัก บรัก ทวน เบซาร์ได้รับมอบหมายให้ไปเจรจากับฮอลันดา แต่ฮอลันดาพิจารณาแล้วเห็นว่า การที่ได้ซาราวักมาไว้ในความคุ้มครอง จะเท่ากับหาเรื่องร้อนใจมาให้ตนมากกว่าจะได้ผลประโยชน์คุ้มค่า ดังนั้นฮอลันดา จึงได้ปฏิเสธข้อเสนอแก่นายบรักมาอย่างสุภาพ ดังนั้นเซอร์เจมส์จึงใคร่จะหันไปหาประเทศฝรั่งเศส ชาร์ล จอนสัน ทวน มุกา ไม่เห็นด้วยกับความคิดที่จะให้ ประเทศอื่นมาพิทักษ์คุ้มครองซาราวักเลย นางสาว เบอร์ดเทส—เคาท์ซื้อเรือให้ เซอร์เจมส์ลำหนึ่งเพื่อไว้ใช้ให้เป็นประโยชน์สำหรับรัฐบาลของซาราวัก เมื่อจะ เดินทางติดต่อกับ สิงคโปร์จะได้ไม่ต้องอาศัยเรือของกองทัพเรืออังกฤษหรือเรือ ของบริษัทบอร์เนียวอีกต่อไปเรือกลไฟลำนี้สร้างเสร็จในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๓ (ค.ศ. ๑๘๖๐) เซอร์เจมส์ตั้งชื่อเรือลำใหม่นี้ว่า “เรนโบว์” (Rainbow) เป็น สัญลักษณ์แห่งความหวังของเขาซึ่งเหมือนรุ้งในท้องฟ้า ขณะเดียวกันเซอร์ เจมส์ได้ซื้อบ้านหลังหนึ่งทางคาร์ตมัวร์ (Dartmoor) เป็นบ้านหลังเล็ก ๆ เขา ตั้งชื่อบ้านว่าบ้านเบอรร่าเตอร์ (Burrator) และเขาได้เข้าพำนักอยู่ ณ บ้านหลังนี้

นายบรัก บรัก ได้กลับมาซาราวักในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๐๓ (ค.ศ. ๑๘๖๐) เขาแต่งงานครั้งที่สองกับนางสาวจูเลีย วิลสเทด (Julia Wilestead) และดูเหมือนเป็นสุขสงบดี กลับมาถึงได้ไม่นาน เขาได้รับจดหมายจากเซอร์เจมส์ บรัก ฉบับหนึ่งมีใจความว่า เซอร์เจมส์จะสละตำแหน่งรายาแห่งซาราวักถ้าหากว่า

กองทุนผู้นิยมชมชื่น (Testimonial Fund) เก็บเงินได้มากพอ ครั้นเดือนสิงหาคม เซอร์เจมส์ก็เขียนจดหมายมาอีกฉบับหนึ่ง แจ้งว่าทราบเท่าที่ตัวเซอร์เจมส์เอง ยังมีชีวิตอยู่ไม่ว่าจะในฐานะรายาหรือในฐานะรายาตวน (รายาที่สละตำแหน่งไปแล้ว) ก็ตาม นายบรูกไม่สามารถควบคุมบังคับบัญชาได้อย่างเสรี ดังนั้น นายบรูกจึงไม่อาจจะทราบความจริงได้ว่าตนจะอยู่ในตำแหน่งอะไร

นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์นลาพักกลับมาบ้าน ระหว่างที่เขาไม่อยู่นายจี. คับเบิลยู. เอดเวิร์ดผู้สำเร็จราชการเกาะลาบวนได้ทำหน้าที่กงสุลใหญ่อังกฤษ ประจำบรูไนแทน นายเอดเวิร์ดไม่ชอบซาราวักและเซอร์เจมส์ จึงเอนเอียงไปเชื่อตามคำยุแหย่ชักชวนของมะซาฮอร์ และเกิดเรื่องวุ่นวายเล็กน้อยขึ้นในซาราวัก ด้วยเรื่องบรูไนประสงค์จะเปิดเส้นทางที่มูกาเพื่อจะได้ติดต่อค้าขายกับซาราวักอีก แต่นายบรูก ตวน เบซาร์ ยังไม่เชื่อใจ จึงเดินทางไปกับเรือค้าขายพร้อมกับพรรคพวก แต่ครั้งไปถึงมูกา ปรากฏว่าถูกห้ามไม่ให้เดินเรือขึ้นไปตามลำแม่น้ำ จึงเกิดต่อสู้กันขึ้น นายเอดเวิร์ดได้เข้าแทรกแซงเรื่องนี้ด้วย และได้มอบหมายให้ มะซาฮอร์ควบคุมบังคับบัญชามูกา เมื่อได้อำนาจทำให้มะซาฮอร์กำเริบใจ การค้าขายสาธุหยุดชะงักไป ต่อมาเมื่อนายเฮมส์ และนายครูกแซงค์ เดินทางไปยังมูกา ก็ถูกมะซาฮอร์ระดมยิงเรือ เหตุการณ์ร้ายไปทั้งนั้น การกระทำของนายเอดเวิร์ด ทำให้ข่าวลือเรื่องเซอร์เจมส์ไม่ลงรอยกับ สมเด็จพระราชินีอังกฤษมีน้ำหนักขึ้น และทำให้ซาราวักคลอนแคลน นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์นพยายามที่จะช่วย แก่สถานการณ์ให้ดีขึ้น และเดินทางกลับบรูไนก่อนกำหนด เซอร์เจมส์ บรูก ตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวไปกับเขาด้วย และได้พานายเฮนรี สจ๊วต จอนสัน หลานชายคนเล็กที่สุดไปด้วย หลานชายคนนี้เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นตวน บองสุ (youngest-born lord) ครั้งนี้เป็นการเดินทางที่รื่นรมย์ที่สุด มาถึงเมือง กฐินในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๔ (ค.ศ. ๑๘๖๑)

ราวเดือนเมษายน เซอร์เจมส์ได้เดินทางไปเยือนบรูไน สัมพันธภาพ
เก่าแก่ระหว่างเขาและสุลต่านมุนิมได้คืนคงที่กันดุจดังก่อน เซอร์เจมส์ได้เกลี้ย
กล่อมสุลต่านว่าดินแดนมูกาไม่มีอะไรเลย แต่ทำความยุ่งยากกังวลให้แก่เขา
ดังนั้นสุลต่าน ควรจะมอบ มูกาให้แก่ซาราวักเสีย โดยซาราวัก จะให้เงินตอบแทน
สุลต่านมุนิมทรงยินยอมยกดินแดนชายฝั่งทะเล และดินแดนตอนในถึงแหลม
กาตุรอง (Kadurong Point) แถว ๆ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของบินตุลู (Bintulu)
ให้เพื่อตัดปัญหาที่มะซาสอร์จะก่อความยุ่งยากขึ้น นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์นจึง
เดินทางไปนำกำลังจากสิงคโปร์มายึดมูกาไว้ได้ ๒-๓ วันต่อมาเซอร์เจมส์ได้เดิน
ทางมาสมทบกับเขาที่นั่น ส่วนมะซาสอร์นั้นถูกเนรเทศไปยังสิงคโปร์ แต่ก็ได้
รับเงินเลี้ยงชีพจากรัฐบาลซาราวักบ้างเล็กน้อย เซอร์เจมส์คงอยู่ที่มูกาเป็นเวลา
๑ เดือน เขามีความสุขดี การค้าขายสาครเจริญขึ้น เซอร์เจมส์สั่งให้สร้างป้อมขึ้นแล้ว
ตั้งให้นายเฮย์เป็นข้าหลวงประจำที่นั่น เมื่อจัดการทุกสิ่งเรียบร้อยแล้ว เซอร์เจมส์
ก็เดินทางมายังบรูไน สุลต่านมุนิมได้ลงพระนามมอบมูกาให้ซาราวักเป็นทางการ

เมื่อเซอร์เจมส์ และนายบรูค ทวน เบซาร์ กลับมายังซาราวักแล้ว
นายชาร์ล จอนสัน ทวน มูกา ได้กลับไปยังสกรัง ตลอดฤดูร้อนปี พ.ศ.
๒๔๐๔ (ค.ศ. ๑๘๖๑) นายชาร์ล จอนสัน ได้ทำการปราบปรามโจรสลัดพวก
ของเรนทับจนพ่ายหนีกระจัดกระจาย เรนทับนายโจรหนีเตลิดไปอยู่ที่แม่น้ำเอน-
ตาไบ (Entabai) อยู่ต่อมา ๒-๓ ปีก็ตาย เซอร์เจมส์เดินทางออกจากกูชิน
ในปลายเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๐๔ (ค.ศ. ๑๘๖๑) ไปยังประเทศอังกฤษ
ก่อนหน้าที่จะออกเดินทางมา เขาได้แต่งตั้งให้นายบรูค ทวน เบซาร์ หลาน
ชาย เป็น ราชยา มูกา หรืออุปราชตามคำขอร้อง และมอบภาระการปกครอง
ให้แก่นายบรูค เพราะตัวเขาเองอายุมากแล้ว เซอร์เจมส์กล่าวว่า เขาจะ
กลับมาอยู่กับประชาชนซาราวักเมื่อใดก็ตามที่มีเหตุจำเป็นถ้าหากชาวซาราวักมี
ภัย การเดินทางไปอังกฤษนี้ นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์นร่วมเดินทางไป

ด้วย เพราะนายสเปนเซอร์ได้ทราบว่ารัฐบาลอังกฤษได้แต่งตั้งให้ตนเป็นอุปทูต (chargé d' affaires) ของสมเด็จพระราชินีอังกฤษในไฮติ (Haiti)

ตอนนั้นเซอร์เจมส์มีความสุขสนุกสนานยิ่งเหมือนครั้งแต่ก่อน เขาดีใจมากที่ได้กลับมาอยู่บ้านเบอร์ราเตอร์ของเขา เขาชักชวนเด็กหนุ่มหลายคนให้มาอยู่กับเขาเพื่อที่จะฝึกให้เด็กหนุ่มเหล่านั้นไปทำงานที่ซาราวักได้ นายชาร์ล จอนสัน ทวน มุกา หลานชายลาพักเดินทางกลับมาประเทศอังกฤษ ในเดือนเมษายน เซอร์เจมส์ นายชาร์ล จอนสัน นางสาวเบอร์เทรต์-เคาท์ และนางบราวส์ ได้เดินทางไปชมการแสดงนานาชาติ (International Exhibition) ที่ปารีส

เซอร์เจมส์ เกิดผิดใจกับนาย จอน ซี. เทมเพลอ สหายเก่าแก่ เพราะเขาเชื่อว่านายเทมเพลอได้พรรณนาในที่ชุมนุมว่าเขากำลังเสียสติ^(๑) ต่อมาเซอร์เจมส์ก็คิดว่าที่นายเทมเพลอทำเช่นนั้นเพราะถูกบาทหลวงแมคดุกัลเป่าหู เพราะบาทหลวงไม่พอใจเซอร์เจมส์มาตั้งแต่ครั้งพวกจีนก่อความวุ่นวายขึ้นในซาราวักครั้งนั้น ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๕ (ค.ศ. ๑๘๖๒) นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง “ชีวิตในป่าของตะวันออกไกล” (Life in the Forests of the Far East) ขึ้น ในหนังสือเรื่องนี้มีอยู่บทหนึ่งได้วิจารณ์การปฏิบัติงานที่ไม่ค่อยได้ผลของคณะสอนศาสนาที่ซาราวัก ดำเนินว่าบาทหลวงทำอะไรให้แก่พวกดัยกในที่ดอนน้อยเกินไป และทำงานไม่คุ้มกับเงินที่ได้รับ เซอร์เจมส์เห็นด้วยกับความคิดเห็นของนายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น และทวีความไม่พอใจบาทหลวงแมคดุกัลมากขึ้น เขาเขียนบทความเผด็จรื้อนขยายข้อวิจารณ์ของนายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์นออกไปอีก ในที่สุดบาทหลวงแมคดุกัลต้องลาออกไป นายชอมเบอร์ได้รับตำแหน่งแทนเขาต่อไป

(๑) Hahn, E. "James Brooke of Sarawak." London, 1953, pp.233-5. และ Spencer St. John "Life of Sir James Brooke, Rajah of Sarawak." Edinburgh, 1879, pp. 350-1,

เซอร์เจมส์กำลังคิดจะยกซาราวักให้อยู่ในอารักขาของเบลเยียม จึงได้
 เจจาความเรื่องนี้กับดยุคแห่งบราบันท์ (Duke of Brabant) นางสาวเบอร์เททท์-
 เคาท் ไม่เห็นด้วยกับความคิดนี้ ส่วนนายบรูก รายามูดาเมื่อได้ทราบก็เขียน
 จดหมายจากเมืองกูชินส่งถึงท่านดยุคบอกปิดไม่รับรู้เรื่องการเจรจาตั้งกล่าวแล้ว ตั้ง
 นั้นเมื่อการเจรจาล้มเหลวลงเซอร์เจมส์จึงโกรธมาก แต่ด้วยความช่วยเหลือของ
 นางสาวเบอร์เททท์-เคาท் ทำให้รัฐบาลอังกฤษหันมาสนใจเรื่องการคุ้มครอง
 ซาราวักอีก และได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปเมืองกูชินเพื่อทำรายงานเสนอว่าจะสมควร
 พิทักษ์คุ้มครองซาราวักหรือไม่

ชีวิตครอบครัวของนายบรูก รายา มุคาค่อนขำจะน่าเศร้าอยู่สักหน่อย
 เพราะในเดือนเมษายน ลูกชายคนโตซึ่งเกิดกับนางแอนนี่ ภรรยาคนแรกซึ่งถึง
 แก่กรรมไปแล้วได้ตายไป ครั้นวันที่ ๖ พฤษภาคม จูเลีย ภรรยาคนใหม่ก็ถึง
 แก่กรรมลงอีกคนหนึ่งหลังจากที่คลอดบุตรหญิงแล้ว นายบรูกเศร้าเสียใจมาก
 ต่อมาเขาได้เดินทางไปตรวจราชการที่มุกาและบินตุลู โดยเรือเรนโบ และมีเรือ
 จอลลี บาเซอร์เลอร์ ติดตามไปด้วยอีกลำหนึ่ง พวกโจรสลัดอิลลันนั้นกำเริบขึ้น
 ที่มุกาได้เกิดการสู้กันขึ้นกับฝ่ายของนายบรูก รายามูดา อย่างดุเดือด เรือเรนโบ
 เล่นชนเรือโจรสลัดทั้ง ๓ ลำ มีพวกโจรอยู่บนเรือดังกล่าวถึง ๒๔๐ คน ส่วน
 มากถูกฆ่าตายหมด หนีไปได้เพียง ๑๙ คน ถูกจับ ๓๑ คน พวกที่ถูกพวกโจร
 สลัดจับกุมมา ๔๐๐ คนได้พยายามปลดโซ่ตรวนหนี แต่ส่วนมากไปไม่รอดถูก
 พวกโจรฆ่าตายเสีย บ้างก็จมน้ำตาย มีเพียง ๑๙๔ คนเท่านั้นที่รอดชีวิตขึ้นมาบน
 เรือของซาราวักได้ บางคนก็ว่ายน้ำขึ้นฝั่ง บรรดาทรัพย์สินสมบัติที่พวกโจรปล้น
 สะสมมาได้ ได้ถูกขนถ่ายขึ้นก่อนเรือจะจม

ชัยชนะครั้งนี้ของนายบรูก รายามูดาได้รับการสรรเสริญทั่วไป ครั้นกลับ
 มายังเมืองกูชินเขาก็ได้รับความไม่สบายใจอีก เพราะมีข่าวซุบซิบกันว่าเซอร์
 เจมส์ตั้งใจจะยกดินแดนทั้งหมดให้แก่อังกฤษหรือไม่ก็ประเทศที่มีอำนาจอื่น ๆ

ในขณะนี้เองนายพันเอกคาวานาจ (Colonel Cavanagh) ซึ่งรัฐบาลอังกฤษได้สั่งให้มาทำรายงานเรื่องซาราวักก็เดินทางจากสิงคโปร์มาถึงเมืองกูชิน นายบรู๊ครายามุคตาต้อนรับเขาด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดียิ่ง ทำให้พันเอกคาวานาจรู้สึกว่าจะได้ข้อมูลที่แท้จริงจากเขา เอกสารข้อมูลเหล่านี้มีรายงานของนายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์นรวมอยู่ด้วย ดูเหมือนว่าเซอร์เจมส์จะไตร่ตรองไว้แล้วว่า ซาราวักควรจะจ่ายเงินให้ตนเป็นจำนวน ๔๐,๐๐๐ ปอนด์ เพื่อจะได้ให้แก่นายบรู๊ค ถ้าหากรัฐบาลอังกฤษจะไม่แต่งตั้งให้นายบรู๊คเป็นผู้สำเร็จราชการต่อไป เมื่ออังกฤษอารักขาซาราวักแล้ว เหตุนี้ทำให้นายบรู๊ค รายามุคตา เข้าใจว่าเซอร์เจมส์ นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น และรัฐบาลอังกฤษร่วมมือกันตัดสิทธิ์ในการรับมรดกของเขาและเขาได้เขียนจดหมายต่อว่าเซอร์เจมส์ บรู๊ค รายาแห่งซาราวักผู้เป็นน้ำ ทั้งเขียนจดหมายถึงรัฐบาลอังกฤษ เลิกล้มการเจรจาทั้งหมดกับอังกฤษและลงนามตำแหน่งตนเองว่า “รายาแห่งซาราวัก” ซึ่งไม่ถูกต้องเลย และต่อมาเขาได้เขียนจดหมายถึงเซอร์เจมส์อีกฉบับหนึ่ง แจ้งว่าตนมีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะป้องกัน “การขายขาดซาราวัก” ให้แก่อังกฤษ และบรรดาเจ้าหน้าที่ในซาราวักก็สนับสนุนตนด้วย เมื่อเซอร์เจมส์ได้ทราบดังนั้นก็รู้สึกไม่สบายใจ แต่ก็น่าเห็นใจนายบรู๊ค เพราะเขาเคยมีความหวังอย่างเต็มเปี่ยมมาแล้วว่าเขาจะได้สืบตำแหน่งรายาแทนเซอร์เจมส์ ถึงกระนั้นการกระทำของเขาก็ดูเขลาเกินไปและไม่เข้าใจในตัวเซอร์เจมส์ผู้เป็นน้ำดีพอ การแข็งขันของนายบรู๊คครั้งนี้ทำให้รู้สึกว่าเขาไม่เหมาะสมที่จะเป็นผู้มีอำนาจ

เซอร์เจมส์ได้ขอให้นายชาร์ล จอนสัน ทวน มุคตา หลานชายเปลี่ยนนามสกุลมาใช้นามสกุล “บรู๊ค” (๑) นางสาวเบอร์เดทท์-เคาท์ ได้ให้ทุนให้เซอร์เจมส์เดินทางไปซาราวักอีก นายชาร์ล จอนสัน หรือนายชาร์ล บรู๊ค ขอเดินทางไปด้วย แต่ก่อนที่จะออกเดินทางความคิดของเซอร์เจมส์ได้เปลี่ยนแปลงไป เขา

คิดจะยกซาราวักให้แก่นางสาวเบอร์เททท์-เคาท் แห่งสะเตรทตันสตรีท ปีกาคิลลีในมิดเดิลเซก สปีนสเตอร์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเธอได้ช่วยเหลือให้กู้เงินทองเป็นจำนวนมากก็ได้ เซอร์เจมส์ บรัค และนายชาร์ล บรัค ออกเดินทางจากประเทศอังกฤษเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๖ (ค.ศ. ๑๘๖๓) ไปยังประเทศฝรั่งเศส ไปลงเรือที่เมืองมาเซย์ การเดินทางครั้งนี้^๑นายชาร์ล ลา ตูเช่ (Charles La Touche) เพื่อนของนางสาวเบอร์เททท์-เคาท்ได้ร่วมเดินทางไปด้วย ระหว่างทางเซอร์เจมส์ได้เขียนจดหมายถึงนางสาวเบอร์เททท์-เคาท์ว่า เธอควรยกซาราวักให้แก่อังกฤษ และถ้าเดือนหนึ่งล่วงไปแล้วอังกฤษยังไม่ทำอะไรเลยก็จงยกให้แก่ฝรั่งเศส แต่เธอคิดว่าอยากจะยกให้แก่ประเทศกรีซ เซอร์เจมส์ได้เขียนจดหมายมาถึงเธออีก ออกความเห็นว่าการกรีซคงจะไม่อาจคุ้มครองซาราวักได้

เซอร์เจมส์เดินทางมาถึงสิงคโปร์ในวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๖ (ค.ศ. ๑๘๖๓) วันรุ่งขึ้นนายบรัค รายนมูดา ก็เดินทางจากกูชินมาถึงด้วยเรือเรนโบ นายชาร์ล บรัค น้องชายได้มาพบเขาถือจดหมายมาด้วยฉบับหนึ่ง เป็นจดหมายของเซอร์เจมส์บอกตัดสิทธิ์นายบรัคออกจากตำแหน่งทายาทแต่ก็สัญญาที่จะให้เงินเลี้ยงชีพแก่เขา ตอนเที่ยงวันรุ่งขึ้น นายบรัคมาพบเซอร์เจมส์แจ้งให้ทราบว่าตนยอมทำตามทุกประการ และอยากจะไปเสียจากซาราวักท่องเที่ยวไป เขาพยายามให้เหตุผลการกระทำของเขา แต่เซอร์เจมส์ได้พูดตอบโต้อย่างเกรี้ยวกราด ในที่สุดนายบรัคถึงกับน้ำตาไหล เขาอาจจะเสียใจและน้อยใจอย่างยิ่งและนับแต่นั้นมาน้ำหลานคู่นี้ก็ไม่เคยพบกันอีกเลย นายบรัคตกลงกลับประเทศอังกฤษโดยได้รับเงินเลี้ยงชีพปีละ ๕๐๐ ปอนด์เป็นค่าตอบแทนสำหรับเงินที่เขาได้ลงไปให้แก่ซาราวัก(๑)

(๑) Runciman, Steven, "The White Rajahs" Cambridge University Press, 1960, p.151-2p

วันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ (ค.ศ. ๑๘๖๓) เซอร์เจมส์เดินทางมาถึงเมืองกูชิน เขาได้แจ้งให้คณะที่ปรึกษาทราบถึงความสามารถของเขาที่จะให้อังกฤษคุ้มครองซาราวัก ซึ่งทุกคนเห็นด้วยเป็นเอกฉันท์ เซอร์เจมส์ได้จัดแจงเรื่องเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง พยายามประสานให้เกิดความปรองดองกันในคณะสอนศาสนาและมีโครงการสำหรับธนาคารแห่งชาติและอื่น ๆ อีกด้วย ขณะเดียวกันนายชาร์ล บรัค ทวน มุกา ได้เดินทางขึ้นไปทางเหนืออันเป็นถิ่นของพวกคัยกเผ่ากายันส์ (Kayans) ซึ่งเป็นพวกปล้นและล่าหัวมนุษย์ บางคนก็มีส่วนเกี่ยวข้องพัวพันกับการฆาตกรรมที่กาโนวิท นายชาร์ล บรัค ทวน มุกา จึงได้รวบรวมคนจากพวกคัยกทะเล ได้เรือประมาณ ๕๐๐ ลำ ขึ้นไปทำการปราบปราม โดยมีนายเฮนรี สจ๊วต จอนสัน ผู้เป็นน้องชาย นายวัตสัน และ ศัลยแพทย์ลีส์ (Lees) ร่วมเดินทางไปด้วย ขึ้นไปยังดินแดนซึ่งไม่เคยมีคนผิวขาวคนใดเคยไปมาก่อนเลย การปราบปรามคราวนี้สำเร็จลงอย่างง่ายดาย พวกโจรยอมแพ้ นายชาร์ล บรัคกลับมายังกาโนวิท ครั้นเดือนสิงหาคม เขาสั่งให้ชุมนุมพวกคัยกครั้งใหญ่ คนที่มาชุมนุมมีประมาณ ๒๕,๐๐๐ คน พวกกายันส์ได้ทำสัตย์สาบานว่าจะจงรักภักดีต่อราชาแห่งซาราวัก ฆาตกรที่ฆ่านายสตีลและนายฟอกซ์ถูกมัดแล้วถูกประหารชีวิตตามโทษานุโทษ

เมื่อนายบรัคเดินทางกลับถึงประเทศอังกฤษ บรรดาเพื่อนฝูงและบิดามารดาได้พากันยุให้เขารักษาสิทธิของเขาไว้ โดยถือว่าเขามีหลักฐานเพียงพอที่จะทำเช่นนั้นได้ ความเรื่องนี้ได้ทราบไปถึง เซอร์ เจมส์ เขาโกรธและส่งจดหมายมาถึงนายบรัคฉบับหนึ่ง กล่าวว่าที่นายบรัคถูกตัดสิทธิทั้งปวงเพราะนายบรัคได้ก่ออาชญากรรมไว้แก่รัฐและแก่ตัวเซอร์เจมส์เอง ขณะเดียวกันนางสาวเบอร์เคทท์-เคาท์ ผู้ไม่ชอบนายบรัคเป็นทุนอยู่แล้ว ได้เขียนจดหมายไปถึงเซอร์เจมส์กล่าวร้ายนายบรัคให้เซอร์เจมส์โกรธมากขึ้นอีก นางเอมม่า จอนสัน ได้เขียนจดหมายไปต่อว่าเซอร์เจมส์อย่างหนักที่เขากระทำต่อนายบรัค ลูกชาย

ของเธออย่างร้ายกาจ และได้ว่าพาดพิงไปถึงนายชาร์ล บรัค ลูกชายอีกคนหนึ่งของเธอด้วย ความจริงแล้วนายชาร์ล บรัค ก็รักนายบรัค พี่ชายของตนมาก และเห็นด้วยกับเขาที่ไม่ชอบความคิดที่จะยกซาราวักให้อยู่ในความคุ้มครองของประเทศอื่นหรือยกให้แก่อังกฤษ แต่นายชาร์ล บรัค ก็ต้องเห็นแก่เซอร์เจมส์ ผู้เป็นน้า นายเฮนรี สจ๊วต จอนสัน ก็มีความคิดเห็นเหมือนกับเขาเช่นกัน

ครั้นจัดแจงทุกสิ่งดีแล้ว เซอร์เจมส์ หรือรายาเจมส์ บรัค ก็อำลาซาราวักกลับไปประเทศอังกฤษเมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๖ (ค.ศ. ๑๘๖๓) ก่อนไปได้มีการเลี้ยงส่งอย่างเอิกเกริก เซอร์เจมส์ได้อำลาบรรดาเจ้าหน้าที่และบรรดาหัวหน้าชาวพื้นเมืองที่ซาราวัก พร้อมทั้งฝากฝังนายชาร์ล บรัค ทวน มุตา ซึ่งจะปกครองซาราวักในนามของเซอร์เจมส์

ขณะที่กำลังเดินทางกลับประเทศอังกฤษ เซอร์เจมส์หรือรายาเจมส์ได้รับโทรเลขข่าวดี เรื่องรัฐบาลอังกฤษรับรองว่าซาราวักเป็นรัฐอิสระที่มีรายาปกครอง อังกฤษได้ส่งนายริกเกตส์ (Ricketts) ไปเป็นกงสุลอังกฤษที่เมืองกูชิน แต่เนื่องจากที่กูชินไม่ค่อยมีงานอะไรทำ นายริกเกตส์จึงแจ้งให้รัฐบาลอังกฤษทราบว่า ขอให้แต่งตั้งแต่เพียงรองกงสุลอยู่ปฏิบัติงานที่กูชินก็เพียงพอแล้ว ดังนั้นรัฐบาลอังกฤษจึงเรียกตัวนายริกเกตส์กลับและแต่งตั้งให้นายมาร์ติน ฟ็อคส์ อังกฤษเป็นรองกงสุลอังกฤษประจำซาราวักต่อไป

เมื่อเซอร์เจมส์กลับมาถึงประเทศอังกฤษแล้ว เซอร์เจมส์ได้พำนักอยู่ที่บ้านเบอร์ราเตอร์ของเขาในเดวอนไชร์ เขามีความสุขและชอบช่วยเหลือเพื่อนบ้านใกล้เคียงและคนทั่ว ๆ ไป เมื่อนางสาวเบอร์เคทท์-เคาท์อยากจะทำฟาร์มทดลองเขาก็สนับสนุนเต็มที่ และได้ให้ที่ดินแปลงหนึ่งไกล ๆ กับคอป (Quop) แก่เธอ รู้สึกว่าเธอจะเข้ามายุ่งกับเรื่องภายในซาราวักมากเกินไปสักหน่อย เช่นต้องการให้คณะสอนศาสนาแองกลิกัน (Anglican Mission) ไม่ต้องขึ้นกับบิชอป เป็นต้น แต่ผู้จัดการฟาร์มทดลองของเธอทำงานล้มเหลวไม่ก้าวหน้า ต้อง

โอนการจัดการดูแลมาให้แก่นายมาร์ติน ร่วมกับนายชาร์ล บรัค ทวน มุกา แต่ก็รู้สึกว่าได้ผลดีอะไรเลยในการช่วยในการพัฒนาการปลูกพริกไทยในซาราวัก

เซอร์เจมส์เคยหัวนเกรงว่า เมื่อตนถึงแก่อนิจกรรมไปแล้ว นายบรัคจะกลับไปซาราวักอีก แต่สุขภาพของนายบรัคเสื่อมลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากความกระทบกระเทือนใจหลาย ๆ เรื่องติดต่อกันมา ฉะนั้นเขาคงไม่คิดที่จะย้อนไปตะวันออกอีก เซอร์เจมส์มีความคิดที่จะตั้งบริษัทซาราวักขึ้นให้มีสิทธิ์เปรียบเหมือนบริษัทอินเดียตะวันออก นอกจากนี้เขายังได้เจรจากับรัฐบาลอิตาลีเรื่องเสถียรภาพของซาราวัก ในปี พ.ศ. ๒๔๐๘ (ค.ศ. ๑๘๖๕) นางสาวเบอร์เดทท์-เคาท์หมดสิทธิ์ในฐานะผู้สืบตำแหน่งของเซอร์เจมส์ในภายหลัง เพราะเซอร์เจมส์ได้ตั้งใจแน่วแน่ที่จะยกซาราวักให้แก่ นายชาร์ล บรัค ทวน มุกา หลานชาย

เซอร์เจมส์ บรัค ได้ยุ่งอยู่กับการออกแสตมป์ซึ่งจะมีรูปของเขาปรากฏอยู่บนแสตมป์ เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์อนุสรณ์ต่อไป นี่เป็นงานชิ้นสุดท้ายของเขาที่เกี่ยวกับการเป็นราชา แสตมป์ทั้งหลายนี้ปรากฏขึ้นเมื่อเขาถึงแก่อนิจกรรมไปแล้ว ในบั้นปลายนี้มีมิตรสหายเก่าแก่หลายคนเช่น นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น จะมาเยี่ยมเยียนเขาเสมอถ้ามาประเทศอังกฤษ ในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ ถึง พ.ศ. ๒๔๑๐ (ค.ศ. ๑๘๖๖-๑๘๖๗) นายอาเธอร์ ครุกแซงค์จะใช้เวลาส่วนมากที่ได้ลาพักมาอยู่กับเซอร์เจมส์เสมอ เซอร์เจมส์กลับคืนดีกับเอมมา ฟิสาว และนายบรัค หลานชายอีก แต่สำหรับนางสาวเบอร์เดทท์-เคาท์ นั้นดูเหมือนจะยุ่งกับเซอร์เจมส์มากจนถึงขนาดที่ดักันมิให้เขาพบกับนายจอห์น ซี. เทมเพลต สหายเก่าที่ผิดใจกันไปครั้งหนึ่ง ความตั้งใจของเขาที่จะพบกับนายเทมเพลตเกือบทำให้เขาต้องแตกกับเธอ นอกจากนี้เธอยังแสดงความเกลียดชังนายชาร์ล บรัค ทวน มุกา อย่างออกนอกหน้า ทำให้เซอร์เจมส์ไม่พอใจเธอยิ่งนัก มีหน้าซ้ำ

นางบราวส์ เพื่อนของเธอได้พุดหมิ่นประมาทนายนอกซ์ (Mr. Knox) เพื่อนผู้ซื่อสัตย์ของเขาอีก แต่เขาก็ยังไม่เคยลืมนำเธอได้ช่วยเหลือเขาเมื่อครั้งเขาและประเทศของเขาได้รับความเดือดร้อนทางการเงิน

สุขภาพของเซอร์เจมส์ไม่ดีนัก “ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ (ค.ศ. ๑๘๖๗) เซอร์เจมส์ เป็นโรคลมอาการรุนแรง ณ บ้านเบอร์ราเตอร์ นายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น และนายครุ๊กแซงก์ อยู่กับเขาคัวย นางสาวเบอร์เดทท์-เคาท์ รับประทานอาหารเข้าใกล้ๆ นั้น ข้อใหญ่ใจความก็เพื่อกอยดูว่าครอบครัวจอนสันมิได้ไปหาเขา ซึ่งนายสเปนเซอร์ เซนต์จอห์น ก็สนับสนุนเธอ เซอร์เจมส์หายป่วยแต่ไม่เหมือนอย่างเดิม ครั้นวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๑ (ค.ศ. ๑๘๖๘) เซอร์เจมส์ก็เป็นลมอีก เข้าตรู่วันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๑ (ค.ศ. ๑๘๖๘) เซอร์เจมส์ บรัค หรือรายาเจมส์ บรัค แห่งซาราวัคก็ถึงแก่อนิจกรรม ศพของเขาถูกฝังในสุสานในบริเวณโบสถ์ชีฟสเตอร์ (Sheepstor) ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านเบอร์ราเตอร์ที่รักของเขา ๒-๓ ไมล์ ทั้งนี้เป็นไปตามความปรารถนาของเขา”(๑)

ความเศร้าสลดได้ครอบคลุมไปทั่วในหมู่ญาติมิตรของเขา ข่าวการถึงแก่อนิจกรรมของเซอร์เจมส์ได้ถูกโทรเลขแจ้งไปให้ตัวแทนของรัฐบาลซาราวัคในสิงคโปร์ทราบ ขณะนั้นไม่มีเรือที่จะไปเมืองกูชินในอ่าวเลย ดังนั้น จึงต้องจ้างเรือใบลำหนึ่งนำโทรเลขนั้นไปให้แก่ นายชาร์ล บรัค ตวน มุดา ที่เมืองกูชิน เมื่อ นายชาร์ล บรัคได้ทราบข่าวนี้เขาเศร้าโศกอาลัยมาก เพราะเซอร์เจมส์ บรัค ได้สนิทสนมรักใคร่เอ็นดูเขามากตั้งแต่เล็กเรื่อยมา นายชาร์ล บรัค รอจนกระทั่งเรือเมล์นำประกาศแจ้งข่าวการถึงแก่อนิจกรรมของเซอร์เจมส์ หรือรายาเจมส์ บรัค เป็นทางการมาให้เขาเมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ (ค.ศ. ๑๘๖๘) เขาจึง

(๑) Runciman, Sir Steven “The White Rajahs” Cambridge University Press, 1960, pp, 155—6 และ จดหมายจากนายครุ๊กแซงก์ ถึง นายชาร์ล บรัค ตวน มุดา ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๑ กล่าวว่านางเอมมา จอนสัน พี่สาวได้อยู่กับเซอร์เจมส์ ตอนเขาถึงแก่อนิจกรรมเพื่อความพอใจของเขา

ประกาศข่าวให้แก่ประชาชนชาวอัคราห์โดยทั่วกัน ความเศร้าโศกอย่างสุดซึ้ง และจริงใจได้ครอบคลุมจิตใจของชาวชาวอัคราห์ทั้งหมด ตั้งแต่เนเชอร์เจมส์ บรู๊ค หรือรายาเจมส์ บรู๊ค ทวน เบซาร์ของพวกเขาได้จากพวกเขาไปแล้วโดยไม่มีวัน กลับ เหลือไว้แต่คุณงามความดีที่ทั้งปวงที่เขาได้กระทำไว้ นายชาร์ล บรู๊ค ได้ ประกาศสดตรงครั้งเสาเป็นการไว้อาลัย จนกระทั่งถึงวันเสาร์ ที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ (ค.ศ. ๑๘๖๘) อันเป็นวันที่ได้ประกาศตั้งนายชาร์ล บรู๊ค ทวน มุตา เป็น รายาแห่งชาวอัคราห์สืบต่อไปตามความปรารถนาครั้งสุดท้ายของเชอร์-เจมส์ หรือรายาเจมส์ บรู๊ค

เชอร์เจมส์ บรู๊คเป็นบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ผู้หนึ่ง เขามีความมานะตั้งใจเด็ด-เดี่ยวมั่นคง ทำให้ความปรารถนาของเขาสำเร็จผลสมใจ เขาเป็นผู้มีชื่อเสียง และประกอบคุณงามความดีไว้แก่ชาวอัคราห์น่านับการ ทั้งได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับ เรื่องของตะวันออก ตีพิมพ์และลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ มากมาย เช่นเรื่อง “Expedition to Borneo”, J.R. Gerge. Soc. 1838; “A Letter from Borneo, with Notices of the Country and its Inhabitants.” London, 1842; “Statement relative to Sarawak ” London, 1863 ; “A Vindication of his Character and Proceedings,” London, 1853 และเรื่อง “The Journal of James Brooke, Esq., of Sarawak” พิมพ์รวมอยู่ในเรื่อง Expedition to Borneo of H.M.S. Dido by Captain Henry Keppel, R.N., London, 1846, vol.1; เป็นต้น เนเชอร์เจมส์ บรู๊ค เป็นชาวอังกฤษผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่ง ซึ่งชาวไทยรู้จักเขาดีในฐานะที่เขาได้รับแต่งตั้งจากสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษให้เป็นราชทูตเข้ามายังราชสำนัก-สยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๓ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อขอแก้สนธิสัญญาทางการค้ากับไทย และชื่อของเขาก็ปรากฏอยู่ในประวัติ-ศาสตร์ไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์มาจนทุกวันนี้.

หนังสืออ้างอิง

- Brooke, Charles "Ten Years in Sarawak" London, 1866, 2 vols.
- Bunyon. C.J. "Memoirs of Francis Thomas McDougall and Harritte his wife.," London, 1889.
- Foggo, G. "Adventures of Sir James Brooke, K.C.B., Rajah of Sarawak", London, 1853.
- Hahn, E. "James Brooke of Sarawak," London, 1953.
- Helms, L.V. "Pionerring in the Far East," London, 1882,
- Hume, J. "A Letter to the Right Honourable the Earl of Malmesbury, relative to the Proceedings of Sir James Brooke, K.C.B., etc, in Borneo.", London, 1853.
- Jacob, Gertrude L. "The Rajah of Sarawak," London, 1876, 2 vols.
- Keppel, Henry "Expedition to Borneo of H.M.S. Dido, with extracts from the Journal of James Brooke, Esq., of Sarawak.", third edition, London, 1846, illus, map, appendix, 2 vols.
- Keppel, Henry "A Visit to the Indian Archipelago in H.M. Ship Maeander, with Portions of the Private Journal of Sir James Brooke, K.C.B., London, 1853, 2 vols.
- Lindsay, H.H. "The Eastern Archipelago Company and Sir James Brooke," London, n.d. (1854)
- McDougall, Mrs. (H) "Sketches of Our Life at Sarawak", London, n.d. (1882 ?)
- Mundy, R. "Narrative of Events in Borneo and Celebes, down to the Occupation of Labuan : from the Journals of James Brooke, Esq. Rajah of Sarawak, and Governor of Labuan, 2 vols., London, 1848,

- Runciman, Sir Steven "The White Rajahs" A history of Sarawak from 1841 to 1946, Cambridge University Press, 1960, 319 p., illus, index, bibliography, map, glossary,
- St. John, Spenser "Life of Sir James Brooke, Rajah of Sarawak," Edinburgh, 1879.
- St. John, Spenser "Rajah Brooke : An Englishman as ruler of an Eastern State," London, 1899.
- Swettenham, Sir Frank "A British Malaya : An Account of the Origin and Progress of British influence in Malaya; The Early history and personal recollection of the Malay States by the States' best-known British administrator.
- Tarling, Nicolas "British Policy in the Malay Peninsula and Archipelago. 1824-1871." Journal of the Malayan Branch, Royal of Asiatic Society, vol. 30, part 3, 1957.
- Tarling, Nicolas "Siam and Sir James Brooke." Journal of Siam Society, vol. 48, part 2, 1960, pp. 43-72.

"The American Peoples Encyclopedia." Grolier Incorporated, New York, vol. 4, p. 136.

"The Encyclopedia Americana , Americana corporation, New York, Chicago, Washington, D.C., vol. 4. p. 590

"Encyclopedia International" Grolier incorporated New York, Montreal, Mexico city, Sydney, vol. 3, p. 323.

"Governments and Politics of Southeast Asia" second edition, edited by George McTurnan Kahin, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1964, 796 p. index, map.

"Papers on Malayan History" edited by K.G. Tregonning, Journal South-East Asian History, Singapore, 1962, 273 p.

"Papers Respecting Siam," 46 Inclosures,

“Private Letters of Sir James Brooke, K.C.B., Rajah of Sarawak.”
edited by John C. Templer, Esq., London, 1853, 3 vols., appendix.

“Rajah Brooke and Baroness Burdett-Coutts Letters, ed. O. Rutter,
London, 1935.

“Relation between Siam and Foreign Countries.”, vol. 2, 1847–1851
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โปรดให้คัดมาจากหอ
จดหมายเหตุต่างประเทศ ยังมีได้ตีพิมพ์ ต้นฉบับเก็บอยู่ในห้องหนังสือหายาก
หอสมุดแห่งชาติ

“The Travel of Ludovico Di Varthema and his visit to Siam ect.,”
J.S.S. vol. 7, 1959, pp. 239–276

จุลจักรพงษ์, พระองค์เจ้า “เจ้าชีวิต”, คลังวิทยา, พ.ศ. ๒๕๐๕, ๗๕๓ หน้า
ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา “พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓”
องค์การคำคุณุสสา, พ.ศ. ๒๕๐๔, ๒ เล่ม

“จดหมายเหตุเรื่องเชอเชมส บรูก เข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อ
ปีจอ พ.ศ. ๒๓๙๓” โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๖,
๙๖ หน้า

“จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ” พร้อมด้วยอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, พ.ศ. ๒๕๐๕

